ROBERT SCHWOEBEL

YEDİTEPE

HİLÂLİN GÖLGESİ

RÖNESANS'TA TÜRK İMAJI (1453-1517)

Çeviren:
EŞREF BENGİ ÖZBİLEN

HİLÂLİN GÖLGESİ

RÖNESANS'TA TÜRK İMAJI (1453-1517)

Orijinal adı:
The Shadow of The Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)

Robert Schwoebel

Editör: Erhan Afyoncu

Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Çeviren: Eşref Bengi Özbilen

© Yeditepe Yayınevi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-5200-03-9

Yeditepe Yayınevi: 179
Araştırma İnceleme: 149

1. Baskı: Nisan 2013

Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com
online alış-veriş: www.kitapadresi.com

ROBERT SCHOEBEL

HİLÂLİN GÖLGESİ

RÖNESANS'TA TÜRK İMAJI (1453-1517)

Çeviren:
EŞREF BENGİ ÖZBİLEN

YEDİTEPE
İstanbul 2013

Edward ve Anna Schwoebel'e...

İçindekiler

Kısaltmalar 6
Sunuş 7

- Önsöz 11
- Bölüm I
  Tanrı'nın Kırbacı 15
- Bölüm II
  Salibin Düşmanı 59
- Bölüm III
  Hain Kâfir 99
- Bölüm IV
  Şövalyelik Ülküsü 135
- Bölüm V
  Şövalyeler Harekete Geçiyor 185
- Bölüm VI
  Yeni Barbar 233
- Bölüm VII
  Seyyahların Hikâyeleri 277
- Bölüm VIII
  Türk Olarak Türk 315

Dizin 363

Kısaltmalar

AHR ..... : American Historical Review

Babinger, Mahomet II ..... : Franz Babinger, Mahomet II, le conquerant et son temps (1432-1481), Paris 14954.

Chastellain, Chronique ..... : George Chastellain, Oeuvres, ed. Kervyn de Lettenhove, 8 cilt, Brüksel 1863-1866.

CPR ..... : Calendar of Entries in the Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland: Papal Letters.

CPSMilan ..... : Calendar of State Papers and Manuscripts Existing in the Archives and Collections of Milan.

CPSVen ..... : Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs Existing in the Archives and Collections of Venice.

Daniel, Islam and the West: ..... : N. Daniel, İslam and the West. The Making of an Image, Edinburgh 1960.

De Clercq, Memoires ..... : Jacques de Clercq, Memoires, ed. J. A. Buchon in Chroniques d'Enguerrand de Monstrelet. Vol. XIII, Paris 1826.

D'Escouchy, Chronique: ..... : Mathieu D'Escouchy, Chronique, ed. G. Du Fresne de Beaucourt I-III, Paris 1863-64.

GW: ..... : Gesamtkatalog der Wiegendrucke. I-VII, Leipzig 1925-38.

Iorga, GOR ..... : N. Iorga, Geschichte des Osmanischen Reiches. 5. cilt. Gotha 1908-13.

Iorga, Notes et extraits ..... : N. Iorga, Notes et extraits pour servir à l'histoise des croisades au xve siecle +Cilt. 4-6. Bükreş 1915, 1916.

Iorga, "Notes", ROL ..... : N. Iorga, "Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au xve siecle", Revue de l'orient latin, VII (1900-1901).

Martene, Thesaurus ..... : E. Martene, and U. Durand, Thesaurus novus anecdotorum Cilt I, Paris 1717.

MHH ..... : Mounementa Hungariae Historica.

NCMH ..... : New Cambridge Modern History, I: The Renaissance, ed. G. R. Potter, Cambridge 1961.

Pastor, Acta ..... : inedita I. Pastor, Acta inedita historiam pontificum romanorum Cilt. I, Freiburg 1904.

Pastor, HP ..... : L. Pastor, History of the Popes, ed. ve tr. F. Antrobus.

Pius II, Commentaries ..... : The Commentaries of Pius II, tr. ve ed. L. C. Gabel ve F. A. Gragg. Smith College Studies in History. Cilt. XXII, XXV, XXX, XXXV, XLIII. Northampton, Mass 1936-1957.

Raynaldus, Annales ..... : O. Raynaldus, Annales ecclesiastici post Baronium ab anno 1198 usque ad annum 1565.

RISS ..... : I. Muratori, Rerum Italicarum scriptores.

Vaughan, Europe and the Turk ... : D. M. Vaughan, *Europe and the Turk*, A Pattern of Alliances, 1350-1700, Liverpool 1954.

Wadding, Annales ..... : L. Wadding, Annales Minorum seu trium Ordinum a S. Francisco institutorum. 3rd. Ed. 25 cilt Quaracchi 1931-1935.

Wolkan, Der Briefwechsel ..... : R. Wolkan, Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomine. Fontes rerum Austricarum. Cilt 61., 62, 67, 68, Viyana 1909-18.

Sunuş

Yıldırım Bâyezid'in 1394'ten itibaren İstanbul'u kuşatma altına alması üzerine, Batı Avrupalı Hristiyanlar gözlerini Türkiye'ye çevirdiler. 1396'da Batı Avrupa'dan büyük katılımların olduğu Niğbolu Haçlı seferi düzenlendi. Daha sonra İstanbul'un 1453'teki fethi Avrupa'da büyük bir yankı uyandırdı. İtalya'dan Sırbistan'a herkes sıranın kendilerine geldiğine inanıyor ve korkuyordu. Yeni bir Haçlı seferi düzenlenerek İstanbul geri alınmak istendiyse de Avrupa'nın iç siyaseti ve Fatih'in kudreti buna izin vermedi.

Türkler'le ilgili imaj, bitip tükenmek bilmeyen savaşlar ve Osmanlılar'ın durdurulamaz ilerleyişinin verdiği dehşetle oluştu. Türk ilerleyişinin bir türlü durdurulamaması ve savaşlarda ardı ardına başarısız olunması Avrupa'da "Türkler'in yenilmez" olduğu anlayışını doğurdu. Din adamları Türkler'in, işlenilen günahlar sebebiyle Allah tarafından gönderilmiş bir ceza, Tanrı'nın gazabı veya Tanrı'nın laneti olduğunu söylüyorlardı. Osmanlılar, Tanrı'nın kırbacıydı. Bu yüzden Avrupa'da "Türkler'e karşı savaşmak Tanrı'yla savaşmaktır" diyenler çıkmıştı. Avrupalılar üzerinde öyle bir yılgınlık havası doğmuştu ki, bu dünyanın Türkler'in, ahiretin ise Hristiyanlar'ın olduğu söyleniliyordu. Türk korkusu tam

bir kâbusa dönüşmüştü. Osmanlılar'ın ilerlemesi yaklaşan kıyametin habercisiydi.

Avrupalı aydınlar yazdıkları eserlerde Türk korkusunu azaltmak için uğraştılar. Erasmus bu konuda "Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü insanları korkutmamalıdır. Roma ve Büyük İskender'in imparatorlukları da çok büyüktü ve yenilmez oldukları sanılırdı. Hâlbuki bugün yoklar. Yıkılıp gittiler." demektedir.

Robert Schwoebel, bu kitapta 1453-1517 yılları arasında Batı'nın Osmanlı Türkleri'ne karşı olan tavrını incelemiştir. Ele alınan dönemde Avrupa'da bir taraftan Kolomb'un seyahatleriyle yeni bir döneme girilirken diğer taraftan da İstanbul'un fethi, Belgrad ve Rodos'un kuşatılması ve Türk ordusunun İtalya'ya ayak basması sebebiyle "Türk tehlikesi" ile karşı karşıya kalınmıştı. Artık günlük sohbetlerin konusu bile Türkler'in ne zaman kendi topraklarını fethedecekleriydi. Schwoebel, birçok farklı kaynağı inceleyerek, Rönesans'ta "Türk tehlikesi"nin nasıl algılandığı, bunun hangi tarihi zemine dayandığı ve hangi kanallar vasıtasıyla halk arasında yayıldığı üzerinde durmaktadır.

Türk tehlikesi çoğu kez İslâmiyet'in Hristiyan âlemine asırlardır süren saldırısının en son devresi olarak görülmüştü. Schwoebel'in tespitlerine göre Avrupalılar, meseleyi değerlendirmek ve anlamak için Ortaçağ'da oluşan bilgi birikiminden faydalanmışlar, yeni bilgileri bile Ortaçağ'ın Müslüman düşmanı ve Haçlı Seferi literatüründe geliştirilmiş düşünce ve ifade şekillerine adapte etmişlerdir.

Eserde, Rönesans döneminde Batılılar'ın Türkler hakkında ne düşünüp, hissettikleri, korkuları ve nefretleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak için onlarca yıl süren ama sonuçsuz kalan çabaları ana kaynaklardan okuyucuya sunulmaktadır.

Bu eser yıllar önce Eşref Bengi Özbilen tarafından Türkçe'ye çevrildi. Ancak araya Jorga ve Zinkeisen tarihlerinin yayın çalışmalarının girmesi tercümenin tadil ve ikmalini engelledi. Eşref Bengi Özbilen'e sabrı ve güzel çevirisi için teşekkür ediyoruz. Eserin içindeki Latince ve İtalyanca kısımları çeviren Erendiz Özbayoğlu hocama da teşekkürü bir borç biliriz. Eserin yayına hazırlanması sırasında yardımlarını gördüğüm değerli meslektaşlarım Uğur Demir ve Aykut Can'a da teşekkür ederim.

Erhan Afyoncu
Nisan 2013-Kozyatağı

Önsöz

Bazen bizim komünist ve hür denen dünyalarımızın çatışmasını, Rönesans dönemindeki Doğu ve Batı çatışması ile mukayese eden yazarlar görmek şaşırtıcı değildir. Gerçekten bazı dikkat çekici paralellikler vardır. Her iki durumda da sadece rakip güçler arasında mücadele değil, aynı zamanda ideolojilerin ve birbiriyle tezat içindeki sosyal, ekonomik ve siyasi sistemlerin çatışması vardır. Bugün olduğu gibi Rönesans'ta da rakipler –Latin Hristiyan âlemi ve Osmanlı Türkler'i- hayatta kalmak için mücadeleye tutuştuklarına inanıyorlardı. İkisi de diğerinin hayat tarzının yerini almaya kararlıydı. Her iki taraf semavî bir misyon yüklendiğini ve kendi rejimlerinin insanlık için en güzel ümidi sunduğunu iddia ediyorlardı. Şimdi olduğu gibi o zaman da iktidardaki güçler başlıca askeri çözümler düşünüyorlardı. XIV., XV. ve XVI. yüzyıllar Türkler'le, Hristiyan devletler arasındaki savaşlarla doluydu. Büyük mikyasta savaşlar, mahdut harekâtlar ve bizim soğuk savaşlarımızla mukayese edilebilecek huzursuz barış dönemleri ile yer değiştiriyordu. Fakat muhasemata diplomasi ve barışçı münasebetlerle de ara veriliyordu. Başroldekiler pazarlık yapıyorlardı, ticaret yapıyorlardı ve hatta kültürel mübadelede bulunuyorlardı. Ve ister barışta ister savaşta olsunlar itibar ve kamuoyuna

dokunan meselelerde hassastılar; bu yüzden taraflar yurtlarında ve hariçte siyasetlerini propaganda ile geliştiriyorlardı.

Böylesine çarpıcı benzerlikler iki çatışma arasındaki başlıca farkları gözden kaçırmamalıdır. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu askeri bir devlet olmakla beraber totaliter değildi. Latin Hristiyan âleminin hanedan devletleri de bizim modern Batılı demokrasilerimize pek benzemiyorlardı. Fakat tezatlar her iki döneme has siyasi yapıların ötesine uzanmaktadırlar. Bir tarihî dönemi diğerinden tefrik eden özellikleri tasnif ederken olayların ve müesseselerin arkasına bakmayı, hedefleri ve istekleri, temel varsayımları, ülküleri ve değerleri ve bunların ifade edildiği çeşitli yolları araştırmayı öğrendik. Denys Hay'in ifade ettiği gibi tarihte gerçekten değişen "hayat tarzıdır" ve hayat tarzı "sadece elbiseler ve binalar ve dekorasyon gibi şeylere mahsus değildir; sürdürdüğümüz hayat biçimini, görev ile zevk arasındaki ayarlamayı, nasıl öğrendiğimizi ve ne öğrendiğimizi, nasıl dua ettiğimizi ve ne için dua ettiğimizi haklı göstermek de buna dahildir".

Tabi ki Şark Meselesi, Rönesans'ta yeni bir şey değildi ve XIV., XV. ve XVI. yüzyıllar esnasında Türk tehlikesi çoğu kez İslâmiyet'in Hristiyan âlemine asırlardır süren saldırısının en son devresi olarak görülmüştü. Problemi değerlendirmek ve anlamak için dönemin Avrupalıları büyük ölçüde İslâmiyet'i ve Doğu Akdeniz'i ele alan Ortaçağ külliyatından faydalanıyorlardı. Anlık değişimin baskısı altında bile inatla yerleşmiş kategorilere bağlı kalıyorlardı ve çok büyük miktarlardaki yeni bilgiyi Ortaçağ'ın Müslüman düşmanı ve Haçlı Seferi literatüründe geliştirilmiş düşünce ve ifade şekillerine adapte ediyorlardı. Aynı zamanda Latin Hristiyan âleminin hem içinde, hem dışında meydana gelmiş olan ve hâlâ meydana gelmekte olan zorlu değişimleri görmezden gelemiyorlardı. Kötü kaderli Niğbolu (1396) ve Varna (1444), Haçlı Seferleri ve özellikle Kontantinopolis'in düşüşü (1453), Belgrad Muharebesi (1456), Eğriboz'un ele geçirilmesi (1470), Rodos'a ve Otranto'ya yapılan

saldırılar (1480) gibi büyük olaylar Türkler'in Avrupa'ya yerleşmiş ve Batı'nın kapılarında oldukları hususunu dramatize etmişlerdi. Buna ilaveten Türkler'in ilerleyişi Avrupa'nın yeniden yönlenmesinin işaretini veren, iyi bilinmekle beraber daha az spektaküler olmayan olayların zincir gibi birbirlerine bağlanmalarına denk düşmüştü. Bir yandan Yüzyıl Savaşları'nın sona ermesi ve matbaanın icadı ve diğer yandan Kolomb'un seyahatleri, Fransızlar'ın İtalya'yı istilâsı (1494) ve Luther'in başkaldırması ile belirlenen burada bahis mevzu olan yarım asır belki bir geçiş dönemi değil de bir kristalizasyon dönemiydi. Oluşması uzun süren değişiklikler şimdi Rönesans modern çağa dönüşene kadar Avrupa hayatı için karakteristik olan yeni yapılar ve kalıpları ortaya çıkarmıştı. Böyle şartlar altında en bağlı olunması gereken gelenekler bile değiştirilmek için olmasa bile, sadece yeniden teyid edilmek üzere sorgulanıyorlardı.

Bu kitabın gayesi kritik olan 1453-1517 yıllarında Batı'nın Osmanlı Türkler'ine karşı olan tavrını incelemektir. Başlıca konu hakkında Avrupa'nın düşüncesinin şekilleri ve muhtevası ile ilgilidir. Bilgi ve fikir kaynaklarına, fikirlerin iletildiği ve yayıldığı medyaya ve Batı'da Türk imajının oluşumunu şartlandıran başlıca güçlere ve durumlara dikkat edilmiştir. Bu kavramların Rönesans'ın entellektüel tarihinin ana akışındaki fonksiyonuna temas edilmiştir ama bu problemin sistematik olarak incelenmesi başlıca bir kitabın konusu olmalıdır. Böylesine büyük bir mevzunun ele alınması kaçınılmaz olarak çeşitli mülahazaları ve tavırları örneklemeyi gerektirmektedir. Metinde ele alınan her kategorideki daha başka örnekler kaynaklarda kolayca bulunabilirler ve birçok hâlde dipnotlarda ilave referanslar verilmiştir. Fakat burada vurgu, görüşlere ne derecede sahip olunduğunu tespit etmekten ziyade özel görüşler temsil eden önde gelen kişilerin ve önemli grupların oynadıkları role ve önemlerine yapılmıştır. Araştırmanın istinat ettiği malzemenin aslen propaganda gayesiyle kaleme

alındığını kaydetmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek durumunu doğru olarak temsil ediyor diye görülemeyeceği aşikârdır. Fakat Batılılar'ın Türkler hakkında ne düşünüp hissettikleri hakkında önemli bir kaynak teşkil etmektedir ve tenkitçi bir gözle kullanıldığı zaman onların tepkilerindeki subjektif unsurların birçoğunu ortaya çıkarmaktadır. Onların aldıkları tavrın hissiyat ve çeşnisinden bir şeyler kapabilmek için kaynaklardan bol bol nakiller yaptım ve muhtevalarının gerçekliğini detaylı bir tenkide tâbi tutmaksızın sık sık metinleri izah ettim. Kısacası bizim esas hedefimiz yazarlarımızın anlattıklarının doğru veya yanlış olduğunu tespit etmek değil de onların niye ve neyi düşünüp hissettiklerini keşfetmektir.

Geriye sadece aldığım yardım ve nasihatları zikretmek kalıyor. Bu kitap için araştırma yapmamı sağlayan bağışlarından dolayı American Philosophical Society, Washington D.C.'deki Folger Shakespeare Library ve Temple University'e medyunum. Eserimle ilgilenen ve tavsiye ve tenkitlerde bulunan birçok kişiden özellikle Profesör Kenneth M. Setton, Profesör Felix Gilbert ve Profesör Norman Zacour'a minnettarım. Tenkitleri, sayısız önerileri ve cesaretlendirmeleri için Dr. Rudolph Hirsch'e ve karım Barbara Schwoebel'e özel bir şükran duyuyorum. Değerlendirmeler ve gerçekler hakkındaki hatalar için tabi ki sadece ben sorumluyum. Nihayet History Today ve Studies in the Renaissance'ın editörlerine önce onların yayınlamış olduğu makalelerimdeki malzemeyi bu kitaba dahil etmeme müsaade ettikleri için teşekkür etmek istiyorum.

St. Ottilien
25 Haziran 1967

Bölüm I

Tanrı'nın Kırbacı

Konstantinopolis'in düştüğü haberi 1453 yazında Hristiyan dünyasına baştan başa yayılmıştı. Felâkete uğramış şehirden kaçan mültecileri taşıyan üç gemi Haziran başlarında Girit'e ulaşmıştı. Agarathos Manastırı'ndan olayı kaydeden bir keşiş "şimdiye kadar bundan kötü bir şey olmadı, bundan sonra da olmayacak" diye müşahedede bulunmuştu ve adasını Türkler'in pençesinden kurtarması için Tanrı'ya dua etmişti[1]. Vakanüvis Leontios Makharis, "birçok iyi adamın ve birçok keşişin İstanbul'dan, Kıbrıs'a geldiklerini" yazmıştı ve mültecilerin kötü hâline çok kederlenen ve merhamet duyan adanın kraliçesi Charlotte de Lusignan "Mangana denen St. Georg'u aldı ve onlara orada bir manastır yaptı ve onlara köyler ve birçok varidat verdi..." demişti[2]. Haziran'ın sonunda St. Jean Hospitaller Şövalyeleri'nin çok eski Haçlı tarikatinin

---

[1] Metnin R. Browning tarafından British Museum Additional MS 34060'dan edisyonu ve tercümesi yapılmıştır. "A Note of the Capture of Constantinople in 1453", *Byzantion*, XXII , 1952, s. 379-387.

[2] *Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus Entitled* "Chronicle", ed. R. W. Dowkins, Oxford 1932, I, 683.

üstadıazamı Jean de Lastic, Rodos'taki karargâhından o sırada Kudüs'te hacılık yapmakta olan Brandenburg Markisi II. Frederik'e yazıp, Alman prensi, olanlardan haberdar etmişti. De Lastic, kuşatmanın dehşetini ve müteakip kanlı yağmayı tasvir etmişti. O, Frederik'e ve Hristiyan âleminin hükümdarlarına birleşmeleri ve kendilerini yok etmeye yemin etmiş olan bu zorbaya karşı direnmeleri için yalvarıyordu. Çünkü Büyük Türk (Osmanlı Padişahı), kendisini ikinci bir İskender olarak veya İtalya'ya ve bütün Avrupa'ya baş eğdirmeyi planladığı ve şu anda zavallı Ege adalarının üstüne atılmak için muazzam bir donanma inşa etmekte olduğundan dolayı aslında Makedonyalı'dan bile daha büyük görüyordu[3].

Acıklı haberler kısa zamanda Batı'ya ulaşmıştı. Peter Rot adında Basel'li bir hacı, Kutsal Topraklar'a doğru yol almakta olan teknesinin 12 Haziran'da Modon açıklarında üç Venedik ticaret gemisi ile karşılaştığını bildirmişti. Tüccarlar, bir şeyden haberleri olmaksızın gittikleri Konstantinopolis'i kuşatma altında bulmuşlardı ve şimdi Türkler'in zaferine dair ilk haberleri vatanlarına götürüyorlardı[4]. Modon kalesi dizdarından ve Eğriboz Adası balyosundan gelen felâketi haber veren mektuplar Onlar Konseyi'nin sekreteri tarafından 29 Haziran'da dili tutulmuş bir Senato'ya okunmuştu[5]. Hazırlıksız yakalandıkları aşikâr olan Venedikliler cumhuriyetlerini bir an için pençesine alan paniği ertesi gün Papa V. Nikolas'a yazdıkları bir mektupta ifşa etmişlerdi. Onlar, Türkler'in zaferinin üzücü olduğu kadar tehlikeli de olduğunu ikaz

---

3 R. Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen Nach dem Heiligen Lande*, Yeni edisyon, Innsbruck 1900, s. 122, 123.

4 A. Bernoulli (ed.), *Pilgerreisen der Basler Hans und Peter Rot*, 1440 und 1453, Basel 1882, s. 90.

5 Marino Sanuto, *Vite de'duchi Venezia*, RISS, XXII, 1151; Pastor, HP, II, 272 ve F. Thiriet, *La Romanie Venitienne au Moyen âg*, Paris 1959, s. 382, 383 ile mukayese ediniz. Haberler Vicenza'ya da ayın 29'unda ulaşmıştı. (bk. N. Iorga, *Notes et Extraits*, IV, s. 53, 54.)

ediyorlardı. Venedikliler, Galata'nın 28 Mayıs'ta düştüğüne, altı yaş ve üstündeki bütün sâkinlerinin katledildiğine dair yanlış bilgi vermişlerdi. Konstantinopolis ertesi gün aynı akıbete uğramıştı ve Hristiyanlar'ın katili olan ve onları köle yapan kötü kalpli sultan benzer bir katliamı orada da yapmıştı. Mektup, papa muhakkak ki bu olanların önemini en iyi şekilde değerlendirecek ve ne yapılması gerektiğini bilecek kişidir diye devam ediyordu. Fakat Türkler'in gücünün giderek arttığını gören Venedik artık sessiz kalacak vaziyette değildi. Şimdi artık Büyük Türk, İstanbul'u payitahtı yaptıktan sonra onu durdurmak zor olacaktı. Şayet Tanrı, papa ve Hristiyan prensler yardım etmezlerse Senato cumhuriyetlerinin Türkler'e râm olacağı ve Hristiyanlık âlemi için kötü sonuçlar meydana geleceği kehânetinde bulunuyordu. Venedikliler çok geç olmadan yardım temin etmesi için papaya yalvarıyorlardı. Senato, aynı gün Napoli sarayındaki Venedik Elçisi Giovanni Moro'ya talimat göndermişti. Moro'ya buyurulan V. Alfonso'ya felâketi haber vermesi ve ona ".. sultan daha genç ve bütün kalbiyle Hristiyanlık'tan nefret ediyor"[6] diye hatırlatmasıydı. Senato, II. Mehmed'in seleflerinin hepsinden daha güçlü olduğunu ve gelecekteki harekâtı için İstanbul'da büyük önemi haiz stratejik bir üsse sahip olduğunu kaydetmişti. Moro, Hristiyan hükümdarlar arasında birlik ve beraberliğin acil ihtiyacını vurgulamalıydı[7].

---

6 V. Nikolas'a 30 Haziran 1453'te Venedik'ten gönderilen mektup, Martène, *Thesaurus*, I, cols. 1825-1826'da.

7 N. Iorga, "Notes", *ROL*, VIII, 1900-1901, 100. Saldırıya açık konumunun ve şimdiye kadar uğranılan kayıpların acı bir şekilde farkında olan ve rakip Latin devletlerinden yardım gelmesi hususunda şüpheleri bulunan Venedik, menfaatlerini korumak için hemen harekete geçmiş, kadırgalarını silahlandırmış, Doğu Akdeniz'deki mülklerinin istihkâmlarını güçlendirmiş ve Fatih'le 18 Nisan 1454 Barış Antlaşması ile sonuçlanan müzakerelere başlamıştı. F. Thiriet, *Régestes des délibérations du sénat de Venise concernant la Romanie*, Paris 1961, III, s. 187-190'da özetlenen dökümanlara bakınız.

Roma'ya Venedikliler'in mektubunu götüren ulak 4 Temmuz'da Bologna'dan geçmiş ve şehirdekilere haberleri iletmişti. Bizans'ı kurtarmak için uzun süre uğraşmış olan mümtaz Yunan hümanisti ve kilise birleşmesinin havarisi Kardinal Bessarion o sırada şehrin Papalık valisiydi ve üzücü olayı ilk defa orada öğrenmişti[8]. Ulak, nihayet 8 Temmuz'da Roma'ya ulaşmıştı. Bir Fransisken halk vaizi olan Roberto Caracciolo, Roma halkına bilgi vermiş, onlar da sokaklarda âlenen yas tutmuşlardı[9] ama şok öylesineydi ki bir süre sonra teyid gelmeyince birçok kimse rapora inanmayı reddetmişti. Fakat inanmayış kısa ömürlü olmuştu ve Türkler'in Papalık kadırgalarını ele geçirdiklerine dair söylenti şehire yayılınca peşinden panik gelmişti. Sultanın büyük bir ordu ve donanma toplamakta olduğu ve iki ay içinde Sicilya ve İtalya'yı istila etmeyi planladığı her yerde söyleniyordu. Francesco Sforza'nın Roma'daki elçisi, papanın ve kardinallerin "İstanbul olayının çok şaşkınlık ve utanç verici" olduklarını, İtalya'daki bütün hükümdarlara elçiler göndermeyi planladıklarını ve Tanrı'ya bir mucize için dua ettiklerini yazmıştı[10].

Bu arada 6 Temmuz'da Venedik'ten Ceneviz'e haber ulaşmıştı. Roma'da olduğu gibi önce birçok kimse haberlere inanmayı reddetmişti. Fakat burada da şüphecilik ümitsizliğe yer

---

8 N. B. Tomadakis, "Répercussion de la prise de Constantinople", *L'Hellenisme Contemporain*, Supplement ,1953; *Le Cinq-centième anniversaire de la prise de Constantinople*, s. 57.

9 F. Torraca, "Fra Roberto de Lecce", *Archivio Storico per le Province Napoletane*, VII, 1882, s. 141-165; Pastor, HP, II, s. 272.

10 *A.g.e.*, s. 273, 274; Stefan Infessura, *Diario della città di Roma*, RISS, III, ii, 1136; Pastor, *Acta inedita*, I, s. 35, 36'da Kardinal Estouteville'in Francesco Sforza'ya Roma'dan 19 Temmuz 1453 tarihli mektubu; J. Koch, "Nikolaus von Cues und seine Umwelt", *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaft. Philosophisch-historische Klasse*, XXXIV, Abt. 2, 1944-48, s. 97'de Johann Hake'nin Trier Başpiskoposu'na 20 Temmuz 1453 tarihli mektubu.

vermişti. Venedik, Türkler'e karşı hareket imkânlarını kısaca görüşmüştü ama bir araya gelen korku ve hayal kırıklığı cumhuriyeti felç etmişti. Bozgunculuk hâkim olmuştu ve nihayet 25 Kasım'da hükümet Karadeniz'deki kolonilerinden vazgeçip onları Banco di San Giorgio'ya devretmişti. Ceneviz bir asır önce Türkler'e Batı'ya doğru ilerleyişlerinin başlangıcında yardım eden ilk Latin gücü olmalarına yol açan siyasetin ürünlerini tam olarak toplamıştı[11]. Diğer taraftan Floransa signoryası 17 Temmuz'da Ceneviz'deki elçisi Nicola Soderini'ye gönderdikleri bir mektupta ve 20 Temmuz'da Siena'ya gönderdikleri bir başka mektupta haberlerin Floransa'da yol açtığı şoku tasvir etmenin mümkün olmadığını yazmıştı. Cosimo de Medici'nin Konstantinopolis'in düşmesinin dünyanın birçok asırdan beri gördüğü en trajik olay olduğunu söylediği iddia ediliyordu[12]. Benzer şekilde Napoli Kralı

---

[11] Iorga, *Notes et extraits*, II, s. 489'da N. Soderini'nin Floransa'ya 8 Temmuz 1453 tarihli mektubu. Ama Cenevizliler'in Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetlerinin olaydan çok sonra da önemli olmaya devam ettiğini gösteren J. Heers, *Gênes au XVe siècle. Activités économiques et Problèmes Sociaux*, Paris 1961, s. 363-406'ya bakınız. *Notices et extraits des mss. de la Bibliothèque du Roi*, XI, Paris 1827, s. 74-79'da Pera'daki Cenevizliler'in içinde bulundukları müşkül durumu çok canlı bir şekilde anlatan Pera Podestàsı Angelus Johannes Zaccharia'nın 23 Haziran 1453 tarihli bir mektubundan. Iorga, "Notes", *ROL*, VIII, s. 105-108'deki Francesco Gustiniano'nun 27 Eylül 1453'te Sakız Adası'nda yazdığı mektup ile mukayese ediniz. Gustiniano, Türkler'in Hristiyan âlemine hücumlarını sürdürmeye hazırlandıklarına dair güçlü bir ikaz ile devam ediyordu: "Hristiyanlar'ın birbirleriyle bağlantılı, bizzat Türkler'e komşu tüm yerleri de titreyip sarsılmaya başladı. Ve en çok da orada, çünkü yeni bir tarihte hazırlattı, anlattıklarına göre Gelibolu'da söylendiğine göre bir ay içinde iki yüz fusta, üç kürekli, iki kürekli ve tek kürekli (gemi) donatmış ve hazır olacak; onun nereye gideceğini bilmiyoruz. Efendimiz bekçimiz ve koruyucumuz olsun".

[12] Iorga, *Notes et extraits*, II, s. 499-500'de Soderini ve Siena Floransa'dan gönderilmiş mektuplar. G. Müller, *Documenti sulle relazioni delle città*

Alfonso hemşehrisi İtalyanlar'a istişare etmelerini tenbih ediyor ve Türkler'in ilerleyişini durdurmak için hemen harekete geçmeyi vaadediyordu. Sonbaharda papayı daha çok faaliyet göstermesi için teşvik ediyordu. Nikolas'a Sırbistan despotundan gelen Junius de Gratibus adındaki bir elçiyi tavsiye etmişti. Alfonso, hem Sırplara hem Macarlar'a hemen yardım etmek üzere bir yol bulması için papayı sıkıştırıyordu. Aksi takdirde despot Türkler'e boyun eğmeye mecbur olacaktı ve Hristiyanlık âlemi daha fazla kayıplara uğrayacaktı[13].

Fatih'in eline düşmekten kurtulan mülteciler haberleri komşu Balkan ülkelerine yaymışlardı. Yanında başka Ortodoks ruhanîleri olan Samuel adında bir Rum piskopos, Eflak ve Transilvanya'da dolaşıyordu. Ağustos'da Hermanstadt'a ulaşan Rumlar o yöreye yakında hücum edileceği ikazında bulunmuşlardı[14]. Sırbistan Despotu Georg Brankoviç haberlerden o kadar rahatsız olmuştu ki, üç gün boyunca tam bir inzivaya çekilmişti. Almanya İmparatoru III. Frederik, trajediyi Temmuz'un başlarında öğrenmişti. Bizans'ın payitahtının muhasarası ve yağmalanmasının detaylarını veren raporlar Sırbistan'dan geldiği zaman imparatorluk erkânı Graz'daydı[15]. Frederik, gerçekten rahatsız olmuştu ve haberleri duyduğu aynı gün Aeneas Slyvius'un kaleminden Papa Nikolas'a yazmıştı. 40 bin kişi Türkler tarafından kör edilmiş diye yakınıyordu. Birçok kişi de esir edilmişti. Şehrin bütün kiliseleri

---

Toscane coll' Oriente Cristiano e coi Turchi, Floransa 1879, no. CXXV, s. 178, 179'da signorianın [Signoria: Venedik hükümeti azaları (çev.)] V. Nikolas'a yazdığı mektuba da bakınız.

13 Lajos Thallóczy ve Anta Áldásy (eds.), *A Magyarország és Szerbia Közti Összeköttetések Oklevéltára*, 1198-1526, MHH, XXXIII, Budapest 1907, no. 244, 171, 172'deki Alfonso'nun V. Nikolas'a 8 Ekim 1453 tarihli mektubu.

14 Iorga, *Notes et extraits*, IV, s. 65-68.

15 Wolkan, *Der Briefwechsel*, Abt. III, Bd. I, no. 109, 199'daki Aeneas Sylvius'un V. Nikolas'a 12 Temmuz 1453'te Graz'dan yazdığı mektup.

ya tahrip edilmişti ya da kirletilmişti. Sayısız gemi ele geçirilmişti. Doğu imparatorluğunun eski merkezi şimdi bir Türk efendinin ellerindeydi. Frederik, kötü olaylar henüz herkesin aklında tazeyken Hristiyan prensler arasında barışı sağlaması için papayı zorluyordu. Avrupa'da barışı sağlamak ve bir Haçlı Seferi'ni hazırlamak için kendi gayretlerinde hiçbir şeyi ihmal etmeyeceğini vaadediyordu[16]. Hikâye, Graz'dan Almanya'nın diğer kısımlarına ve Doğu Avrupa'ya yayılmıştı. Töton şövalyelerinin üstadıazamına yazan Elbing Komutanı Heinrich Reuss başlangıçta haberlerin doğruluğuna dair olan şüphelerini ifade etmişti. Fakat üstadıazama sonradan yazdığı bir mektupta Reuss, tasalı bir şekilde Türkler'in zaferini kabul etmişti ve Türkler'in işlediği korkunç şenaetlerden dolayı üzüntüsünü açıklamıştı[17]. Sofu Fransisken St. Jean Capistrano, bir misyonla oradayken haberler Krakov'a ulaşmıştı. O, hemen Haçlı Seferi'ni vaaz etmek niyetini bildirmişti ve 10 Şubat 1454'te Lehistan kralının evlilik şöleninde Kazimir'i ve misafirlerini salibi almaya davet etmişti[18].

Venedik, Roma ve İmparatorluk sarayından gönderilen mektuplar olayı Avrupa'nın geri kalan kısmına duyurmuşlardı. Burgonyalı İyi Philip haberi hem V. Nikolas'dan hem de III. Frederik'ten almıştı. Birçok yıldan beri Haçlı Seferi'nin sebatkâr bir taraftarı olan Philip, şimdi gayretini iki misline çıkarmıştı[19]. Tehlikenin pek yakın olduğu haberi verildiği zaman Portekiz kralı Papalık'a

---

[16] Aeneas Sylvius, *Opera*, epist. CLXIII, s. 716, 717'de "İmparator, Yüce Papa'ya, Türkler'e karşı savaşta yardım edeceğini taahhüt eder"; Luc d'Achery (ed.), *Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum* (Bazı/Kimi eski yazarların özeti ya da derlemesi), yeni edisyon, Paris 1723, III, s. 795, 796'daki Frederik'in, Fransa Kralı Charles'a 9 Ocak 1454 tarihli mektubu.

[17] Iorga, "Notes", *ROL*, VIII, s. 115.

[18] J. Hofer, Giovanni da Capestrano. *Una vita spesa nella lotta per la riforma della chiesa*, tr. G. di Fabio, Aquila 1955, s. 593.

[19] Chastellain, *Chronique*, III, s. 73; Jaques du Clerq, *Mémoires*, s. 85.

destek sözü vermişti[20]. Sevil katedralinin hususi heyetlerine aza olan bir kişi haberleri bilgili bir Kur'an âlimi ve Basel konseyinin tarihçisi olan ve Savoy'da Aiton'daki manastırında bulunan Juan de Segovia'ya taşımıştı[21]. Oxford Üniversitesi'nin Şansölyesi Thomas Gascoigne, haberin Oxford'a bir Papalık mektubu ile geldiği notunu düşmüştü ve bir Londra vakanüvisi sadıkâne şunu kaydetmişti: "Ayrıca Rabbimiz Tanrı'nın 1453 yılı olan bu yılda âsil Konstantin Şehri Hristiyanlar tarafından kaybedildi ve Türkler'in Mehmed adındaki prensi tarafından kazanıldı"[22]. Ulaklar, büyük felâketin haberini Hristiyanlık âleminin en uzak köşelerine taşımışlardı. Olay kendisine bildirildiği zaman Danimarka ve Norveç Kralı I. Christian, Büyük Türk'ün İncil'in son kitabı olan Apokalips'de tasvir edilen denizden çıkan canavar olduğunu bildirmişti[23]. Bir Gürcü vakanüvis şöyle yazmıştı: "Türkler'in Konstantinopolis'i aldıkları gün güneş kararmıştı"[24].

---

[20] Pastor, *HP*, II, 285. Destek için "crusado" sikkesi kestiren V. Alfonso'nun Haçlı Seferi tutkusu hakkında G. H. T. Kimble'nin edisyonu ve tercümesini yaptığı, *The Hakluyt Society*, series 2, vol. LXXIX, Londra 1937, s. 103, 104'teki Duarte Pacheco Pereira, Esmeraldo. De suti orbis'e bakınız. Prens Henry'nin keşif seferlerini yürütmesinin başlıca sebebi olarak Kuzey Afrika Müslümanları'na karşı Hristiyan müttefikleri araması hakkında C. R. Beazley ve E. Prestage'in tercüme ve edisyonunu yaptığı, *The Hakluyt Society*, series 1, vol. XCV, Londra 1896, I, s. 28'deki Gomes Eannes de Azurara, *The Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea*'ya bakınız.

[21] D. Cabanelas Rodriguez, *Juan de Segovia y el problema islámico*, Madrid 1952, s. 93.

[22] *Loci e libro veritatum*, ed. J. E. T. Rogers, Oxford 1881, s. 158; *Chronicles of London*, ed. C. L. Kingsford, Oxford 1905, s. 164.

[23] Pastor, *HP*, II, 285, 286. Türkler'e, Deccal olarak atıfta bulunulması hakkında J. Deny, "Les Pseudo-propheties concernant les Turcs au XVIe siècle", *Revue des études islamiques*, X, 1936, s. 201-220 ve H. Preuss, *Die Vorstellungen vom Antichrist*, Leipzig 1906'ya bakınız.

[24] A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, Madison 1952, s. 655'te zikredilmiştir.

İlk kısa haberlerden az sonra müteakip aylarda zaptedilmiş payitahttan gelen mülteciler Batı'ya ulaşmaya başlayınca detaylı bilgiler elde edilmişti. Venedik'e ulaşan ilk görgü tanıklarından biri, hikâyesi günümüze kadar gelmiş olan Jacopo Tedaldi adında Floransalı bir tüccardı[25]. Kuşatma boyunca çarpışmış, son anda

[25] Martène, *Thesaurus*, I, cols. 1819-1825'te "İstanbul'un Türk İmparatoru tarafından 29 Mayıs 1453'te alındığına ilişkin haberler Avignon Kardinali, Tanrı'nın papazı çok dindar Francisco de France tarafından olduğu gibi Jehan Blanchin ve Floransalı Tüccar Jacques Edaldy tarafından gönderildi, adı geçen Jacques bizzat bu olayda bulunuyordu". 1862'de Léfebre daha önce yayınlanmadığını düşündüğü "Informations"ı 1114 nolu Cambrai el yazmasından yayınlanmıştı. *Revue de sociétés savantes des départements*, VIII, 1862, 500-504'e bakınız. Eser XV. yüzyılda çok popülerdi. Jean Chartier'in bir el yazmasında (B. N., fr. 2691), *Histoire de Charles VII, roy de France*, ed. Denys Godefroy, Paris 1661, s. 271-279'da bulunmaktadır; ve Burgonyalı bir vakanüvisin el yazması (Bibliothèque Royale, Brüksel 19684), *Chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai*, ed. J. J. de Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, III, Brüksel 1856, s. 511-516'da, V. Fris, "La Chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai", *Compte-Rendu des séances de la Commission royal d'histoire*, 5 th ser., X [1900], s. 65-82 ile mukayese ediniz. Marie-Louise Concasty, *Byzantion*, XXIV (1954), s. 95-110'daki makalesi "Les 'Informations' de Jaques Tedaldi sur le siège et la prise de Constantinople" de eserin dört başka Fransızca el yazmasını ve bir tane de Latincesini (Martene ve Durand tarafından *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium, amplissima collectio*, V, Paris 1729, cols. 785-800'de yayınlanmıştır) vermiştir. "Informations" tadil edilmiş şekliyle Nicole le Huen, *Le Grant voyage de Hierusalem*, Paris 1522, fols, CLXIX-CLXII'de de bulunmaktadır. Concasty, Tedaldi ve Blanchin'in metnin muhasaranın detaylarını ele alan bölümünden sorumlu olduklarına inanmaktadır. O, II. Mehmed'in ve Haçlı Seferi planının değerlendirilmesinin Fransızca'ya tercüme edilirken (1454'te) Haçlı Seferi için taraftar kazanmak gayesiyle ilave edildiğini yazmaktadır. Burada kullanılan edisyon Martène'nin Ms. B. N., fr., 5036'ya itimat eden Thesaurus'daki edisyonudur.

kaçmış ve limanda 400 kadar hayatta kalanı kurtaran birçok kadırgadan birine alınmıştı. 5 Temmuz'da Venedik'e varınca Floransa'ya gidebilmesi için kendisine Cumhuriyet tarafından seyahat tezkeresi verilmişti. Bir görgü tanığının ve şehrin müdafaasına katılmış birinin hikâyesi olan eser, olaydan hemen sonra kaleme alınmıştı ve kısa sürede yaygın bir okuyucu kitlesine ulaşmıştı.

Tedaldi, Büyük Türk'ün şehri 5 Nisan'da 200 bin kişilik bir ordu ile kuşattığını ve surlarla istihkâmları yoğun bir topçu ateşi ile dövmeye başladığını bildirmişti. Müdafiler için özellikle dehşete düşürücü olan Türkler'in her gün yüz defadan çok ateşledikleri devâsâ bir toptu. Yoğun bombardıman altında eskimiş surlar kerpiç gibi ufalanıyordu. Başlangıçta limana giriş, gemilerden yapılmış bir köprü ve masif bir zincirle engellenmişti ve yaklaşık yüz tekneden müteşekkil olan sultanın donanması Boğaziçi'nde mevzilenmişti. Fakat iki hafta kadar sonra Hristiyanlar sabahleyin uyandıkları zaman Altın Boynuz'un (Haliç) yukarı tarafında 60 kadar Türk gemisini görünce şaşkına dönmüşlerdi. Türkler karanlıktan istifade ederek gemilerini Boğaziçi'nden limana kadar olan kısa kara parçasından geçirmişlerdi. Şehir şimdi hem denizden hem karadan kuşatma altındaydı. Sayıları 7 binden fazla olmayan ve uzun surları yeterince kontrole yetmeyen müdafiler açılan lağımlara ve yoklama hücumlarına karşı koymaktan ve şiddetli ve amansız bombardımanın yol açtığı hasarı tamir etmekten yıpranmışlardı. Tedaldi, Türkler'in muhasarayı yürütmelerini, kuvvetlerinin terkibini ve nihaî hücum hazırlıklarını tasvir ediyordu. Şehri düşürmek için umumî hücuma karar verdikten sonra Mehmed, Allah rızası için üç günlük bir oruç ilân etmişti. Hücum gününden önceki üç gecede Türkler kamplarının tamamını aydınlatan çok büyük ateşler yakmışlardı ve ortalığı haykırışlar ve naralar ve davul seslerine boğmuşlardı. Nihayet 28 Mayıs'ta sultan büyük ordusunu surlara doğru harekete geçiren emri vermişti. Asıl mücadele Türk topçusunun en etkili olmuş

olduğu St. Roman Kapısı'nın (Topkapı) etrafında yoğunlaşmıştı. Kapıdaki müdafiler, imparatorun ricalarına gönüllü olarak karşılık veren yegâne Batılı komutan olan ve şehrin müdafaası için çarpışmak üzere küçük bir birlik getirmiş bulunan Cenevizli Giovanni Giustiniani'nin kumandası altındaydılar. Cesur ve kabiliyetli bir savaşçı olan o, Rumlar'ın direnişini güçlendirmiş ve ümitlerini arttırmıştı fakat Türkler ilerlemeye başladığı zaman Giustiniani ağır şekilde yaralanıp düştü ve limandaki bir gemiye götürüldü. Sultanın askerleri surlara tırmandıkları zaman geriye kalan Hristiyanlar Guistiniani'nin kaçtığını zannedip mücadeleden vazgeçtiler. "Ve böylece 29 Mayıs sabahı Türkler Konstantinopolis'e girdiler ve yakaladıkları ve kendilerine karşı koyan herkesi kılıçtan geçirdiler"[26].

Floransalı tüccar veya çağdaş bir editör, esere II. Mehmed'in zaferinin önemi hakkında bazı mülahazalar, onun gelecekteki planlarıyla ilgili bir varsayım ve bir Haçlı Seferi için tavsiyeler eklemişti. Hristiyan kanı dökmeye gelince Neron'dan daha acımasız olan "Büyük Türk, cesur ve muhteristir ve İskender'den veya Sezar'dan daha ziyade bütün dünyayı fethetmek istiyor" diye yazmıştı o. Mehmed, kendisine tarih eserlerini okutturuyor ve Venedik, Roma ve Milano'nun yerleri ve durumları hakkında bilgi istiyor diye devam etmişti. O, Batı'yı istilâsını kolaylaştırmak için Megara'dan Venedik'e bir köprü inşa etmeyi planlıyordu. Şimdi Konstantinopolis'e sahip olduktan sonra onu payitaht, imparatorluğunun merkezi ve büyük bir donanma için üs yapmak niyetindeydi. Mehmed, dünyanın en güçlü şehrini ele geçirdiği için her prens kendisine tâbi olacak diye övünüyordu. Buna ilaveten askerleri cesur ve korkusuzdular; çok disiplinliydiler ve o, onları sürekli hazır tutuyordu[27].

---

[26] Martène, *Thesaurus*, I, 1819-1823.

[27] *A.g.e.*, 1823-1824.

Konstantinopolis'in düşüşünden hemen sonraki yıllarda devlet adamları, askerler, kilise mensupları ve diğerleri tarafından düzinelerle Haçlı Seferi planları yapılmıştı. Bu planlar çoğu kez çağdaş askeri gelişmelerden bîhaberlik sergileyen benzer şekillerdeydiler. Fakat Türkler'in zaferinden kısa süre sonra hücuma uğramak korkusu doruktayken yazılmış olan Tedaldi'nin raporuna ilave edilen tavsiyeler çağına uygun ve bir ölçüde orijinaldiler. Yazarımız, yeni fetihlerini düzene koyması için zamana ihtiyacı olduğundan dolayı sultanın o yaz için başka bir sefer planlamadığını iddia ediyordu. Bu yüzden zaman, başarılı bir karşı saldırı için uygundu. Plan, birlikte yürütülecek bir kara ve deniz harekâtını gerektiriyordu. İki ordu olacaktı. Bir İtalyan gücü Arnavutluk üstünden Doğu'ya doğru ilerleyecek ve Balkanlar'dan geçerken Hristiyanlar'ı askere alacaktı. Macar Kahramanı Hunyadi Yanoş'un kumandasındaki Macarlar'dan, Bohemyalılar'dan, Lehler'den, Ulahlar'dan ve diğerlerinden müteşekkil ikinci ordu güneye, Edirne'ye doğru yol alacaktı. Aragon, Venedik, Ceneviz, Floransa ve diğer denizci devletlerin gemilerinden mürettep bir deniz gücünün görevi Çanakkale Boğazı'nı abluka altına alıp Asya'dan, Avrupa'ya Türk takviyelerinin geçmesini önlemekti. Planın müellifi, Rusya'dan ve "biraz ikna ile muhtemelen Hristiyan olacak olan" Karaman Beyi'nden ilave yardım gelmesini hesaba katıyordu. Ordular, kendi yurtlarının geri alınmasına katılmaları beklenen Rumlar'dan lojistik destek alacaklardı. Üç kuvvetin komutanlarına muhabereyi sürdürmek ve seferin yürütülmesini koordine etmek talimatı verilecekti.

Otoritemiz Türkler hakkında savaş meydanına başıbozuklar da dahil olmak üzere 200 bin kişiden fazlasını çıkaramayacaklarını yazıyor. Bunların ekserisini teşkil eden istekleri dışında hizmet eden Hristiyanlar, Hristiyanlık davasının tarafına kaçıp geçmek için teşvik edilebilirler. Aslında Büyük Türk her zamanki gibi harp meydanında olacağından dolayı firarlar kolaylaştırılabilinir. Ayrıca

denizle irtibatları kesilecek ve Rumlar tarafından tâciz edilecek Türkler erzak olmayınca dezavantajlı olurlar. İki ordu Türkiye'ye doğru yöneldiği zaman sultanın askerleri açlıktan neredeyse ölecek durumda olurlar ve zafer garanti edilmiş olur. Bu planı hazırlayanın bu dönemde Haçlı projeleri hazırlayan Batılılar'ın müşterek hatalarından bazılarına düştüğü doğrudur. Planın başarısı kısmen erzaka ve Latinler'le işbirliği yapmakta zorlandıkları iyi bilinen Rumlar'dan gelecek desteğe bağlıydı. Türk askerlerinin cesaretini ve disiplinini övmesine rağmen muazzam Osmanlı ordularının müessiriyetini küçük gösteriyor ve düşmanı, olduğundan zayıf görmekle belki yanılıyordu. Diğer taraftan lojistik, koordinasyon ve istihbarat meselelerine verdiği önem probleme gerçekçi bir yaklaşım göstermektedir. Doğu ordusuna tecrübeli Hunyadi'nin kumanda etmesi tavsiyesi askeri ve siyasi açıdan doğruydu. Hunyadi, Türkler'in savaş metodlarına aşinaydı ve Batı'da büyük bir üne sahipti. Planın dikkat çeken bir yönü İngiltere'den ve Müslümanlar'la mücadelenin eski şampiyonları olan Fransa ve Almanya'dan özellikle herhangi bir muhtemel yardımı tamamiyle gözardı etmesiydi[28].

1453 Kasım'ı sonuna doğru Venedik'e, Rodos ve Kıbrıs'tan elçiler ile İstanbul'dan daha çok mülteci getiren bir gemi ulaştı. Sonuncular arasında Kiyef ve tüm Rusya piskoposluğu metropoliti ve 1439'dan beri bir Latin kardinali olan Rum Başpiskopos İsidor vardı. Kardinal şapkası, Rum ve Latin kiliselerini birleştirmek çabalarının mükâfatıydı. İsidor, bu gaye için Batı'ya ilk defa 1453'te yolculuk etmişti. Basel Konseyi'ne katılan Rum heyetinin bir üyesi olarak Türk tehdidi karşısında kilisede sulh olması gerektiğine dair konseyi ikaz etmişti. İmparator VIII. Ioannes Paleologos'un maiyetinde Batı'ya geri dönmüş ve 6 Temmuz 1439'da Floransa'da ilân edilen birleşme ile sonuçlanan müzâkerelerde önemli bir rol

[28] *A.g.e.*, 1824, 1825.

oynamıştı. 1452 sonbaharında yanında Midilli Başpiskoposu Sakızlı Leonardo ve masraflarını kendisi karşılayarak Sakız'da devşirdiği 200 okçudan oluşan temsili bir kuvvetle Papalık elçisi olarak Konstantinopolis'e geri dönmüştü. Birlik kararının ilân edildiği 12 Aralık 1452'de büyük Ayasofya Kilisesi'nde yapılan resmî ayine katılmıştı. İsidor, muhasara boyunca Bizans'ın payitahtında kalmış, müdafaaya katılmış, bir Türk okuyla yaralanmış ve şehirle birlikte galiplerin eline düşmüştü. Hayatta kalanları Girit'e taşıyan gemilerden birine kıyafet değiştirerek kaçmıştı. Şimdi Roma'ya giderken başından geçen ızdırap verici olayları anlatacak ve sultanın Batı ile ilgili planları hakkında bilgi vermeye yetecek kadar Venedik'te mola vermişti. İtalyanlar güçlerini birleştirmediği sürece İtalya için ümit olmadığı kehânetinde bulunmuştu. Emrinde tarihin şahit olduğu en büyük ordu (30 bin süvari ve sayısız piyade) ve şimdiden 230 gemilik bir donanma bulunan Mehmed, Kalabriya veya Venedik üzerinden saldırmayı ve müteakip iki yıl içinde yarımadayı işgal etmeyi planlıyordu[29].

İsidor'un ölen şehrin son anlarında çekilen acıya dair anlattıkları onunla birlikte Venedik'e gelen ve kısa süre sonra Bologna'ya giden bir grup Fransisken tarafından teyid edilmişti. Onlar da muhasara esnasındaki olaylara ve nihaî hücuma şahit olmuşlardı. Büyük Türk, şehri aldığı zaman imparator dahil 3 bin kişinin öldüğünü bildirmişlerdi; ama katliam asıl ondan sonra başlamıştı. Binlerce masum insan katledilmişti. Geriye kalanlar - genç kızlar

---

[29] İsidor'un meslek hayatı için bakınız J. Gill, *Personalities at the Council of Florence*, Oxford 1964, s. 65-78; G. Mercati, "Sciritti d'Isidora il cardinale Ruteno", *Studi et Testi*, XL, Roma 1926; Pastor, *HP*, II, 287. "Isidorus, Cardinalis Ruthenus, Episcopus Sabinensis, Legatus Pontificis, universis Christi fidelibus", ed. P.A. Dethier, *MHH*, XXI, part I, no. 4, 687-695; Raynaldus, *Annales*, ad an. 1453, nos. 5, 6; ve Iorga, *Notes et extraits*, II, 522-524'teki İsidor'un V. Nikolas'a Girit'ten yazdığı 15 Ağustos 1453 tarihli mektupla mukayese ediniz.

ve delikanlılar, yaşlı erkekler, keşişler, rahibeler ve rahipler - esir edilmişlerdi. Sultan esir olarak satılan 400 çocuktan bazılarını hediye olarak Mısır sultanına ve Tunus ve Granada'nın Müslüman hükümdarlarına göndermişti. Bütün kiliseler yıkılmış veya tecavüze uğramış ve kirletilmişti. Şehirde yaşayan birçok Venedikli asilzâde ve tüccar soyulmuş ve katledilmişti[30].

Mültecilerle birlikte şimdi Türkler'in zaferinden dolayı büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalan Hristiyanlık âleminin uç noktalarının hükümdarlarından elçiler gelmişti. Onların ümitsiz yardım çağrıları ve Osmanlı vahşetine dair anlattıkları Batılı Hristiyanlar'ın korkularını daha da arttırıyordu. Çok ihtiyaç duyulan yardımı elde etmek için yazan Rodos Üstadıazamı Jean de Lastic, tehlikeli durumunu ve Hristiyan medeniyetinin maruz kaldığı büyük tehditi çok canlı bir şekilde resmediyordu. O, Büyük Türk'ün Hristiyanlar'a her türlü zulmü ve imansızlığı yapan vahşi bir hayvan olduğunu yazmıştı ve vahşeti her gün daha da büyüyordu. İnsan kanına olan susamışlığı o kadar doymaz ve kontrol edilemezdi ki, şahsen katliama katılmıştı. Çıplak ve başı kesilmiş insan vücutlarının köpekler tarafından yenmek üzere sokaklarda bırakılmasına izin vermişti. Rodos'un maruz olduğu tehlike geçen her an artıyordu. Galata, Sakız ve Midilli ona boyun eğmişlerdi. Sırbistan, Trabzon ve Kefe ona haraç veriyorlardı. Kıbrıs bile elçi yollamıştı. "Ve şimdi" diye feryat ediyordu de Lastic, "bizimle olan yeminini ve anlaşmasını bozan o hiddetli engerek yılanı yıllık 2 bin düka altını haraç talep etti..." Fakat şövalyeler ödemeyi reddettiler ve her an saldırıya uğramayı bekliyorlar diye ilave etmişti. Türk anakarasına tehlikeli şekilde yakın bulunan üstadıazam, adasını kurtların ve yırtıcı hayvanların ortasında

---

[30] *Corpus chronicorum Bononiensium*, ed. A. Sorbelli, RISS, new ed., XVIII: Cronaca A, 186, 187; "Rapporto del Superiore dei Franciscani, presente all' assedio ed alla presa di Constantinopoli", ed. Dethier, *MHH*, XXII, pt. I, s. 939, 940 ile mukayese ediniz.

kalmış uysal bir kuzu olarak tasvir ediyordu ve yardım için acil çağrı ile son veriyordu[31].

Mültecilerin anlattıkları ızdırap dolu hikâyeler ve Doğu Akdeniz'deki hükümdarlardan ümitsiz yardım çağrıları önde gelen Hristiyanlık sözcülerini harekete geçirmişti. Haçlı Seferleri'nin gedikli taraftarları, tedirgin ve beklemekte olan Avrupa'ya bütün Hristiyanlık âleminin üzerine gölgesi düşen çok yakın tehlikeyi bildirdiler. Batı, kâfirlerin gücünün mütemadiyen büyümesini çok uzun bir süre görmezden geldi veya ilgisizce seyretti diye beyan ettiler. Şimdi sultanın canavarca güçlerini Batı'nın üzerine salmasından önce çok az zaman kalmıştı. Tehlike işaretini yayan ve yurtlarından birlik beraberlikle Türkler'e karşı Haçlı Seferi isteyen nüfuzlu sesler arasında hiçbiri Kardinal Bessarion'unkinden daha güçlü, daha beliğ veya daha ısrarcı değildi. Konstantinopolis'in düşmesinden önce birçok yıl boyunca pek başarılı olmaksızın Avrupa'yı yaklaşmakta olan tehlikeye karşı uyarmaya çalışmıştı. Türkler'i birleşik bir cephe ile karşılamak için vatandaşı İsidor ile birlikte Rum ve Latin kiliseleri arasındaki ayrılığı ortadan kaldır-

[31] "Citazione del G. M. de Lastic a' Cavalieri del Priorata d'Alvernia, imponendo loro l'accorrere alla difesa di Rodi, minacciata dall' Ottomanno", S. Pauli (ed.), *Codice diplomatico del sacro militare ordine Gerosolimitano*, II, Lucca 1737, no CVI, s. 131, 132. "Iohannes de Lastic'in, İngiltere, İrlanda ve İskoçya'daki tarikatın önceki başrahibi birader Robertus de Lotil'e, İstanbul'un harap edilmesine ve Türk'e (sultan?) ve onun, archipelagus (takımadalar? Ege Denizi?) adalarını işgal edecek olan büyük donanmasına karşı silahlanmanın gereğine dair bulla'sı (ferman)", ed., Dethier, *MHH*, XXII, part I, s. 878-886 ve *Cronaca di Viterbo*, ed. I. Ciampi, Floransa 1872, I, s. 229, 230'daki üstadıazamın elçilerinin V. Nikolas'a hitabı ve Iorga, *Notes et extraits*, II, s. 520, 521'deki Jean de Lastic'in Almanya'da manastır başrahibi Johann Losel'e 6 Temmuz 1453'te yazdığı mektup ile mukayese edin.

maya beyhude yere uğraşmıştı[32]. Şimdi Venedik Doju Francesco Foscari'ye artık kendi öz vatanı ve onun payitahtı için değil, bütün Hristiyanlar'ın güvenliği ve onuru için yardım dilendiğini yazmıştı. Herkesin korktuğu şey olmuştu! Barbarlar, o kadar çok meşhur ve şanlı adamın yurdu olan Konstantinopolis'i ele geçirmişlerdi. Bütün Yunanistan'ın en önde gelen şehri, Doğu'nun ihtişamı ve iftiharı, bütün yüksek sanatların okulu vahşi hayvanların en acımasızı olan Hristiyan inancının yabani düşmanları tarafından zaptedilmiş, yakılıp yıkılmış ve yağmalanmıştı. Devlet hazinesini ve sade vatandaşların refahını talan etmişlerdi. Kiliselerden hazinelerini, değerli madenleri ve taşları, zengin tezyinatları ve azizlerin kalıntılarını çalmışlardı. Kutsal yerleri küfürle, kan akıtarak ve her nevi rezaletle kirletmişlerdi. Müdafileri sığır gibi kesmişlerdi - kadınları kaçırmış, bâkirelerin ırzına geçmiş, çocukları anababaların kollarından koparıp almışlardı. Hayatta kalan zavallıları esir olarak satmışlar, onlara en iğrenç işkenceleri yapmışlar ve onları en aşağı derecede köleliğe düçar etmişlerdi. Gerçeği bilmeyenler için şehrin kaderine inanmak zordu.

Bessarion, Venedikliler kendi insanlarından birçoğu orada yok olduğu için trajedinin detaylarını pekâlâ biliyorlardı diye devam ediyordu. O, aynı zamanda onlara şimdi İtalya'yı tehdit eden tehlikenin derecesini işaret etmenin gereksiz olduğunun farkındaydı. Fakat o, Venedikliler'e prensleri ortak harekete geçmek üzere toparlamak için otoritelerinin ağırlığını kullanmaları için yalvarıyordu. O, Türkler'i atak ve saldırgan olmak için cesaretlendirmiş olan Hristiyanlar arasındaki savaşlara son vermek için onların nüfuzlarını kullanmalarını rica ediyordu. Latin prensler birleşip hemen karşı saldırıya geçmedikleri takdirde Mehmed'in

[32] Bessarion'un meslek hayatı için bakınız L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsman*, 3 cilt, Paderborn 1923-1927, 1942 ve R. J. Loenertz, "Pour la biographie du cardinal Bessarion," *Orientalia christiana periodica*, X, 1944, s.116-149.

orduları Yunanistan ve Ege adalarına baş eğdirmelerini tamamlayacak ve Macaristan ile Arnavutluk'u istilâ edeceklerdi. O zaman İtalya da kıyamet günü ile karşı karşıya kalacaktı[33].

Saraylardan ve konseylerden, vaaz kürsülerinden ve çalışma odalarından sözleri kamuoyuna en çok tesir edenler -devlet adamları, siyasi muharrirler, vâizler ve âlimler- facianın hikâyesini ve korkunç uyarıları beyan ediyorlardı. Almanya'da hümanist-diplomat ve geleceğin papası Aeneas Slyvius Piccolomini, maruz kaldığı şoku ve derin kederi iletmek için hitâbet kabiliyetinin bütün gücünü seferber etmişti. 12 Temmuz 1453'te V. Nikolas'a hitâben meşhur mektubunda Graz'dan "Fakat Konstantinopolis ile ilgili olarak bize gelen bu melun haberler nedir? Yazarken bile elim titriyor; ruhum dehşete düştü, yine de her ikisi ne infialini dizginleyebiliyor ne de acıklı durumunu ifade edebiliyor. Ah, zavallı Hristiyanlık!" diye yazmıştı. Aeneas, Türkler en ünlü şehri ele geçirirken seyirci kalan, ilgisiz davranan Latin dünyasını suçluyordu. Şehrin sâkinlerinin maruz bırakıldıkları ağıza alınamayacak zulümlerden dolayı ağıt yakıyordu. 40 binden fazla insan ölmüştü. Yüce Ayasofya'nın yağmalanması ve kirletilmesinden, [Hz.] Muhammed'in hain inancı ile birçok güzel kilisenin kirletilmesinden dolayı yas tutuyordu. Daha Batı'da bilinmeyen birçok kitabın nasıl yok edildiklerini düşündükçe kelimeler yetersiz kalıyor diye feryat ediyordu. "Ah, büyük yazarların kaçının adları yok oldu? Bu, Homer ile Eflâtun'un ikinci defa ölmesidir". Hristiyanlığın iki

---

[33] A. Vast, *Le Cardinal Bessarion* (1402-1472). Étude sur la chrétienté et la Renaissance vers le milieu du XVe siècle, Paris 1878, appendix III, s. 454, 455'te "Epistola Bissarion [sic] cardinalis Tusculani, legati Bononiensis natione Greca. ad ducem Venetorum pro auxilio Constantinopoli exhibendo exhortatoria", 13 Temmuz 1453 tarihli bu mektup D. Geanakoplos'un *Greek Scholars in Venice*, s. 97, dipnot 93'te zannettiği gibi Bessarion'un çok meşhur olan *Orations Against the Turks* ile karıştırılmamalıdır.

nurundan biri söndürülmüştü. Gerçekten Yunanistan'ın bütün ihtişamı yok edilmişti. Hristiyanlık geçmişte de kâfirler karşısında kayıplara uğramıştı ama tehlike hiçbir zaman bu kadar büyük olmamıştı. Türkler, şimdi Hristiyan âleminin tâ kalbine yerleşmişlerdi. Karadeniz'i ve Don Nehri'ni kontrol ediyorlardı. Ulahlar'a boyun eğdirmişlerdi ve Macarlar'ı, arkasından da Almanya'yı fethetmeyi planlıyorlardı. Görev süresinde facianın meydana geldiği Papa Nikolas'a acıyordu. Papanın gayretlerine rağmen Bizans düşmüştü ve gelecek nesiller onu herşeyden ziyade bununla hatırlayacaklardı. Nikolas'dan Avrupa'ya barış getirmek için elinden gelen herşeyi yapmasını ve Kutsal Savaş'a hazırlanmak için bütün milletlerden temsilcileri bir araya getirmesini niyaz ediyordu[34].

29 Mayıs 1453'teki Türk zaferi bir imparatorluğun sonunu ve bir diğerinin başlangıcını belirlemişti. II. Mehmed, seleflerinin başarılarının üstüne taç dikmişti. Türkler, şimdi Bizans'ın payitahtının yanısıra topraklarının büyük kısmını da işgal ediyorlardı. Paul Wittek'in ifadesiyle "bu imparatorluğa has bir başarı idi; Fatih, bununla Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanan toprakların efendisi olduğunu ve sadece kendisinin onların kaderini belirleyeceğini göstererek bütün Batı dünyasına meydan okuyordu"[35]. Batı için bu, zaman içinde alışılmış olan Müslüman güçleri bir tampon devlete perakende destek ile püskürtmek uygulamasından vazgeçmek demekti. Eski Bizans topraklarından

---

34 Wolkan, *Der Briefwechsel*, Bd. I, Abt., III, no. CIX, s.199-202.

35 Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, Royal Asiatic Society Monographs, XXIII, Londra 1938, s. 51. Olay tabiatıyla XV. yüzyıldan günümüze kadar tarihçilerin dikkatini celbetmişti. Uygun özetler 1953'te yayınlanmış olan sayısız makalede bulunabilir; mesela. L'Hellenisme contemporain. Supplement (1953): "Le Cinq-centième anniversaire de la prise de Constantinople"; *Byzantionaslavica*, XIV (1953); S. Runciman et al., *The Fall of Constantinople. A Symposium Held at the School of Oriental and African Studies 29 May 1953*, Londra 1955.

geçen ve özellikle İtalyanlar'ın büyük ölçüde kontrol ettikleri ticaretin şimdi sultanın elinde olması demekti. Latin Hristiyan âlemi için Rum Ortodoksluğu'nu Roma'ya tâbi kılmak için sürdürülen bitmez tükenmez görünen müzakereler utanılacak bir son bulmuştu. Ve Toynbee'nin tasvir ettiği gibi "1453, Batı Hristiyan âleminin şimdi o tarihte Franklar'ın büyük C ile yazılmış 'Culture'a eş tuttukları eski Yunan kültürünün mütevellisi olduğuna işaret etmektedir"[36]. Modern âlimlerin görüşlerinden bu kadar. Her ne kadar olayın muasırları dünya tarihinin (genellikle eski Roma'nın düşüşü karşısında St. Augustine'nin ima ettiği) belli bir görüşüne sahipseler de onların modern tarihçilerin olaya uzaktan bakmalarını ve perspektiflerini paylaşmaları beklenemez. O zaman Bizans'ın düşüşü dönemin düşünce ve geleneklerinde hangi yeri işgal ediyordu? Batı'nın Türkler'e bakışına nasıl tesir etmişti? Muasırları onu nasıl anlayıp izah etmişlerdi? Ve onların tepkilerinin olayın önemine katkısı neydi?

Başından başlarsak Konstantinopolis'in muhasarası, zaptı ve yağmalanması Türkler'in, Latin Hristiyan âleminin dinine ve kültürüne yöneltmiş gözüktükleri tehdit ile birlikte muasır yazarların trajik dram hissiyatını bilemişti. Hikâyelerinde kehânetler, talih ve kahpe felek olayların tespitinde önemli bir rol oynarlar. İşin içine destanî boyutlardaki kahramanlar dahil edilir ve mücadelenin sonucu onların şahsi kararlarına veya fiillerine dayandırılır. Dramatik bir etki sağlamak için olaya katılanların birinin ağzından çok eski bir tarih yazımı unsuru olan hitabet de kullanılır. Hem II. Mehmed hem XI. Konstantin nihaî hücumdan önce toplanmış olan ordularına heyecanlandırıcı nutuklar irad ederken temsil edilirler. Bir kaynak, harap edilmiş şehre muzafferane girişi esnasında Fatih'in askerlerinin alkışlarına şöyle karşılık verdiğini iddia eder: "Bize bu muhteşem zaferi bahşetmiş olan

[36] A. J. Toynbee, "The Ottoman Empire in World History", *Proceedings of the American Philosophical Society*, XCIV (1955), s. 120.

[Hz.] Muhammed'e şükrediyorum fakat ben Yeni Roma'yı olduğu gibi, Eski Roma'yı da zaptedip boyun eğdirmek üzere benim yeterince uzun yaşamama müsaade etmesi için O'na niyaz ediyorum"[37].

Biraz daha geç bir yazar onu imparatorluk sarayının harabesinde durup imparatorlukların kaderi üzerinde tefekkür ederken ve İranlı şairin sözlerini hatırlarken gösterir (Firdevsi'nin (?) İmparatorun sarayında örümcek perdedârlık ediyor, Efrasiyab'ın kulelerinde baykuş nevbet vuruyor)[38].

Hikâyelerin sokulduğu dramatik şekil Yüzyıl Savaşı'nın son dönemlerini, sürekli tekrarlanan veba salgınlarını, yaygın sosyal ve ekonomik huzursuzluğu, Rönesans prenslerinin ortaya çıkışını, paralı askerlik sisteminin yayılmasını, Papalık itizallerinin ve itilaflarının son bulmasını, çığırından çıkmış bir sapkınlık ve bâtıl inançları, teknolojik gelişmeyi, özellikle de matbaanın icadını, hümanist öğretinin yayılmasını ve anadilde edebiyatın tomurcuk vermesinin yanısıra Türkler'in tehditkâr ilerleyişini yaşamış olan ve Protestanlık reformunun, Yeni Dünya'nın keşfinin ve modern bilim ihtilâlini mümkün kılan yeni bir tenkitçi şüpheciliğin eşiğinde olan o neslin hissettiği derin hayat trajedisi anlayışı hakkında bazı şeyler ifşa etmektedir. Daha az asilâne şekliyle trajedi hissi yaygın ve vurgulanmış bir karamsarlıkla ifade ediliyordu. En yüksek yerlerden neşet eden bir ümitsizlik ve hayal kırıklığı tavrı görülmektedir. V. Nikolas, ölüm döşeğindeyken iki Kartezyen keşişine kendisine hiç kimsenin hiçbir zaman gerçekleri anlatmadığını itiraf etmişti. "Çevremde bulunan bütün herkesin aldatmalarından o kadar şaşkınlığa düştüm ki" demişti "şayet görevimi ihmal etmiş olmak korkusu olmasaydı çoktan Papalık

---

[37] Giovanni Agostini, *Notizie istorico-critiche interno la vita, e le opere degli scrittori Viniziani*, Venedik 1752, I, s. 219'da Lauro Quirini, "De urbis Konstantinopolis jactura et captivitate".

[38] D. Cantemir, *Histoire de l'empire Othoman*, Paris 1743, II, s. 45.

makamını bırakırdım"[39]. Gibbon'un meşhur ettiği bir mektupta Aeneas Sylvius benzer bir tepki göstermişti. O, Hristiyanlık âlemi başı, kanunları ve idarecileri olmayan bir vücuttur diye yazmıştı. Papa ve imparator boş birer ünvandılar, herkes kendi başına kanundu; kimse karışıklık ve sürtüşmeye düzen ve birlik getiremezdi. Liderlik, disiplin ve müşterek bir davanın yokluğundan dolayı Türkler'e karşı çıkarılacak her kuvvet başarısızlığa mahkûmdu[40]. St. Albans Muharebesi'nden (1461) sonra Flanders'deki Papalık Elçisi Francesco Coppino'ya yazan Exeter Piskoposu Georg Nevill aynı tarzda İngiltere'deki kan dökülmesinden ve anarşiden yakınıyordu. "Ey zavallı ve bahtsız ırk... O kadar çok döktüğümüz kendi asil kanımız için merhametin zerresi yok mu? Şayet o (St. Albans) kabiliyetli ve tecrübeli bir komutanın emrinde Hristiyan adının düşmanı Türkler'e karşı yapılmış bir muharebe olsaydı büyük bir iş ve darbe olurdu. Fakat hakikati söylemek gerekirse bu iç mücadelelerden dolayı zenginliklerimiz azalmaya başladı ve biz kâfir Türkler'e karşı Kutsal Papa'nın ordusuna asker ve para olarak yardımda bulunmayı istemezken, kendi kanımızı kendi içimizde bol bol döküyoruz..."[41]. Almanya'daki bir muasırı aynı hissiyatı yansıtıyordu: "Tanrı yardımcımız olsun, imparatorluğun tamamı öylesine darmadağın olup parçalanmış ki, hiçbir yerde bir arada tutmak mümkün olmuyor. Şehirler prenslere karşı, prensler şehirlere karşı son bulmayan savaşlar yapıyorlar ve hiç kimsenin mertebesi komşusuna meydan okumayacak kadar düşük değil. Almanya'nın tamamında sâkin bir köşe hiç yok; ne tarafa dönerseniz dönün pusuya, soyguna ve cinayete karşı tedbirli olmalısınız; ruhbanın huzuru yok, asillerin de şerefi"[42].

---

[39] Pastor, *HP*, II, s. 310'da zikredilmiştir.

[40] Aeneas Sylvius, *Opera*, ep. 127, s. 656; Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. J. B. Bury, 3rd ed., Londra 1909, VII, s. 207.

[41] *CSP Milan*, s. 62.

[42] Pastor, *HP*, III, s.157.

Böylesine bir manzaradan esinlenen günün yazarları felâketli ve korkunç olayların tasvirine çok yer veriyorlardı. Onların zihni çoğu kez insan davranışının daha şiddetli ve acımasız yönleriyle meşguldü. Huizinga'nın dediği gibi "dünyayı ve hayatı açıkça övmek adeta yakışıksızdı. Onun sadece acılarını ve sefaletini görmek modaydı..."[43]. Batılı vakanüvisler Türkler'in vahşetine dair hikâyeleri kılı kırk yararcasına tekrarlıyorlardı ve Türkler'in yaptıkları insanlık dışı zulümleri tasvir etmekten hiç yorulmuyor gibi gözüküyorlardı. Akıllarına gelen her cürmü dinin düşmanlarına atfediyorlardı. II. Mehmed'i Rum imparatorunun kafasını kesmekle ve imparator ailesi fertlerinin şahsen ırzına geçmekle itham etmişlerdi. Chastellain, ona"... Tanrı'nın zalim düşmanı, yeni bir [Hz.] Muhammed, salibin ve kilisenin ırzına geçen, Tanrı'nın kanununu hor gören ve Şeytan'ın ordusunun prensi..." diyordu[44]. Ayasofya'nın kirletilmesinin detayları özel bir ilgi ile anlatılıyordu. Birçok Rum onun kapalı kapılarının arkasına sığınmışlardı. Ümitlerini düşmanın kutsal katedrale ulaşmadan önce semavî bir müdahale ile geri döndürüleceklerini öngören halk arasındaki bir kehânete bağlamışlardı. Bu yüzden Türkler kiliseye girince bekledikleri zenginliklere ilaveten alınıp götürülecek birçok esir bulmuşlardı. Jaques de Clerq sahneyi şöyle tasvir etmişti: "Türkler Kutsal Âkillik Kilisesi'nin içinde birçok kadın bulmuşlardı. İçlerinde yüksek mevki sahiplerinin hanımları ve onların genç yaştaki kızları vardı"; "...Bizi ve

---

43 J. Huizinga, *The Waning of the Middle Ages*, F. Hopinan tercümesi, New york 1954, s. 31.

44 Chastellain, *Oeuvres*, I, 11. Dünya tarihinin zamanına kadar olan olaylarının on sayfalık özetini müteakiben şöyle devam etmişti: "Ve son olarak, en kötüsü, benim zamanımda Tanrı'nın acımasız düşmanı, haçın ve kilisesinin tecavüzcüsü, şeriatının saldırganı, Şeytanın ordusunun prensi, güvendiği dünyevi gücünün kibriyle gurur boynuzunu şeytanın önünde kaldıran Büyük Türk, yeni Muhammed [II. Mehmed], Hristiyanlar'ın ellerinden onların kalesi İstanbul'u söküp aldı ve bundan sonra şehri utanç ve acı verici egemenliğine soktu".

dinimizi yaratan Tanrı katında günah olan şehvet, düşkünlük ve diğer aşağılık şeyler Türkler'in isteği ve bildiği yoldaşlarıdır". Mathieu d'Escouchy, Türkler'in atlarını kilisenin içine bağladıklarını kaydetmişti. En yakışıklı gençleri esir etmek için ayırmışlardı ve niyetleri onları İslâm dinine döndürmekti. Birisi, Hanımımızın heykeli hariç, azizlerin bütün tahta heykellerini yaktılar diye yakınıyordu. Bu heykeli birçok Hristiyan'ın başını kestikleri cellat kütüğü olarak kullanmışlardı. "Şehrin zaptedildiği gece" diye devam ediyor d'Escouchy, "II. Mehmed, imparatorun tüm imparatorluktaki en güzel genç kız olan kızı ile yattı". Gece boyunca Büyük Türk, kızı İslâmiyet lehine Hristiyanlık'tan feragat etmek için ikna etmeye çalışmıştı ama muvaffak olamamıştı. Ertesi sabah o kızı Kutsal Âkillik Kilisesi'ne götürmüş ve Hristiyanlar'ın başlarının kesilmesini göstermişti. Sultan, kızı yine dinini kabul etmesi için sıkıştırmıştı; ama d'Escouchy'nin gururla açıkladığı gibi kız ölümü, dininden dönmeye tercih etmişti. Yeise kapılan II. Mehmed, kızı soymuş ve Bâkire'nin heykelinin üstünde başını kestirmiş ve başı Konstantin'in kardeşine göndermişti[45].

Türkler'in zalimliğinin bu örneklerini çoğaltmakla kazanılacak pek bir şey yoktur. Bir İngiliz vakanüvis, "Şayet acımasız putperestler ve zalim Türkler tarafından erkeklerin iğrenç şekilde katlini, çocukların menfur ve acımasızca boğazlanmasını, kadınların

---

[45] Jacques de Clerq, *Mémoires*, s.147; Jean Chartier, *Histoire de Charles VII*; Sakızlı Leonardo, "Epistola ad Papam Nicolaum", ed. Dethier, *MHH*, XXI, pt. I, no. 3, s. 610-12; G. Moravcsik, "Bericht des Leonardus Chiensis über den Fall von Konstantinopel in einer vulgaergriechischen Quelle", Festschrift F. Dölger, *Byzantinische Zeitschrift* XLIV, 1951, s. 428-436; Mathieu d'Escouchy, *Chronique*, II, s. 35, 36. İmparatorun kızı ile ilgili uydurma ile II. Mehmed'in 1470'de Eğriboz'un düşmesinden sonra Anne Erizzo'ya yaptığı gerçek muamele arasında belirgin bir benzerlik vardır. Bakınız W. Miller, *The Latins in the Levant A History of Frankish Greece (1204-1566)*, Londra 1908, s. 476, 477.

ve bâkirelerin utanmazca tecavüze uğramalarını yazacak olsam sizi temin ederim ki, kulaklarınız duyduklarından dehşete düşer ve gözleriniz okumaya dayanamazdı ve bu yüzden ben bunları geçiyorum" diye yakınıyordu. Hikâyenin detayları bir vakanüvisden diğerine değişmektedir ama genelde Türkler'in acımasızlığını, kayıtsızca kan dökülmesini, kutsal yerlerin kirletilmesini, servetlere el konmasını ve esarete sürüklenen Hristiyanlar'ın acı kaderini vurgulayarak aynı konuyu işlemektedirler[46]. Hayal gücünün, yazarları özel detaylar uydurmaya teşvik etmesine rağmen düşen şehrin bahtsız sakinlerine çektirilen acıların derecesinde mübalağa yapmak onlar için zor olurdu. Gerçekten de hiçbir izah veya rasyonalizasyon Türk askerlerinin fetih esnasındaki vahşetlerini mâzur gösteremez. Fakat Osmanlılar bu bakımdan yegâne örnek değillerdi. Türkler'in bu dönemin tamamı boyunca savaşlara katıldıklarını ve sürekli olarak insan tabiatının en kötü taraflarını ortaya çıkaran şartlar altında yaşadıklarını hatırlamak önemlidir. Bu yüzden Avrupa'da Türkler hakkında yaygın

[46] Nakil, *Grafton's Chronicle*, Londra 1809, I, s. 651'dendir. Görgü tanıklarının anlattıkları içinde en kanlı olanlar Sakızlı Leonardo'nun *a. g. e.* s. 610-615; Kardinal İsidor'un "Universis Christi fidelibus", ed. Dethier, *MHH*, XXI, pt. I, no. 4, s. 687-695, Niccolo Barbaro, Giornale dell' assedio di Costantinopoli, 1453, ed. Enrico Cornet, *MHH*, XXII, pt. I, no. 16; mesela Barbaro (s. 820) şunları kaydetmişti, "yerde kan akıyordu, yağmur yağmış gibi ya da suyun bulduğu yollar boyunca gitmesi gibi kan akıyordu; Hristiyanlar'ın ölü bedenleri, Türkler'inki gibi, Dardanelo (Dardanel, Çanakkale Boğazı) atıldılar; kanallara atılmış kavunlar gibi denizin akıntısını izliyorlardı".

İkinci elden anlatışlarda Johannes Trithemius, *Opera historica*, Frankfurt 1601, s. 368; Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades*, ed. I. Fógel, B. Iványi ve L. Johász, *Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum*, Leipzig 1936, III, s. 181, 182; Iorga'nın *Bulletin de la section historique. Academie Roumanie*, XIII, 1927, 126; Niccolò da Toccia, *Cronaca di Viterbo*, s. 227-230 ile mukayese ediniz.

olarak anlatılanların ekserisi onların askeri maceralarını ve bunun yanısıra meydana gelen korkunç olayları ele almaktadırlar. Raporlar Konstantinopolis'in düşüşünden sonra Avrupa'yı pençesine alan Türk korkusunu körüklüyordu; korkunun kendisi de Latinler'in gözünde Osmanlılar'ın gayri insanî özelliklerini büyütüyordu. Tabi ki, insanın ölümcül düşmanına övülecek sıfatlar atfetmesi mutat değildi. Bu mülahazalarla birlikte hayatın şiddet içeren tarafını muasırlar için onları Konstantinopolis'in yağması gibi marazî konuların üstünde durmaya sevkeden icbar edici çekicilik Türkler'in aşırı zalimlik ününü yeterince izah eder. Sonuç olarak Türkler'in gayri insanîliği herşeyden çok vurgulanmıştı ve - vahşi ve hunhar, masum Hristiyanlar'ın üstüne atılan ve onları ayırım yapmaksızın katleden - Türk stereotipi Batı'nın geleneklerinde iyice yerleşmişti[47].

Hüküm sürmekte olan karamsarlık tarihe determinist bir bakışa daha da destek vermişti. Dönemin vakanüvisleri kaynaklarını genellikle tarihî sebep ilişkisine göre incelemiyorlardı. Beşerî tarihin akışının arkasında görünen Tanrı'nın eliydi. Mesut olaylar merhametli bir Baba'nın bahşettiği kutsamalardı; zor durumlar ise âdil bir Efendi'nin verdiği hak edilmiş cezalardı. Kaçınılmaz olarak birçok Hristiyan Konstantinopolis'in düşüşünü ve Osmanlı Türkler'inin yükselişini bu ışıkta görüyorlardı. Her yerdeki Hristiyanlar'ın günahlarından dolayı Tanrı'nın hükmü bu kötü neslin başına gelmişti[48]. Türkler'in hem zaferini, hem mah-

---

47 Türkler hakkındaki böyle bir görüşün XVI. yüzyıl edebiyatının ürünü olduğuna inanan M. Gilmore, *The Word of Humanism, 1453-1517*, New York 1952, s. 20, 21 ile mukayese ediniz.

48 İddia XV. ve XVI. yüzyıl edebiyatında zaman zaman ortaya atılmıştır. Mesela *a. g.e.*, III. s. 109'da II. Mehmed'in "İstanbul'un surları birçok iğrenç saldırıya maruz kaldı, bu saldırılara Tanrı, şehrin halkının günahları yüzünden izin verdi..." fethettiğini yazan Chastellain. *Festschrift zur Feier des Zweihundertjaehrigen Bestandes des Haus-Hof-und Staatsarchivs*,

vını tasvir eden mucize ve kehânet hikâyeleri bütün XV. yüzyıl boyunca popülerdiler. Kral V. Henry'e Constance Konseyi'nden yazan bir İngiliz muhabir Romalılar'ın kralı Sigismund'un düşmanı Osmanlılar'a karşı kazandığı mucizevî zaferi anlatıyordu: "Anlattıklarına göre harikulâde bir şey olmuş. Çünkü kâfirlerden hayatta kalanların kendileri kendi aralarında bulunmuş olan çok eski bir yazıda beyan edildiği gibi bundan sonraki beş yıl içinde tamamen Hristiyanlar tarafından fethedileceklerine veya Hristiyan dininin imanına döndürüleceklerine ikna olmuşlardı". Böylesine bir hayal gücü veya arzudan doğan fikir kayıtlardan pek kolay rahatsız olmazdı. Timur'un yüzyılın başında yaptıklarını, Prester John veya tanınmamış bir kahraman veya tabiatüstü bir olay tekrarlayabilirdi. Vakanüvis Jean Molinet 1501'de Türkler'in bir istila tehdidini püskürtmek için gökte yükselmiş mucizevî bir salip hakkında yazı yazmıştı. En popüler kehânetlerden biri bir Dominiken'in, Giovanni Nanni'nin önce 1480'de Ceneviz'de ve sonra sık sık basılan eseri *De futuris christianorum triumphis in Saracenos* (Hristiyanlar'ın Sarazenlere [Müslümanlar'a] Karşı Gelecekteki Zaferlerine Dair) idi. Astrolojik hesaplar sonucunda Nanni, II. Mehmed'in yaklaşmakta olan ölümünü başarılı bir şekilde önceden bilmişti ama Osmanlı İmparatorluğu'nun nihaî çöküş tarihinde 450 yıl kadar yanılmıştı[49].

Viyana 1949, I, s. 297'deki Anna Coreth edisyonu *Ein Wappenbuch Kaiser Maximilians* I'daki yorumlarla mukayese ediniz. Kraliçe Elizabeth dönemi edebiyatında sürdürülmesi için C. A. Patrides," 'The Bloody and Cruell Turke': the Background of a Renaissance Commonplace", *Studies in the Renaissance*, X, 1963, s. 126-135'e bakınız.

[49] C. Munro (ed.), *Letters of Queen Margaret*, Camden Society, no. 86, Londra 1863, s. 10'da "A Letter to King Henry the Fitqh Written from the Council of Constance "; Jean Molinet, *Chroniques*, ed. G. Doutrepont ve O. Jodogne, Brüksel 1935, II, s. 483-485, Giovanni Nanni, *De Futuris Christianorum triumphis in Saracenos*, Cenova 1480. Bu eser 1481'de Leipzig'de, 1482'de Gouda'da, 1482'de Köln'de, takriben 1485'te

Fakat muasırlar insanoğlunun günahlarının tabiatını incelerken felâketin altında yatan sebepleri yokluyorlardı. Bu incelemelerin sonuçları nörotik ve pisotik eğilimlerin kendilerini hemen ifade ettikleri ajite olmuş bir çağın entellektüel ve manevî sürtüşmelerinin yumağına ışık tutmuştur. Latin Batı, bir yandan bir suçluluk hissi sergilerken diğer taraftan Rumlar'ı, başlarına gelen felâketten dolayı suçluyordu. Muhakkak ki, Batı'daki Hristiyan prensler mahkûm edilişten paylarına düşeni almışlardı. Geçmişin saygı duyulan yapıları ve ülküleri görünür bir şekilde kaybolmakta olduğu ve toplumun yeni düzeninin henüz farkedilebilir bir şekilde kristalize olmadığı o anda tenkitlerin muhafazakâr bir şekil alması kaçınılmazdı. "Yeni hükümdarlar" denenler sahneye çıkmışlardı ve gelecekteki asırlarda siyasi davranış için karakteristik olacak tarzda hareket ediyorlardı. Fakat onların bencil haricî ve dahilî siyasetleri Hristiyan Devleti kavramına meftun bir çağın hassasiyetlerini rencide ediyordu. Prensler, Bizans'ın ve Hristiyanlık âleminin davranışına sahip çıkmadıkları için tamah ve açgözlülükle suçlanmışlardı. Siyasi tavırları onların Türkler'le mukayese edilmesine yol açmıştı ve siyaset ihtirası onları Müslümanlar'la uzlaşmaya zorladığı zaman İsa'nın düşmanları arasında yerlerini almışlardı[50]. Doğu Akdeniz'e yaptığı seyahatin hikâyesini 1453'ten bir süre sonra kaleme alan İspanyol Seyyah Pero Tafur, Hristiyan prensleri bu doğrultuda takdir ediyordu. Bizans'ın ihtişamı

Lowen'de, 1845'te Nürnberg'de, 1495'te Paris'de ve yine 1497'de Köln'de de yayınlanmıştır. Bakınız *GW*, II, cols. s. 332-337; nos. 2017-2024. Barbaro, Giornale, ed. Dethier, *MHH*, XXII, pt. II, no. 16, 777, 793, 794, 804-809; Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, C. T. Riggs, Princeton, 1954, s. 58, 59 ile mukayese ediniz. Doğudan gelen tehdit ile ilişkili olarak başka kehânetler ve mucizeler için Iorga, "Notes", *ROL*, VIII, s. 293-298'e bakınız.

[50] *CSP Ven.*, II, 5, 348, 349; Luca Landucci, *A. Florentine Diary from 1450 to 1516*, Alice de Rosen Jervis tercümesi, Londra 1927, s. 182, 183 ile mukayese ediniz.

ölmüştü! "Bugün" diye yazmıştı "Hristiyanlar'ın günahları yüzünden efendileri dinin düşmanları Türkler olduğu için hem asiller hem halk acı bir esaret altındadırlar". Türkler'in bazı özelliklerine hayran olmasına rağmen onlar, Tafur için İsa'nın yeminli düşmanları olarak kalacaklardı. Diğer sebeplerin yanısıra "... o, bir Türk'ün kızıyla evliydi... Bu yüzden muhakkak başına bir belâ gelecektir" diyerek Trabzon imparatorunun elinden terfi almayı reddetmişti. Tafur, Doğu'dayken (1436-1438) Konstantinopolis'in düşmesinden önce bile Rumlar'ın büyük ölçüde Türkler'in elinde olduğunu gözlemlemişti. O, Türkler'in Hristiyan prensleri tahrik etmekten korktukları için payitahtı almaya istekli olmadıklarını hissetmişti. Fakat Batı'nın Bizans'ın yardımına gelmekte gösterdiği başarısızlık böyle korkuların ne kadar yersiz olduğunu göstermişti. Eyvah deyip sonuca varmıştı "... şayet Tanrı müsaade etseydi ve Türkler daha cüretkâr olsaydı, Hristiyan âleminin yapılan yanlışın intikamını almak için gayret sarfetmediğini görüp teşebbüs ettikleri herşeyde muvaffak olurlardı"[51].

Ceneviz ve Venedik özellikle kabahatli olarak belirlenmişlerdi. Doğu Akdeniz'deki ekonomik menfaatleri gözönüne alındığında birçok kişi onların Türkler'e karşı koymaktaki başarısızlıklarını anlamayı zor buluyorlardı. Emirlerindeki büyük donanmalarla İstanbul'u Hristiyanlık için kurtarabilirlerdi! Bu istikamette fikir yürütmenin mümkün olan sonucu karşı konamayacak kadar çekiciydi. Bencil ve materyalist olan İtalyan denizci devletleri Judas Iscariot'un rolünü oynamışlardı. Ekonomik imtiyazları korumak için Konstantinopolis ihanete uğrayıp Türkler'in eline düşmüştü! [52] *Viterbo Vekayinâmesi*'nde Niccolò da Toccia, Konstantinopolis'in ihanete uğradığı söylentisine yeni bir varyasyon getirmişti. Hayal

---

[51] *Travels and Adventures, 1435-1439*, M. Letts tercüme ve edisyonu, Londra 1926, s. 131, 137.

[52] Gascoigne, *Loci e libro veritatum*, s. 158; Barbaro, *a. g. e.*, s. 757, 758, 763.

ürünü olan hikâyesinde ihanetin sorumlusu Neri adındaki bir tüccarın temsil ettiği Floransa idi. Da Toccia'ya göre Neri, karısı ve dört oğlu ile birlikte Konstantinopolis'te 36 yıl yaşamıştı. Yunanistan'ın her tarafında iş yaptığı için Büyük Türk ile tanışmıştı. Aynı zamanda Rum imparatorunun öyle gözüne girmişti ki, ticaretini kolaylaştırmak için imparator, Neri'ye şehir kapılarından birinin anahtarlarını emanet etmişti. Konstantinopolis, Türkler tarafından kuşatılıp uzun süre dayanamayacağı belli olunca Neri kendisi, ailesi ve malları için şehirden serbest çıkış izni almak üzere II. Mehmed'e başvurmuştu. II. Mehmed, şayet Neri Türkler'i elinin altındaki kapıdan içeri sokarsa Floransalı'nın isteğini yerine getirmeye hazır olduğunu bildirmişti. Neri'ye aksi takdirde Türkler'in düşmanı muamelesi yapılacağı anlatılmıştı. 29 Mayıs sabahında diye devam ediyor da Toccia, Neri kapıyı Türkler'e açtı; ama Hristiyanlar tarafından görülünce o ve oğullarından biri oracıkta öldürüldüler. Fakat olan olmuştu; bu ihanetten dolayı Türkler payitahta girdiler, onu tamamen tahrip ettiler ve 200 binden ziyade Hristiyan'ı öldürdüler diye yakınıyor! [53]

Batılı Hristiyanlar, kendilerini veya bir başkasını suçlarken Rumlar'ın feci mağlubiyetin sorumluluğundan kaçmalarına müsaade etmemişlerdi. Latinler ve Rumlar asırlar boyunca karşılıklı nefret beslemişlerdi. Aslî farklılıkları kıskançlıklar, şüpheler ve itimatsızlıktan oluşan bir ağın altında saklamışlardı. Uzlaşmak mümkün değildi. Türkler'in zaferinin arifesinde Konstantinopolis'teki Rumlar'ın yüzyüze oldukları felâket neredeyse kesinken Roma'da bile yardım gönderilmesine muhalif sesler yükselmişti[54]. Diğer taraftan kilise birleşmesinin Rum muhalifleri şehri kurtarabilecek

[53] Niccolò da Toccia, *Cronaca*, s. 228.

[54] Iorga, *Notes et extraits*, IV, 46-49; Pastor, *HP*, II, 254, 255. R. Gilland, "Les Appels de Constantin XI Paléologue à Rome et à Venise pour sauver Constantinople", *Byzantinoslavica, XIV*, 1953, s. 226-224 ile mukayese ediniz.

olan askeri yardımı almak için bile Latinler'le uzlaşmayı kabul etmiyorlardı. Grandük Notaras'a atfedilen çok tekrar edilmiş beyan kilise birleşmesinin Rum muhaliflerinin Batı'yı nefretle reddetmelerinin yoğunluğunun göstergesidir. Birçok Rum için Türk sarığı, Romalılar'ın tiarasından daha az nefret edilir bir şeydi[55]. Karşılıklı şikâyetlerin bu gergin atmosferinde acı ve garazkâr suçlamalardan başka fazla bir şey bulmayı beklememelidir. Barbaro, Rumlar'ı kendi şehirlerinin müdafaasına gönülden destek vermemekle itham etmişti. O, Türkler'in saldırısının tam arifesinde bile Rumlar'ın para ödenmediği sürece nihaî hazırlıklara katılmayı reddettiklerini iddia ediyordu. O, aslında onlar tüm muhasara boyunca para ödendiği zamanların haricinde müdafaayı desteklemeyi reddettiler diye yazmıştı[56]. Rumlar'ın açgözlülüğü suçlaması Batı'da çok sık tekrarlanmıştı. Bolognalı Vakanüvis, Konstantinopolis "Rumlar'ın cimriliği yüzünden yitirildi, çünkü hizmetlerine kimseyi almak (paralı asker) istemediler" kaydını düşmüştü. Aynı kaynak Türkler'in Konstantinopolis'te büyük hazineler bulduğunu ve şehre ilk girenlerin zengin olduğunu ileri sürmüştü. Vakanüvis, sadece bir Rum hanımın evinde Türkler 150 bin düka altını değerinde kıymetli taşlar, madenler ve para buldular diye devam etmişti; başka bir evde de 80 bin düka altını değer biçilen bir hazine bulmuşlardı[57].

Barbar bir kavmin şecaatini gösterirken Latinler'in ve Rumlar'ın zaaflarını ortaya koyan garip ve felâketli bir olay olan Konstantinopolis'in düşüşü, yeni hümanist tarih yazıcılığının kolay kolay ele almayacağı bir şeydi. Böyle konular geleneksel vakanüvislere hastı. XV. yüzyılın ortalarında az veya çok katı bir

---

55 H. Evert-Kappesowa, "La Tiare ou le turban ", *Byzantinoslavica, XIV*, 1953, s. 245-257'ye bakınız. Setton, "Byzantine Background to the Italian Renaissance", s. 42, 43 ile mukayese ediniz.

56 Barbaro, *a.g.e.*, s. 801; Sakızlı Leonardo, *a.g.e.*, s. 563, 564, 571, 572.

57 *Corpus chronicorum Bononiensium*, s. 186.

şekilde Antik Çağ'daki modellere sadık kalan ve Ortaçağ'daki seleflerinin İncil'den kaynaklanan kozmolojisini bertaraf eden hümanist tarihçilerin böyle olayları ele alacak kavram çerçevesi yoktu. Ayrıca gerçek edebiyatın ve çok eski âkilliğin yeniden canlanmasını yaratıcı ve rasyonel beşerî başarıların yeni bir çağını getirdiğinden dolayı selâmlayanlar için başka bir zorbanın zaferinin cesaret kırıcı olduğu öne sürülebilir. Gerçekten de Türkler'in başarısının Petrarca'dan iki nesilden az bir süre sonra XIV. yüzyıldaki şairin değerlerine ve dünya görüşüne geri dönüş noktasında olan hümanistlerin kendine güvenini ve iyimserliğini sarsmaya katkıda bulunduğu sonucuna varmak akla yakın gözükebilir[58].

Belki bu yüzden Floransalı hümanist tarihçi Poggio Bracciolini'yi başarısızlıklarından ötürü Rumlar'ı, *De Miseria Conditionis Humanae* (İnsanlık Hâlinin Sefaletine Dair) başlıklı satirik bir eserde karalarken görmek şaşırtıcı değildir. Poggio, görüşlerini kendisi, Cosimo de'Medici ve hümanist Matteo Palmieri arasında geçen bir sohbete delâlet eden bir diyalog şeklinde sunmaktadır. Sonuncu kişiye bilimin kaybı üzücü bir şey olmakla beraber Rumlar'ın hilebazlıkları, küstahlıkları ve açgözlülükleri yüzünden başlarına hak ettikleri şeyin geldiği beyan ettirilmektedir. Palmieri, onların Bizans entrikaları yüzünden Kutsal Topraklar'ı almayı başaramayan Haçlılar'ı nasıl istismar edip aldattıklarını hatırlamaktadır. O, "Rumlar o kadar açgözlülük ve korkaklıkla maluller ki, kendi kendilerine yardım etmek için hiç parmaklarını bile oynatmamışlardır, aslında kendi müdafaalarını sağlamak için yeterince varlıklı olmalarına rağmen papadan ve başkalarından yardım niyaz

[58] Hümanist tarih yazıcılığının derinlemesine bir tahlili için Felix Gilbert, Machiavelli and Guicciardini. *Politics and History in Sixteenth-Century Florence*, Princeton 1965, s. 203-235'e bakınız.

etmişlerdir"[59] diye devam ediyor. Fakat Türkler'in zaferinin tartışılması, neslinin başına dert açan kötülüklerin ve talihsizliklerin uzun boylu müzakeresine geçen Poggio için başlıca konuyu değiştirmeye yaramaktadır[60]. Böyle sohbetler Floransa'da gerçekten yapılmışlardı. Floransa'nın istişare meclisi olan Pratica'nın protokollerinde 10 Kasım 1496'da yapılmış bir oturumda ileri gelenlerden birinin Konstantinopolis'in düşüşünün detaylarını Rum hümanist John Argyropulos'dan duyduğu şekilde anlattığı kaydedilmiştir. Konuşmacı, özellikle kendisine bilgi verenin şehrin Rumlar müdafaa için gereken parayı harcamayı istemedikleri için zaptedildiğini itiraf etmiş olduğuna işaret etmekle ilgileniyordu fakat bu Floransalılar'ın kendilerinin faydalanmayı başaramadıkları bir dersti[61].

Bizanslıların günahlarının acımasızca zikredilmesi Brescialı hümanist Ubertino Puscolo'nun eseri *Konstantinopolis'te* bulunmaktadır. Guarino da Verona'nın talebesi olan yazar, tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gitmişti ve Türkler, şehri aldıkları zaman oradaydı. Eski ev sahiplerini şiddetle ve acımasızca ithamının bir benzeri ancak Cremonalı Liutprand'ın X. yüzyılda kaleme aldığı daha meşhur olan şiddetli tenkit olabilir. Puscolo'ya göre Rumlar, Hristiyan faziletlerin ve hümanist değerlerin bilincini tamamen yitirmişlerdi. Payitahtta herşeyin bir fiyatı vardı. Namusuyla çalışmaya burun kıvırılıyordu. Mevki sahibi herkes gelirlerini devlet hazinesinden sağlıyor ve kumar masalarında har vurup harman

---

59 Quattrocento'nun ikinci yarısında hümanist görünümündeki değişiklikler hakkında H. Baron, "Fifteenth Century Civilization and the Renaissance", *NCMH*, I, s. 73-75 ile mukayese ediniz.

60 Poggio, *Opera*, Basel 1538, s. 88-131'de İnsanlık halinin sefaletine dair.

61 Felix Gilbert, "Florentine Political Assumptions in the Period of Savonarola and Soderini", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, XX, 1957, s. 194, 204, dipnot 8'de zikredilmiştir.

savuruyorlardı. Gerçek ibadet bir kenara atılmıştı ve kutsal bayramlar tamamen ticarileşmişti. Puscolo, Rumlar'ın alçakça durumunun nihaî delilini kilise birleşmesi meselesi hakkında Latinler'le yapılan müzakereler sayılan ikiyüzlülüğün kaydında bulmuştu:

> Ey hain Rum ırkı!
> Hangi zalim peri sizi doğruca sürdü
> Dipsiz kuyuya doğru ve düşmenize sebep oldu.
> Ey Yunanistan'ın erkekleri size çukuru kazdırdı.
> İçine yurdunuzu, değer verdiğiniz evlerinizi, karılarınızı, çocuklarınızı gömdüğünüz

Birleşmeyi reddettikleri için sonunda semavî koruyucuları, şehrin bânisi Konstantin tarafından bile terkedilmişlerdi ve böylece ilahî adalet tecelli etmişti[62].

Fakat Rumlar Batı'da büsbütün hor görülmüyorlardı. Herkesin yas tuttuğu Hristiyan dininin kaybının ve özellikle hümanistlerin yakındığı Rumlar'ın bilgisinin kaybının yanı sıra, imparatorluğun düşmesinden ve Rumlar'ın çektikleri acılardan dolayı izhar edilen gerçek üzüntü de vardı. "Gerçi duyulması acı veren haberlerdi" diye yazmıştı Burgonya saray erkânından Olivier de la Marche "car, comme disoyent les voyagiers, c'estoit une moult noble cité..." O, dinin kayıplarının olduğu gibi Rum halkının mahvolmasının ve imparatorun ölümünün yasını tutuyordu.

---

[62] İngilizce tercüme, İtalyan hümanistlerin Rumlar'a karşı tezat içindeki davranışlarının Konsantinopolis'in düşüşüne Babil, Kudüs veya Roma'nınkiyle kıyaslanabilecek sembolik bir önem verilmesine mani olduğunu iddia eden L. R. Loomis'indir. *Essays in Intellectual History Dedicated to James Harvey Robinson*, New York 1929, s. 243-258'de "The Fall of Constantinople Symbolically Considered". Puscolo'nun tam metni *MHH*, XX, pt. I, no. 8, 101-261'de bulunmaktadır; özellikle s. 104-109, 119-128 ve 144-149'a bakınız.

XI. Konstantin'i övgüsü sınır tanımıyordu: "... Konstantinopolis [Bizans] İmparatoru'nun dünyanın en soylu şahsı olduğu kanaatindeyim". Alman imparatoru, sadece seçimle olmuş bir imparatordur ama Konstantinopolis'in imparatorları taçlarını 500 yıldan uzun bir süredir tevârüs ediyorlardı diye fikir yürütüyordu[63].

Olayı anlatan vakanüvislerin hiçbiri veya pek azı Türkler'in zaferini II. Mehmed'in iyi teşkilâtlanmış, yüksek disiplinli ve çok güzel techiz edilmiş ordusuna doğrudan atfediyordu fakat yine de böyle bir sonuç muharebenin daha esaslı bütün anlatılışlarının yanısıra facianın haberiyle birlikte Batı'nın bütününe yayılan büyük endişenin içinde yatıyordu. Her büyük olayın menfi yönlerini vurgulamak çağın karakteri iktizasındandı.

Herhangi bir kâfirin meziyetlerini övmek yerleşmiş geleneklere kesinlikle ters düşüyordu. Herşeye rağmen İstanbul'un muhasarasının ve zaptının en tek taraflı anlatılışları bile Türkler'in aşikâr yiğitliğini teslim etmekten geri kalamıyorlardı. Böylece Latin yazarlar Osmanlı ordusunun şu önemli güçlü yönlerini dolaylı olarak takdir ediyorlardı: Büyük Türk'ün ordusunun başarılı bir şekilde istihdam edilmek için iyi planlanmış ve yüksek seviyede koordine edilmiş taktik manevralar gerektiren büyüklüğü, topçunun yoğun ve müessir bir şekilde kullanılması; başıbozukların insicamsız kitlesini bile amansız bir hasma dönüştüren katı disiplin ve sürekli bir lojistik destek. Barbaro, Tedaldi ve diğerleri Türk askerlerinin cesaretine, sadakatine ve itaatine tanıklık ediyorlardı. Bütün yetkililer Türk topçusunun ve Fatih'in kumanda ettiği muazzam kuvvetlerin tesiri altında kalmışlardı[64]. Bu hususları kabul etmelerine ve Türkler'in kısa sürede Batı'ya doğru yürüyeceklerine dair endişe ve korku duyduklarını kendilerine itiraf etmelerine rağmen onlar genellikle Rumlar'ın mağlubiyetinde

---

[63] Olivier de la Marche, *Mémoires*, ed. H. Beaune ve J. d'Arbaumont, Paris 1884, II, 336, 337.

[64] Barbaro, *a.g.e.*, s. 18, 22; Tedaldi, *a.g.e.*, birçok yer ile mukayese ediniz.

Türk ordusunun oynadığı rolü objektif olarak değerlendiremiyorlardı. Sundukları gerçeklerle vardıkları sonuçlar arasında bâriz bir tezat vardır. Türkler'in kâfir ve dinin düşmanı ve dolayısıyla acımasız ve gayri insanî vahşiler olduklarına dair önyargılı tasavvurları ancak Türkler'in İstanbul'a muzaffer girişlerini müteakip yapılan yağma ile teyid edilmişlerdi. Şayet Türkler barbarlarsa o takdirde medenî Avrupalılar'dan her bakımdan aşağı olmaları gerekiyordu ve aksine ezici deliller olmasına rağmen Türkler'in askeri kabiliyetleri bile küçük görülüyordu. Aeneas Slyvius'un 1452'de Roma Curia'sunda[*] irad ettiği bir nutukta yaptığı Türkler'in değerlendirilmesi sık sık tekrarlanmıştır. O, "Onlar muharip değildirler, zayıftırlar, efeminedirler, ne ruhen ne bilgi olarak savaşçı değildirler; yağmaladıklarını ter ve kan dökmeden elde etmişlerdir" diye beyan etmişti[65]. Türkler günahlarından dolayı Tanrı'nın Hristiyan âlemine musallat ettiği veya musallat olmasına müsaade ettiği habis bir güçtüler; Hristiyanlar'ın bütün yapması gereken nedâmet getirip, dinin müdafaasına koşmaktı.

Bu programın takip edilmesi ve bulduğu yankılar Batı'nın Türk kavramına ışık tuttuğu ölçüde müteakip bölümlerde ele alınacaklardır. Burada düşünülmesi gereken olarak bir tek Bizans'ın zaptının uyandırdığı görüşlerin ve tepkilerin ne ölçüde sokaktaki adam veya toprağını işleyen köylü tarafından paylaşıldığı kalmaktadır. Haberlerin yayılmasının, anındaki tepkilerin ve muasır yorumların rekonstrüksiyonu büyük ölçüde hâkim ve tahsilli sınıfların mensuplarının - prensler, diplomatlar, yüksek rütbeli din adamları, âlimler, saray ve şehir vakanüvisleri, bir hekim, bir tüccar ve bir iki profesyonel asker - yazdıklarına istinat etmektedir. O zaman bir tarihçinin yakın bir zamandaki "sadece Papalık ve Batı'ya dağılmış bir kaç âlim ve romantik büyük tarihî Hristiyan şehrinin kâfirlerin eline geçtiği düşüncesinden dolayı gerçekten

[*] Papazlar divanı (çev.).

65 Oratio, ed. Dethier, *MHH*, XXII, pt. I, no. 13, s. 639.

şok olmuşlardı" iddiası doğru muydu? [66] Veya bir başkasının öne sürdüğü gibi: "[Hz.] Muhammed'in fethinin güvenilir bir anlatılışına ve Türk tehlikesinin gerçek şekilde kavranmasına sahip olan kişilerin sayısı... azdı ve daha da küçük bir azınlık olaya önem atfetmeye muktedirdi"[67]. Muhakkak ki, Rönesans fikirlerinin ve davranışlarının tarihçisinin ulaşabildiği kaynaklar hâlâ büyük ölçüde münevver bir elitin kalemlerinden çıkmadırlar. Fakat bu cemiyetin üst tabakalarından alt tabakalarına doğru ve tersine önemli bir düşünce ve bilgi akışı olmadığı demek değildir[68].

Şansımız var ki, sadece spekülâsyona bağlı kalmış değiliz. Türkler'in zaferinin ilham verdiği büyük bir popüler baladlar, lamenti[*] ve apokrifik hikâyeler koleksiyonu mevcuttur[69]. Gezgin ozanlar, seyyar satıcılar ve zanaatkârlar, hacılar ve dilenciler en uzak köşelerdeki panayırlarda ve hanlarda, kilise avlularında ve manastırlarda şimdi kayıp olan veya hiç yazıya dökülmemiş olan kıyaslanabilir versiyonları şüphesizdir ki, anlatmışlardı. Günü-

---

[66] S. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge 1965, s. 179.

[67] Gilmore, *The World of Humanism*, s. 15.

[68] Mesela Denys Hay, *The Italian Renaissance in its Historical Background*, Cambridge 1962, s. 4'e bakınız.

[*] Lamenti = Mersiye, ağıt (çev.)

[69] Mesela, *Lamenti storici dei secoli XIV, XV,e XVI*, ed. A. Medin ve L. Frati, 4 cilt, Bologna 1887-1894; Iorga, "Notes", *ROL*, VIII, 302-304; olayın anısına olan bir ağıt, "İstanbul Kilisesi'nin Kutsal Annesinin Ağıtı", Guillaume Dufay tarafından bestelenmiş ve Fransa'da kiliselerde okunmuştu. B. Becherini, "Due canzoni di Dufay del codice fiorentino 2794", *La Bibliofilia*, XLIII, 1941, 124-135'e; A. Grunzweig, "Notes sur la musique des Pays-Bas au XVe siècle; I; Une lettre inedite de Guillaume Dufay," *Bulletin de l'institut historigue belge de Rome*, XVIII, 1937, s. 73-85'e; C. van den Borren, "Guillaume Dufay, centre de rayonnement de la polyphonie europeénne à la fin du moyen âge", *Bulletin de l'institut historique belge de Rome*, XX, 1937, s. 181, 182'ye bakınız.

müze ulaşmış olan popüler eserlerin bizi, yazılı kayıtların müsaade ettiği ölçüde böyle bir olaya tepkileri kaçınılmaz şekilde dünya tarihinin mânâ ve gayesine dair Ortaçağ tasavvurları tarafından şartlanmış olan "halkın" düşünce ve hissiyatına yakınlaştırdığına ben kâniyim. Hristiyan âlemi hakkındaki benimsenmiş kavramların, müştereken paylaşılan görüşlerin karşılıklı etkileşimi ve Türk İmparatorluğu, Uzak Doğu ve Yeni Dünya'nın keşfi gibi haricî meseleler hakkında edinilen yeni bilgiler kültürel prosesler tarihçisi için münbit bir araştırma sahasıdır. Bu popüler eserler genellikle doğru detay zenginliği ile temâyüz etmemişlerdir ve bu yüzden onları güvenilmez veya "yeni hiçbir şey" ihtiva etmiyor olarak bulmuş olan tarihçiler tarafından az kullanılmışlardır. Bazı durumlarda Türk meselesinin oldukça tâli olduğunu kabul etmek gerekir fakat onlar daha tahsilli olan yazarların eserleri ile birlikte düşünüldükleri zaman Konstantinopolis'in düşüşünün Batı üzerinde genel bir duyarsızlığın kanıtı olarak prenslerin salibi almayı ihmal etmelerini zikretmekle tatmin olan o âlimlerin farkettiklerinden daha büyük bir tesir icra etmiş olduğunu göstermektedirler[70].

Popüler eserlerin genel havası uzunca ağıtlardan birinin kısa bir özeti ile gözler önüne serilebilinir. *Lamento di Constantinopoli*'yi *(İstanbul'un yakınması)* teşkil eden 99 kıta Türkler'in zaferinden kısa bir süre sonra Bernardino Cinglano veya Matteo Pisano tarafından yazılmıştı[71]. Yazar muhasara sırasında orada bulunmamıştı ama hikâyesinin duyup okuduklarına istinat ettiğini iddia etmektedir. Yazar, niyazında Parnassus ilham perisinin ilhamını özellikle reddetmekte ve İsa ile Bâkire Meryem'e yakarmaktadır;

[70] En yakın zamandaki örnek Runciman, *The Fall of Constantinople*, s. 160, 180'dedir. Volkslieder and Sprüche'nin Almanya'daki yapısı ve fonksiyonunun müzakeresi için G. L. Waas, *The Legendary Character of Kaiser Maximilian,* New York 1941, s. 73 ve devamına bakınız.

[71] Medin ve Frati, *a.g.e.*, II, 157-190'da.

pek az klasik referans vardır ama eser derin bir dinî ruhla doludur[72]. O, Hristiyanlar'ın kâfirlerin ilerleyişi karşısında sürekli olarak geri çekilmelerinden sorumlu tuttuğu papa, imparator ve yüksek rütbeli din adamlarını şiddetle azarlayarak başlamaktadır. Onlar önce İsa'nın doğum yerini ve kutsal mekânları şimdi de İstanbul'u terketmişlerdi. Bu sonuncunun ihtişamını, gücünü ve zenginliğini ve kutsal emanetlerini övmektedir. O uzun süre bütün Hristiyan âleminin koruyucusu ve müdafii olmuştu ve Türkler ve diğer kâfirler ondan korkuyorlardı. Şehrin Cenevizliler tarafından ihanete uğradığı iddiasını tekrarlamakta ve onları dine hainlik edenler olarak itham ederken sözünü sakınmamaktadır[73]. Cenevizli Komutan Giustiniani'nin oynadığı kahramanca rolden ya habersizdi, ya da gözardı etmeyi tercih etmişti. Bizans'ın tarihindeki son sahnenin arka planını yeniden gözden geçirmektedir: II. Mehmed'in askeri hazırlığı; XI. Konstantin'in Batı'ya başvuruları; Venedik, Papa ve Aragon kralının cevapları ve Türkler'in şehri muhasarası[74]. Bunu hem Rum, hem Latin müdafilerin çektiklerinin uzun ve kederli bir anlatılışı takip etmektedir. Şehrin sâkinlerinin katliamında 200 bin kişiden fazla insan yok olmuştu! Ve tek bir vücudun bile bütün olarak kalmasını istemeyen Türkler, onları parça parça etmiştiler. Müslüman olarak yetiştirilmek üzere canları bağışlanan küçük çocukların kâderine ağlamaktadır. Faciayı kaydetmek için bin tarihçi yeterli olmayacaktı. Büyük değerde 60 binden çok kitap yakılmış veya limana atılmıştı.

Ağlayın artık, filozoflar hekimler.
Ağlayın, Yunanlar, ağlayın Latinler.
Ağlayın siz de, ey yüce âlimler.
Hep ağlayın, çünkü Sarazenler,

---

72 *A.g.e.*, s. 157.

73 *A.g.e.*, s. 158, 160.

74 *A.g.e.*, s. 160-162.

Ağlayın, onurlarınızı elinizden aldılar:
Ağlayın, hepiniz, büyükler ve küçükler.
Ağlasın herkes, artık yakınarak.
Ağlasın, yakılan o kitaplar için [75].

Ağıtın ikinci kısmı İsa'nın onurunun öcünü almak için Hristiyan âleminin güçlerine yapılan uzun bir niyazdan müteşekkildir. Bu dönemde yapılan birçok başvurunun aksine yazar, İstanbul'un istirdatı için çağrıda bulunmaktadır; gerçekten de Kutsal Topraklar'da Hristiyan kontrolünün yeniden tesisini beklemektedir. Hristiyanlar, özellikle de İtalyanlar arasında kalıcı bir barışın sağlanması için İsa'nın gücü davet edilmektedir:

Güçleriyle ve içten yüreklilikle,
Silahlara sarılsınlar paganlara karşı:
İstersen öyle yap ki Efendimiz Tanrı,
O ülke yeniden ele geçirilsin,
Doğduğun ve öldüğün o ülke[76] .

Tanrı'nın bütün Hristiyanlar nezdindeki temsilcisi olan V. Nikolas'a İtalyanlar'ı, bütün yüksek rütbeli din adamlarını ve halkı çağırması için yalvarmaktadır:

Denizde ve karada işe girişmeye,
Paganlara karşı sert bir savaş yapmaya [77].

Silahlarını kuşanıp papanın yardımına gelmediği takdirde kâfirlerin kısa zamanda üstüne çullanacağına dair III. Frederik'i ikaz etmektedir. Dinin müdafaası ve Bizans'ın istirdatı için kilisenin

---

[75] *A.g.e.*, s. 162-176.

[76] *A.g.e.*, s. 177.

[77] *A.g.e.*, s. 178.

çobanı papanın komutuna uymaları için Aragon kralına, Fransa ve İngiltere krallarına, Burgonya Dükü'ne ve adlarıyla saydığı 57 diğer devlete yalvarmaktadır.

İnanç herkese önerilsin;
İnanç olsun hepinizin zihninde;
İnanç her zaman hepinizce sevilsin;
Herşeye gücü yeten İsa'nın inancı;
İnanç her zaman sizlerce çağırılsın;
İnanç sizi hatırlasın, insan cinsi;
İnanç kiminle olursa savaşmada;
İnanç sizi kılsın kararlı ve inatçı [78].

Gördüğümüz gibi şehrin zaptı Latinler için bir şok olmuştu. Açıkcası buna hazır değildiler ve şaşkınlıkları, birçok kişinin Doğu Akdeniz meselelerini ne kadar az anladığının göstergesidir. 1453'ten sonra Türk problemi hakkındaki popüler yazıların artışını izah ederken Nicolae Iorga, "yüzyılın ilk yarısında kimse tehlikenin bu kadar yakın veya bu kadar büyük olduğuna inanmamıştı" diye iddia etmişti. Balkanlar'da ve Yunanistan'da Türk zaferleri nin uzun listesine, Niğbolu ve Varna'daki büyük mağlubiyetlere, Doğulu Hristiyanlar'ın ve bilgi sahibi Latin müşahitlerin ikazlarına rağmen çoğu kez bütün Hristiyanlar'ın dikkatini çeken ciddi bir mesele olarak görülmesine rağmen tehlike yine de uzakta ve ekseriyetle en büyük aciliyeti haiz olmayarak telakki ediliyordu. İstanbul'un düşmesi Batı'yı Türkler'in Güneydoğu Avrupa'nın efendileri olduğu gerçeğine, tarihçilerin iyice bildikleri gibi 50 yıldan uzun bir süre bir oldu bitti olan gerçeğe uyandırmıştı[79].

[78] *A.g.e.*, s. 178, 190.

[79] Iorga, *ROL*, VIII, 267. "XV. Yüzyılda Haçlı Seferi'ni ilgilendiren, dil ve üslup bakımından şöyle ya da böyle popüler olan çok sayıdaki anlatıların büyük kısmı 1453 yılı sonrasına aittir ve bunlar üzerine açıklama yapmak

Fakat bu tarzdaki eserler bir tehlike hissinden veya askeri harekât ihtiyacından fazlasını ortaya çıkarmaktadırlar. Vakanüvislerin hikâyelerinde ortaya çıkan suç ve güvensizlik hissini teyid etmektedirler. Tanrı'nın kırbacı, Rumlar'ı terbiye etmişti ve sopanın geri çekildiğine dair bir işaret yoktu. Böylece İstanbul'un düşüşü reform hareketine ayrı bir saik bahşetmişti. Tanrı'nın prens veya papanın, şehir konseyinin veya mahallî efendinin idaresinden hoşnutsuz olduğunu göstermek için daha büyük kanıt olabilir miydi? Kurtuluş için yegâne ümit nedâmet - baladlarda ve ağıtlarda- genellikle anılma ve idealize edilmiş bir geçmişin faziletlerine geri dönüşte idi[80].

XV. yüzyıldaki dinde reform düşüncesi iki müessir fakat çelişkili temâyülü sergilemektedir. Başlıca mahallî veya özel menfaatlerin peşinden koşmak, Roma'nın otokratik ve çok merkezî otoritesine karşı yoğun bir karşı çıkış yaratmıştı. Diğer taraftan birleşmiş bir Hristiyan ortak dünyası ülküsü ile olan zihin meşguliyeti Hristiyan birliğinin tek gerçek kaynağı olarak papanın semavî atanmasını vurgulamak temâyülündeydi. Büyük itizal esnasında ve hemen sonrasında uzlaşmacı fikirlerin popülerliği, ferdî sorumluluğun vurgulanışı, papanın birçok yöredeki kiliseler üstündeki gücünü tahdit eden bir dizi muahedeler, bütün bunlar ademimerkeziyetçi bir dinî yapılanmanın taraftarlarının zaferine işaret ediyor gibi gözükmektedirler. Gerçekten de Roma'nın idarî gücünün azalması ve bununla birlikte o dönemde itibarının ve beynelmilel öneminin küçülmesi kilise birliğinin nihaî tahribine büyük ölçüde katkıda bulunmuştu. Fakat XV. yüzyılın ortasında hem ademimerkeziyet süreci, hem de itibarın azalması

---

kolaydır. Bu anlatılar kendisini parçalayan savaşların verdiği uyuşukluk veya atalet sırasında, İstanbul'un alınması, Ege ve Akdeniz'de Türk korsanlıkları, Venedik'e karşı uzun savaşlar, Doğu'daki Latin kolonilerinin fethi İtalya ve Almanya'ya karşı işgaller dolayısıyladır".

[80] İlave örnekler için aşağıda bölüm VIII, s. 216-218'e bakınız.

geçici olarak geri atılmıştı. IV. Eugenius'un, Basel Konseyi'ne galebesi ile başlayarak Papalık kilisenin bütünü üzerinde yasama ve yönetim meselelerinde nihaî ve cihanşümûl otorite sahibi olmak iddialarını başarılı bir şekilde yeniden teyid etmeye başlamıştı. Türkler'in fetihlerinin tevlit ettiği yeni reform, sanki Hristiyan âlemi için yegâne ümidin Papalık'ın restorasyonuna dair muhafazakâr programı kucaklamakta olduğuna inananların iddialarını güçlendirmişti. Osmanlı tehdidinin halk nezdinde ve dinî naşirler tarafından gerçek imanla kâfirlik arasındaki uzun zamandır süren mücadelenin son evresi olarak görülmesinden dolayı bunun bir sonuca bağlanması yeni bir Haçlı Seferi'ni gerektiriyordu. Sadece St. Peter'in halefi olarak Hristiyan âleminin liderliği uhdesine verilmiş olan papa, bütün Hristiyanlar'ın itaatini talep etmek yetkisine sahipti ve II. Urban gibi dinin müdafaası tevdi edilince Kutsal Savaşı ilân edecek yegâne yetkili kişiydi. Türk tehdidi Hristiyan Devleti için kaybolmakta olan sadakatin yeniden canlanmasına yaramıştı ve papaya tâbi bir Hristiyan âlemindeki barış ve birliğe dair eski çağrıya yeni bir hayat bahşetmişti. Bu ışık altında, yâni Rönesans Papalık'ının toplumdaki konumuna tesiri açısından bakıldığında Konstantinopolis'in düşüşünün Protestanlık devrimini tehire katkıda bulunduğu söylenebilir.

Bölüm II

Salibin Düşmanı

V. Nikolas "birçok büyük teşebbüste başarı ve üne ulaşmıştı" diye yazmıştı. Aeneas Sylvius "fakat Papalık görevi esnasında meydana gelen ve şöhretinin üstünde kara bir leke teşkil eden Konstantinopolis'in düşüşünden dolayı üzgündü"[1]. Doğu Akdeniz meselesine karşı tamamen ilgisiz olmamakla beraber Nikolas, 1453'ten önce Haçlı Seferi'nin büyük bir taraftarı değildi. Türkler'e karşı mücadelelerinde Macarlar'a, Arnavutlar'a ve Bosnalılar'a biraz destek ve Rodos şövalyeleri ile Kıbrıs Krallığı'na bir miktar mâlî yardım sağlamıştı[2]. Rumlar'a gelince önemli maddî desteğin

---

1 II. Pius, *Commentaries*, I, 74; Wolkan, *Der Briefwechsel*, III. 200, 201'deki V. Nikolas'a 12 Temmuz 1453'te Graz'dan yazdığı mektup ile mukayese ediniz. V. Nikolas hakkında muasır eskizler için Manetti, Vita Nicolai V summi pontificis, *RİSS*, III, s. 908-960'a ve Vespasiano da Bisticci, *Lives of Illustrious Men of the XVth Century*, W. Georg ve E. Waters tercümesi, Londra 1926, s. 31-58'e bakınız.

2 Pastor, *HP*, II, 243 vd. Ayrıca Massimo Petrocchi, *La politica della santa sede di fronti all' invasione Ottomana*, 1444-1718, Napoli 1955, s. 24-27'ye ve Frederik Kayser'in eski ama hâlâ yararlı incelemesi "Papst Nicolaus V (1447-1455) und das Vordringen der Türken", *Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft*, VI , 1885, s. 208-231'e bakınız.

ön şartı olarak kilise birleşmesinin gerçekleştirilmesini talep ediyordu. XI. Konstantin'in tahta çıkışıyla birlikte (6 Ocak 1449) Bizans, Batı'dan yardım temin etmek gayretlerini arttırmıştı. Ceneviz'e giden bir Rum sefaret heyetinin teşvikiyle oradan gönderilen bir rapor papaya yeni imparatorun birleşmeye sıcak baktığını bildirmişti. Cenevizliler, Nikolas'ın müzakereleri hızlandırması için ısrar ediyorlardı[3]. 1451 yılının başlarında Konstantin, Andronicus Bryennius Leontaris'i Venedik, Ferrara, Roma ve Napoli hükümetlerine göndermişti. Bryennius, alışılmış olan askeri yardım bulmak görevini yüklenmişti ama onun yanında birleşme karşıtı din adamlarının onların Floransa'da varılan anlaşmaya muhalefetlerinin eskisi gibi uzlaşmaz olduklarını gösteren bir mektupları da vardı. Aslında husumetleri öylesineydi ki, hemen hemen aynı sıralarda birleşme taraftarı Patrik III. Gregory payitahttan kaçmış ve nihayetinde Mora üzerinden Roma'ya gitmişti[4]. Papanın Rumlar'a 27 Eylül 1452'de, tarihin garip bir cilvesi olarak II. Mehmed'in tam olarak muhasara için son hazırlıklarla meşgul olduğu bir anda yazdığı cevap aslında bir ultimatomdu. Floransa anlaşmasına göre iyi niyetle hareket etmedikleri için Bizans, Tanrı'nın hükmü altındaydı; diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse birleşme yoksa yardım da yoktu. Papa, Türkler'in infaz edeceği kararı farkında olmadan tebliğ etmişti[5]. Nikolas'ın mektubunun payitahta ulaştığı sırada sultanın niyetleri aşikârdı. Batı'ya aceleyle yeni sefaret heyetleri yollanmıştı ama gördüğümüz üzere sonuçlar mühimsenecek gibi değildi[6].

---

3 Iorga, "Notes", *ROL*, VIII, 54; Gill, *The Council of Florence*, s. 374, 375.

4 *A.g.e.*, s. 376, 377; R. Guilland, "Les Appels de Constantine XI Paléologue à Rome et à Venise pour sauver Constantinople (1451-1453)", Byzantinoslavica, XIV, 1953, s. 230, 231.

5 *A.g.e*, s. 231, 232; Gill, *a. g. e.*, s. 378, 379.

6 C. Marinescu, "Notes sur quelques ambassadeurs byzantins en occident à la vielle de la chute de Constantinople sous les Turcs", *Annuaire de*

Latin devletleri arasında İtalyanlar, Doğu Akdeniz hakkında kesinlikle en çok bilgi sahibi olanlardı. Ceneviz, Venedik ve Roma'nın şehrin er ve geç Türkler'in eline geçeceğini anlamış olmaları gerekir. Yine de psikolojik bakımdan 29 Mayıs'daki nihaî zafere hazır değildiler. Papanın biyografisti olan hümanist Platina Türkler'in İstanbul'u aldıklarını duyduğu zamana kadar hiçbir şeyin papanın dengesini bozmadığını yazarken Nikolas'ın içinde bulunduğu müşkül durumu ifşa etmişti, "çünkü o asker ve donanma ile Rumlar'a yardım etmek niyetindeydi... Ama şehir öylesine âni olarak alınmıştı ki, yardım göndermeyi düşünecek pek vakti olmamıştı"[7].

Fakat bir kere olan olduktan sonra Nikolas yeni meydan okumaya karşı çıkmak için elinden geleni yapmıştı. Cenevizli Angelo Ambrogini'nin kumandasında Doğu Akdeniz'e üç kadırga yollamıştı ve beş tanesinin de masrafları kendisine ait olarak Venedik'te techiz edilmesini emretmişti. 1453 Eylül'ünün sonuna doğru İtalya'daki hükümdarlara elçiler yollayıp, onları bir sonraki ayda Roma'da yapılacak bir konferansa davet etmişti[8]. 30 Eylül 1453'te bütün Hristiyan âlemine hitaben Haçlı Seferi için Papalık fermanını yayınlamıştı. Bu fermanda Mehmed'i, İsa'nın Kilisesi'ne din sebebiyle işkence eden en zalim kişi, Şeytan'ın oğlu, cehennem azabının oğlu, Hristiyan kanına susamış ölümün oğlu olmakla itham ediyordu. Sultanın, St. Jean'in tasvir ettiği yedi taçlı ve on boynuzlu yedi başı olan büyük kızıl ejderha olduğunu ilân ediyordu. Avrupalı prenslere dini, malları ve canları ile müdafaa etmeleri için çağrıda bulunuyordu. 1 Şubat 1454'te şahsen katılacak veya Türkler'e karşı savaş için ard arda altı ay bir savaşçı techiz ede-

---

l'institut de philologie et d'histoire orientales et slaves, X, 1950; Mélanges Henri Gregoire, II, s. 424-427; Guilland, *a.g.e.*, s. 238-242.

7 *Platynae historici liber de vita Christi ac omnium pontificum*, G. Gaida edisyonu, RISS, III, pt. I, s. 336.

8 Pastor, *HP*, II, 274, 289.

cek olan herkese bütün günahlarının kilise tarafından bağışlanacağını garanti ediyordu. Papa, kendisinin ve kardinallerin yapmaya niyetli oldukları mâlî katkıları ilân ediyor ve bunun onda birini Hristiyan âleminin tümü için zorunlu kılıyordu. Sorumluluklarını yerine getirmeyen ve özellikle kâfirlere yardım eden veya onlara silah ve malzeme temin eden herkesi en şiddetli cezalarla tehdit ediyordu[9].

Papanın çağrısı Roma papazlık divanı ve Hristiyan âleminin tamamında topyekûn yüksek rütbeli kilise adamları tarafından tekrarlanmıştı. Pavia Piskoposu Giovanni da Castiglione, Macaristan Kralı Ladislas'a yaptığı tenbihte Tanrı'nın reddedenleri cezalandıracağı iddiasında bulunmuştu. İnsanlar bu utanca daha fazla tahammül etmeyeceklerdi! Ayrıca mesele sadece Hristiyan dininin öcünü almak değildi. İstilâlara karşı koymak kralların vazifesi değil miydi? Şayet Ladislas kendisini çok genç ve yeni üstlendiği sorumluluklardan dolayı aşırı yük altında hissediyorsa o zaman savaşı yürütmek asilzâdelerine düşüyordu. Sultanın bahşettiği ateşkeslere güvenmemesi hususunda uyarılıyor ve papanın örneğini takip etmesi tavsiye olunuyordu[10].

Tehlike sinyali ve prenslerle halka nasihatler küçük rütbeli din adamları tarafından da veriliyordu. Veronalı Timothy adındaki bir piskoposluk müşavir heyeti azasının *Ad Excitandum Omnes Principes Contra Theucram*'ı (Tüm hükümdarları Türk'e karşı kışkırtmaya) bu dönem tarihlidir. Yazar, bütün hayatı boyunca İtalya'da barışın tesisi için çalıştığından ama başarı kazanmak ümidini yitirdiğinden şikâyet etmekteydi. Fakat Konstantinopolis'in düşüşünü ve barbarların Hristiyanlar'ı nasıl hayvan gibi kestiklerini duyunca İtalya'da barış olması için ümitleri tazelenmişti. Sultanın kuzeydeki komşuları ile barış yaptığını, bir donanma hazırladığını

[9] *A.g.e.*, 276-Raynoldus, Annales, ad. an. 1453, nos. 9-11. M. Petrocchi, *La politica della santa sede*, s. 30.

[10] Iorga, *Notes et extraits*, IV, s. 64.

ve top döktürdüğünü bildiriyordu. Mehmed'in İtalya'ya zenginlikleri ve Truvalı atalarının mezarları yüzünden cezbedildiğini iddia ediyordu. "İtalya saldırıyı önlemeli ve Hristiyanlar'ın ölümünün intikamını almalıdır" diye beyan ediyordu. Timothy, kayıplarının öcünü almaları ve ticari imparatorluklarının Türkler'in eline geçmesine mâni olmaları için önce Aragon ve Venedik'e yakarıyordu. Onlar, Türkler'le caniyane bir ittifaka girmeyi kabul etmemeli ve büyük güçlerini onlara karşı savaşta kullanmalıydılar. Paralı askerlerin komutanları Jacopo Piccinino'ya, Sigismund Malatesta'ya ve antik çağların bütün generallerinden daha büyük diye tasvir ettiği Francesco Sforza'ya çağrıda bulunuyordu. Timothy'e göre Sforza bu görev için kader tarafından belirlenmiş görünüyordu; uzun ve başarılı bir meslek hayatından sonra ve yaşı da ilerlemiş olduğu için artık dindarca bir işe girişmesinin zamanıydı[11].

Roma'daki kongre İtalya'da barışı tesis etmeyi başaramadı. Ama 9 Nisan 1454'te Venedik ile Milano, Milano Veraset Savaşı'na son veren Lodi Barışı'nı imzaladılar. Sonra 30 Ağustos'da Floransa, Venedik ve Milano, En Kutsal Liga'nın temel aracı ve İtalya'daki ilk genel barış olan Venedik Antlaşması'nı yaptılar. Ertesi yılın Ocak ayında Napolili Alfonso, bütün imza sahiplerinin antlaşmalar yapmadan önce ve saldırı tehlikesi olduğunda istişare yapmalarını zorunlu kılan muahedeye katılan son kişi oldu. Bu büyük ittifak ve İtalya'da barışın tesisi 1453-1454 yıllarındaki olaylardan çok önce meydana gelen karmaşık gelişmelerin sonucuydu. Fakat Papa Nikolas müzakerelerde çok önemli bir rol oynamıştı. Konstantinopolis'in düşüşü ve Türk tehdidi ile birlikte İtalya'da beklenmekte olan bir Fransız müdahalesi korkusunun anlaşmayı sağlamakta elini güçlendirdiğine şüphe yoktur[12].

---

[11] Iorga, *Notes et extraits*, IV, 74, 75.

[12] G. Mattingly, *Renaissance diplomacy*, Penguin Books, Baltimore 1964, s. 74-76; Pastor, *HP*, II, s. 289-295; R. Aubenas ve R. Ricard, *L'Église et la Renaissance*, 1449-1517, *Histoire de l'église depuis les origines quaqu'à nos jours*, A. Fliche ve V. Martin edisyonu, XV, Paris 1951, s. 33, 34.

Bu arada papanın gayretlerinin Alpler'in kuzeyinde Almanya'da semere verebileceğine dair bazı işaretler vardı. 1454 ve 1455 yıllarında III. Frederik imparatorluktaki prensleri üç münasebetle toplantıya çağırmıştı. İmparatorun, İyi Philip'in mevcudiyetiyle onurlandırdığı 1454 Nisan'ında Ratisbon'da toplanan bu diyetlerden[*] ilkine şahsen katılmamasına rağmen bir cihanşümûllük ve önemlilik havası hâkimdi. Toplantıda Frederik'i temsil eden Aeneas Sylvius kendi uzun uzadıya nasihatlerine Burgonya Dükü'nün verdiği kısa cevabı kaydetmişti. "Uzun uzadıya konuşmanın yararı ne? Aeneas görevimizi bize gösterdi. Başkaları kendi görüşlerini bildirsinler; ben kendi namıma konuşacağım" diye beyan etmişti dük. Hristiyanlığın içinde bulunduğu krizin farkındayım. Şayet dinimize, hürriyetimize ve canımıza sahip çıkmak istiyorsak Türkler'e karşı savaşa girişmeli ve daha da büyümeden güçlerini ezmeliyiz". Burgonya Dükü, şayet emsal konumundaki bir başka prens kendisine katılırsa, kendisini ve kaynaklarını kutsal işe adamaya hazır olduğunu beyan etmişti[13].

Ratisbon'da prensler Türkler'e karşı savaşı desteklemeyi kabul ettiler ve asker ve para vaadinde bulundular[14]. Eylül'ün sonuna doğru Frankfurt'ta tekrar toplandılar. Bu sefer hem imparator, hem Burgonya Dükü yoktu. Almanlar Haçlı Seferi'ni müzakere edecek ruh hâli içinde değillerdi ama papa ve imparatora karşı olan hoşnutsuzluklarını ifade ettiler ve gürültüyle reform talebinde bulundular. Bir kere daha Frederik'i temsil eden Aeneas Slyvius, "Almanlar yalancı ve açgözlü olduklarını ve savaşmak değil, altın toplamak istediklerini söyledikleri imparatorun veya papanın adını duymaya tahammül edemiyorlardı" diye kaydetmişti. Onların "Almanlardan barbarlara yaptıkları

[*] Kurultay, genel meclis (çev.).

13 Pius II, *Commentaries*, I, 70.

14 Iorga, *Notes et extraits*, IV, s. 90, 91 ile mukayese ediniz; Wolkan, *Der Briefwechsel*, Abt. III, Bd. I, s. 481-484.

gibi kurnaz hilelerle para gasbetmek için Haçlı Seferi ilânı güzel numara" dediklerini bildiriyordu. Yine de Aeneas Slyvius'un, St. Jean Capistrano'nun ve Macar delegelerinin acil ricaları üzerine prensler 42 bin kişilik bir kuvvet toplamayı ve nihaî hazırlıkları imparatorla danışarak tamamlamayı vadettiler[15]. 1455 Şubat'ında başlayan Wiener-Neustadt Diyeti'nde Türk meselesi Alman meselelerinin gerisinde kalmıştı. İmparatorun karşısına Haçlı Seferi'ne desteklerini onun kendilerinin taleplerini yerine getirmesi şartına bağlayan hoşnutsuz prensler dikilmişti. Wiener-Neustadt Diyeti evvelkilerden daha katı sonuçlar elde edilmeksizin nihayet buldu. Speyer vakanüvisi "Almanlar bir de Türkler'le kavga etmeyi istemeyecek kadar kendi aralarındaki kavgalarla meşguller" diye müşahedede bulunmuştu[16].

Rönenans prenslerinin menfaatperest ve bölücü siyasetlerinin Hristiyanlar'ın birliğinin altını oyduğuna dair şikâyetler ve belli bazı hükümdarların papanın Haçlı Seferi'ne kayıtsız şartsız destek vermekten geri kaldılar diye itham edilişleri XV. yüzyıl yazarları ve modern tarihçiler tarafından aynı heyecanla dile getirilmişlerdir. Bu hükümler, birinciler bakımından Quattrocento'nun vicdanına musallat olan değerler çatışmasını, sonuncuların çoğu bakımından Rönesans'taki siyasi faaliyetin karmaşık menşelerini tam olarak anlamadıklarını ortaya çıkarmaktadırlar[17]. Türkler'le

---

[15] Pius II, *Commentaries*, I, 72; Wadding, *Annales*, XII, s. 203-207'deki Capistrano'nun V. Nikolas'a ve Burgonyalı Philip'e Frankfurt'tan yazdığı mektuplar ile mukayese ediniz.

[16] Pastor, *HP*, III, 168; Joannes Vitéz Zredna'nın *Orationes in causa expeditionis contra Turcas habitae (Türkler'e Karşı Girişilen Seferin Sebebine İlişkin Konuşmalar)*, V. Fraknoi edisyonu, Budapeşte 1878, s. 13-30'daki en beliğ nutkuna bakınız. "Oratio habita in Nova Civitate coram Friderico III Imperatore".

[17] Prenslerin ve papaların siyasetlerinin çelişkili değerlendirmeleri için prensleri suçlaması yetkili olmayan Pastor, *HP*, II, 286, 345 ile mukayese

yüzyüze olan Batılı devletlerin siyasetlerinin ve diplomasilerinin detaylı bir analizi bu araştırmanın hedeflerini çok aşar. Ama Türkler'e karşı Batılılar'ın davranışlarını incelerken cari ahlakî varsayımlarla uygulanan siyasetin icapları arasındaki karşılıklı etkileşmeyi anlamamız gerekir. Haçlı Seferi'ne kayıtsız şartsız destek vermekten geri kalmak veya hatta Türkler'le doğrudan doğruya işbirliği yapmak bir prensin Türk tehdidini umursamadığı veya Papalık'ın önerdiği çözüme muhalefet ettiği mânâsına gelmez. İtalyan ve merkezî Güney Avrupa devletlerinin meseleye karşı, mesela İngiltere veya Fransa krallarından daha hassas oldukları aşikârdır. Coğrafî yakınlık ve Doğu Akdeniz'deki ekonomik ve siyasi menfaatlerinin derecesi, hükümdarların siyasetlerini açıkça etkiliyordu. Mesela, gerçekleşse bile hem İtalya hem de Doğu Akdeniz'deki menfaatlerine halel getirebilecek bir Haçlı Seferi'ni açıkça destekleyerek Türkler'i kendisine düşman etmek Venedik'in işine gelmezdi. Daha batıdaki prenslere gelince iktidarda kalmak için papanın ve imparatorun milletlerüstü emellerine karşı savunma olan en yakın ve acil meselelere öncelik vermeleri için bir Machiavelli'ye ihtiyaçları yoktu. Diğer taraftan prenslerin modern dünyamızın idarecilerinden daha büyük basiret sahibi olduklarını veya olmaları gerektiğini beklemek için bir sebep yoktur; gerçekten de Bizans'ın ve Macaristan'ın müşkül durumlarına karşı tepkilerinin gösterdiği gibi böyle değillerdi[18].

---

ediniz: "... Avrupa'nın önde gelen prensleri ve devletleri neredeyse bir istisna olmaksızın Hristiyan âleminin iyi durumda olmasına karşı çok acınacak bir ilgisizlik sergiliyorlardı. Onların anlaşmazlıkları o kadar acı verici ve hamiyet ve yiğitliğin çöküşü o derecedeydi ki, hiç kimse salibin sancağı etrafında toplanmak için şahsi menfaatlerini ve husumetlerini aşamıyordu"; H. Pfeffermann, *Die Zusammenarbeit der Renaissancepapste mit den Türken*, Winterthur 1946, Türkler'le olan münasebetlerinde Papalık'ı riyakârlıktan suçlu bulmaktadır.

[18] D. Vaughan, *Europe and the Turk* ve Franz Babinger, *Mohamet II*, ve Bayerische Akademie der Wissenschaften yayınlarındaki ve başka yerlerdeki,

Millî veya mahallî büyümeye kendilerini vakfetmelerine rağmen prenslerin ekserisi mistik bir Hristiyanlık ortak dünyası için hiç hissiz değillerdi. Yine bu Rönesans dönemindeki Avrupa gibi oluşmakta olan toplumlarda teori ile uygulanan siyaset arasındaki keskin tezatların genel olarak uygulanabilecek olan ahlakî bir otorite için acılı bir arayışın kaçınılmaz bir parçası olduğunu hatırlamak önemlidir[19]. Salutati'den Bruni'ye kadar Floransalı hümanistlerin klasik stoizmden sahiplendikleri siyasi davranışın Hristiyanca olmayan haklı çıkarılışı henüz merkezî kuzey İtalya'nın haricinde pek bir şey ifade etmiyordu. Ve orada bile XV. yüzyılın ikinci yarısında Ortodoks Hristiyanlığın ahlakî normlarına bâriz bir geri dönüş gerçi Platon'un akademisinde izzet ve ihtiramla hıfzediliyordu[20]. Tabi Machiavelli henüz yazılarını yazmamıştı ama ondan çok sonra XVI. yüzyılda bile onun yeni ahlak anlayışı yaygın değildi. Bu dünyada hayatın geliştirilmesi için beşerî güçlerin devreye girmesine yeni bir vurgu olduğu inkâr edilemez fakat pek az kişi her ikisinin menşe ve gayesinin semavî olduğu tasavvurunu bir kenara atmaya hazırdı. Rönesans'taki siyasetler süratle sonunda siyasi hayatın tamamen yeni bir kalıbına dönüşen yeni şekiller, metodlar ve ifade tarzları edinmişlerdi; ama Ortaçağ Hristiyanlığı'nın idealleriyle uzlaşma veya onlardan ayrılma önemli aşamaları Machiavelli, Luther, Kalvin ve din savaşlarıyla vurgulanan uzun tedricî bir süreç olacaktı[21]. Bu yüzden prenslerle

---

özellikle "Lorenzo de' Medici e la corte Ottomane", *Arhivio Storico Italiano*, CXX, 1963, s. 305-361, belli bazı Batılı devletlerin Türkler'le olan münasebetlerinin detaylı incelemeleri ile mukayese ediniz.

19 Mesela D. Hay, *The Italian Renaissance*, birçok yerde ve Lewis Spitz, *The Religious Renaissance of the German Humanists*, Cambridge, Mass. 1963, özellikle takdim kısmı ile mukayese ediniz.

20 Hay, *a. g. e.*, s. 176, 177 ile mukayese ediniz; Hans Baron, "Fifteenth-Century Civilization and the Renaissance", *NCMH*, I, s. 73-75.

21 Rönesans Floransası'nda geleneksel Hristiyan değerleri ile Antik Çağ'dan ve siyaset hakkındaki müzakereler ve yazılardaki muasır tecrübeden

diplomatların Haçlı Seferi lafları ve vaadleri içlerindeki daha zeki siyasetçiler tarafından bilinmesine rağmen sadece kendi yararına bir reklâm olarak bir kenara atılamazlar. Türkler kâfir ve prensler dinin müdafi olarak görüldüğü sürece Haçlı Seferi, Osmanlı tehdidine karşı çıkmak için öne sürülen aşikâr çözümdü. Vicdanen birçok prensin salibi almak için şahsi bir yükümlülük ve Türkler'e karşı koymak üzere kaynaklarını kullanmak için toplumsal bir sorumluluk hissettiğini gösteriyordu[22]. Ayrıca bu manevî hisler harekete dönüştürülüyorlardı. Türk meselesi hemen hemen her Avrupa kongresinde görüşülecek kadar çok önemliydi. Birçoğu Türkler'in faaliyetinden kendilerini haberdar kılıyorlardı. Şayet kendilerine bir şey ifade eden menfaatler ve şahsi önyargılar görüşlerini saptırsa bile tehlikenin derecesi bakımından en azından genel bir fikirleri vardı[23]. Ve bazen toplananlara el koy-

türetilenlerin karşılıklı etkileşmesi hayran kalınacak bir şekilde Felix Gilbert tarafından *Machiavelli and Guicciardini*, s. 28 ve devamında sunulmuştur. Beynelmilel diplomaside ülkülerin benzer bir şekilde birbirine karıştırılması sadece dönemimizde değil, bütün XVI. yüzyıl boyunca görülmektedir. Franklin Van Baumer, "England and the Turk and the Common Corps of Christendom", *American Historical Review*, L, 1944-45, s. 26-48'e; ve "The Corruption of Christendom in Renaissance England", *Journal of the History of Ideas*, VI, 1945, s. 131-156'ya bakınız.

[22] En göze çarpacak şekilde Burgonya dükleri ve Portekiz kraliyet ailesi, Fransa Kralı VIII. Charles kendisinin niyetlerinde samimi olduğunu düşünüyordu ve Aragon ve Napoli Kralı Alfonso Magnanimous da aynı şekilde düşünüyordu. III. Frederik ve Matyas Corvinus ile birlikte Maksimilyan endişelerinde çok ciddiydiler. V. Charles gerçekten bir Haçlı Seferi'ni ikmale çalışmıştır. Hatta IV. Henry'den VII. Henry'e kadar İngiltere kralları bile kendilerini bilgilendiriyorlardı ve birçoğu salibi almaya and içmişti.

[23] *History Today*, XIII, 1963, s. 747-756'daki makaleme "Western Spies in the Levant" bakınız.

salar bile şaşılacak sayıda Papalık ajanının endüljans[*] vasıtasıyla ve sair yollarla para toplamasına müsaade ediyorlardı. Türkler'le savaşmakta olan devletlere doğrudan mâlî yardımda bulunduklarına dair kayıtlara geçmiş hâller vardır[24]. Yine bencilce sebepleri de olsa paralı asker ve silahşörlerin şanslarını Doğu Akdeniz'de aramalarına müsaade ediyor ve belki teşvik ediyorlardı[25]. Büyük Haçlı Seferi gerçekleşmese de çeşitli hâllerde Doğu'ya küçük askeri birlikler ve gemiler gönderiliyordu[26]. V. yüzyılın Roma imparatorları gibi uzaktaki ve rakip bir devletin savaşlarında çarpışmak için başka herşeyi bir kenara bırakmaya hazır olmamalarına rağmen Batılı prenslerin yeni barbarların nereye kadar gitmelerine müsaade edileceğine dair belli bir fikirleri olduğu görülüyor. Ve Batıdaki istihbarat faaliyetlerinin derecesine ve beklenmekte olan Haçlı Seferleri'nin haberlerine verdiği tepkilere göre karar vererek sultanın bu düşünceyi bildiği sonucuna varabiliriz[27].

Bu arada Büyük Türk, Tedaldi'nin önceden tahmin ettiği gibi 1453 yazında yeni bir sefere çıkmamıştı. Aslında II. Mehmed neredeyse üç yıl boyunca büyük bir Hristiyan devletine karşı bir sefere girişmemişti. İstanbul'a muzafferâne girişinden dolayı o zamandan sonra denildiği üzere Fatih, şehirde 24 gün kalmış ve sonra 21 Ha-

---

[*] Endüljans = Ortaçağ'da Katolik Kilisesi'nin para mukabilinde günahları affetmesi (çev.).

24 W. E. Lunt, *Papal Revenues in the Middle Ages*, New York 1934, I, s. 43, 71, 76, 77, 102, 115-121, 125'e bakınız; R. Aubenas ve R. Ricard, *L'Église et la Renissance*, s. 39, 40.

25 Aşağıda Bölüm V'de birçok yere bakınız.

26 D. Vaughan, *Europe and the Turk*, birçok yer ile mukayese ediniz.

27 Sultanın Batı'daki casusluk faaliyetleri hakkında Franz Babinger, "Mehmed II, der Eroberer, und Italien", *Byzantion*, XXI (1951), s. 154'e bakınız. Divân-ı Hümâyûn'un Latin ziyaretçileri Büyük Türk tarafından sıkı bir şekilde sorgulanıyorlardı. Mesela Pero Tafur, *Travels and Adventures*, s. 127, 128 ve Arnold von Harff, *Pilgrimage*, M. Letts edisyonu, Londra 1946, s. 239, 240.

ziran 1453'te Edirne'ye geri dönmüştü. Zaferinin haberleri Müslüman dünyasının geri kalanına Edirne'den gönderilmişti. Doğu Akdeniz'deki Hristiyan hükümdarlar Bizans'ın yeni efendisini tanıdıklarını beyan için tez davranmışlardı. Sakız, Midilli, Trabzon ve Sırbistan, Mehmed'in başarısının onlar için daha büyük bir boyun eğme ve Türkler'e ödemek zorunda oldukları haraçta bir artış demek olduğunu keşfeden elçiler yollamışlardı[28]. 1453 sonbaharında İstanbul'a geri dönen II. Mehmed fetihleri için yeni bir idare tesisi meselesi ile meşgul olmuştu. İstanbul'un yeniden iskân ve bir dereceye kadar yeniden imar edilmesi gerekiyordu. İdarî reformlara nezaret ederek sonbahar ve kış boyunca payitahtta kalmıştı. Kış esnasında idareyi teşkilâtlandırdığı Anadolu'yu da ziyaret etmişti. Kışın İstanbul'a dönünce Balkanlar'da yeni bir sefer planladığı Edirne'ye gitmişti. 1454 ilkbaharında ordusunun başında Sırbistan'a yürümüştü. Başlıca askeri kazanç İshak Paşa'nın emrindeki Türkler'e teslim olan Omol ve Sivrihisar'ın ele geçirilmesiydi. İshak Paşa'nın askerleri Sırbistan'ın kırsal kesimini harap etmiş ve köle olarak İstanbul'a gönderilen 50 bin Hristiyan'ı esir almışlardı. Fatih, 1454 yazı boyunca Sırbistan'da kalıp, yeni fetihlerini pekiştirmişti[29].

Batı, Türkler'in ilerleyişi hakkında Sırbistan'dan ve komşularından gelen mektuplar ve elçilerle hep haberdar edilmişti. Ragusa'dan Venedik dojuna gönderilen 8 Ağustos 1454 tarihli bir mektuptan Sırbistan'dan kaçıp yurtlarına dönmek zorunda kalan Ragusalı tüccarların bildirdiklerine göre seferin dehşetini okuyoruz. Sırbistan Despotu Georg Brankoviç'in arazisini devâsâ bir ordu ile istila eden Büyük Türk, Tuna ve Sava nehirleri arasında

---

[28] Babinger, *Mahomet II*, s. 127-129. Pauli (ed.), *Codice diplomatico del sacro militare ordine Gerosolimitano*, II, no. s. 111, 131'deki Rodos üstadıazamının Alvernia başrahibine 20 Ocak 1454'te yazdığı mektuba bakınız.

[29] Babinger, *Mahomet II*, s. 130-134. Babinger'in kronolojisinde bazı tashihler için Halil İnalcık, "Mehmed the Conqueror (1432-1481) and his Time", *Speculum*, XXXV, 1960, s. 412-418'e bakınız.

kalan bütün bölgeyi harap etmişti. Türkler yakmışlar, yağmalamışlar ve sanki susuzluklarını Hristiyan kanından başka bir şey dindirmeyecek gibi görünen bir vahşet ve zalimlik ile kesip biçmişlerdi. Kırk yaşın üstündeki bütün erkekleri öldürmüşler ve kadınlar ile genç erkekleri esarete sürüklemişlerdi. Onlar aynı zamanda çeşitli savaş âletleri ile muhasara araçlarını da götürmüşlerdi. Sultanın, imparatorluğunun her tarafından malzeme getirilmesini emrettiği bildiriliyordu ve Ragusalılar'a göre sadece despotun topraklarını değil de tüm dünyayı iradesine tâbi kılmayı planladığı görülüyordu[30].

1454'te Sırbistan seferine çıkmadan önce II. Mehmed 18 Nisan 1454'te Venedik ile Cumhuriyete Türk İmparatorluğunda ticaret hakları ve İstanbul'da sürekli olarak bir balyosun[*] ikameti imtiyazını bağışlayan bir barış antlaşmasını imzalamıştı. Sultan, bu dönem boyunca ilgisinin çoğunu devletini yeniden teşkilâtlandırmaya hasrediyordu ve birçok yeni idarî tayinler yapmıştı. Ayrıca Edirne ve İstanbul'da birçok büyük inşaat projesine nezaret etmekle meşgul oluyordu. 1454 başlarında İstanbul'da yeniden tesis ettiği Rum cemaatine idare şekli vermişti. Gennadios'u (Georg Scholarius) patriklik makamına getirmiş ve Rumlar'a Türk tebaası olarak haklarını ve sorumluluklarını gösteren bir berat bağışlamıştı. Bundan bir süre sonra benzer bir düzenlemeyi şehrin Yahudi sâkinleri için yapmış, Moşe Kapsali'yi başrabbi (başhaham) tayin etmiş ve onu halkının davranışından sorumlu kılmıştı. Nihayet 1454 yılının tam sonunda Mora'daki asil ailelere bir haklar ve imtiyazlar beratı bağışlamıştı[31].

---

[30] Thallóczy ve Áldásy, A Magyarország és Szerbia közti Összeköttetések Oklevéltára, *MHH*, XXXIII, no. 249, s. 185, 186. No. 253, 254, s. 189, 190'a da bakınız.

[*] İstanbul'daki Venedik elçisinin ünvanı (çev.).

[31] Babinger, *Mahomet II*, s. 129-131, 135-140, 143, 152, 170. Fatih'in, Rum kilisesine davranışı hakkında daha fazla detay için T. H. Papadopoullos, *Studies and Documents Relating to the History of the Greek Church and*

1455 ilkbaharı geldiğinde II. Mehmed ordusunu Edirne sahrasında toplamış ve Kratovo'ya sevketmişti. Kratova'da ona İshak Bey'in oğlu ve kuzeybatı eyâletinin valisi olan İsa Bey kuvvetleriyle birlikte katılmıştı. Birleşik ordu hemen o zamanlar Balkanlar'daki en önemli ticaret şehirlerinden biri olan ve zengin altın ve gümüş madenleri bulunan Novobrdo (Novoberda) üzerine yürümüştü. Türkler şehri kırk gün muhasara ettikten sonra 1 Haziran'da ellerine düşmüş ve madenciler haricindeki sâkinleri katledilmiş veya köle yapılmıştı. Türk komutanları Karaca Bey ve İsa Bey 1455 yazının geri kalan kısmını Sırbistan'ın güneybatı kısmının tamamını zaptetmekle geçirmişlerdi. Fakat II. Mehmed yurduna dönmüş, Selanik'te mola vermiş ve Ekim ayındaki bir tarihte İstanbul'a ulaşmıştı[32].

1455 ilkbaharında II. Mehmed birliklerini Novobrodo'nun muhasarası için tertiplerken Türkler'e karşı Hristiyan muhalefetinin lideri Roma'da ölüm döşeğindeydi. Uzun süren bir hastalıktan ve çok acı çektikten sonra V. Nikolas 24 Mart 1455'te ölmüştü[33]. Kardinaller Meclisi 8 Nisan'da III. Calixtus adını alan Alfonso Borgia'yı seçti. Yeni papaya, tacı 20 Nisan'da giydirildi. Calixtus, tahtına oturduğu andan itibaren kâfirlere karşı savaşı gücünün her zerresi ile yürütmeye niyetli olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymuştu; Pastor'un yazdığına göre "... bu hayatının baş gayesiydi"[34]. Gerçekten de Hristiyan âleminin niyetinin

---

Peoples under Turkish Domination, Brüksel 1952, s. 1-26 ve G. Arnakis, "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire", *Journal of Modern History*, XXIV, 1952, s. 235-250'ye bakınız.

32 Babinger, *Mahomet II*, s. 153-155. Türkler'in Sırbistan'daki faaliyetleri hakkındaki raporlar için Wadding, *Annales*, XII, s. 253-255'e bakınız. Bu tarihte sultana karşı koymak için neyin gerekli olduğuyla ilgili olarak Roma'da yapılan müzakereler hakkında bir rapor Thalóczy ve Áldásy, *a. g. e.*, no. 260, s. 193-195'tedir.

33 Pastor, *HP*, II, s. 312, 313.

34 *A.g.e.*, II, s. 345. Calixtus, konuyu özellikle de Minoritler'le müzakere ederek uzun saatler geçirmişti. Gabriel da Verona "Papa, Haçlı Seferi'nden

samimiyetini tam olarak anlaması için papa kopyalarını Avrupa'ya dağıttığı kutsal bir yemin vermişti. Kutsal Üçlü'ye, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a, Tanrı'nın Daima Bâkire Annesi'ne ve havariler Peter ile Paul'a "... insanoğlunun günahlarının cezası olarak şeytanın oğlu ve Çarmıha Gerilmiş Kurtarıcımız'ın düşmanı olan II. Mehmed tarafından alınıp mahvedilen Konstantinopolis'i geri almak için elinden gelen herşeyi yapacağına, hatta gerekirse canını bile feda edeceğine" and içmişti. "Esaret altında inleyen Hristiyanlar'ı kurtarmayı, Gerçek Din'i yüceltmeyi ve melun ve imansız [Hz.] Muhammed'in Doğu'daki şeytanî tarikatini ortadan kaldırmayı" vaadediyordu[35].

Calixtus, geçmişte beyhude oldukları ispatlanmış genel kongrelerin yerine prenslerle şahsen görüşerek Haçlı Seferi için çalışmaya karar vermişti. Müzakereleri başlatmak ve devletlere planlarını ve beklentilerini tanıtmak için papa oluşunu tebrik için Roma'ya elçilik heyetlerinin gelmesinden yararlanarak işe başlamıştı. Saygıdeğer Başpiskopos Antoninus'un başkanlığındaki Floransa elçileri 24 Mayıs'ta Papalık divanına gelince Calixtus, Türkler'e karşı hücuma geçmek arzusundan bahsetmiş ve Floransa'nın kutsal dinin imdadına ilk gelenler arasında olacağını ümit ettiğini ifade etmişti. İki gün sonra Başpiskopos Antoninus papanın riyasetindeki kardinaller meclisinin açık oturumunda papanın programını ses getiren bir şekilde onaylayarak cevap vermişti. Calixtus'un faziletlerini ve deruhde ettiği yüksek makam için uygunluğunu uzun uzadıya övdükten sonra Antoninus, Türk meselesi üzerinde görüş

---

başka bir şey konuşup düşünmüyor"diye yazmıştı. Wadding, *Annales*, XII, 290'a bakınız. J. Cugnoni (ed.), *Aeneae Silvii Piccolomini Senensis qui postea fuit Pius II Pont. Max opera inedita*, Atti della R. Academia dei Lincei, 3rd series, VIII, Roma 1883, ep. 58, s. 438'deki Aeneas Sylvius'un tanıklığına da bakınız.

35 Pastor, *HP*, II, s. 346. Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1455, no. 18'deki Latince metin.

beyan etmişti. Yeni papayı kutsal işe girişmekteki istekliliği yüzünden methediyordu. Türkler'i zalim hayvanlar, küfür işleyenler ve İsa'nın düşmanları olmakla itham ediyordu. Mehmed'i, Şeytan'ın oğlu, insan ırkının sapık düşmanı ve bütün kötülükleri şahsında toplamış olarak tasvir ediyordu[36].

Mektupları, elçileri, vaizleri ve para toplayıcıları süratle Avrupa'ya dağılırken III. Calixtus siyasetini hemen elinde bulunan imkânlarla uygulamaya başlamıştı. Papalık, Doğu Akdeniz sularında Türkler'e karşı çıkmak için kendi donanmasını hazırlayarak emsal teşkil etmişti. Küçük bir filo bile Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nde kuşatma altındaki adalılara biraz rahatlama sağlayabilirdi. Ayrıca İstanbul yakınlarında yapılacak bir deniz harekâtı II. Mehmed'in dikkatini sıkıntı içindeki Balkanlar'dan çekebilir ve belki bir Haçlı ordusu toplanana kadar Macaristan'a yapılacak

---

[36] Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1455, no. 21-23. Papayı Türkler'le savaşmak planları için öven başka bir mümtaz Floransalı'nın Calixtus mersiyesi ile mukayese ediniz. Alamanno Rinuccini, *Lettere ed orazioni*, Vito R. Giustiniani edisyonu, Floransa 1953, s. 3-10'da "Oratio exercitationis gratia edita ab Alamanno Rinuccinò in creatione Calisti Pontificis Maximi de anno MCCCCLV". Calixtus'u kutlamaya gelen diğer elçiler arasında Aeneas Sylvius ve Johann Hinderbach'ın riyasetinde Almanya'dan gelenler Calixtus'un Türk siyasetini desteklemekte özellikle heyecanlıydılar. Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1455, no. 23 ve J. Cugnoni, *Opera inedita*, ep. 58, s. 437-442 ile mukayese ediniz. Venedik'ten gelen sefaret heyeti mesele hakkında daha gerçekçi bir tutum takınmış ve "...diğer Hristiyan güçlerin Türkler'e karşı gecikmeksizin harekete geçtiklerini görünce, bizim de, büyüklerimizin geçmişteki izlerine öykünerek, kaçırdığımız iyi düzenlemeleri yeniden keşfedeceğimizi" diye izahta bulunmuştu. Pastor, *HP*, II, s. 342, dipnottan naklen. Thiriet, *Régestes*, III, s. 205'teki Üçüncü Calixtus'a Venedik'ten gönderilen ve içinde şayet Venedikliler'in 1453-54'teki çabaları olmasaydı Türkler'in belki İtalya'yı istila edeceklerinin iddia edildiği ve böylece Venedikliler'in gerçekten iyi Hristiyanlar olduklarını gösteren mektup ile mukayese ediniz! Aşağıda bölüm III, s. 75-77'ye bakınız.

büyük bir Türk saldırısını geciktirebilirdi. Calixtus, bu projede yardım için eski dostu Aragon ve Napoli Kralı V. Alfonso'ya güveniyordu. Alfonso, Arnavutluk'taki İskender Bey'e Türkler'e karşı mücadelesinde bir miktar yardım etmişti ve 1454 yılı gibi yakın bir tarihte kâfirlere karşı bir donanma göndermek vaadinde bulunmuştu[37]. Şimdi Calixtus papa olunca yeni bir heyecan göstermişti. 1455 yılının Bütün Azizler Yortusu'nda[*], Alfonso ve asilzâdelerden birçoğu büyük bir merasimle salibi almışlardı[38]. O, müteakip aylar boyunca sık sık Türkler'e karşı şahsen savaşa gitmekten bahsediyordu. 1456 ilkbaharında konseyine hayatının geri kalanını Hristiyanlık davasına adamaya karar verdiğini açıklamıştı. Kıbrıs kralının bir Müslüman devletine boyun eğmesi, Hristiyan askerlerinin Varna'da başarısız olması ve Konstantinopolis ile Rum İmparatorluğu'nun kaybı gibi trajedileri aklından çıkaramadığını beyan etmişti. Papalık donanmasına katılacak 15 kadırga için söz vermişti ve papadan mükâfat olarak kadırgaların masrafları için harcanmak üzere toplanan kilise gelirlerinin onda birini almıştı[39].

Niyetleri ne olmuş olursa olsun Alfonso'nun İtalya meselelerine olan ilgisi onun papaya hemen yardımda bulunmasına mâni olmuştu. Aslında o sırada Siena'ya saldırarak İtalya barışını bozan paralı askerlerin başbuğu Piccinino ile yaptığı ittifak papanın Haçlı Seferi planlarına ciddi şekilde ket vurmuştu ve Roma ile Na-

---

37 Vaughan, *Europe and the Turk*, s. 62; Marinescu, "Le Pape Calixtus III, 1455-1458, Alfonso V d'Aragon, roi de Naples, et l'offensive contre les Turcs" *Bulletin de la section historique*. Académie Roumaine, XIX (1935), 81; ve Alfonso'nun İskender Bey'le münasebeti hakkında, A. Gegaj, *L'Albanie et l'invasion turque au XVe siècle*, Paris 1937, s. 83 vd. ve A. Serra, *L'Albania e la Santa Sede ai tempi di G. C. Scanderbeg*, Cosenza 1960.

[*] Bütün Azizler yortusu Kasım'ın ilk gününde kutlanır (çev.).

38 Pastor, *HP*, II, 359, 360.

39 C. Marinescu, "Le Pape Calixte", s. 86-89.

poli arasındaki münasebetlerin gerilmesine yol açmıştı. Müteakip ilkbaharda (1456), sadece kendininkileri değil Papalık'ın kadırgalarını da Cenevizliler'e yapılan bir saldırıda kullanınca Alfonso, papanın nazarında kilisenin müdafii yerine bir düşman olmuştu[40]. Bütün bunlara rağmen Calixtus donanma yaratmak gayretlerinde ısrar ediyordu ve birçok hayal kırıklıklarına ve mânilere rağmen değer verdiği proje olgunlaşmıştı. Kriz anlarında Macarlar'a yardım etmek için çok geç yelken açan, bazı Aragon gemilerinin dahil olduğu Kardinal Lodovico Trevisano kumandasındaki Papalık filosu nihayet Doğu Akdeniz sularına gelmişti. Filo, orada saldırıya maruz Hristiyanlar'a koruma sağlamış ve 1457 Ağustos'unda Midilli'de II. Mehmed'in donanmasını mağlup etmişti. Bu zaferin haberi yaşlanmakta olan papayı sevindirmiş ve Türkler'in sonunda bertaraf edileceklerine dair ümitlerini arttırmıştı. Bu çarpışmanın hatırasına bir madalya yaptırmıştı. Üstünde "Ben dinin düşmanlarının yok edilmesi için seçildim" sözleri yazılıydı[41].

Calixtus'un donanma projesine olan tutkusu Macaristan'a karşı Türk tehdidinin Hristiyan âleminin karşı karşıya kaldığı en kritik mesele olduğu gerçeğini aklından çıkarmıyordu. Batı'ya, şayet Avrupa Macaristan'ın müdafaasına kalkışmazsa en feci sonuçların meydana geleceği kehânetinde bulunan mektuplar gelmeye devam ediyordu. 15 Mayıs 1455'te Calixtus bütün Hristiyan prensleri ve insanları Haçlı Seferi'ne katılıp desteklemeye davet eden bir Papalık fermanını tebliğ etmişti. 1 Mart 1456'yı seferî kuvvetin yola çıkacağı zaman olarak belirlemişti. Kutsal savaşa katılacak olanlara vaktiyle Nikolas'ın bahşettiği bütün gufranları ve endüljansları teyid etmişti[42]. Biz burada Calixtus'un ve elçilerinin Hristiyan

[40] Pastor, *HP*, II, s. 362, 363.

[41] P. Paschini, "La Flotta di Callisto III", *Archivio della società romana di storia patria, LIII-LV*, 1930-32, 177-253; Pastor, *HP*, II, s. 372-375, 438; Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1457, no. 31, 32.

[42] *A.g.e.*, ad. an. 1455, no. 19.

prenslerle yürüttükleri detaylı müzakereleri takip edemiyoruz[43]. Fakat elçilerinin sadece Avrupa'nın büyük hükümdarlarına değil, bir yığın daha küçük hükümdara da gönderildiklerini kaydetmemiz gerekir[44]. Vaizler İtalya, Almanya, Macaristan, Lehistan ve diğer ülkelerin kırsal kesiminde dolaşıyorlardı. Fransisken keşişleri halkın arasında Haçlı Seferi için vaaz vermekte özellikle faaldiler[45].

---

43 Avignon kardinali denen Alain de Coëtivy, Fransa ve Ren Nehri'ne kadar olan mücavir ülkeler için Papalık elçisi olarak tayin edilmişti. 8 Eylül 1455'te Calixtus, Almanya ve Macaristan için Papalık elçisi Kardinal Carvajal ve Papalık donanmasının komutanı Başpiskopos Tarragonalı Urrea'nın yanısıra ona salibi şahsen tevdi etmişti. Pastor, *HP*, II, s. 349, 350; Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1455, no. 27. 12 Eylül'de kendi tayin emri dahil olmak üzere 65 Papalık fermanı teslim edilen Coëtivy, 17 Eylül 1455'te Roma'dan ayrılmıştı. M. Concasty, "Les Informations", *Byzantion*, XXIV (1954), s.106. Avignon kardinalinin 1458 ilkbaharına kadar Roma'ya geri dönmemesine rağmen Haçlı Seferi mevzubahis olduğunda misyonu tam bir başarısızlıktı. Carvajal, Kardinal Dionysius Széchy'nin yanısıra Macaristan'da Haçlı Seferi için çalışmıştı. Misyonu Coëtivy'ninkinden çok daha başarılı olmuştu. Lino Gómez Canedo'nun harikulâde eseri *Un Espanol ad servicio de la santa sede*, Don Juan de Carvajal, Madrid 1947, s. 153-199'a bakınız. Cusalı Nikolas İngiltere ve Almanya için Papalık elçisi olarak tayin edilmişti. Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1455, no. 27; J. A. Twemlow (ed.), *Calendar of Papal Registers Relating to Great Britain and Ireland*, XI: Papal Letters, 1455-1464, Londra 1931, s. 19-21 ile mukayese ediniz. Fakat Cusa, piskoposluk mıntıkası olan Brixen'deki bir mücadeleye öylesine karışmıştı ki, anlaşılan İngiltere'ye hiç ulaşmamıştı.

44 Pastor, *HP*, II, s. 351, 352.

45 *A.g.e.*, II, s. 352. Fransiskenlerin Haçlı Seferi'ndeki faaliyetlerinin ve ilgilerinin kısa bir özeti Atanasio Matanich tarafından "San Giovanni da Capestrano oratore pontificio apostolo e difensore della 'Respublica Cristiana' ", *Studi francescani*, LII-LIII, 1955-1956, s. 225-228'de verilmiştir. Fransiskenlerin vaaz faaliyetleri hakkında, Roberto Caracciolo, "il principe de' predicatori del tempo suo", bakınız Francesco Torraca, "Fra Roberto da Lecce", *Archivio storico per le province napoletane*, VII, 1882, s. 141-165. Başka tarikatların vaizleri de Haçlı Seferi için para ve asker

Viterbo Vekayinâmesi'nde bir Fransisken'in 8 Eylül 1455'te halkı o şehirde nasıl tahrik etmeye çalıştığını okuyoruz. Pazar yerinde çeşmenin yanına dikilip davul ve düdük çaldırarak halkın dikkatini çekmişti. Sonra üstünde İsa'nın figürü olan gümüş bir haçı kaldırmış ve III. Calixtus'un Haçlı Seferi için Papalık fermanını izah etmeye girişmişti[46]. Bu vaizlerin vaazları ekseriyetle yazıya dökülmemişlerdi, irticalen veriliyorlardı ve başlıca Viterbo'da olduğu gibi bir Haçlı Seferi için Papalık fermanının veya bir Haçlı Seferi endüljansının akıcı bir tefsirinden ibaret oluyorlardı. Her hâlükârda Türk tehdidini herşeyden ziyade günahlarından dolayı Tanrı'nın Hristiyanlar'ı cezalandırması olarak gösterdiklerinden ve nedâmet gereği ile kutsal davaya katkıda bulunarak veya salibi şahsen alarak savaş vasıtasıyla kefaret fırsatını vurguladıklarından emin olabiliriz[47].

Bu, tam tamına konunun yüzyılın başlarında bir İngilizce vaazda takdim edildiği tarzdır. Kutsal Meryem'in ve havarilerin ve diğer azizlerin faziletlerini uzun uzadıya saydıktan sonra yazar bu özelliklerin o günün Hristiyanları'nda olmadığından yakınmaktadır. Clairvauxlu Bernard'dan naklen şöyle yazmaktadır:

"Günümüzde çürümüş irinler tüm kilise bedeni boyunca yavaşça yayılır - fowle stynkynge mater of synne growep now

---

temininde faaldiler. Calixtus'un Augustin Tarikati'nin reisi ve taşra reislerine vaizlerinin çabalarını bu meseleye teksif etmelerine dair (Pastor, *HP*, II, ek 3h'da özeti bulunan) emri ile mukayese ediniz. Bologna vakanüvisi 31 Ağustos'ta o şehirde Paulo da Roma adındaki bir Augustin tarafından verilen Haçlı Seferi vaazını tasvir etmekte ve papa ile ilgili olarak "...ve orada, adı geçen donanmaya yardımda bulunsun diye halka vaaz vererek, bazı vaizler İtalya boyunca yola çıktılar" diye ilave etmektedir. *Corpus chronicorum Bononiensium*, s. 238. Adrien de But, *Chronique* s. 356 ile mukayese ediniz.

46 Niccolo'da Toccia, *Cronaca di Viterbo*, s. 243.

47 H.G. Pfander, *The Popular Sermon of the Medieval Friar in England*, New York 1937, s. 45.

thorowe-owte all Cristendom". Kilise şimdi din yüzünden işkenceler ve doktrinel sapkınlıklardan dolayı eskisinden daha ziyade günah belasına duçar olmuştur ve bütün bunlardan en acınacak olanı barışın yokluğudur. Tekrar St. Bernard'dan bir nakil: "ve barış vardır ve barış yoktur - ther is pece... in a maner, and zitt itt is no pes" Bununla yazar putperestler ve sapkınlar için barış olduğunu ama "no pes azens synnefull lyvyng in all degrees temperall and spirituall of Cristus churche. For sicurly vertew is cast avey and man is fallyn in-to the filthe of stynkyng sinne" olduğunu izah etmektedir. Kiliseyi parçalayan hiziplere, birbirlerinin ölümüne sebep olan çekişmelere ve asil lordların kaybına, "continually, gret ve huge" olarak Hristiyanlar'ın Hristiyan kanı dökmesine yakınmaktadır. Bu felâketlerin sonucu "welny in euery coost of the marches Cristen mens lordeshippes decresses and goys downeward, and the lordeshippes of hethen men groweth vpward and in-creseth; for seuerly oure Cristen prynces with-in this XL yere and lasse hath lost more than the thirde parte of Cristendom. Lo, ther peyn answeres to ther synnes. For lik as oure princes and lordes spoyleth and robbeth ther suggettus and doth daily, euen so God suffreth the ethem princes to robb and spoile oure lordes and princes, euen as thei do to othur: "Ölçtüğünüz ölçü ile ölçüleceksiniz, İncil, 7"[48].

Dinleyicilerini toplamak ve dikkatlerini çekmek ve mesajlarının istenen etkiyi sağladığından emin olmak için halk vaizleri kaba sahne taktiklerine ve garip hilelere başvuruyorlardı. Haçlı Seferi Vaizi Roberto Caracciolo'yu karikatürize eden Erasmus, Fransisken'i cübbesinin altına paralı askerlerin zırhını giymiş ve elinde kılıç kürsüye çıkarken tasvir etmektedir. Sonra dinleyicilerine Türkler'e karşı savaş konusunda tahrik edici bir konuşma yaptıktan, Hristiyanlar'ın üstlerine ölü toprağı serpilmiş gibi olma-

[48] W. O. Ross (ed.), *Middle English Sermons*, Early English Text Society. o.S.209, Londra 1940, no. 41, s. 254, 255.

larından ve özellikle hükümdarlarının salibi almakta gösterdikleri ihmalden yakındıktan sonra Caracciolo'ya başka çare kalmadıysa cübbesini soyunup sıradan bir asker veya subay gibi hizmet edeceği söyletilmektedir. O, bu sözlerle dilenci keşiş cübbesini atıp zırhını gözler önüne seriyor ve kalabalığı bir yarım saat daha tahrik etmeye devam ediyordu[49].

Alışılmamış huylarından ve tarikatte manastır yaşamına geçtikten sonra eski manastır reisleriyle olan kinci kavgalarından dolayı Caracciolo yükselmekte olan din adamı düşmanlığı temâyülü için kısmen sorumlu mutaassıp ve ters huylu sofu timsali olarak Erasmus tarafından seçilmiş olmayı pekâlâ hak etmiş olabilir[50]. Herşeye rağmen Caracciolo tarikatinin Bosna'da eyâlet piskopos vekili ve Napoli Krallığı'nda piskopos muavini olarak görev ifa eden mümtaz bir üyesi ve onu Milano'da Haçlı Seferi'nin ondalığının toplayıcılığına ve Ferrara'da Papalık vaizliğine atayan Papalık'ın sadık bir hizmetkârıydı. Değişik zamanlarda Lecce ve Aquino piskoposluklarında bulunmuştu ve etkileyici sayıda vaaz ve artık okunmayan ama onun zamanında çok büyük ölçüde popüler olan ibadet kitaplarının yazarıydı[51]. Vaiz olarak ünü kısmen dinleyicilerinin vicdanlarına hitap etmek kabiliyetinden dolayıydı. Tekniğinin konumuza temas eden bir örneği Caracciolo'nun herkesin - iyilerin ve kötülerin, papanın, kardinallerin, piskoposların ve yüksek rütbeli kilise adamlarının, frerlerin ve rahiplerin, keşişlerin, imparatorların, kralların ve prenslerin, tüccarların ve işçilerin, fakirlerin ve zenginlerin - önünde titreyecekleri nihaî hükmün çeşnisi olarak Konstantinopolis meselesine ve titiz bir detayla tasvir

[49] Erasmus, *Ecclesiastae sive de ratione concionandi lib. quatuor in Opera omnia*, Leyden 1704, V, cols. s. 958, 986.

[50] Mesela Vespasiano'nun Cosimo de' Medici'nin portresinde tekrarladığı hikâyeye bakınız, *Lives of Illustrious Men*, s. 227.

[51] L. Jadin'in makalesi "Roberto Carraciolo", *Dictionnaire d'histoire et de geographique ecclesiastique*, Paris 1949, XI, cols. 984, 985.

ettiği işkencelere imada bulunduğu cehennem ateşi ve lânetleme neviinden bir vaazdan seçilebilir[52]. Böylesine tenbihlerin müessiriyeti anekdotlardan ve sadece İncil'den değil, tarihî rivayetlerden ve günün olaylarından alınmış tasvirlerden yararlanmasıyla şüphesiz arttırılıyordu. Bu sonuncunun şümûllü bir tatbiki onun bazılarının iman yoksunluğunu inceleyerek "Birçok kişinin inancının olmamasının üçüncü temel nedeni: muhaliflik adını taşır" başlığı altında örnek olarak Müslümanlar'ı zikrettiği *Spechio de la fede*'sinin *İnancın Aynası*'nın ilk vaazında görülebilir. Bunun nasıl "inançsızlığın özel günahı" olduğunu göstermek için onlarla ilgili tartışmasını üç bölüme taksim etmişti: İlki ortaya çıkışı; ikincisi kabulü ve üçüncüsü süresi. Caracciolo'nun "... kimilerine soruyorum bu hayvanî, yanlış, sapkın tarikat bu kadar insan sayısını, halkları nasıl topladı" diye uzun uzadıya tasvir ederek haklı çıkardığı İslâmiyet'in yükseliş ve yayılış hikâyesini burada yeniden gözden geçirmeye gerek yoktur. Fakat II. Mehmed'in hayatının İstanbul'un fethinden Otranto'nun zaptına (1480) kadarki önemli olaylarına kısaca temas ederek hikâyeyi kendi zamanına getirmeye özen gösterdiğini kaydetmek önemlidir[53].

Calixtus'un emirlerine uyan ve Hristiyan âlemine Türk tehlikesinin yakında olduğunu tebliğ eden birçok sadık vaizden hiçbiri Giovanni da Capistrano'dan daha fazla dinin davasına bağlı veya daha büyük bir üne sahip değildi[54]. Yıllarının çoğunu kilisenin reformuna adamış olan tarikatin kutsal Minorit freri, şimdi onun müdafaasına hayat bahşediyordu. İstanbul'un düşüşünü takip eden aylarda Capistrano'yla Hristiyan âleminin prensleri ve yüksek rütbeli din adamları arasında bir mektuplaşma seli akı-

---

52 F. Torraca, "Fra Roberto da Lecce", s. 157, 158.

53 Roberto Caracciolo, *Spechio del la fede*, Venezia 1517, fols. VII-IX.

54 Capistrano'nun ve meslek hayatının en iyi araştırması J. Hofer'indir, *Giovanni da Capestrano. Una vita spesa nella lotta per la riforma dell chiesa*, Almanca'dan tercüme eden G. di Fabio, Aquila 1955.

yordu. O, V. Nikolas'ın Haçlı Seferi için Papalık fermanını Macaristan ve Bohemya Kralı Ladislas'a göndermiş ve onu dinin müdafaasına yönelmesi için teşvik etmişti. Capistrano'ya 28 Mayıs 1454'te Ratisbon Diyeti'nden yazan Cusalı Nikolas onun silahlarını Türkler'e karşı çevirebilmeleri için Lehistan ile Prusya arasında bir uzlaşma için çalışmasında ısrar ediyordu[55]. Aynı mesele ile ilgili olarak ona 16 Ağustos 1454'te Kardinal Sbignev yazmıştı. Şayet Prusya ile Lehistan arasındaki kavga halledilirse Lehistan, Türkler'le savaşmak için 200 bin kişilik bir ordu çıkarabilirdi. Fakat Krakov Kardinali, diplomasi ve para vasıtasıyla Tatarları Türkler'e saldırmak için kışkırtmanın mümkün olabileceğini öne sürüyordu. Kâfir köpekler bir kere birbirlerini paraladılar mı onları tamamen yok etmek Hristiyanlar için kolay bir iş olacaktı[56]. Aeneas Sylvius, Kutsal Minorit'e Wiener-Neustadt'dan 26 Temmuz'da ve yine 26 Ağustos 1454'te yazmıştı. Capistrano'ya Frankfurt'ta toplanacak olan bir sonraki diyeti haber vermişti. Çünkü bütün Almanya dini müdafaa etmek ve Kurtarıcı'nın çoktan maruz kaldığı hakaretlerin öcünü almak için en iyi yolun ne olduğuna dair istişarede bulunmak üzere toplanacaktı. Aeneas, mevcudiyetinin başarı için elzem olduğunda ısrar ederek Capistrano'yu diyete gelmesi için sıkıştırıyordu[57].

Capistrano davete icabet etti. Frankfurt'a giderken Münih'te mola verip tekrar Kral Ladislas'a yazdı. Kralın Saksonya'ya saldırı planlarını hatalı bulduğunu bildirdi ve barışı muhafaza etmesi ve Frankfurt'a delegeler göndermesi için rica etti. Diyetin başarısı Macarlar'a bağlı idi. Türkler'in tehdidine en çok maruz kalanlar onlardı. Herşey mahvolmadan önce harekete geçmesi için Ladislas'ı sıkıştırdı[58]. Eylül'ün sonuna doğru Frankfurt'a varan

---

55 Wadding, *Annales*, XII, s. 198, 210; Hofer, *a.g.e.*, s. 595, 596.

56 Wadding, *Annales*, XII, s. 199-202; Hofer, *a.g.e.* s. 569.

57 Wadding, *Annales*, XII, s. 202, 203.

58 Hofer, *a.g.e.*, s. 597, 598.

Capistran, Türkler'in faaliyetine dair kendisine ulaşan haberlerden çok endişelenmişti. Kardinal Sbignev 40 bin kişilik bir Türk ordusunun Sırbistan'ı istila ettiğini ve Belgrad ile Tuna boyundaki diğer şehirlere hücum etmeye hazırlandığını yazmıştı[59]. 28 Ekim'de Frankfurt'tan V. Nikolas'a yazan Capistran, papaya diyetteki Macar elçilerinin ona Almanlar'ın vadettiği 42 bin askerin yeterli olmayacağını anlattıklarını bildirdi. Onlar imparatorluğun 70 bin kişilik bir kuvvet toplaması gerektiğini ve hemen yardım almazlarsa Macarlar'ın Türkler'le barış yapmak zorunda kalacaklarını ısrarla söylüyorlardı. "Vah sana İtalya! Vah sana Roma!" diye ağlıyordu", çünkü şayet yardım gecikirse Macarlar'la Türkler arasında barış yapılacak!" Minorit diyetin 1455 Şubat'ında Wiener -Neustadt'ta yapılacak yeni bir toplantıya kadar bütün önemli kararları ertelemesinden dolayı yakınıyordu. Papanın Alman birliklerinin, Macarlar'a en geç 1455 Mayıs'ına kadar katılmalarını sağlaması için ısrar ediyordu[60].

Frankfurt'taki diyetin tatil edilmesinden sonra Capistrano Aschaffenburg'a, Würzburg'a ve Nürnberg'e gitmiş ve oralardaki halka Haçlı Seferi vaazları vermişti. 1454 Aralık'ının sonunda Viyana'ya ulaşıp, orada üç ay kalmıştı. Viyana'da birçoğu çağ-

---

59 *A.g.e.*, s. 602; Wadding, *Annales*, XII, s. 201.

60 Wadding, *Annales*, XII, s. 207. Capistrano Frankfurt'tan Burgonyalı Philip'e yazıp yaklaşmakta olan tehlikeden dolayı ikaz etmiş ve savaşa katılmak üzere hazırlanması için rica etmişti: "Yüksel o halde ey çok Hristiyan hükümdar, ruh yüceliğine örnek ol. Sözle değil sadece eylemle de öyle ki selametimizin bayraktarı gözükesin. İşte çok zehirli yılan. Türkler'in imparatoru 400 bin askerle tümüyle Hristiyan dininin adını düşünerek, enseyi dik tutup Rascia toprağını işgal etti. Tüm Hristiyan dininin selameti Tanrı'dan sonra sana bağlıdır: Herkes umutlarını sana bağlamıştır; Türkler'in darbeleriyle şimdi vurulup dövülenler, sadece senden kesin bir yardım umut ederler: mevcutlar arasında en Hristiyan adını sadece sen koruyasın diye". *A.g.e.*, XII, s. 205-207; İngiltere Kralı'nın teşviki ile, *a.g.e.*, XII, s. 211-212 mukayese ediniz.

rısına müsbet cevap veren üniversite talebelerine vaaz vermişti. Mart ayında Wiener-Neustadt Diyeti'ne katılmış ve istisnasız herkesi tehlike karşısında uyanık olmaları ve gerçek dini korumaları için teşvik etmeyi sürdürmüştü[61]. 1 Mayıs 1455'te yeni Papa III. Calixtus'a yazmıştı. Papanın dikkatini kiliseye yapılan yanlışlara, Hristiyanlar'ın çektikleri acılara ve Türkler'e karşı koymanın acilen gerektiğine çekmişti. Buna rağmen Almanlar bir sene daha hiçbir şey yapmamayı planlıyorlardı! "Eyvah, en Kutsal Baba" diye ağlıyordu "bu arada daha kaç Hristiyan'ın ruhu reddedilmenin ve ebediyen lânetlenme tehlikesinin acısını çekecek". Felâkete uğradıktan sonra çare aramaktansa, meseleye vaktinden önce müdahale etmenin evla olacağını tavsiye ediyordu. Hemen harekete geçmeleri için papaya ve Aragon kralına yalvarıyordu. Calixtus'u seleflerinin Papalık fermanlarını yenilemesi ve sağlam doktrin sahibi olan, açgözlülük ve bütün kötülüklerden nefret eden, sadece ve sadece Tanrı'nın şerefine ve ihtişamına hizmet eden ve kutsal Katolik inancının ve Hristiyan Devleti'nin müdafaası için ölmeye hazır olan hamiyetli vaizler göndermesi için teşvik ediyordu[62].

Capistrano 1455 Haziran'ında Györ'de (Raab/Yanıkkale) yapılan Macar Diyeti'ne katıldı. Bize anlatıldığına göre Macar asilzâdeleri, Mehmed'in Sırbistan'daki zaferlerinin haberlerinden kederlenmişlerdi ve Yanoş'dan aldıkları ilhamla saldırıya geçmek için şümûllü planlar yapıyorlardı. Capistran, 21 Haziran 1455'te Györ'den gönderdiği bir mektupla bu planları III. Calixtus'a iletti. Hunyadi, Kral Ladislas ve Sırbistan Despotu Georg Brankoviç tarafından 40 bin kişilik bir kuvvet toplanacaktı. Batı'da papanın, Aragon kralının ve diğer İtalyan prenslerin ve Burgonya Dükü'nün 60 bin kişi toplaması gerekiyordu. Capistran, Hunyadi'nin 100 bin kişilik bir ordu ile Türkler'i Avrupa'dan atmanın mümkün olduğuna inandığını bildiriyordu; hatta böyle büyük bir kuvvetle

[61] Hofer, *a.g.e.*, s. 611-614, 621.

[62] Wadding, *Annales*, XII, s. 246-248.

Kudüs'ü geri almayı ümit ediyordu! Capistran, şayet Hunyadi düşünülen ordu ile sefere çıkar ve Aragon kralı da Türkler'e denizden saldırırsa kaybolan herşeyi geri almak için büyük ümit olduğunu papaya temin ediyordu[63].

Temmuz'un başlarında Fransisken Aziz, Györ'den ayrılmıştı. Estergon'da, Kardinal Dionysius Széchy ile bir süre vakit geçirmiş ve Batı Macaristan'da vaaz vermişti. Hunyadi Yanoş'u da memleketi olan Hunyad'da ziyaret etmiş ve 1455'in son üç ayını Transilvanya'da vaaz vererek geçirmişti[64]. Kardinal Carvajal'ın buyruğu üzerine 1456 Ocak'ında Budapeşte'ye gitmişti. Carvajal 1455 Eylül'ünde III. Calixtus tarafından Almanya, Macaristan ve Lehistan için Papalık elçisi olarak tayin edilmişti. 25 Eylül'de Roma'dan ayrılmış, Floransa ve Venedik'te mola vermiş ve Kasım sonlarında Viyana'ya ulaşmıştı[65]. Viyana'dan Capistrano'ya yazarak, Haçlı Seferi'nin başarısı için oldukça iyimser olduğunu ifade etmişti. Kral Ladislas, projeye destek vadetmişti ve tabi papanın elçisi Hunyadi'den çok yardım bekliyordu[66].

Elçi kardinal ve Kral Ladislas 6 Şubat 1456'da Budapeşte'ye geldiler. Carvajal, orada Paskalya'dan evvel gelen büyük perhizin ilk pazar gününde (14 Şubat) papanın Haçlı Seferi vaazı vermek için bütün yetkileri bahşeden salâhiyetnamesini Capistrano'ya verdi. Ayrıca papanın kutsayıp göndermiş olduğu bir haçı Minorit'in göğsüne taktı. Müteakip haftalarda Capistrano her gün vaaz vererek ve salibi alanların yeminlerini kabul ederek Budapeşte'de görevini ifa etti[67]. Bu arada Macar asilzâdeleri ve yüksek rütbeli

---

63 *A.g.e.*, XII, s. 252-254.

64 Hofer, *a.g.e.*, s. 640-642.

65 Gómez Canedo, *Carvajal*, s. 153-156.

66 *A.g.e.*, s. 158; ve Wadding, *Annales*, XII, s. 320'deki Carvajal'ın Üçüncü Calixtus'a 16 Ocak 1456'da Viyana'dan yazdığı mektup ile mukayese ediniz.

67 Elimizde bu vaazların metinlerinin olmamasına rağmen Christoforo a Varisio, *Vita S.Joanis a Capistrano*, Acta Sanctorum, Octobris, X, Brüksel

din adamları Ladislas'ın çağrıda bulunduğu diyete katılmak için Budapeşte'de toplanmışlardı. Onlar Türkler'e karşı bir sefer için para temin etmeyi kabul ettiler ve bir ordu toplamak için planlar yaptılar. Fakat 1 Ağustos'tan önce hiçbir şey yapılmadı. 6 Nisan 1456'da işini tamamlayan diyet papanın elçisini, aldıkları kararlardan haberdar etti ve toplantıya son verdi[68].

Hemen ertesi gün II. Mehmed'in dev gibi bir ordunun başında Macaristan'ın güney sınırına doğru yürümekte olduğu haberleri Budapeşte'ye geldi. İstanbul'u fethettiğinden beri Büyük Türk, Macaristan'ı Avrupa'daki Türk İmparatorluğu için birinci tehdit olarak görüyordu. 1454 ve 1455 yıllarındaki Sırbistan seferleri Macaristan'a karşı büyük bir sefer için zemini hazırlamak üzere tertip edilmişlerdi. 1455 kışı boyunca Fatih, kesin harekete geçmek için zamanın geldiği kararına varmıştı. Macaristan'a gü-

---

1861, 531'de bize genel tarzları hakkında biraz bilgi vermektedir. Christoforo şöyle yazmıştı:

"İsa'nın haçının düşmanı, Türkler'in İmparatoru, topladığı büyük bir güçle, o tarihlerde, ünlü Macar Krallığı'nı deniz ve kara savaşıyla şiddet kullanarak işgal ediyordu; Hristiyan inancının çok kararlı Papası, artık çok yaşlı ve gücü tükenmiş olsa da, Türkler'e karşı mümkün olan en ateşli vaazları vererek, Kurtarıcı'nın - İsa'nın- bizim için ne kadar acı çektiği, din şehidlerinin Hristiyan inancını savunmak için ne kadar ağır işkencelere katlandığı, İsa inancının ne kadar mucizelerle canlandığı ve tek olduğu – onun dışında kurtuluş yoktur- , inancın tüm Azizler aracılığıyla ne kadar güçlü olduğu konusunda Hristiyanlar'ın belleğine gönderme yaparak, oradan oraya koşuyordu. Ayrıca, o köpeklerin sürekli olarak Efendi'nin adını küfürle andığını, İsa'nın inancıyla alay ettiğini, kiliseleri harabeye çevirdiğini, kutsal sunakları kirlettiğini, Tanrı'ya adanmış sunaklar üzerinde bâkirelere tecavüz ettiğini, Hristiyan kanını vahşi bir kudurmuşlukla akıttığını, onları köleliğe indirgediğini, şeytani adam [Hz.] Muhammed'in ilettiği, kirliliklerle, iftiralarla dolu inancı yücelttiğini, görkemleştirdiğini, övdüğünü düşünsünler diye onları bilgilendiriyordu".

[68] Hofer, *a.g.e.*, s. 645, 646; Gómez Canedo, *Carvajal*, s. 156

neyden giriş kapısı olan Belgrad'ı başlıca hedefi olarak seçmişti. Belgrad bir kere eline geçti mi Macaristan'ın geri kalanını fethetmesinin sadece iki ay alacağına inanıyordu. Kış ayları esnasında (1455-56) Mehmed bütün çabalarını sefer için hazırlık yapmaya teksif etmişti. İmparatorluğun her tarafından asker toplamıştı. Tuna Nehri üzerindeki Vidin'de büyük bir donanma konuşlandırmıştı. Sırbistan'da Alacahisar'da (Kruşeva) çok sayıda topun imal edildiği bir dökümhane inşa ettirmişti. Malzeme temin etmek için bakmadığı yer bırakmamıştı. Savaşta öldürülen Hristiyanlar'ın cesetlerini yemeleri için sürülerle köpek hazır ettiği bile iddia ediliyordu[69].

Bu arada Ladislas asilzâdelerine Tuna boyundaki müstahkem mevkileri ve geçitleri tutmalarını emretmiş ve Hunyadi'yi Macar kuvvetlerinin komutanı ve başı olarak tayin etmişti[70]. Kardinal Carvajal papaya aynı gün (7 Nisan) Budapeşte'ye Türkler'in ilerleyişine dair haberler geldiğini yazmıştı. Calixtus'a Macar Diyeti'nin aldığı kararlar ve şimdi duyduğu endişe verici haberler hakkında bilgi vermişti. Kral Ladislas'ın Tuna'yı müdafaa etmek için asker göndermiş olmasına rağmen Carvajal, papayı Papalık filosuna İstanbul'a saldırmasını emretmesi ve böylece Türkler'i kuvvetlerini bölmeye mecbur etmesi için teşvik ediyordu. Papa, aynı zamanda diğer Hristiyan prensleri hemen harekete geçmeleri için tahrik etmeliydi.

Tehlike öyleydi ki, bir günlük hatta bir kaç saatlik bir gecikme Hristiyanlığın ebediyen gözyaşı dökeceği bir felâkete yol açardı[71]. 10 gün sonra Elçi Kardinal Francesco Sforza'ya yazdı. Tehlikenin sadece Macaristan'a mahsus olmadığını beyan etti. Şayet Macaristan düşerse imparatorluk, gerçek din, Milano, hepsi tehlikeye dü-

---

[69] Babinger, *Mahomet II*, s. 169, 170.

[70] Hofer, *a.g.e.*, s. 646

[71] D'Achery, *Spicilegium*, III, 800'de Carvajal'ın Üçüncü Calixtus'a 7 Nisan 1456'da Budapeşte'den yazdığı mektup.

şecekti. Türkler gibi bir düşmanla barış yapmak mümkün değildi. Onlar sadece Hristiyanlar'a boyun eğdirmek değil, dinlerini de yok etmek istiyorlardı. Hristiyan kanını dökmekten daha büyük zevkleri yoktu. Hristiyan prensler söz ve vaadlerle karşılık vermişlerdi. Onlar Tanrı'nın Türkler'in muvaffak olmasına müsaade etmeyeceğine inanıyorlardı ve beşerî yardımın gereksiz olduğunu düşünüyorlardı. Fakat inananların kılıçlarını kuşanıp düşmanı kahretmesi Tanrı'nın emriydi. Carvajal, Türkler'i ezmek için büyük gücünü kullanması için Milano Dükü'ne rica ediyordu[72].

Mütealkip iki ay boyunca İspanyol Kardinal, Macar kahraman ve İtalyan aziz Macaristan'ı Türk saldırısına karşı hazır etmek için yorulmaksızın çalıştılar. Carvajal, zamanının çoğunu Budapeşte'de geçiriyor ve kıskanç prensleri uzlaştırıp Macar ve Alman asilzâdelerinden bir ordu teşkil etmeye çalışıyordu[73]. Hunyadi, acele Belgrad'a gidip Michael Szilagyi'yi garnizon komutanı olarak tayin etti ve sonra Segedin'e gitti ve aynı zamanda asilzâdeleri silaha sarılmak için teşvik etti[74]. Capistran, Budapeşte'den ayrıldı ve Haçlı Seferi için vaaz vermek üzere Macaristan'ın güney bölgelerine gitti. Ona Macaristan, Almanya, Lehistan ve başka yerlerde küçük bir fedakâr vaiz grubu başarıyla yardım ediyordu[75]. 5 Haziran'da Kardinal Carvajal, Capistrano'ya Haçlılar'ını toplayıp onları tehdit altındaki hududa götürmesini emretmişti. Kral Ladislas ve saray

---

72 L. Thallóczy ve A. Áldásy (editörler), *A Magyarország és Szerbia Közti Összeköttetések Oklevéltára*, MHH, XXXIII, no. 529, s. 462-464'teki Carvajal'ın Francesco Sforza'ya 17 Nisan 1456'da Budapeşte'den yazdığı mektup. Sforza'nın Haçlı Seferi'ne karşı tavrı hakkında L. Fumi, "Il desinteresse di Francesco Sforza alla crociata di Callisto III contro i Turchi", *Archivio storico lombardo (Lombardia Tarih Arşivi)*, XVII, 1912, s. 101-113'e bakınız.

73 Gómez Canedo, *Carvajal*, s. 160-164.

74 R.Nisbet Bain, "The Siege of Belgrade by Muhammed II, 1456", *English Historical Review*, VII, 1892, s. 242, 243.

75 Hofer, *a.g.e.*, s. 647-649.

halkı Viyana'ya güvenliğe kaçar ve Macar asilzâdeleri şatolarına sığınırken, Hunyadi Yanoş 12 Haziran'da Segedin'den ayrılmış ve küçük bir birlikle güneye yürümüştü. Tuna boyunda Belgrad'ın 40 mil güneyinde Morava Nehri'nin ağzındaki Keve'de konuşlanacağını Carvajal'a bildirmişti. 24 Temmuz'da orada olmayı bekliyordu ve Türk filosunun Tuna'dan yukarı ilerlemesine mâni olmayı ümit ediyordu. Kardinalin kendisine takviye göndermesini rica ediyordu. 22 Haziran'da Hunyadi, Türkler'in Tuna'nın güneyine dört günlük yürüyüş mesafesinde olduklarını ikaz edip Transilvanya'nın Alman sâkinlerini kendisine katılmaya çağırmıştı. Aynı zamanda Backa'da vaaz vermekte olan Capistrano'ya topladığı Haçlılarla birlikte Belgrad'a gitmesi için başvurmuştu[76].

III. Calixtus, Roma'dan endişeyle Balkanlar'daki gelişmeleri izliyordu. 29 Haziran 1456'da dünya işlerinden vazgeçip dualar, oruç ve kefaret ile "Tanrı bize dönsün diye Tanrı'ya dönmeleri için" Hristiyan âleminin yüksek rütbeli din adamlarına çağrıda bulunmuştu. Her ayın ilk pazar günü her piskoposluk mıntıkasında yürüyüşler tertip edilmesini ve dualar okunmasını buyurmuştu. *Rahipler Missa contra pagonos (Tanrıtanımazlara Karşı Gönderilmiş)* okumalı ve cemaatlerine Türk tehdidi hakkında vaaz vermeliydiler. Rahiplere her Aşai Rabbani'de[*] aşağıdaki duayı tekrarlamalarını emretmişti: "Bütün güce sahip olan ve elinde milletlerin haklarını tutan kadiri mutlak ebedi Tanrı, Hristiyan halkını koru ve kudretinle şanslarına güvenen putperestleri ez". Nihayet herkese yakın olan tehlikenin hatırlatılması için papa her kilisede her gün öğle ile akşam duaları arasında çanların çalmasını ve üç "Kutsal Babamız" ile "Selâm Meryem" okunmasını tamim etmişti[77].

---

[76] *A.g.e.*, s. 652, 653.

[*] Katolik kiliselerinde ekmek ve şarabın takdisi âyini (çev.).

[77] Pastor, *HP*, II, s. 400'de dua nakledilmektedir. Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1456, 19-24. Adrien de But, *Chronique*, 356. Pastor, *Acta inedita*, I,

Capistrano bir kaç bin adamla 2 Temmuz'da ulaştığı Belgrad'a koşturmuştu. Hunyadi, Minorit'in taraftarlarının bir kısmını Keve'ye getirmesi için emir bırakmıştı. Fakat bu sırada Türkler Tuna'ya girmişlerdi ve Hunyadi'ye katılamayan Haçlılar şehre geri dönmüşlerdi[78]. Müteakip günlerde Haçlılar akın akın Belgrad'a gelmeye devam ettiler. Sadece Macaristan'da 40 bin kişi yemin etmişti. 27 bin kişinin göğsüne haçı Capistrano şahsen iliştirmişti. Bohemya, Lehistan, Almanya ve Batı Avrupa'da daha birçoğu kendilerini davaya adamışlardı. Fakat Türkler beklenenden bir ay önce ilerlemişlerdi ve birçok Haçlı Belgrad'a savaş bitmeden ulaşamayacaklardı. Temmuz'un ortasında Haçlı ordusunun sayısı 60 bin olarak tahmin ediliyordu. Hemen hepsi savaş sanatı eğitimi veya harp meydanında hayatta kalmak için gerekli olan temel disiplini almamış olan dilenciler, köylüler, üniversite talebeleri, keşişler ve rahipler, halktan kişilerdi. Ayrıca zırhları olmaksızın lobutlar, sapanlar, değnekler veya kılıçlarla yetersiz bir şekilde silahlanmış olarak gelmişlerdi. Sadece pek azının yeterli şahsi silahları vardı. Sadece orada burada silah taşımaya alışkın pürsilah bir şövalye görülebiliyordu[79].

3 Temmuz'da II. Mehmed'in ordusunun öncü kolları Belgrad'ı görüş mesafesinde mevzilenmişlerdi. Dört gün sonra sayıları

---

s. 54-56'daki Üçüncü Calixtus'un Francesco Sforza'ya (Roma, 27 Nisan 1456) ve Fransa Kralı VII. Charles'a (Mayıs 1456) yazdığı mektuplar ile mukayese ediniz.

78 Hofer, *a.g.e.*, s. 655. 1456'daki Belgrad muhasarasının kaynakları F. Babinger tarafından dikkatle incelenmiş ve değerlendirilmişlerdir, "Der Quellenwert der Berichte über den Entsatz von Belgrade am 21-22 Juli 1456", *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Heft 6, 1957, 1-69. Lechat, "Lettres de Jean de Tagliacozzo sur le siège de Belgrade et la mort de saint Jean de Capistran ", *Analecta Bollandiana*, Brüksel 1921'e de bakınız.

79 *A.g.e.*, s. 654, 669-672; R. Nisbet Bain, "The Siege of Belgrade", s. 242, 243 ile mukayese ediniz.

100 binin üstünde tahmin edilen Türk kuvvetlerinin asıl kısmı kampını Tuna'dan Sava Nehri'nin sağ yakasına kadar şehir surlarının önünde yaymıştı. Türkler korkunç muhasara toplarını ordugâhlarının önünde üç uzun sıra hâlinde dizmişlerdi. İyi metrislere sokulmuş ve korunmuş olan 200 top nihaî hücuma kadar surlarını ve binalarını dövdükleri Belgrad'a ateş açmışlardı. Fatih'in 64 kadırganın dahil olduğu 200 gemilik donanması şehrin çember içine alınmasını tamamlamıştı. Tuna'da av arayarak dolaşan devriye gemileri 40 tekneden müteşekkil bir Hristiyan filosunu Belgrad limanına kısılmış vaziyette tutarken Türk donanmasının aslî kısmı Belgrad'ın yukarısında Zemun (Semlin) Adası yakınında mevzilenmişti[80]. 4 Temmuz Pazar günü Capistran, kalenin içinde Aşai Rabbani'yi icra etmiş ve müdafileri (12 bin Haçlı ve Michael Szilagyi'nin kumandasındaki şehrin küçük garnizonu) imdat kuvvetleri gelene kadar Türkler'e direnmeleri için teşvik etmişti. Giovanni da Tagliacozzo'nun dahil olduğu dört freri geride bırakıp Haçlılar'ın kamp kurdukları Salankamen'e gitmişti. Tuna'dan yukarı savaşarak Keve'ye geri giden Hunyadi, karargâhını Tuna ve Tisa ırmaklarının kavşak yerinde kurmuş ve Capistrano ile Salankamen'de buluşmuştu[81].

Capistran, Haçlılara genel bir günahlarının affını tebliğ etmiş ve onlara "İsa, İsa, İsa" diye savaş naralarını prova ettirmişti. Sonra 14 Temmuz gecesi ayışığı olmamasının gizlediği Haçlı ordusu yüzlerce küçük nehir teknesiyle sessizce Tuna'dan aşağıya gitmişti. Zemun Adası'na varmadan önce durmuşlar ve Haçlılar'ın ekserisi iki yakada karaya çıkmıştı. Hunyadi ve 3 bin kişi kayıkların bir kısmında kalırken diğer tekneler nehrin akıntısına salınıverip hızla Türk gemilerine çarpmaları için kum ve taşlarla doldurulmuşlardı. Capistrano sağ yakada su

[80] Hofer, *a.g.e.*, s. 657-661. Babinger, *Mahomet II*, s. 171, 172. Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades*, III, s. 184 ile mukayese ediniz.

[81] Hofer, *a. g. e.* s. 658, 663-665.

seviyesinden elli ilâ yetmiş kadem[*] yukarıda herkes tarafından kendisi ve Haçlı bayrağı görülecek hâlde Haçlılar'ın önünde yürüyordu. 15 Temmuz sabahı saat 8.00'de hücum işareti olarak karşılıklı Latince ilâhi okunmuştu. Haçlılar hemen Tuna'nın her iki kıyısından aşağıya doğru akın ederken Hunyadi'nin askerlerinin bindiği teknelerin peşinden geldiği yüklü tekneler Türk kadırgalarının hattına bindirilmişti. Hristiyan gemileri Belgrad limanından dışarı yelken açmışlar ve Türkler'e arkadan saldırmışlardı. Sürpriz ve her taraftan Hristiyanlar'ın kalabalık bir şekilde üstlerine çullanmasının şok tesiri Türkler arasında şaşkınlık ve kargaşaya sebep olmuştu. Üç Türk kadırgası nehrin dibine yollanmıştı. Başka üç tanesi ele geçirilmiş ve daha birçoğu ağır hasara uğratılmıştı. Türk filosu nihayet Zemun'daki mevkiinden geri çekilmeye mecbur edilmişti ve Belgrad'ın aşağısında yeni pozisyon almıştı. Abluka kırılmıştı[82]. Tarikatin kutsal freri büyük bir Hristiyan zaferinin hayalini görüyordu. Belgrad savaşını, Avrupa ve Kutsal Topraklar Tanrı'nın sadık kullarının eline geçene kadar tamamlanmayacak olan kâfirlerle mücadelede bir dönüm noktası olarak düşünüyordu. Nihaî hücumdan önceki hafta boyunca gece ve gündüz Haçlılar'ın Zemun yakınlarında Sava Nehri'nin batı yakasındaki kampında çalışmıştı. Capistran, onların hem maddî, hem manevî günlük ihtiyaçlarıyla ilgileniyordu. Orduya muntazaman vaaz veriyordu; o ve diğer rahipler her gün Aşai Rabbani'yi icra ediyorlardı. Bütün ordugâh tekrar tekrar bir ağızdan "İsa, İsa, İsa" diye bağırıyordu[83].

Türkler'in nihaî hücumu 21 Temmuz akşamı başladı. Müdafiler kahramanca karşı koyup birçok hücumu püskürttüler. Türkler'in öncü birlikleri siperleri aşıp duvarlara tırmanırken ağır kayıplar verdiler. Bazı Türkler topçuların açtığı gediklerden

[*] Ayak, 30 santimetre. Elli ilâ yetmiş kadem 15-20 metre eder (çev.).

82 *A.g.e.*, s. 666-668; Babinger, *Mahomet II*, s. 172.

83 Hofer, a. g. e., s. 668-676.

Hristiyanlar'ın müdafaa hatlarını geçmişlerdi. Belgrad'ın dar sokaklarında kendileriyle şiddetle göğüs göğüse çarpışan cesur Haçlılarla karşılaştılar. Çarpışma bütün gece boyunca sürdü ve birçok kez Hristiyanlar kaybetmiş ve şehir Türkler'in eline geçmiş gibi göründü. Fakat surlardaki ve sokaklardaki Haçlılar çarpışmaya devam ettiler. Savaşın en kızgın anında binlerce Türk surların altında toplandıkları zaman müdafiler evvelden belirlenmiş bir işaret üzerine hücum edenlerin üstüne aynı anda yanan ince odun ve çalı demetleri fırlattılar. Sıkışık saflarına şiddetle çarpan bu uzun ateş duvarının şoku Türkler'i sersemletmişti. Hücumun hızı kırılmıştı; Haçlılar inisiyatifi ellerine geçirip yeni bir gayretle düşmanın üstüne saldırdılar. Şehre giren Türkler'i ya öldürdüler veya geri püskürttüler. Türk subayları düzeni yeniden tesise muvaffak olamadılar; birlikleri karmakarışık geri çekilip surların dibinden kendi müdafaa hatlarının korumasına kaçtılar[84].

Gün ışığı binlerce Türk'ün yanmış ve parçalanmış bedenleriyle kaplı surların ve siperlerin üstüne doğduğu zaman II. Mehmed, Belgrad muhasarasını kaldırmaya karar verdi. Donanmasının yakılması emrini verdi ve ordusunun geri çekilmesi için hazırlıklara başladı. Öğleye doğru (22 Temmuz) bir avuç Hristiyan Türk hatlarının yakınında Türk güvenlik kuvvetleriyle çatıştılar. St. Jean Capistrano'nun katıldığı bir grup Hristiyan yoldaşlarının yardımına koştular ve sultanın ilk müdafaa hattına yüklendiler. Şaşıran Türkler toplarını terkedip bulundukları yerlerden kaçtılar. Cesaretlenen Hristiyanlar onları takip ettiler ve Türk ordugâhının önündeki son müdafaa hatlarına doğru süratle saldırdılar. II. Mehmed asıl kuvvetinin bir kısmını sürpriz hücumu durdurmak için ileri sürmeye mecbur kaldı. Belgrad'ı almadaki başarısızlığına ve geri çekilmek hazırlıklarına bu beklenmedik ve küstahça müdahaleye öfkelenen sultan, karşı hücuma katıldı ama

---

[84] *A.g.e.*, s. 676-678; Babinger, *Mahomet II*, s. 173.

ciddi bir şekilde yaralandı. Haçlılar Türk ordugâhından geriye sürüldüler ama düşmanın ileri hatlarını ve ele geçirdikleri topları bırakmadılar. Müsademe topyekûn bir boğuşmaya dönüşmedi. St. Magdalene günü sona ererken Türkler harp meydanından çekildiler. St. Jean Capistrano'nun Haçlılar'ı Belgrad'ı kurtarmış ve Macaristan'a Türk savletini durdurmuşlardı[85].

Savaşın havadisleri süratle Batı'ya ulaşmıştı. 6 Ağustos'ta Tanrı'nın sadık kullarının dualarına cevap verdiğine kâni olan yaşlı papanın bunun hayatının en mesut anı olduğunu söylediği Roma'ya ulaştı. Şölenler ve kutlamalar yapılmasını emretti ve Roma'da bütün çanlar çalınıp bütün kiliselerde tören yürüyüşleri yapıldı. Bütün Avrupa'da vaizler haberleri ilân ettiler. Haçlılar, Belgrad'da sadece Macaristan'ı değil, Hristiyan âlemini de kurtarmışlardı! İnsanlar tören yürüyüşleri ve dualarla Tanrı'ya merhameti için şükrediyorlar ve inayeti için onu övüyorlardı. Roma'da olduğu gibi Siena, Viterbo, Bologna, Venedik ve diğer yerlerde de insanlar sevince katıldılar[86]. Thomas Gascoigne iyi haberlerin İngiltere'ye savaşta dövüşmüş ve kardeşi Oswald, Türkler'in elinde can vermiş olan Erasmus Fullar adındaki bir Macar rahip tarafından taşındığını kaydetmişti. Fullar, yanında Hunyadi

---

[85] Hofer, *a.g.e.*, s. 679-682; Babinger, *Mahomet II*, s. 174. Zaferi bir mucize olarak tasvir eden Giovanni di Tagliacozzo'nun "Relatio de victoria Belgradensi",Wadding, *Annales*, XII, ek 795'te ile mukayese ediniz. Kutsanmış hizmetkâr Giovanni da Capistrano vasıtasıyla Tanrı, şehri kurtarmıştı.

[86] Jacopo Calceterra'nın 24 Ağustos 1456'da Roma'dan Francesco Sforza'ya gönderdiği rapor, Pastor, *HP*, II, ek no. 43'te; Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1456, no. 24; Wadding. *Annales*, XII, s. 380; Sanuto Vite de duchi di Venezia, col. 1163; Niccolò da Toccia, *Cronaca di Viterbo*, s. 248; *Corpus chronicorum Bononiensium*, s. 243. 24 ve 28 Ağustos'ta Cusalı Nikolas zaferin anısına Neustift'de "Efendiyi (Tanrıyı) överek dua edeceğim" ve "Benden almaya seni ikna ediyorum" başlıklı iki vaaz vermişti; E. Vansteenberge, *Le Cardinal Nicolas de Cues*, 1401-1464, Paris 1920, s. 480, 481'e bakınız.

Yanoş'un Gascoigne'in kendi gözleriyle gördüğünü söylediği ve üstünde Hunyadi'nin mührünün bulunduğunu iddia ettiği bir mektubunu getirmişti. Zafer Oxford'da kutlanmıştı. Bir tören yürüyüşü tertip edilmişti ve Kutsal Frideswida Bâkiresi Kilisesi'nde "Te Deum"[*] okunmuş ve Gascoigne vaaz vermişti. Gascoigne, *Loci e libre veritatum* adlı eserinde Belgrad savaşını "bellum" başlığı altında örnek olarak zikretmişti. "İsa'nın adını yeryüzünden silmeyi planlayan" II. Mehmed'in büyük bir şer gücü ile birlikte Macaristan'ı istila ettiğini ama St. Mary Magdalena Yortusu'nda 40 bin Hristiyan'ın Belgrad şehrinden huruç edip, Türkler'e saldırdıklarını kaydetmişti. Muazzam bir haç taşıyan ve "İsa, İsa, İsa" diye bağıran Fansisken Giovanni da Capistrano'nun sevkettiği Hristiyanlar tersyüz edip Tanrı'nın cemali karşısında kaçan hain Türkler'e korku ve dehşet salmışlardı[87].

Burgonyalı saray tarihçisi ve Altın Post Şövalyesi Georg Chastellain Vekayinâmesi'nde bütün bir bölümü "Tanrı mucizelerine hazırladı ve halkına gösterdi..." diyerek olaya hasretmişti. Unutulmayacak zafer için "Bağışlayıcı ve kerem sahibi Tanrı'nın lütufları üzerine yapılan yeminler ve parlak törenler"e tanıklık ettiğini yazmıştı. Herkes kâfirlerin ezici bir şekilde mağlup edildiklerinde ve Büyük Türk'ün Tanrı'nın güçlü kolu tarafından püskürtüldüğünde hemfikirdi. Chastellarin, Yunanistan'ı fethettiğinden beri sultanın Macaristan'a boyun eğdirmenin peşinde olduğunu beyan etmişti. O, emrindeki muazzam kuvvetlere güvenerek bütün dünyayı fethetmeye ve herkesi İslâm şeriatına döndürmeye niyet ediyordu. Mehmed'in muvaffak olacağına inanması için her sebep vardı, çünkü Büyük İskender daha azıyla dünyanın büyük kısmını fethetmişti. Ayrıca sultan genç ve güçlüydü, bol altını vardı ve tebaası gökteki yıldızlar kadar çoktu. Fakat Tanrı, kutsal frer Giovanni da Capistrano'nun emrinde "la victoire miracule-

[*] Hristiyanlar'ın eski bir hamd ilâhisi (çev.).

87 *Loci e libro veritatum*, s. 8, 9, 48, 103, 104, 206, 207.

use (mucizevî zafer)" kazanmış olan iman sahiplerinin dualarını nazarı itibara almamazlık etmemişti[88].

II. Mehmed'in tahta çıkışından beri Türkler kendilerini tâ Batı'nın kapılarına kadar götüren bir seri muvaffakiyet kazanmışlardı. Belgrad'da talimsiz bir Haçlı ordusu sultanın büyük ordusunu durdurmuş ve geri sürmüştü. Türkler yenilmez değillerdi; aslında profesyonel savaşçılardan müteşekkil küçük bir ordu bile onları Avrupa'dan tamamen sürüp çıkarmaya yeterli olurdu. Zaferin haberlerini yayan mektupları Batı'nın tamamında elden ele dolaşan Kral Ladislas, Hunyadi, Carvajal ve Giovanni da Capistrano'nun fikirleri böyleydi. Muharebeden çok kısa bir süre sonra papaya yazan Carvajal vaktin şimdi uygun olduğunu beyan etmişti: "Hristiyan âleminin kurtuluş günü doğdu! Şimdi sadece Rum İmparatorluğu'nu ve Avrupa'yı geri alarak değil, Kutsal Topraklar'ı ve Kudüs'ü de fethederek Siz Mukaddes Peder'in uzun zamandır beslediği arzunun gerçekleşeceği vakit gelmiştir. Şayet Siz Mukaddes Peder dindarâne gayelerinizde sebat ederseniz Kadiri Mutlak Tanrı muhakkak bize yardım edecektir". Capistran, onunla en azından altı ay kalmak üzere 10 bin veya 12 bin iyi techiz olmuş İtalyan süvarisi göndermesi için papaya yalvarıyordu. Onlar Haçlılarla ve Macar asilzâdeleri ile birlikte düşmanın hazinelerinden ve levazımından üç yıl sefer yapmanın masraflarını karşılamaya yetecek kadarını ele geçirebilirlerdi. Hunyadi de aynı şekilde "şu anda Türkler'in imparatoru öyle tamamen ezilmiştir ki, şayet Hristiyanlar teklif edildiği gibi ona karşı harekete geçerlerse Tanrı'nın yardımıyla kolayca Türk krallığının tamamının efendisi olabilirler" diyordu[89].

---

[88] Chastellain, *Chronique*, s. 109-112; D'Escouchy, *Chronique*, II, 324-328 ve Bernhard von Kraiburg'un görgü tanıklarının anlattıklarına dayanan Babinger, *Mahomet II*, s.176-177'de özeti verilmiş raporu ile mukayese ediniz.

[89] Pastor, *HP*, II, s. 405.

Calixtus, dindarâne gayretlerinde sebat etmişti; Belgrad zaferi ve rüzgârın Türkler'e karşı döndüğü inancı ile yeni bir heyecanla Hristiyan prenslere başvurularını yöneltmişti. Elçileri ve vaizleri 1456 yılının son ayları esnasında Belgrad'da büyük miktarda toplanmış olan Haçlılar'ı tanzim etmeye devam ediyorlardı. Bu arada papa Türkler'in Hristiyan ve kendileri de sultanın artan gücünden korkan Müslüman komşuları ile müzakereler yapıyordu[90]. Arnavutların 1456 ve 1457 yıllarında Türkler'e başarı ile direnmiş ve birçok çarpışmada Türkler'i yenmiş olan kahraman lideri İskender Bey'e doğrudan destek vermişti[91]. Nihayet 1457 Ağustos'unda Papa'nın filosu Midilli açıklarında Türkler'i yenmişti. Calixtus haklı olarak "Ben dinin düşmanlarının mahvı için seçildim" diye beyan edebiliyordu. Fakat iyimserliği kısa ömürlü olacaktı. Belgrad zaferinden bir aydan kısa bir süre sonra Macar direnişinin büyük komutanı Hunyadi Yanoş şehri kurtarmaya yardımcı olmuş birçok Hristiyan'ın canını alan korkunç vebanın kurbanı olarak ölmüştü (11 Ağustos 1456). 23 Ekim'de St. Jean Capistrano aynı sebepten dolayı uzun süre acı çektikten sonra ölmüştü. Haçlılar, kendisine tamamen güvendikleri ve kendisine itaat edecekleri tek adamı kaybetmişlerdi[92]. Calixtus mümkün olan herşeyi yaptı ama uygun an geçmişti. 6 Ağustos 1458'de candan bağlı olduğu hedefini gerçekleştiremeden ölmüştü. 16 Ağustos'da kardinaller halvet olmuşlar ve üç gün sonra hümanist Aeneas Sylvius'u, III. Calixtus'un halefi olarak seçmişlerdi.

---

[90] *A.g.e.*, II, s. 408, 410-412.

[91] A. Serra, *L'Albania e la Santa Sede*, s. 37-45.

[92] Hofer, *Giovanni da Capestrano*, s. 687, 693.

Bölüm III

Hain Kâfir

Yeni papa, yüksek makamına zengin bir hümanizm çalışmaları geçmişini ve pratik siyaset ve diplomaside şümullü tecrübelerini getirmiş olan şayanıdikkat bir adamdı. Aeneas Sylvius, 30 yıldan uzun bir süredir Avrupa'nın devlet işlerine doğrudan karışmaktaydı. Yarım düzine hükümdar sarayında hizmet etmiş, önemli Katolik konsey ve kongrelerine katılmış ve bütün Avrupa'da dolaşmıştı. Durmak bilmeyen ve araştırıcı bir zihne sahip olduğu için aktif kamu hayatı esnasında çalışmaya ve yazmaya devam etmişti. Creighton, "Az insan, pratik siyaset çalışmaları ile yorulmak bilmeyen araştırma ve daimî edebî verimliliği Aeneas'ın yaptığı gibi büyük bir derecede birleştirmişti. Zihni mükemmel bir şekilde ansiklopedikti; herşeyi görmek ve hakkında yazmak için tam bir tutkusu vardı..." diye yorumda bulunmuştu[1]. Evvelce ilgisini çekmiş olan ve bütün hayatı boyunca alâkalandığı bir mesele olarak kalmış olan bütün konular arasında Türk problemi önde gelmektedir. Papa olmadan çok zaman önce hatta Konstantinopolis'in düşüşünden bile önce Türkler'in meydan okuyuşuna karşı koy-

[1] M. Creighton, *Historical Essays and Reviews*, Londra 1902, s. 77, 78.

maları için Hristiyan âleminin hükümdarlarına rica ediyordu. Şimdi hümanistin, diplomatın ve kilise idarecisinin bütün kabiliyeti prenslere ve halka baskı yapmak için seferber edilmişti. III. Calixtus'un Türk düşmanı siyasetinin devamı çok emin ellerdeydi. Pius, kendisi için "Yüreğindeki gayeler içinde hiçbiri Hristiyanlar'ı, Türkler'e karşı kışkırtmak ve onlara savaş açmak kadar değerli değildi" diye yazmıştı[2]. Papalık tacını taktıktan hemen sonra riyaset ettiği kardinaller meclisinde Haçlı Seferi için herşeyden ziyade gayret sarfetmek hususundaki niyetini ilân etmişti. "Kendisi için hiçbir şeyin bir Hristiyan milletinin mahvını görmekten daha acı olmadığını, görevinin çok kutsal olan dinlerine itina göstermek olduğunu ve Türkler'e karşı hücuma geçmeye karar vermiş olduğunu" beyan etmişti[3]. Aynı gün içinde (13 Ekim 1458) kilisenin içinde bulduğu feci durumdan dolayı yakındığı ve kilisenin başındaki dertleri İslâmiyet'in yayılışı ile ilişkilendirdiği Papalık fermanı Vocavit nos Pius'u tamim etmişti. Türk fetihlerinin seyrini ve Hristiyan prensler arasındaki anlaşmazlığın sonucu olarak Hristiyanlar'a verilen acıları tekrar gözden geçirmişti. Büyük sıkıntılar zamanında St. Peter'in piskoposluğuna[*] yükseltilmiş olmasına rağmen papa, nadim olanlara herşey vaadedildiği için ümidini kaybetmemişti. Pius, kâfirlerin yenilmez olmadığını ve Hristiyan âlemi birleşirse nelerin yapılabileceğini gösteren Türkler'e karşı yakın zamanda Belgrad'da kazanılmış olan zaferi hatırlıyordu. Türkler'in Hristiyanlar arasındaki bölünmelerin ve rekabetlerin farkında olduklarında ve başarılarını sağlamak için buna güvendiklerinde ısrar ediyordu. Hristiyanlar'ın günahları böylesineydi. Fakat papa, hükümdarları uzlaştırmak ve Türkler'e karşı savaşı başlatmak için her gayreti göstermeye kararlıydı. Bu yüzden bütün prensleri 1 Haziran 1459'da ya Man-

[2] *Commentaries*, II, 115.

[3] *A. g. y.*, II, 118.

[*] St. Peter Piskoposluğu = Papalık (çev.).

tua ya da Udine'de toplanmaya başlayacak olan bir kongreye katılmaya davet ediyordu ve örnek teşkil etmek için Pius, şahsen başkanlık yapmayı ve Roma ile kilise devletinin topraklarından koruma olmaksızın çıkmayı ve böylece dünyevî meselelerden ziyade manevî meselelerle, St. Peter'in mirasından ziyade tüm kilisenin saadeti ile ilgilendiğini göstermeyi planlıyordu[4].

Tarihin ortaya attığı bütün soruların kesin hatları olan kati cevapları olmasında ısrar edenler II. Pius'un karmaşık ve problemli Papalık hayatı ele alındığında kolayca ümitlerine kavuşamayacaklardır. Kötü kaderi öylesineydi ki, papanın kendi zamanında her sözü ve hareketi sorgulanmış ve motifleri ve samimiyeti hususunda en ciddi şüpheler dile getirilmişti. Pius'un kendisi her tarafta karşılaştığı itimatsızlık ve şüphelerden acı acı şikâyet ediyordu. Bir seferinde bir grup kardinale hayal kırıklığını ifşa etmişti; onları Türkler'e karşı savaş yürütmeye dair samimi arzusunu temin ederek siyasetinin başarısızlığının kendisine mâl edilmemesi hususunda ısrar etmişti. Bu savaşı gerçekleştirmek için olan bütün teşebbüsleri atıl bırakılmıştı. "Şayet bir bir konsey toplamak istesek "diye beyan etmişti. "Mantua bize bu düşünce boşuna diye akıl veriyor. Şayet yardım istemek için hükümdarlara elçiler göndersek onlarla alay ediliyor. Şayet rahiplere aşar vergisi koysak meseleyi gelecekteki bir konseye atıyorlar. Şayet endüljans çıkarıp manevî armağanlar karşılığında para verilmesini teşvik etsek açgözlülükle suçlanıyoruz. İnsanlar tek hedefimizin altın toplamak olduğunu düşünüyorlar. Hiç kimse söylediklerimize inanmıyor. Müflis tüccarlar gibi kredimiz yok. Yaptığımız herşey en kötü şekilde yorumlanıyor"[5].

Yaptıklarının ve sözlerinin 500 yıl sonra hâlâ yoğun bir münakaşa mevzuu olduğunu bilemediği için Pius çok şanslıdır. Bü-

4 Iorga, *Notes et extraits*, IV, s. 164, 165.

5 *Commentaries*, VII, 516.

tün nutuklarından, kongrelerden ve bitmek tükenmek bilmeyen müzakerelerden, Türkler'le savaşı desteklemek için gerçekten yardım gönderilmesinden ve papanın Haçlı Seferi'nin lideri olarak Doğu Akdeniz'e müteveccihen gemiye binmek üzere gittiği Ankona'da papanın ölmesinden sonra bile hâlâ niyetleri ve dürüstlüğü hakkında şüphe beslenmektedir. Haçlı Seferi'ni (papayı bir konseyle hayli tehdit eden) prenslerin müstakillik peşindeki siyasetlerine karşı çıkmak ve Papalık'ın evrensel otoritesini yeniden tesis etmek için kullanmakla suçlanmıştı. Ve iyi niyetler beslediği kabul edildiği zaman bile onları menfaat çatışmaları yüzünden boşa çıkarmakla itham edilmişti[6].

V. Martin tarafından yeniden Roma'ya iade edilen Papalık yetkisini, aslında varlığını sürdürmek için büyük bir saldırgan cepheye karşı mücadele etmişti. Papazlık divanındaki meşrutiyetçilik taraftarlığıyla, her yönden gelen uzlaştırmacı tekliflerle, kuzeyli prenslerin "kendini beğenmişlikleri" ile ve Hus'un yaygın sapkınlığı ile aynı zamanda savaşmak zorunda kalmıştı ve şayet Roma'da kalacaksa Papalık topraklarının kontrolünü yeniden ele geçirmek ve İtalya'da barışı sağlamak gerekli görülüyordu. Bu programın yürütülmesi gerekli maddî kaynaklara ilaveten çok vasıflı, enerji sahibi ve kararlı bir liderliği şart koşuyordu. XV. yüzyılın papaları içinde II. Pius bu programa bağlılığıyla temâyüz etmişti. Kayıtlar St. Peter'in piskoposluğunun otoritesini yeniden tesisi için olan planlarını açıkça göstermektedirler[7]. Başarılı bir Haçlı Seferi yürütmenin memleketinde papanın davasına hizmet etmesi beklenirdi. Özellikle de Hristiyan Devleti ülküsü ile papanın onun üzerindeki hâkimiyetini büyük ölçüde arttırırdı. II. Pius'un kendi

---

6 Çeşitli tezlerin gözden geçirilmesi için bakınız J.G. Rowe, "The Tragedy of Aeneas Sylvius Piccolomini (Pope Pius II): An Interpretation", *Church History*, XXX, 1961, s. 288-313.

7 H. Jedin, *The Council of Trent*, Londra 1957, I, s. 62-71, 83-85 ve Aubenas ve Ricard, *L'Eglise et la Renaissance*, s. 46-64 ile karşılaştırınız.

prestijini arttırmak fırsatı ile birlikte böyle bir ihtimalin farkında olmadığına inanmak mümkün değildir. Uzun süreden beri siyaset fenninin bir üstadı olarak muhakkak ki kamuoyuna tesir etmenin ve hükümdarın namını ve uygun imajını temin etmenin öneminin değerini biliyordu. Fakat Pius becerikli bir propagandacıdan daha fazlasıydı ve kesinlikle (bazen gösterildiği gibi) siyaset ve diplomaside toy bir amatör değildi. Basel konseyinin son günlerinde Almanya'yı tarafsız pozisyonundan kendi tarafına çekerek ve daha yakın bir tarihte Fransa kralını "Esasî Bir Kanunu Meşru Kılan Hükümdar Fermanı"nı reddetmeye ikna ederek millî kiliseler için olan genel temâyüle karşı neredeyse tek başına iki önemli zafer kazanmıştı[8]. Zamanının terbiye görmemiş, acımasızca kuvvete dayanan siyasetinde prestij veya ünün uzun süre desteklenmeksizin daim olmadığını ve onlardan yararlanmak için modern bir deyim kullanmak gerekirse "gücün gerçeklerine" de sahip olması gereken hükümdara sadece mahdut bir güç sağladığını biliyordu. Akılda tutulması gereken husus başarılı bir Haçlı Seferi (ki Pius herkesten daha ziyade başarısızlık ihtimali olduğunu biliyordu) Papalık'ın konumunu yüceltebileceği hâlde Hristiyan âleminin içindeki sayısız düşmanlara karşı kiliseyi müdafaa etmek için gerekli olan dolu bir hazinenin ve iyi techiz edilmiş bir cephaneliğin yerini tutmayacağıdır[9].

Şayet Pius, Papalık hâkimiyetinin yeniden tesisi için cidden kararlıysa ve belli bazı geçici avantajlar bir yana Türk meselesine

---

8 Bakınız G. Kallen, *Aeneas Silvius Piccolomini als Publizist in der* "Epistola de ortu et auctoritate imperii romani", Köln 1939; C. Lucius, *Pius II und Ludwig XI von Frankreich*, Heidelberg 1913.

9 R. Haubst, "Der Reformentwurf Pius des Zweiten", *Römische Quartalschrift*, XLIX, 1954, s. 188-242 ve Haçlı Seferi'yle iştigalden dolayı reform çalışmasının başarısızlığa uğraması hakkında H. Jedin, *Studien über Domenico de' Domenichi*, 1416-1478, Wiesbaden 1958, s. 185-197 ile karşılaştırınız.

odaklanmanın (özellikle prenslerin Haçlı Seferi'ne katılmalarını sağlamak kaçınılmaz olarak hayatî alanlarda taviz vermek demek oluyordu) memlekette uyguladığı siyasetlerin başarısını pek garanti etmeyeceğini bilmesine rağmen Haçlı Seferi tutkusunu nasıl değerlendirmemiz gerekir? Ve bu tutku onun kendi taahhütleriyle ilişkili olarak nasıldı? Biz aslında burada iç meselelerde her karışı bir realist olan ama dış siyasete gelince vizyonere dönüşen devlet adamının klasik hâliyle karşı karşıya değil miyiz? Biz Avrupa tarihinin büyük cereyanlarını bildiğimiz için papanın programının bütün bellibaşlı unsurlarını –Hristiyan âleminde barış ve birlik, Papalık'ın evrensel gücünün yeniden tesisi ve Türkler'e karşı Haçlı Seferi- uygulaması mümkün olmayan ve idealistce diye değerlendirmek temâyülünde olabiliriz. Fakat Pius, bizim olayların mahiyet ve önemini sonradan anlamak avantajımıza sahip değildi. Bunlar, o ve birçok muasırı için çok gerçek ve gerekli hedefler teşkil ediyorlardı ve Pius bahis mevzu olduğunda bunların siyaset terimleriyle formüle edilmeleri onun çağının siyasetinin gerçeklerini kavramasıyla kıvamını buluyorlardı. Pius'un hayalleri yok değildi ama siyasetin rutin planlanması ve yürütülmesinde tamamen pratik bir hükümdardı. Türkler meselesine gelince baş eğdirilen Hristiyanlar ve Doğu'daki kilise için güçlü hisleri olmadığı söylenemez. Fakat onun Haçlı Seferi planları Kutsal Topraklar'ın yeniden elde edilmesi için hayalperest planların ifade edilmesi değildirler. O, kelimenin en geniş anlamıyla Hristiyan âleminin müdafaasının St. Peter'in halefinin sorumluluğu olduğuna inanıyordu fakat o anda tehdit altında olan Latin Hristiyan âlemi, aslında Batı'nın tam kendisiydi. Papalık'ının başlangıcında papanın krizi değerlendirmesi Burgonya Dükü'nün Mantua'da karşısına çıkan ve Türkler'in üzerine yürümeden önce kılı kırk yaran ama çok zaman alıcı hazırlıklar yapılmasını ısrarla isteyen temsilcilerine hitabında açıkça beyan edilmiştir. Pius, Türkler'le kavgaya tutuşmadan önce yurt içinde bütün problemlerin çözülmesinin arzulanır olduğunu kabul ediyordu:

"Ama" diye sözü bağlıyordu "bütün bunlar çok vakit alır; elçilerin gönderilmesi gerekir ve rakiplerin yoklanması, ikna edilmesi ve ustaca davranılması gerekir; yoksa yılların husumetleri birkaç günde nasıl ortadan kalkar? Bu arada savaştan neredeyse bitkin düşmüş olan Macarlar yok olurlar. Türkler onları zaten tehdit etmekteler ve gelecek yaz şüphesiz bütün güçleriyle saldıracaklar. Rasklar[*] Türkler'in tarafına geçmiş vaziyette ve Bosnalılar'ın düşman tarafına geçmesinden dolayı birliklerin kolayca Tuna'yı geçebilecekleri Senderovia'yı almışlar. Şayet Macaristan Türkler'e teslim olursa Almanya ve İtalya'nın kapısı ardına kadar açılmış ve güçleri neredeyse ikiye katlanmış olur. Şayet Macarlar diğer Hristiyanlar tarafından terk edilirlerse yok edileceklerine veya düşmanla müttefik olacaklarına şüphe olamaz. Türkler'in Batı'nın imparatorluğunun peşinde oldukları tamamen kesin olduğundan dolayı her iki durum da ölümcüldür"[10].

Mantua'daki müzakereleri kendisi anlatırken Pius siyasi kararlarına yol gösteren prensipleri veciz bir şekilde beyan etmişti. Sözü uzatmadan "daha büyük kötülüğü daima ilk önce karşılamak gerekir" diye bildirmişti[11]. Macaristan'ın hemen müdafaasının ötesinde umutlar beslemesine rağmen "yapabileceğimizi yapmalıyız, arzu ettiğimizi değil" diyecek kadar gerçekçiydi[12]. Mantua'da evvelâ Macaristan'ı kurtarmak için çabuk ve kesin harekette bulunulmasını söylemişti. Türkler'i Avrupa'dan atmak için büyük Haçlı Seferi'nin nihaî hedef olarak kalmasına rağmen şöyle diyordu: "İmparatorluklar sebat, cesaret ve bilgi ile kazanılırlar; tembellik, korkaklık ve cehaletle kaybedilirler"[13].

---

[*] Yeni Pazar yöresi Sırplarına verilen ad (çev.).

[10] *Commentaries*, III, s. 213-216. Venedikliler'e aynı tezi ileri sürmüştü, *a.g.y.*, s. 257-259.

[11] *a.g.y.*, s. 213.

[12] *a.g.y.*, s. 255.

[13] *a.g.y.*, s. 223.

Siyasi teşebbüslerde başarıya ulaşmak için siyaset iktizası davranmanın ve kararlı olmanın elzem olduğunu vurgular ve davasını genel mahiyette düsturlarla beyan ederken Pius, Machiavelli ile çarpıcı bir benzerlik arzetmektedir[14]. "Hiçbir çelik, altın kazıp çıkarmak için kılıç kadar iyi değildir" veya "İnsanların maddî menfaatleri olmaksızın asil hareketlerde bulunmak için ikna edileceklerine inanan aptaldır" ve "Kral veya köle yapan silahlardır" veya yine "Uzaktan yürütülen meselelerde yanılgı ihtimali çoktur ve hakikat nâdiren keşfedilir" diye yazdığı zaman biz meşhur Floransalı'nın düşünce dünyasına girmiş gibi oluyoruz[15]. Fakat Pius, kuvvet siyasetinin laik bir doktrininin savunucusu değildir. Venedikliler'le Türkler birbirlerini yok etmek için rahat bırakılırlarsa bunun tüm İtalya'nın menfaatine olacağını öne süren Floransa Elçisi Otto Niccolini'ye şiddetle çıkıştığı zaman bu noktada çok duyarlıdır. "Bu dünyanın prensleri ve şehirlerin valileri güçlerini korudukları sürece nasıl koruduklarına aldırış etmiyorlar" diye feveran etmişti ve bu yüzden milletlerin kanunlarını ihlâl ediyorlar ve şerefli uygulamalara aykırı davranıyorlar... Şayet kendi devletleri güvendeyse Hristiyan devletini mahvolmaya bırakırlar". Papanın böyle bir davranışta bulunmasına insanlar tahammül etmezler diye temin etmişti elçiyi. "Şayet halihazırdaki meseleler bakımından bizim görüşümüz sizinkiler ve Floransalılar'la farklılık arzederse" elçi şaşırmamalıydı. Pius, Venedikliler'in İtalya'nın tamamının efendisi olmanın peşinde olduklarından şüphe etmemektedir: "Kimsenin, payına düşenle yetinmemesi genel bir kusurdur. Hiçbir devletin sınırları yeterince geniş değildir". Lâkin Venedikliler'in tahakkümü bile Türkler'inkine tercih edilmelidir: "Hristiyan adına layık olan hiç-

[14] Mesela bakınız F. Chabod, "Machiavelli's Method and Style", *Machiavelli and the Renaissance*, D. Moore tercümesi, Harper Torchbooks, New York 1958, s. 126-148.

[15] *a.g.y.*, III, s. 271; V, s. 374; XII, s. 776, 801.

bir Hristiyan, kilisenin kutsal âyinlerinin sonunda zeval bulacağı ve ahiret kapısının kapanacağı Türk hâkimiyetini tercih edemez. Türkler'in zaferi İncil-i Şerif'in, bizim bütün gücümüzle mâni olmaya çalışmamız gereken, yere çarpılması demektir"[16].

Bu prensipler aklımızın köşesindeyken şimdi Pius'un Haçlı Seferi siyasetinin dürüstlüğüne yapılan son ve en alenî saldırıya dönebiliriz. O, evvelce fırsatçılık veya idealistlikle suçlanırken burada "milliyetçi vatanperverlik" denen şeyi besleyerek kendi davasına zarar vermekle itham edilmektedir; yâni Hristiyan âleminin menfaatlerini İtalya'nınkilerin arkasına geçirerek Haçlı Seferi şansını mahvettiği iddia edilmektedir[17]. Bu iddiayı desteklemek için birçok örnek delil olarak gösterilmektedir ama esas tez İtalya için olan hissiyatının özellikle Fransa ile ilgili siyasetinde hâkim rol oynamasına meydan bıraktığının öne sürülmesidir. Bunların (İspanyol Aragon hanedanının lehinde olduğu kaydedilmesi gereken) Regno'da (Krallık) Anjou gücünün yeniden tesisine muhalefetinin ve Fransa'nın yarımadanın meselelerine doğrudan müdahale etmesini akim bırakmaya çalışmasının başlıca mülahazaları oldukları iddia edilmektedir[18].

Pius'un bir asır önce Petrarch'ın *Italia Mia*'sında *(Benim İtalya'm)* ateşli bir şekilde tesis ettiği ülke ve idealler için güçlü

---

[16] *a.g.y.*, XII, s. 813-817. Otto'nun Roma'ya misyonuna dair Doğu Akdeniz'deki meselelere Floransa'nın tepkisine temas eden birçok mektubun dahil olduğu bazı malzemeler G. N. De Camugliano tarafından yayınlanmıştır, *The Chronicles of a Florentine Family,* Londra 1933, s. 267-274; 341-344.

[17] J. G. Rowe, *a.g.e.*, s. 292-300.

[18] Kardinallere "Ya Roma'yı teslim etmeliyiz ya da Fransızlar'la savaşmalıyız... Türkler'e hücum etmeden önce yurdumuza barış getirmeliyiz. Bütün aklımız, bütün düşüncelerimiz buna yönelmiştir. Ferrante'yi müdafaa ettiğimiz zaman İsa için savaştık. Sigismund'un topraklarını harap ederken biz Türkler'e saldırıyorduk" diye izahda bulunduğu *Commentaries*, XII, s. 819 ile karşılaştırınız.

hissî bağlara sahip olduğu çok iyi bilinmektedir. Tutkulu bir şekilde İtalyan kültürünün üstünlüğüne kâni idi ama bazı İtalyan asıllı olmayanların da dahil olduğu hümanistlerin ekserisi öyleydiler. Böyle kanaatler şüphesiz siyasi düşüncesine de girmişlerdi. Fakat Papalık'ın 1400'lerdeki İtalya oryantasyonunu en güzel şekilde kültürel yurtseverlik olarak tasvir edilecek bir davranışın terimleriyle izah etmek aşırı bir basitleştirme olarak görünüyor. Muhakkak ki Papalık ile Fransa arasında geçmişteki münasebetlerin sicili IV.Clement'in zamanında Anjou gücünün yarımadaya sokulması, IV. Philip'in kiliseyi takibatı, "Babil Esareti" ve en son olarak *Esasî Bir Kanunu Meşru Kılan Hükümdar Fermanı* Papalık'ın bağımsızlığının en iyi şekilde İtalyan devletleriyle yapılan ittifaklar ve papanın kendisinin İtalya'nın yerlisi olmasıyla teminat altına alınmasının tavsiye edilmesi bakımından yeterlidir. Papalık'ın bir İtalyan prensliği seviyesine indirgendiği rotanın tespitinden dolayı Pius'un ne övüleceği, ne suçlanacağı bir gerçektir[19]. Ayrıca Fransa'nın onun Latin Hristiyan âlemini yeniden düzenlemek planlarına aşikâr muhalefeti bir yana Pius'un Haçlı Seferi'ne destek babında Fransa'dan pek az şey beklediği veya hiçbir şey beklemediği açıktır. O takdirde ona "Avrupa'nın kurtuluşu sadece İtalya'da bulunabilir..." dedirten tek başına "yurtsever milliyetçilik" değildi. Bir kere daha siyasi realist konuşuyordu. Görünen o ki, Türkler İtalya için en yakın tehditti. Hem yurtlarında, hem Doğu Akdeniz'de İtalyanlar herhangi bir Batılı devletten daha ziyade doğrudan işin içine karışmışlardı ve kaybedecekleri daha çok şey vardı. II. Urban'ın, Münzevî Peter'in veya Clairvauxlu Bernard'ın vaazlarına eşlik eden türden bir mucize olmazsa Pius başlıca bencil menfaat-

[19] XV. yüzyılda itizal mücadelelerinden sonraki temâyüllerin kısa bir müzakeresi için R. Aubenas, "The Papacy and the Catholic Church", *NCMH*, I, s. 76-94'e bakınız.

leri kendilerini Türk tehdidi ile ilgilenmeye zorlayan devletlere güvenmeye mecburdu[20].

Hem Türkler'in yakın oluşları, hem de yayılmalarının Doğu Akdeniz'deki İtalyan menfaatleri üzerindeki menfi tesirleri Pius'un papalığı zamanında bol bol görülmüştü. Belgrad'da Hristiyanlar'ın zaferini müteakip Calixtus ve Pius'un Batı'yı Türk tehlikesine karşı uyandırmaya çalıştığı sekiz yıl içinde Fatih, Avrupa ve Asya'da seferlere çıkmış, yeni zaferler ve topraklar kazanmış ve durmaksızın Hristiyan âleminin kalbine doğru ilerlemişti. İsa Bey'in kumandasındaki bir Türk ordusunun 1457 Eylül'ünde İskender Bey tarafından Arnavutluk dağlarında yok edilmesine rağmen ertesi ilkbaharda (1458'de) Mahmud Paşa'nın kumandasında Türkler Sırbistan'a girmiş, kırsal kesimi harap etmiş ve birçok müstahkem mevkiyi işgal etmişlerdi. Aynı zamanda başka bir ordunun başında II. Mehmed Yunanistan'a girmişti. Mora'da Rum despotları Thomas ve Dimitrios Paleologos'u kendisine korint, Patras, Vastitsa (Vostitsaigion) ve Kalavrita (Kalavraigionta) şehirlerini terketmeye ve 3 bin altın yıllık haraç ödemeyi garanti etmeye mecbur bırakmıştı. 1458 Ağustos'unun sonunda Büyük Türk, Atina'ya tarihî ziyaretini yapmış, orada dört gün kalmış ve Atinalılar'a Ömer Bey'in evvelce bağışlamış olduğu imtiyazları teyid etmişti. Teb'i (Thebes) ve Eğriboz'u gördükten sonra Mehmed, yanında muazzam bir ganimet olduğu halde ve peşinden uzun bir bahtsız esirler katarı gelerek Yunanistan'dan ayrılmıştı. Sultan, Edirne'ye 1458 sonbaharında varmış ve (1458-1459) kışını orada geçirmişti[21].

---

[20] Haçlı Seferi'ni şahsen yönetmek kararını kardinallere ilân eden konuşmasında Pius, Batılı milletlerden sadece İtalyanlar'dan ve Burgonya'dan yardım beklediğini belirtmişti. *Commentaries*, XII, s. 826.

[21] Babinger, *Mahomet II*, s. 185-197. Türkler'in Atina'yı işgal ediş ve iç kaleyi alış tarihi hakkında K. M. Setton, *Catalan Domination of Athens*, s. 1311-1388, Cambridge, Mass. 1948, s. 210'a bakınız.

İlkbaharın gelmesiyle (1459) II. Mehmed, ordusunun başında Sırbistan'a yürümüştü. Payitaht şehri Semendire'nin anahtarlarının kendisine verildiği Pirot'a kadar ilerlemişti. Yıl sonunda Sırbistan'ın tamamı Osmanlılar'ın ellerindeydi. Bu çok eski Slav devleti bağımsızlığının son zerresini de kaybetmişti. Semendire Sancağı olarak tertiplenip, bir Türk vilayeti olarak 400 yıldan fazla sürecek uzun tarihi başlamıştı[22]. Büyük Türk, bu şekilde Sırbistan'da meşgulken, Teselya Valisi Hamza Paşa'nın kumandasındaki başka bir Türk kuvveti Mora'ya girmişti. Rum despotları müstevliden dolayı kayıplarına ve her zaman mevcut olan tamamen yok edilme tehlikesine rağmen topraklarının acınacak vaziyette az bakiyesi için birbirleriyle savaşmayı sürdürüyorlardı. Hamza Paşa 1459'da karışıklıkları bastırmaya başarısız bir şekilde çalıştı. 1460 ilkbaharında II. Mehmed, Mora Yarımadası'na bizzat geri döndü. Yazın ortasında despotlukların bağımsızlığı son bulmuştu. Yazın sonunda sultan, Mora'dan ayrıldığı zaman esirleri ve rehineler arasında Dimitrios Paleologos vardı. Thomas, gördüğümüz üzere Korfu'ya (1460 Temmuz'unda) ve oradan da İtalya'ya kaçmıştı. Önceki mülklerine Ömer Bey vali olarak tayin edildi[23].

1461'de II. Mehmed, Asya'daki meselelerle meşgul oldu. Muzaffer ordularını hepsi fazla direnmeksizin teslim olan Kastamonu, Sinop ve Trabzon üzerine sevketti[24]. Ertesi yıl Avrupa'ya geri döndü, Vlad Drakul'u Eflak'tan kovdu ve Vlad'ın kardeşi

---

[22] Babinger, *Mahomet II*, s. 199-201; İnalcık, "Mehmed the Congueror", s. 242, aynı yıl içinde Sırbistan'daki başarısından ilham alarak Mehmed'in Karadeniz kıyısında bir Ceneviz kalesi olan Amasra'ya karşı harekete geçtiğini ilave etmektedir.

[23] Babinger, *Mahomet II*, s. 201-203, 210-215.

[24] *A.g.y.*, s. 228-236; İnalcık, "Mehmed the Congueror", s. 422. Trabzon'un alınışı hakkındaki kaynaklar arasında E.H. Wilkins, "The Harvard MS of Petrarch's Africa", *Harvard Library Bulletin*, XII, 1958, s. 320-325'e ve F. Babinger, "La Date de la prise de Trebizonde par les Turcs", *Revue des études byzantines*, VII, 1949, s. 205-207.

Radu'yu ülkenin başına getirdi[25]. 1461 ve 1462 yıllarında sultan, büyük bir donanmanın inşasına özel önem verdi ve İstanbul ile Gelibolu'daki liman tesislerini geliştirdi. Eflak seferinden hemen sonra yeni donanmasını Midilli Adası'na gönderdi (1462 sonbaharı). Bir ay süren bir kuşatmadan sonra Midilli (Mitylene) şehri Türkler'e teslim oldu. Mahmud Paşa'nın, şayet kendisine teslim olurlarsa adalılara merhamet sözü vermiş olmasına rağmen sultan 300 İtalyan'ı ikiye böldürdü. Böyle yaparken paşasının kendisinin şahsen teyid ettiği teminatını ihlâl etmediğini iddia etti, zira Mahmud ada sâkinlerinin ne kellelerini ne de mallarını kaybetmeyeceklerini vadetmişti. Türkler çok sayıda ada sâkinini esir etmiş ve kısa bir süre sonra adanın efendisi Niccolò Gattilusio'yu idam etmişlerdi[26]. 1462 Ekim'inde İstanbul'a geri döner dönmez Büyük Türk, hemen yeni bir sefer için büyük hazırlıklara girişmişti. 1463 Mart'ı sonunda ordusunu batıya doğru götürerek yine seferdeydi. Yeni seferin hedefi Bosna Krallığı'ydı. Batı tarafından terkedilmiş olan krallık, Osmanlı savleti karşısında çabucak çöktü ve Türkler'e boyun eğmiş olan Kral Stefan'ın başı kesildi. Haziran ayında Mehmed ordusunun bir kısmını Hersek'e soktu ama kırsal kesimi tahrip etmesine rağmen bu dağlık ülkenin müdafilerini mağlup edemeden geri çekildi. Osmanlı sultanı payitahtına doğru yola çıktığı zaman arkasından şimdi Türkler'in esiri olan 100 binden çok Bosnalı geliyordu. Mehmed, arkasında yeni Türk eyâletinin valisi olarak Üsküplü İshak Bey'in oğlu İsa'yı bırakmıştı ama kısa süre sonra onun yerini Minnet Bey'in oğlu Mehmed aldı[27].

---

[25] Babinger, *Mahomet II*, s. 244-251.

[26] *A.g.e.*, s. 253-257. Midilli'nin düşüşü hakkında muasır bir rapor için bakınız; *Leonardus Chiensis de Lesba a Turcis capta epistola Pio Papae II (Khios'lu Leonardo, Midilli'nin Türkler tarafından alınışına ilişkin Papa II. Pius'a mektup)*, Karl Hopf edisyonu, Königaberg 1866.

[27] Babinger, *Mahomet II*, s. 262-271; İnalcık, "Mehmed The Congueror", s. 423. Ayrıca A. Burmov, "Les Problems de la conguete de la peninsule des

II. Pius'un Avrupa'yı Türk tehlikesine karşı uyandırmak ve Haçlı Seferi'ni organize etmek için başvurduğu bütün çareleri burada teferruatlı olarak yeniden gözden geçirmek gereksizdir. Seçildiği andan 1464'te Ankona'da ölümüne kadar davası için destek sağlamak üzere her metodu uygulamış ve her fırsata sarılmıştı[28]. Selefinin yaptığı gibi Pius da müstakil devletlerle müzakereleri başlatmaya Papalık makamına çıkışını tebrik etmek için Avrupalı devletlerin gönderdiği elçilerin Roma'da bulunmasından yararlanarak girişti. Seçildikten sonraki ilk haftalarda müteaddit defalar Papalık divanında Haçlı Seferi konusunda konuştu[29]. Sonra da III. Calixtus'un yararsız olduğuna inandığı ve Pius'un zaten V. Nikolas'ın döneminde feci bir şekilde başarısız olduğunu gördüğü şeyi yaptı; ertesi yıl (1459) Mantua'da toplanan bir Avrupa kongresi için çağrı yaptı[30]. Bu arada Hristiyan âleminin liderlerine mektuplar yazmaya ve beliğ vaazlar vermeye devam etti. Hristiyanlar arasında barışı sağlamak ve savaşı Türkler'e taşımak için şahsen veya temsilcileri vasıtasıyla farklı bir şekilde onlara rica etti ve pazarlık yaptı, vaadlerde bulundu, şiddetle tenkit etti, ikaz etti, tehdit etti ve takbih etti. Papalık elçilerini, vaizleri ve endüljans

---

Balkans par les Turcs", *Études historigues à l'occasion du XI e congres international des sciences historigue*, Sofia 1960, s.135-142'ye bakınız.

[28] Bu konuda pek çok şey yapılmıştır ama aşağıdakiler temeldir: Pastor, *HP*, III; Rigomer Eysser, "Papst Pius II und der Kreuzzug gegen die Türken", *Melanges d'histoire generale*, C. Marinescu edisyonu, Bükreş 1938, II, 1-134; E. Hocks, *Pius II und der Halbmond*, Freiburg 1941. Önemli muasır kaynaklar arasında şunlar vardır: Pius, *Commentaries*; Leodrisius Cribellus, *De expeditione Pii II adversus Turcos*, Givlio C. Zimolo edisyonu, RISS, XXIII, pt. V, Bologna 1950.

[29] Pastor, *HP*, III, s. 21-23.

[30] Bakınız *Commentaries*, III, s. 191-279; Cribellus, *De expeditione*, s. 86-107. Mantua'ya giden Burgonya sefaret heyeti hakkında bakınız d'Escouchy, *Chronigue*, II, s. 379-392 ve Jean Jouffroy'un nutku, *Chronigues relatives a l'histoire de la Belgigue*, III, s. 117-206.

satanları Avrupa'nın her tarafına yolladı ve Avrupa onun teşviklerine cevap vermeyince de Pius'un daima çok çare bulan zihni başka tedbirlere başvurdu. Roma'ya elçilik heyetleri gönderen Doğu Akdenizli hem Hristiyan hem putperest prenslerle müzakerelere girişti. Papa, onları saygıyla kabul etti ve ilgi uyandırmak için Batı'da seyahat etmelerini sağladı. Toprakları Türkler'in eline düşmüş ve himaye için papanın yanına kaçmış olan birçok Hristiyan hükümdarı benzer şekilde kabul etti ve hizmetine aldı. Bu tedbirlerin haricinde Pius, kâfirlerin hücumuna uğrayan Hristiyan devletlere verebildiği desteği verdi. Rodos'taki St. Jean Şövalyeleri'ne yardım etti ve özel misyonları Türkler'e karşı koymak olan yeni iki askeri tarikat kurdu. Güya II. Mehmed'in kardeşi olan ve Roma hükümdarlık sarayının himayesi altında bulunan Bâyezid Çelebi adında birine biraz bel bağladı. Papa, bu maceraperestin şüpheli iddialarını destekleyerek Hristiyan Haçlılar Doğu'ya ulaştıkları zaman II. Mehmed'i zor duruma düşürmek ve Türkler arasına nifak sokmak beklentisi içindeydi[31]. Nihayet bütün herşey boşa çıkınca yaşından çok ihtiyarlamış olan hastalıklı papa, Haçlı ordusuna kendisi kumanda etmeye ve böylece Batılı prensleri kendisine katılmaları için utandırmaya karar verdi. 18 Haziran 1464'te St. Peter'de salibi aldı ve Haçlılar'ın toplanacağı Ankona'ya doğru yola çıktı. Gemiye binilecek olan limana 19 Temmuz'da vardı ama daha ileriye gitmedi. 13 Ağustos 1464'te Papa II. Pius öldü. Pavia Kardinali Jacopo Ammanati'ye söylediği son sözleriyle sadık dostunu "kutsal teşebbüsümüzün biraderlerin zihninde sürekliliğini sağla ve ona bütün gücünle yardım et. Şayet Tanrı'nın işini terk edersen yazıklar olsun sana, yazıklar olsun sana" diyerek görevlendirdi[32].

---

[31] Bakınız F. Babinger, "Bayezid Osman" (Calixtus Ottomanus), ein Vorlaeufor und Gegenspieler Dschem-Sultans", *La Nouvelle Clio*, III, 1951, s. 349-388.

[32] *Epistolae Jacobi Picolomini Cardinalis Papiensis*, Milano 1521, folyo 28r.

Hümanist papanın mektuplarından, nutuklarından, resmî beyanlarından ve tarihî –edebî eserlerinden onun Osmanlı tehlikesini değerlendirmesini ve Türkler'e karşı olan tavrını bol miktarda tevsik edebiliriz. Gerçi bu eserlerin birçoğu siyaset iktizasıdır ve meseleyi tanıtmak ve Haçlı Seferi için destek uyandırmak gayesi ile yazılmışlardır. Fakat tehlikeye ve Türkler'e bakışı tek bir istisna ile bütünüyle tutarlıdır. Tek istisna tabi Pius'un Büyük Türk'ü Hristiyanlığa kazanmak gayesinin ifade edildiği hayırhah bir tarzda II. Mehmed'e hitaben yazdığı sıkıntı verici mektuptur. Papalık işleri bir yana, diğer yazılarından ayrı olarak incelenen bu mektup çeşitli şekillerde (1) Rönesans Papalığı'nın Türkler'le ve Latin Hristiyan prenslerinin düşmanları ile müzakerede ve işbirliğinde bulunmaya hazır oluşlarının bir örneği olarak; (2) (hümanizmin iddia olunan putperestleştirme temâyüllerine muhalif olan) Hristiyan hümanizmi prensiplerini temel olarak alan Ortodoks bir Katolik reformunun en yüksek hedeflerinin bir ifadesi olarak ve (3) İslâmiyet'in meydan okuyuşuna karşı birçok mutedil, kozmopolit ve rasyonel karşılıktan biri, Rönesans'ın zirvesinde, öncesinde ve yine sonrasında cehalet, önyargı ve taassup bulunan "bir vizyon anı" olarak zikredilmiştir[33].

Mektup, kesinlikle hoş ve güzel bir tarzı yazarın Ortodoks doktrinle hümanist değerlerin ender bir sentezine ulaştığı dikkatle inşa edilmiş bir tezle birleştiren Rönesans belagatinin bir modelidir. Fakat Pius'un gerçek inanışlarını pek yansıtmaz. Bütün şey inandırıcı olamayacak kadar kurmaca ve akademik bir temrindir. Mektup, hem Hristiyanlık hem de İslâmiyet hakkında bilgiyi ve hümanist değerlerin genel kabulünü yazar ile paylaşan bir alıcıyı öngörmektedir. "Türkler'in halifesinin" âkilliğine,

[33] H. Pfeffermann, *Die Zusammenarbeit*, s. 675-81; G. Toffanin, *Lettera a Maometta II*, Napoli 1953, s. XXIV-LVII, "Epistola and Mahumeten" metni, s. 107-177; R. W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Combridge, Mass. 1962, s. 98-103.

hoşgörüsüne ve hayırhahlığına müracaat etmektedir. Pius'un yazılarının hiçbirinde böyle iyi kalpli bir sultanla karşılaşmayız. Aksine hep en alçak, en iğrenç ve Tanrı'ya karşı en hürmetsiz barbar olarak tasvir edilmiştir. Bunun ötesinde papanın pek değer vermediği uygulanması mümkün olmayan bir planın tâ kendisidir. Türk Sultanı'na gönderilen ve ondan gelen ekserisi sahte mektuplar Rönesans Avrupası'nda yaygın bir şekilde elden ele dolaşıyordu. Ekserisi yazarlarının cari vahiy tarzındaki özlemlerini tatmin eden hayal ürünü yazılardan başka bir şey değildiler; birçoğu sadece yazarlarının konu hakkındaki yaygın ilgiden yararlandıkları amatörce edebî çalışmalardı[34]. Bazıları siyasi propagandacıların eseriydiler ve Pius, belki Hristiyan olmasına mukabil sultanın Bizans'ı fethini meşrulaştırmayı teklif ederek Batılı hükümdarları korkutmayı ümit ediyordu. Bazıları belki günümüzde kamu görevlilerine mektup yazanlar gibi gerçekten sultanın siyasetini etkilemeyi düşünüyor veya ümit ediyorlardı. Ben, mistik Teolog Paolo Guistiniani'nin "Türkler'in imparatoruna" hitaben yazdığı yazarın sultana İskender'den ziyade Konstantin'i örnek almasını tavsiye ettiği bitmemiş ve yayınlanmamış mektubunun niyetinin böyle olduğuna inanıyorum[35]. Muhakkak ki Pius onun gibi hayaller beslemiyordu. O, tabiatıyla Türkler'e uzlaşmacı bir yaklaşımı tavsiye eden çeşitli planlar olduğunu biliyordu. İkisi de Türkler'le baş etmek için en iyi yolun barışçı bir uzlaşma olduğunda ısrar eden İspanyol Fransisken ve Basel Konseyinin Vakanüvisi Juan de Segovia'nın önerilerini daha yeni almıştı ve Cusalı Nikolas'ın fikirlerine muhakkak aşinaydı[36].

---

[34] Mesela Laudivio Zacchia, *Epistolae Magni Turci*, Napoli 1473.

[35] J. Leclerg, *Un Humaniste ermite: le bienheurex Paul Giustiniani*, 1476-1528, Roma 1951, s. 76, 158'de zikredilen "Episkola ad Turcarum imperatorem (Türkler'in İmparatoruna Mektup)".

[36] Segorialı John'un Aeneas Sylvius'a uzlaşmacı yaklaşım rica eden mektubu D. Cabanelas Rodriguez tarafından *Juan de Segavia y el problema*

Cusa ve Segovia'nın yapıcı yaklaşımı mektupta özellikle papanın Hristiyanlar'ın ve Müslümanlar'ın mutabık oldukları doktrinleri vurguladığı yerde görülebilir[37]. Fakat ben, Pius'un din değiştirme ihtimalini ciddiye aldığına inanamıyorum ve o muhakkak ki son zamanlarda bir âlimin öne sürdüğü gibi Mehmed'i "parlak zekası olan bir adam" olarak görmüyordu. Mektubun Mantua Kongresi'nin hayal kıran deneyiminden sonra kaleme alındığını hatırlamak gerekir. Yorgun, cesareti kırılmış ve bir Haçlı ordusu teşkil etmek gayretleri boşa çıkmış olan Pius, şüphesiz bir an için normal olarak teorisyen telâkki ettiği kişilerin ısrar ettiği yaklaşım üzerinde düşünmeyi dinlendirici bulmuştu. Mesele orada son bulmuştu. Ne elçiler teati edilmiş, ne de müzakerelerde bulunulmuştu. Tasavvur, papa pratik müzakerelerin yorucu eziyetinden kendine gelirken bir dinlenme döneminde boş bir spekülasyon için uygundu. Hiçbir zaman müzakerelerin bir parçası olmamıştı[38].

Pius'un zihninin Türk meselesiyle meşgul olmasından dolayı yazdığı hemen herşeyde bu problemin ele alındığını görüyoruz. Böylece uzun görüşlerini değerlendirmek için konuyu tanıtmak ve Haçlı Seferi için destek sağlamak üzere özellikle kaleme alınmış olan kaynaklara bağımlı değiliz. Haçlı Seferi için Papalık fermanlarına, halka yapılan konuşmalara ve *De Captione urbis Constantinopalitane (Konstantinopolis Kentinin Alınışı)* gibi özel konulara dair olan arada bir raporlara ilaveten Türk meselesi hakkında uzun boylu irdelemeler mesela *Europa* gibi daha ilmî eserlerine dahil edilmişti ve konu mektuplaşmalarında başka

islámico, Madrid 1952, s. 343-349'da basılmıştır. Aslında Pius önemli Kur'an araştırması *Cribratio Alchorani*'yi yapması için Cusa'yı teşvik etmişti.

37 Toffanin, *a.g.e.*, s. 126-129'da "Epistola ad Mahumeten."

38 R. J. Mitchell, *The Laurels and the Tiara. Pope Pius II 1458-1464*, Londra 1962. s. 171-173.

diğerleri kadar yer işgal etmektedir[39]. Özellikle bu sonuncusu yazarını devrinin önde gelen hümanistleri arasına sokan aldanmayan müşahede gücüne, keskin tenkitçi tavra ve alışılmamış bir içgörü ve karar verme kabiliyetine bakışlar atmamızı sağlamaktadır. Kendisinin doğrudan karıştığı meseleler hakkında yazarken bile bazen yüksek bir objektiflik derecesine ulaşıyordu ve çoğu kez bilerek olmasa bile kendi hareketlerinin arkasında yatan motifleri ifşa ediyordu[40]. Fakat o, önyargısız değildi ve işine geldiği zaman kendi görüşlerini veya yorumlarını desteklemek için gerçekleri yanlış sunmaya kâdirdi. Mektupları için söylenenler Quattrocento'nun (1400'ler) tarihçisi için belki II. Pius'un en önemli eseri olan *Commentaries (Yorumlar)* için söylenenler kadar geçerlidir. Büyük ölçüde otobiyografik olan ama mühim tarihî ve coğrafî kısımların dahil olduğu *Commentaries* renkli musavver pasajlar, çarpıcı karakter tahlilleri ve muasır hayatın papanın ilgisini çeken oradan buradan bilgi parçaları ile mebzuldür. Hümanist tarih yazımının bazı en iyi ve en kötü yanlarını meczeden *Commentaries*, yazarının Hristiyan toplumunda Papalık'ın konumu ve gayesine dair tasavvurunun gölgesindedir. 13 kitapta önemli yer tutan müzakerelerin ve askeri harekâtın anlatılması ancak bu bağlamda anlaşılabilir. Ve Pius'un, papalığının işinin ancak bu terimlerle değerlendirilmesi niyetinde olduğu kesindir. Eser bu yüzden herşeyden önce çağının meselelerinde papanın, harekete geçiren güçler olan değerler ve varsayımlar hakkında tereddüte mahal bırakmayan sürekli bir haklı çıkarışla desteklenen, rolünün samimî bir teşhiridir. Pius, eserin birinci kitaptan son-

---

[39] Mesela *Opera Omnia*'da *(Tüm Eserleri)* (Basel 1571), *Europa*, s. 394-402'de, *Asia*, s. 307, 383-386'da. Çeşitli nutuklar için bakınız onun *Orationes politicae et ecclesiasticae (Siyasi ve Kiliseyle ilgili söylevler)*, J. D. Mansi edisyonu, 3 cilt, Lucca 1755/1759; ve pek çok mektup için Wolkan, *Der Briefwechsel*, Abt. III, Band I.

[40] Creighton'un, *Historical Essays*, s. 80'deki mülahazaları ile karşılaştırınız.

rasının edisyonu için hiç zaman bulamadığı ve kâtibi Campano bu görevi hafife aldığından *Commentaries* bize kadar daha ziyade papanın farkında olduğundan veya muhtemelen niyetlendiğinden çok daha fazlasını ifşa eden aceleyle yazılmış bir ilk müsvedde şeklinde gelmiştir. Burada diğer eserlerinden daha ziyade adamın kendisinin hislerinin ve düşünce tarzının serbest hatta halis ifadesiyle karşılaşıyoruz[41].

Bu yüzden Türk problemine oldukça çok yer verilmesi şaşırtıcı değildir; aslında doğudan gelen tehlike ve yapılması düşünülen Haçlı Seferi onun merkezî temasını teşkil eder. Gerçekten şayet Commentaries'e göre karar verebilirsek belli bir anda papanın dikkatini hangi görev veya detay meşgul ederse etsin Haçlı Seferi planları hiçbir zaman zihninden uzakta değillerdi. Nasıl hemen her olayı veya meseleyi gözde projesi için alaka uyandıracak bir alete dönüştürdüğünü burada görüyoruz. Müteveffa İmparator Konstantin'in kardeşi Thomas Palelogus 1460'da Mora'dan kaçtığı zaman yanında ilk havari St. Andreas'ın başını getirmişti. Pius, sâkıt despota Roma'nın himayesini ve bir maaş teklif etmiş ve onu "havariler prensi kardeşi St. Peter'in kemiklerinin yanında, havariler piskoposluğunda, kendi kiliselerinden kovulan herkesin emin ilticagâhı olan imanın kalesinde" dinlenmesi için başı oraya getirmesi için teşvik etmişti. Thomas, Ankona'ya geldiği zaman Pius başı teslim alıp muhafaza için Narni'deki Papalık kalesine taşımak üzere Santa Susanna'nın Kardinal Rahibi Alexandro Oliva da Sassoferrato'yu göndermişti[42].

St. Andreas'ın başını 1462'nin Kutsal Haftasında[*] Roma'ya getirmek için planlar yapılmıştı. Bu kutlama ile ilişkili olaylar 8.

---

[41] Bakınız Leona C. Gabel'in *Commentaries*'e takdim yazısı, s. VII-XXXVIII.

[42] *Commentaries*, VIII, s. 523-525; Tolfa şap madenlerinin keşfinin önemi hakkında papanın yorumu ile karşılaştırınız, *a.g.y.*, VII, s. 505-507.

[*] Paskalyadan evvelki hafta (çev.).

kitabın neredeyse yarısını teşkil ederek teferruatlı bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Papanın olaya büyük önem atfettiği aşikârdır. Hikâye, papanın dini inançlarının niteliğine ve onların da Türkler hakkındaki görüşlerine nasıl yön verdiğine ışık tuttuğu için ilgimizi hak etmektedir. Detaylı tasvir aynı zamanda dönemin halkının anladığı şekliyle dinin yapısı hakkında çok şeyi açığa çıkarmaktadır ve nihayet kitle iletişiminde ve kamuoyunun teşkilinde kullanılan vasıtalar ve teknikleri gözler önüne sermektedir. Papa, tüm İtalya'ya olaya tanıklık eden herkesin günahlarının toptan af edileceği vaadiyle haber göndermişti. Kardinal Bessarion, Sassoferrato ve de' Todeschini kutsal emaneti almak için Narni'ye gitmişlerdi. Hurma Pazarı[*] gününde (11 Nisan 1462) geri dönen kardinaller başı Roma'dan iki mil uzakta geceyi iki başpiskoposun muhafazası altında geçirdiği Ponte Molle kulesine bırakmışlardı. Ertesi gün Pius, hepsi hurma dalları taşıyan kardinalleri, Romalı din adamlarını, ecnebi elçileri, asilzâdeleri ve halkı Ponte Molle yakınlarındaki bir çayıra götürmüştü. Papa burada ortasında bir mihrap bulunan yüksek bir platform inşa ettirmişti. Bessarion, St. Andreas'ın başını bir kutsal emanet mahfazasında taşıyarak bir taraftan platforma çıkarken tören elbiselerini giymiş olan papa, kardinaller ve yüksek rütbeli kilise mensupları karşı taraftan platforma çıkmışlardı. Bessarion, mahfazayı hürmetle mihrabın ortasına yerleştirmişti. Mahfaza açıldığı zaman başı almış ve papaya sunmuştu. Bütün bu süre zarfında güya ağlamakta olan Pius, başı almadan önce diz çökmüş ve yüksek sesle dua etmişti:

"Bütün Hristiyan âlemini sevgiyle düşün, senin müzaheretinle Tanrı bize merhamet etsin ve şayet o çok olan günahlarımızdan dolayı bize kızgınsa öfkesi Rab İsa'ya saygısızlık eden hürmetsiz Türkler'in ve barbar milletlerin üzerine olsun. Amin".

[*] Paskalyadan evvel gelen ve Hazreti İsa'nın Yeruşalim'e girmesini hatırlatan Pazar günü [Yuhanna 12:13] (çev.).

Sonra etrafındaki herkes ağlar, hıçkırır ve göğüslerini döverken papa kutsal başı öpmüştü. Kalabalıklar tarlalarda sessizce duruyor ve papanın peşinden kardinallerle yüksek rütbeli kilise adamlarının başı öpmesini seyrediyorlardı. Pius, tekrar dua etmiş ve sonra kutsal emaneti alıp başının üstüne kaldırmış ve aşağıdaki halkın görebilmesi için platformun etrafında dolaşmıştı. Bize anlatıldığına göre vadiler onların ağlamaları ve duaları ile yankılanıyormuş. Koro, Te Deum'u okumuş ve sonra papanın emriyle Ankona Piskoposu Agapito da Rustici-Cenci'nin yazdığı bir ilâhiyi söylemişti[43].

İlâhi bittiği zaman papa kutsal kemikleri kendi ellerine almış, platformdan inmiş ve rahiplerle halkı Roma'ya geri götürmüştü. Başı, Santa Maria del Popolo Kilisesi'nin mihrabına koymuş ve bazı piskoposları gece boyunca onu beklemekle görevlendirmişti. Ertesi gün papa kutsal emaneti büyük bir tören yürüyüşüyle binaları ve sokakları bu münasebetle zengin bir şekilde süslenmiş olan Roma'da dolaştırmıştı. Yürüyüş kolu St. Peter Katedrali'ne ulaştığı zaman papa merdivenleri çıktıktan sonra durmuş ve kutsal başı orada toplanmış olan halk yığınlarına göstermişti. Kilisenin içinde Pius ve yüksek rütbeli kilise adamları ellerinde yanan mumlarla dua edenlerin içinden zorlukla geçmişlerdi. Nihayet yüksek mihraba ulaşmış ve kutsal havarinin başını oraya koymuştu. Sonra yüksek rütbeli kilise adamları öne çıkmış ve başı öpmüşlerdi. Türkler'in elinden kaçıp Batı'da tehlike işaretini vermiş olan Rusya Kardinali İsidore da onların arasındaydı. St. Andreas'ın başının gelmesinden bir sene önce İsidore'a inme inmiş ve konuşma kabiliyetini yitirmişti fakat kutsal emanetin evinin önünden geçirildiğini

[43] *A.g.e.*, VIII, s. 525-530. 23 Eylül 1964'te Vatikan Ekümenik Konseyi toplantılarının ortasında Papa VI. Paul, kutsal emanet Ortodoks kilisesine uzlaşmacı bir jest olarak Patras'a iade edilmeden önce resmi tören yürüyüşleri ile üç günlük bir özel ayinler ve dualar başlatmıştı.

gördüğü zaman yatağından kalkmış ve yayan olarak peşinden St. Peter'e gitmişti[44].

Kardinal Bessarion şimdi papa ile St. Andreas'ın başının arasına girmiş ve Pius'un Commentaries'e kaydettiği uzun bir vaaz vermişti. Bessarion, St. Peter'e kardeşinin namına hitap ediyor ve (kilisede toplananlar bilsin diye) anmakta oldukları olayın gerisinde yatan ahvali izaha devam ediyordu. Ahayalıların dine girişini, St. Andreas'ın şehid edilişini ve Türkler gelene kadar kutsal başının Mora'daki uzun ve huzurlu kalışını tasvir ediyordu. Azizin adına konuşan Bessarion devam ediyordu, "Fakat Şeytan'ın oğlunun deccal [Hz.] Muhammed'in peşinden giden Müslümanlar (Ah, acıklı ve trajik hikâye!) Yunanistan'ın geri kalan kısmını ve Doğu'yu ele geçirdikten sonra... Ahaya'ya da boyun eğdirdiler ve seni ibadetleriyle ifsat ettiler, sonra ben Tanrı'nın yardımıyla dinsizlerin pençesinden kaçtım ve sana geldim en kutsal birader... "Rum Kardinal St. Andreas'a kardeşini Gethsemane bahçesinde başrahibin hizmetkârı Malchus'a yaptığı gibi İsa'nın düşmanlarını kahretmesi için teşvik ettiriyordu. "Şimdi ne yapacaksın? Bizi Kurtaran Kişi'nin hem seni, hem beni İsa'nın azalarını vahşice parçalayan ve İsa'nın kendisine sürekli olarak küfür ve hakaretle saldıran barbarlara karşı yanına celbettiği kurtuluşumuzun en kutsal salibinin düşmanları olan dinsiz Türkler'e karşı âtıl ve yavaş mı kalacaksın? Böyle hareketlere tahammül mü edeceksin?" diye St. Peter'e soruyordu. Hâlâ St. Andreas'ın adına konuşan Bessarion, St. Peter'e görevini hatırlatıyordu, onun eski yaptıklarını çağrıştırıyor ve şimdi kılıcına Hristiyanlar'ın müdafaası için her zamankinden ziyade ihtiyaç duyulduğunu beyan ediyordu. "Çünkü onlar şimdi çeşitli işkenceler ve felâketlere maruzlar. Muhakkak ki, sen onları baskıdan ayağa kaldıracak ve günahkârların ellerinden kurtaracaksın. Günahın ve kötülüğün kölelerine, iğrençliğin

---

[44] *A.g.e.*, VIII, s. 531-537.

kölelerine karşı kılıç çalmak gerekir; şimdi elle ve dişle ve her nevi işkence usulü ile sadece İsa'ya ihanet edenlere değil O'na işkence edenlere ve baskı yapanlara saldırmak zamanıdır".

Hâlâ St. Andreas'ın adına konuşan Bessarion sonra papaya dönmüş ve onu Haçlı Seferi'nin kutsal davasında sebat etmesi için tazyik etmişti. Hristiyan prenslerin yetersiz karşılık vermesine rağmen ümitsizliğe düşmemesi nasihatını vermişti. Papayı "bir-gün onlar [prensler] İsa'ya saygı göstermeye gelecekler, bir gün Peter'e saygı gösterecekler ve seninle bana çağrıda bulunacaklar, Hristiyan kralların ruh hâline bürünecekler. Sonunda yapmaları gereken şekilde davranacaklar ve en zalim düşmana saldırarak ebedi ün kazanacaklar..." diye temin etmişti. Pius, şimdi Türkler'in elinde bulunan havarinin yurdunu geri almak için elindeki bütün gücü hasredeceğini Andreas'a vaadederek karşılık vermişti. "Çünkü hiçbir şey senin ve bizim düşmanlarımız olan Türkler'in ayaklar altında çiğnemeye çalıştıkları Hristiyan dininin ve Ortodoks imanın müdafaası kadar gönlümüzde yer etmemiştir". Bununla merasim son bulmuştu. Papa kalabalığı kutsamış ve Siena Kardinali günahların toptan affolunduğunu ilan etmişti[45].

Geriye, neslinin zihinlerini ve hayallerini başlıca yoran meseleler hakkında Pius'un görüşlerini özetlemek kalıyor: Türkler'in menşei; Osmanlı ilerleyişinin Hristiyan dini için ne mânâya geldiği ve Türkler'le Latin Hristiyan âleminin izafi askeri kabiliyetlerini değerlendirmesinin dahil olduğu Avrupa'nın karşı karşıya bulunduğu gerçek tehdit. Pius'un Türkler'in menşeini ele alışı başlıca Teucri'leri eski Truvalılar'ın soyundan geliyor diye gösteren yaygın efsaneyi redde hasredilmişti. Daha imparatorluk sarayındayken coğrafya ve etnografyayı yakinen araştıran bir kimse

[45] *A.g.e.*, VIII, s. 537-541. Bessarion'un nutku hakkında bakınız "Discours pour la translation des religues de St. André de Patras à Rome, 12 Avril 1462", *Neohellen omnenion*, X, 1913, s. 59-63.

olarak bu konuda yetkili bir görüş bulmaya çalışmıştı[46]. "Bir zamanlar Doğu İskitya'dan göç etmiş olan bu ırk Kapadokya, Pontus, Bitinya ve neredeyse Küçük Asya'nın tamamını kendisine tâbi kılmıştı. Hellespont'u[*] geçtikten hemen sonra Yunanistan'ın büyük kısmını ele geçirmiş ve ordularını meşhur Sava ve Tuna nehirlerine kadar ilerletmişlerdir" diye izah ediyordu. Onlar, Rum İmparatorluğu'nun topraklarını işgalleri tahrik olunmamış bir saldırganlık hareketi olan ilkel ve barbar bir kavimdiler. Pius'un Türkler'in atalarının intikamını aldıkları veya hakları olan bir mirası elde ettikleri teorileriyle kaybedecek vakti yoktu[47].

Bir kere Konstantinopolis'i zaptettikten sonra II. Mehmed, "bütün Avrupa'nın hükümdarlığının peşinde koşuyordu..." Büyük Türk'ün niyetleri III. Calixtus'un papalığı zamanında büyük bir kuvvet toplayıp Macaristan'a girdiği zaman gözler önüne serilmişti. Belgrad'da Giovanni da Capistrano ve Hunyadi Yanoş'un kumandasındaki cesur bir Haçlı ordusu tarafından durdurulmasına rağmen "o [II. Mehmed] yine de ne cesaretini kaybetmiş, ne de Hristiyanlar'a olan nefreti azalmıştı, günbegün taze kuvvetler derleyip Kitab-ı Mukaddes'i ve İsa'nın Semavî Kanunu'nu ayaklar altında çiğneyip tamamen yok etmeye karar vermiş olarak bir Arnavutlar'a, bir Rasklar'a, bir diğer mücavir Hristiyan halklara saldırmaya girişmişti"[48]. Katolik Hristiyan âleminin başı olan II. Pius sürekli olarak Müslüman Türkler'i Hristiyan dini nin tabiî düşmanları olarak gösteriyordu. "Millet olarak Türkler,

---

[46] Iorga, "Notes", *ROL*, VIII, s. 288, 289.

[*] Çanakkale Boğazı (çev.).

[47] *Commentaries*, II, s. 115; her ikisi de *Opera omnia*'da s. 394, 395, 383-386'da bulunan *Europa ve Asia*'daki mülahazaları ile karşılaştırınız.

[48] *Commentaries*, II, s. 115; Wolkan, *Der Briefwechsel*, Abt. III, Band I, no. 112, 166, 171, 202 ile karşılaştırınız.

[**] Baba, Oğul ve Ruhülkudüs (çev.).

Teslis'in[*] düşmanıdırlar" diye yazmıştı[49]. Mantua Kongresi'ndeki ilk konuşmasında Türkler'in yok etmek için ellerinden gelen herşeyi yaptıkları dini korumak niyetinde olduğunu ilân etmişti[50]. Birkaç yıl sonra bir Burgonya elçilik heyetine hitaben İyi Philip'i bütün prenslerden daha ziyade övmüştü, çünkü diğerlerinden daha az Türkler'den korkmasına sebep olmasına rağmen dük İncil-i Şerif'in aşkına herkesten daha çok şey yapmayı vadetmişti[51]. Papalığının sonuna doğru (23 Eylül 1463) bugün beyaz kitap diyeceğimiz hükümdarlığının işlerinin devamı olarak Pius, kardinallerin önünde gizli oturumda Haçlı Seferi'ni şahsen yöneteceğine dair olan planını savunmuştu: "Bizim Rabbimiz ve Üstadımız İsa Mesih'i taklit edeceğiz... Hristiyan dinini Türk kuvvetlerinin ayakları altında çiğnenmekten kurtarmamız için başka bir yol olmadığından biz de hayatımızı sürümüz için feda edeceğiz... Türkler'le yapılacak kaçınılmaz bir savaş bizi tehdit ediyor. Silahları kuşanıp düşmana karşı çıkmazsak din için herşeyin bittiğine inanıyoruz"[52].

Çatışmaya bu terimlerle bakıldığında papanın Türkler'in kendi dinleri hakkındaki düşüncelerinin bilgili ve objektiften daha az olduğunu görünce şaşırmıyoruz. Batı'daki âlimler aslında XII. yüzyıldan beri İslâmiyet hakkında oldukça bilgi toplamışlardı ve bu Pius'un kendi zamanında büyük ölçüde arttırılmıştı[53]. Papa, İslâmiyet hakkındaki Latin araştırmalarını bilmiyor değildi; görmüş olduğumuz üzere onun önde gelen yazarlarının birçoğunu şahsen tanıyordu. Kur'an'ın tercümeleri ile İslâmiyet hakkındaki tefsir ve risalelerin elinin altında olmasına rağmen Pius bunları ya hiç kullanmamış, ya da az kullanmıştı. Burada tamamını

---

49 *Commentaries*, II, s. 116.

50 *A.g.e.*, III, 141.

51 *A.g.e.*, XII, 810.

52 *A.g.e.*, XII, 822.

53 Daniel, *Islam and the West*, s. 275 vd. ve D. Cabanelas Rodriguez, Juan de Segovia birçok yerde.

naklettiğimiz onun İslâmiyet'in yükselişi ve başlıca akideleri hakkındaki özet hâlindeki taslak, pek tenkitçi ve hiç âlicenap olmayan bir mizacın ürünüdür:

Onlar, putperestlerin yanlış akidelerine ve Yahudiler'in ihanetine bulanmış olan, Nestorianizm ve Arianizm hastalıklarının bulaşmış olduğu Hristiyanlar'a kulak veren bir Arap olan, [Hz.] Muhammed denen bildiğimiz sahte peygamberin peşinden gidiyorlar. Nüfuzlu bir dul kadını baştan çıkararak servet yapmış ve çevirdiği entrikalarla kötü bir üne ulaşmıştı, onların vasıtasıyla kendisini Araplar'ın efendisi yaptığı bir haydut çetesi toplamıştı. Eski ve Yeni Ahit'i bildiğinden her ikisini de ifsat etmişti; peygamber olduğunu ve meleklerle konuştuğunu söyleyecek küstahlığa sahipti ve cahil halkı öyle teshir etmişti ki, onlara yeni bir kanun verip Kurtarıcı'yı, İsa'yı terketmeye ikna edebilmişti. Çünkü efsunlardan ve büyüden yararlanıyordu ve şehvet ile enseste müsaade ederek cinsi zevke zaafı olan basit halkı kendi tarafına çekebilmişti. İsa'ya Tanrı'dan vahiy geldiğini, bir Bâkire'den doğduğunu ve mucizeler göstermeye muktedir olduğunu itiraf etmesine rağmen yine de onun semavî olduğunu ve bizim kurtuluşumuz için ölüm acısını çektiğini inkâr eden kanununa göre ibadet etmeye onları ikna etmek için şarap hariç onlara müsaade etmediği hiçbir şey yoktu. Peygamberleri tanımamakta ve Havariler ile Evangelistlerin[*] hükümlerine riayet etmemektir. Bu canavarca doktrinin nüfuzu o derecede artmıştı ki, neredeyse Asya ve Afrika'nın tamamına zehiri bulaşmıştı; Türkler'le Yunanistan'a girmiş ve Mağribiler vasıtasıyla İspanya'da Baetica'ya sahip olmuştu ve Roma Piskoposlarının bu bela ile birçok yolla savaşmaya çalışmalarına rağmen yine de günümüze kadar yavaş yavaş güç kazanmaya devam etmiş ve can damarlarımıza kadar nüfuz etmiştir[54].

[*] Dört İncili yazanlar (çev.).

54 *Commentaries*, II, 116.

İslâmiyet, Pius'a göre hiçbir noktada Hristiyanlık'la bağdaşmayan ve tabiatı icabı Hristiyan dininin yıkılmasına adanmış habis bir güçtü. Türk meselesi, papa tarafından temelde dinî bir mücadele olarak telâkki ediliyordu. İki sistem arasındaki savaş asırlardır sürdürülüyordu. Bütün Hristiyanlar'ın birinci görevi, ne taraftan gelirse gelsin kâfire karşı koymaktı. VII. asırda başladığından beri hiçbir zaman ortadan kalkmamış olan tehdit şimdi bir sıra Müslüman milletin en yenisi ve muzafferi olan Türkler'in savleti ile daha büyümüştü![55]

Dinî mülahazalar Türkler'e muhalefet için Pius'un tezlerinin ana temeli olmakla beraber onlar mütemadiyen dünyevî durumun terimleriyle işlenmişlerdi. Yukarıda bahsolunan Mantua'daki ilk nutukta o, şayet Macaristan'a süratle yardım ulaştırılmazsa "... bütün Avrupa'ya boyun eğdirilecektir, yanısıra dinimizin mahvına sebep olacak bir felâket" kehânetinde bulunmuştu. Pius, Avrupa toplumunu tutarlı bir şekilde bir kültür birliği olarak görüyordu; Avrupa'nın Türkler tarafından fethi aslî unsuru Hristiyan dini olan kendine has kültürünün yok edilmesi demekti. O, Mehmed'in dini ortadan kaldırıp kültüre hâkim olmaya karar vermiş olduğuna inanıyordu. "Kanımıza susamış olan, Yunanistan'a boyun eğdirdikten sonra çoktan Macaristan'a yerleşmiş olan bir milletten barış bekleyebilir miyiz? Bu boş ümitleri bir kenara bırakın. Tamamen muzaffer olana veya tamamen mağlup edilene kadar Mehmed, silahlarını bırakmayacaktır. Bütün Batılı hükümdarların efendisi olana, Hristiyan dinini yıkana ve sahte peygamberinin kanununu bütün dünyaya hâkim kılana kadar her başarı bir sonraki için bir atlama taşı olacaktır" diye ikaz ediyordu. Pius'a göre Hristiyan kültürünün kaderi tehlikedeydi[56].

---

[55] Pius'un konuyu "Epistola ad Mahumeten" de, Toffanin, *a.g.e.*, s. 27 vd., ele alışı sadece biraz daha yüksek seviyededir. Daniel, *İslam and the West*, s. 279'da onu aldığı övgüyü hak ediyor olarak görmemektedir.

[56] *Commentaries*, III, s.192.

Papanın prenslere olan çağrılarına hem dinî-ideolojik, hem de pratik tezlerin dahil edilmesi onun muasır siyasetin mizacını değerlendirmesine işaret etmektedir. Bir taraftan prenslere Hristiyan hükümdarlar olarak görevlerini hatırlatmak rahibin sorumluluğuydu –ve Pius ne böyle yapmak için otoritesinden, ne de prenslerin tepkilerine rağmen böyle çağrıların gerekliliğinden şüphe duymuyordu. Bu bakımdan VII. Gregory, III. Innocent ve VIII. Boniface ile aynı silsileyi takip ediyordu. Makamı hakkında "Hangi otorite İsa'nın Vekili'ninkinden daha yüksek, hangi şeref daha büyüktür, hangi güç daha yücedir?" diye yazmıştı[57]. Diğer taraftan vicdanlarına hitap etmek fırsatını nadiren kaçırmakla beraber karşı konulmayan bir Osmanlı ilerleyişinin prenslerin dünyevî menfaatlerine yakın bir tehdit teşkil ettiğini gözler önüne sermenin lüzumunu teslim ediyordu. Türkler'in hem Avrupa'nın efendisi olmayı hedeflediklerine, hem de mâni olunmazsa bunu başaracaklarına Pius'un gerçekten kâni olduğuna şüphe yoktur. Doğu Akdeniz'den gelen raporlardan sultanın "Batı İmparatorluğu'nu kazanmayı" planladığına, "denizlerin hâkimiyetini" hedeflediğine, "çoğu kez Roma'dan bahsettiğine ve düşüncelerini o yöne çevirdiğine" ve "iktidar için olan doymak bilmeyen hırsının sınır tanımadığına" ikna olmuştu[58].

Muhtemelen hiçbir Batılı prens muasır beynelmilel sahne için II. Pius'dan daha geniş bir görüşe sahip değildi. Bosna'ya boyun

---

[57] *A.g.e.*, VI, s. 417. III, s. 198, 199 ile karşılaştırınız; Pius'un makamının otoritesini anlayışı 18 Ocak 1460'da Mantua'da Aubenas'ın "Papalık mutlakiyetçiliğinin açık teyidi" diye tasvir ettiği Papalık fermanı Execrabilis ile güçlü bir şekilde sürdürülmüştü. Papalık fermanı bu tarihte "Millîcilerin" yeni Haçlı Seferi vergilerine muhalefetine önceden karşı çıkmak için meriyet mevkiine konmuştu. Bakınız Aubenas ve Ricard, *L'Église et la Renaissance*, s. 52, 53.

[58] *Commentaries*, II, s. 715; III, s. 214; IX, s. 576; X,s. 634; XI, s. 741; Wolkan, *Der Briefwechsel*, Abt, III, Band I, no. 207, 211, 291.

eğdirilmesinin Macaristan'ın yaralanabilirliğini arttıracağını ve Dalmaçyalılar'ı, Hırvatlar'ı, İstiryalılar'ı ve İtalyanlar'ı Türk akıncılarına maruz bırakacağını önceden tahmin etmişti[59]. Macaristan'ın mağlubiyetinin, Almanya'nın ve Latin Hristiyan âleminin tâ kalbine giden kapıyı açacağını önceden görmüştü[60]. Venedik donanmasının Batı'ya doğru denizyolunun anahtarı olduğunu ve 1480'de olduğu gibi Venedik, ihmal göstermezse İtalya'nın bu yönden gelecek bir saldırıdan masun olduğunu anlamıştı[61]. Prenslere çağrılarında Türkler'in süren ilerleyişini vurguluyor ve haklı olarak her yeni zaferin düşmanın gücünü arttırdığına işaret ediyordu. Fakat Türkler'i ne kadar iyi tanıyordu? Onların kuvvetini ve askeri kabiliyetlerini ve neyin onları durduracağını tahminde aynı derecede emin miydi?

Türkler'in ciddi ve yakın bir tehdit oluşturduklarında ısrar etmekle beraber Pius, mahdut bir Hristiyan kuvvetinin onları durdurmaya muktedir olduğuna asla şüphe etmiyordu. Türkler'in saldırgan, cesur ve dinleri için ölmeye hazır olduklarını kabul ediyordu ama Türkler'in yenilmez olduklarını veya mağlup edilemeyecek kadar çok olduklarını iddia eden Hristiyanlar'a şiddetle karşı çıkıyordu. Sadece adlarının bile Hristiyanlar'ı dehşete düşürmesinden utanç duyuyordu ve birliklerinin ve stratejilerinin güçlü olmasına rağmen ünlerini korkak, silahsız yüreksizler olan Rumlar'ı tepeleyerek kazandıkları için sınanmaları gerektiğini izah ediyordu. Onlar Latin Hristiyanlar'ın bir ordusu ile karşılaşınca neticenin tamamen farklı olacağından emindi. Örnek olarak büyük ve iyi techiz edilmiş bir Osmanlı ordusunun ekserisi silahsız olan pek az sayıdaki Haçlı tarafından mağlup edildiği Belgrad savaşını zikrediyordu. "Hristiyanlar'ın cesareti daima Türkler'e dehşet salmıştır ve Hristiyanlar ihanete uğramadıkları

59 *Commentaries*, XI, s. 741.

60 A.g.e., IX, s. 576.

61 *Commentaries*, X, s .685.

veya fetihlerden yorgun oldukları sırada çok nisbetsiz derecede büyük bir kuvvetle karşılaşmazlarsa veya Tanrı günahlarımızdan dolayı öfkeli olmazsa asla alt edilmemişlerdir" diye ısrar ediyordu. Türkler'in başarısını büyük ölçüde birbirini soymayı dini müdafaa etmeye tercih eden Hristiyanlar arasındaki bölünme ve nifağa atfediyordu[62]. Pius'un münferit Türk muharibinin nitelikleri hakkında söyleyeceği pek bir şey yoktu. Rönesans tarihçisinin usulünce ilk çağdaki modelleri gibi hükümdarlar ve generaller hakkında yazmakla yetiniyordu. Arasıra Türkler'in cesaretini teslim etmekle beraber, onları zayıf ve efemine olarak tanımlamayı tercih ediyordu ve erkek silahları taşıyan bir kadının III. Calixtus'un papalığı zamanında Midilli Adası'nı nasıl kurtardığının hikâyesini tekrar anlatmaktan aşikâr bir zevk alıyordu[63].

1459 Eylül'ünde Pius, Türkler'in 200 bin kişiden daha çok asker çıkaramayacaklarını iddia etmişti. Bunların ekseriyeti de silahsız köylüler, dövüşmeye alışık olmayan ayaktakımıydı. Türk askerlerinin çekirdeği onun sayısını 40 bin olarak verdiği yeniçerilerdi. Sultanın emrinde güçlü bir süvari birliği bulunduğunu da kabul ediyordu. Fakat Türk donanmasının pek bir şeye benzemediği ve 30 veya 40 Hristiyan kadırgası ile destek gemilerinden müteşekkil bir filonun Türkler'in Asya'dan Avrupa'ya geçişine mâni olmaya yeteceği kanısındaydı. Bu yüzden Türkler'in mağlup edilmesi için gereken tövbe ve nedamet gibi manevî amellerin haricinde hiç de iddia edildiği kadar çok değildi. Haçlı Seferi'nin gerçekten tüm Hristiyan âleminin altından kalkacağı bir iş olmasına rağmen daha küçük bir kuvvet Türkler'in ilerleyişini durdurabilir, hatta belki onları Avrupa'dan sürüp çıkarabilirdi. Türkler'i tanıyan kişilerin ona 50 bin veya 60 bin kişilik bir ordunun yeterli olacağını temin ettiklerini iddia ediyordu. Ayrıca bu miktarı top-

[62] A.g.e., III, s. 213-215.

[63] A.g.e., X, s. 637.

lamak ve kumanda etmek ve koordine etmek muhakkak büyük bir kuvvetten daha kolaydı[64].

Pius'un Mantua'da konu hakkındaki önemli konferanslardan birini (27 Eylül 1459) anlatışı temsil olunan İtalyan hükümetlerinin düşünce tarzına ilginç bir şekilde vâkıf olmamızı sağlamaktadır. Francesco Sforza, düşmanın kuvveti hakkında bilgisi olmadığını beyan edip, bu yüzden ne büyüklükte bir güce ihtiyaç olduğunu söylemeye yanaşmamıştı. Fakat müşterek bir kara ve deniz harekâtını tavsiye etmişti. O, asıl savaşın Macarlar'ın ve düşmanı tanıyıp onun taktiklerine aşina olan Türkler'in diğer komşularının işi olduğuna inanıyordu. İtalyanlar ve diğer Batılı milletler seferi para ile desteklemeliydiler. Şayet onlar şahsen giderlerse Macarlar'la kavgalara yol açılabilirdi ve Batılı birlikleri gönderip harp meydanında ihtiyaçlarını karşılamak kesinlikle daha masraflı olurdu[65].

Konferansa katılanların ekserisinin Sforza'nın fikirleriyle mutabık kaldıkları bildirilirken dikkati çeken bir istisna vardı. Tecrübeli Condottiere[*] Sigismund Malatesta dövüşmek için İtalyanlar'ı

---

[64] A.g.e., III, s. 256.

[65] *Commentaries*, III, s. 254. Gördüğümüz gibi Sforza, Haçlı Seferi için çok meraklı değildi. Fakat karısı Bianca, Yunanistan'a gönderilen 300 asker için katkıda bulunmuştu. Kara ve deniz kuvvetlerinin izafi önemi meselesi hakkında Mantua'nın Milano Elçisi Vincenzo da Scalona'nın 18 Ağustos 1459 tarihli raporunda Sforza'nın Floransalı Müşaviri Agnolo Acciaivoli'nin "...Girişimin karadan yapılmasının zorunlu ve gerekli olduğu, ama İtalyan göndermenin çare olmadığı sonucuna varır; denizden girişime gerek kalmayacak ve bazı bakımlardan gerekse de ve bir donanma oluşturmak istemiş olsa da, az donanımlı her donanma tatmin etmeye yeter" dediğini okuyoruz. G. Picotti, *La dieta di Mantova e la politica de veneziani*, Venedik 1912, no. XI, s. 413; Büyük bir donanma hazırlamanın para israfı olduğunu düşünen F. Filelfo'nun görüşü ile karşılaştırınız, Raynoldus, *Annales*, ad. An. 1464, no. 23.

[*] XIV. asırdan XVI. asra kadar İtalya'da paralı asker başbuğu (çev.).

göndermenin lehinde güçlü deliller getirmişti. Denizcilik işlerinde ehil olmadığını iddia ederek donanma meselesinde yorum yapmaya yanaşmıyordu. Fakat İtalyan askerleri ve subayları zamanın en iyi muharipleri olduğu için yeterli sayıda silahlı İtalyan süvari ve piyadesi sağlanırsa harekâtın sonucu hakkında şüphe beslemiyordu. Ayrıca evvelce Türkler tarafından mağlup edilmiş olan ve "onların yüzüne bakmaya" cesaret edemeyen Macarlar'a, Rasklar'a, Ulahlar'a, Bulgarlar'a, Epirliler'e ve Rumlar'a güvenmeye karşı çıkıyordu. Düşman da İtalyanlar'ın metodlarını bilmediği için Türk taktiklerini bilmemenin özel bir handikap olmadığı kanısındaydı. İtalyanlar'ın aklıevvelliklerinden dolayı onların Türkler'in hilelerine düşmeyeceklerine ve bunun tersinin olacağına emindi. "Bu yüzden diğerleri para versinler ve İtalyanlar savaşı yürütsünler diye ısrar ediyorum" diyerek devam ediyordu[66]. Buna mukabil papa, savaşı silah sanatında bir eşi olmayan İtalyanlar'la yapmanın iyi bir tavsiye olduğunda hemfikirdi. Fakat İtalyan subayların Haçlı Seferi'ni yönetmeyi isteyeceklerinden şüphe duyuyordu (İtalya'da "onlar hayatları tehlikede olmadan ve büyük kazanç sağlayarak savaşıyorlar; Türkler'le olan savaşlar kanlıdır ve kazanılacak yegâne ganimetler ruhlardır"). Fakat önemli olan mülahaza şayet İtalya savaşı finanse etmezse, bunu yapacak başka kimse olmadığı ve her ikisini yapmanın İtalyanlar'dan beklenemeyeceğiydi[67]. Venedik elçileri Lodovico Foscarini ve Orsatto Giustinian sadece özel şahıslar olduklarını belirterek (henüz tafsilatlı talimatlar almamışlardı), Yunanistan ve Asya kıyılarını taciz etmek için 30 kadırga ve 8 saette'nin[*] yeterli olacağını öne sürmüşlerdi. Bu hareketin, şehirleri korumak için sultanı birliklerini sahillere yaymak

---

66 *Commentaries*, III, s. 254, 255.

67 A.g.e., III, s. 255; İtalyan askerlerinin zıt bir değerlendirmesi için IV, s. 309 ile karşılaştırınız. Mâli işler ve Venedikliler'in papa ile yeni bir sürtüşmeye sebep olan aşırı derecede yüksek tahmini hakkında bakınız Picotti, *La dieta di Mantova*, s. 245-253 ve doc. XXX, s. 467-470.

[*] Büyük boy kadırga. Galeruvayal de deniliyor.

zorunda bırakacağı hesaplanıyordu. Venedikliler de Macarlar'la komşularının karada saldırının yükünü taşımalarının lehinde konuşmuşlardı. 40 bin süvari ve 20 bin piyadenin gerekli olduğu kanısındaydılar. Fakat papaya göre konferansı müteakip Venedik temsilcileri başka telden çalmaya başlamışlar ve Haçlı Seferi'ne katılmayı kabul etmeden önce birçok özel imtiyaz ve çok daha büyük bir kuvvet talep etmişlerdi. Pius'un tüccarlar ve genelde cumhuriyetler hakkında iyi şeyler düşünmediğini ve Venedik'ten özellikle hoşlanmadığını ve güvenmediğini biliyoruz. St. Marko'nun elçilerini "Türkler'le gereğinden çok münasebet sizi Müslümanlar'ın dostu yapmış ve siz artık dini düşünmüyorsunuz" diye suçlamıştı[68].

Aslında zâten Türkler'in elinden çok şey çekmiş olan ve yeni ilerleme ihtimalinden endişelenen Venedikliler, Türkler'in dostu olarak telâkki edilmekten aşırı derecede hoşnutsuzdular. İlk talimatlarında Venedikli elçilerden Osmanlılar'la münasebetlerinden ve Haçlı Seferi için heyecan duymamalarından dolayı aleyhlerinde çıkan söylentilere karşı çıkmak için mümkün olan herşeyi yapmaları ısrarla istenmişti. Papaya gelince şimdiye kadar yaptıklarının ve Doğu Akdeniz'de bir donanma bulundurarak Türkler'i durdurarak hâlihazırda yapmakta olduklarının önemini vurgulamalıydılar. Aynı zamanda papanın Haçlı Seferi planları ve propagandası ile âlenen ilişkilendirilmeyi istememelerinin sebebi olarak Akdeniz'deki mülklerinin saldırıya açık konumunu mazeret olarak göstermeliydiler. Her hâlükârda kötü planlanmış bir Haçlı Seferi'ne mâni olmak için mümkün olan herşeyi yapmalı ve sadece büyük çapta bir sefere girişilmesinde ısrar etmeliydiler[69]. Foscarini ve Giustinian'ın senatodan aldıkları (3 Ekim 1459 tarihli) tafsilâtlı talimatlar bu hedefler düşünülerek tasavvur edilmişlerdi. Venedikliler önerilen seferin Macaristan'dan Yunanistan sularına ilerleyecek ve "Türk adını Avrupa haritasından silecek" 50 bin süvari ve 20

[68] *Commentaries*, III, 256-258.

[69] Picotti, *La dieta di Mant ova*, s. 172-177 ve doc. XVIII, s. 425-430.

bin piyadeden az olmayacak bir kuvvet gerektirdiğini söyleyerek devam etmişlerdi. İlâveten 60 kadırga ve 10 navilik[*] bir donanma ve 8 bin deniz piyadesinden oluşan bir kuvvet olmasında ısrar etmişlerdi. Ana seferî kuvvet, ilaveten Arnavutluk'ta İskender Bey ve o yörenin diğer Hristiyan beyleriyle işbirliği yapacak 6 bin süvari ve 4 bin piyadenin katılacağı bir şaşırtma hareketi ile desteklenmeliydi[70].

Bu taleplerin müteakip müzakerelerde biraz tadil edilmelerine rağmen Venedikliler asla ana muhtevadan sapmadılar. Onların desteklemeye hazır oldukları yegâne sefer topyekün bir Avrupa saldırısıydı. 11 Ekim 1459 tarihindeki talimatlarında senato bu noktaları tekrarlıyor ve papanın tedbirli bir siyaseti gerektiren Venedik'in yara alabilir konumunu anlamasının sağlanmasında ısrar ediyordu. Ayrıca Venedikliler, papanın Osmanlılar'ın gücüne dair tahminine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Onlar Hristiyanlar'ın Varna'da II. Murad'ın kuvvetleri tarafından mağlup edilmesini hatırlıyorlardı. O zamandan beri Türkler kuvvetlerini büyük ölçüde arttırmışlardı ve şimdiki sultan çok daha yırtıcıydı ve bütün kaynaklarını askeri yayılmaya tahsis etmişti. Akıllıca veya değil Venedikli idareciler de Haçlı Seferi hususunda tutarlı hareket ediyorlardı. Avrupa'nın geri kalan kısmının papanın çağrılarına cevap vermeyeceğine kâni olduklarından kendilerinin şüphesiz savaşın asıl darbesine maruz kalacakları mahdut bir harekâta karışmak istemiyorlardı. Osmanlılar'ın Avrupa'ya yerleşmelerini bir oldu bitti olarak kabul eden Latin devletlerinin ilki olarak barış içinde bir arada yaşama siyasetinin takibi için gerekli uyarlamaları yapmaya kararlıydılar[71].

Diğer taraftan Pius, pratik siyasetin zaruretlerini prenslerin çıkarcı menfaatleri, düşmanın gerçek gücü, mâli meseleler, Macaristan'ın stratejik önemi- ihmal etmeksizin son çare olarak

---

[*] Göke.

70 *A.g.e.*, s. 195-200 ve doc. XXII, s. 446-449.

71 *A.g.e.*, doc. XXIII, s. 450-457. Ayrıca bakınız Thiriet, *La Romanie venitienne*, s. 353 vd.

meseleyi din alanına aktarıyordu. Haçlı Seferi sadece papanın savaşı değildi. Tanrı'nın emriydi. Böyle meselelerde temel gereklilik imandı. Böylece Haçlı Seferi'ni şahsen yönetmek kararı kendini kurban eden dramatik bir hareketten daha fazlaydı; yanlış yönlenmiş olsa da derin bir imana istinat ediyordu[72]. Bununla Hristiyan prenslerin yüreklerinde tütmekte olan dinî bağlılık ateşlerini körüklemeyi ümit ediyordu. Şayet Mantua'da planlarını mahveden Venedikliler kurtulamayacak gibiyseler hâlâ Tanrı'ya olan görevlerini bilen başkaları vardı. Salibi kendisi alarak diğer prenslerin, özellikle Burgonya Dükü'nün, harekete geçmeye teşvik olacaklarından emindi. Papalığının son aylarında Haçlı Seferi'ni başlatmaya hararetle hazırlanırken Pius, dinin ve kilisenin şerefinin müdafaasının bir Hristiyan prensin başlıca görevi olduğunu anlayan bir hükümdar olan Batı'nın Büyük Dükü'ne artan bir şekilde bakıyordu. Pius, Mantua'da şayet Philip'in hemcinsi prensler "benzer şevkle gayrete gelselerdi ne Türkler şimdi Hristiyanlar'a hakaret ediyor olurlardı, ne de Araplar Rabbimiz'in kabrine nezaret ediyor olurlardı" diye beyan etmişti. Papa, Ankona'da ölmekte iken çok göklere çıkarılmış Burgonyalının evinde kalmış olması ve sadece Pius'un ifadesiyle Türkler'le "dini müdafaa arzusu ile değil de iktidar hırsı ile savaşan, İsa'nın değil de Mora'nın peşinde olan" tüccarların hor görülen cumhuriyetinin gemilerinin onu desteklemek için gelmiş olmaları gerçekten tarihin acı cilvelerinden biridir[73].

---

[72] 23 Eylül 1463'te kardinallere vaat ettiği bu nutkunda (*Commentaries*, XII, s. 822-824) Pius, iki yaklaşım arasındaki farkı açık bir şekilde anladığını göstermişti. Papalık hazinesinin boş olduğunu, savaşın en azından 3 milyon düka altınına mâl olacağına ve papazlık divanının kredisinin düşük olduğunu itiraf ettikten sonra şöyle devam etmişti: "Biz uzun zamandır yürünmemiş yollarda yürümeliyiz... Perhiz, iffet, masumiyet, iman için hamiyet, dini gayret, ölümü istihkar, şahitlik için istek Roma Kilisesi'ni tüm dünyanın fevkine çıkarmıştır".

[73] *Commentaries*, III, s. 208; XII, s. 815.

Bölüm IV

Şövalyelik Ülküsü

İyi Philip, Burgonya tahtına 1419'da babası Dük Jean, Orleans hanedanı taraftarları tarafından Montereau-faut-Yonne Köprüsü'nde katledilince çıkmıştı. Bir Burgonya Krallığı yaratılması ve eski Orta Krallık'ın yeniden tesisi vizyonu olan bir prensti[1]. Üstesinden gelinmesi gereken dehşetli engeller vardı. Güçlü bağımsız bir devletin kurulması Fransa ve imparatorluk ile bütün bağların koparılmasını ve farklı ülkeler ve halkların müşterek menfaatleri ve işlerlikli bir hükümet mekanizması olan birleşmiş bir devlet hâlinde pekiştirilmesini gerektiriyordu. Mukadderatına kâni olan Philip, ideal bir cemiyet inşasına karar vermiş olan bir reformcunun heyecanı ile çalışıyordu. İdeal bu münasebetle şövalyelik yasasına uygun bir şekilde gerçekleştirilecekti. Philip, şövalyelik kurumu, şövalyelik uygulamaları ve Hristiyan inancı temeline dayanan güçlü Burgonya Krallığı hayalini görüyor ve bunu tesise çalışıyordu. Burgonya, gerçek fazilet yolunu

[1] Bakınız Otto Cartellieri, *The Court of Burgundy*, Malcolm Letts tercümesi, Londra 1929, s. 11, 14, 15; A. Kleinclausz, *Histoire de Bourgogne*, Paris 1909, s. 154, 155 ile karşılaştırınız.

aydınlatacak ve örnek teşkil ederek Batı Hristiyan âlemini içine düştüğü yozlaşmadan çıkaracaktı[2]. Bu misyonun büyüklüğüne ve onun ifası için gereken sürekli gayrete bakılınca İyi Philip bütün Avrupalı hükümdarlar arasında Doğu Akdeniz meselesi ile ilgilenmesi ve aktif bir Doğu siyaseti geliştirmesi en az beklenen kişi olmalıydı. Fakat biz bunun aksinin gerçek olduğunu biliyoruz. İngiltere ve Fransa krallarından veya Almanya imparatorundan bile daha ziyade Burgonya dükü bir Haçlı Seferi için ajitasyon yapıyordu. Çabaları hem ciddi, hem de uzun vadeliydi; uzun süren hükümdarlığı (1419-1467) boyunca tekrar tekrar Türkler'e karşı savaşa gitmek niyetini ilân etmişti[3]. Böylece Batının büyük Dükü kâfirin kararlı düşmanı olarak selâmlıyan, her taraftan yükselen övgüler ve beklentiler çok arzu edilen şeyi hakikaten vâki farzetmenin neticesi veya sadece başarılı Burgonya propagandasının ürünü değildi.

Coğrafî olarak Burgonya, Türk tehdidinden daha büyük Avrupalı devletlerin ekserisinden çok daha uzaktaydı. Dükalığın siyasi ve ekonomik kaderi Türk İmparatorluğu'nun en yakınında bulunan hiçbir devletle doğrudan bağlantılı değildi. İyi Philip'in Haçlı Seferi ile zihninin meşgul olmasının arkasında yatan motifler en iyi şekilde vizyonun terimleriyle ve ona ulaşmaya çalıştığı programla izah edilebilir. Philip, hiçbir şekilde pratik siyasi mülahazaları görmezden gelmiyordu. Taç ve bağımsız bir hükümdar olarak tanınmak peşinde koşan bir prens, inancın şampiyonu rolünü üstlenmekle çok şey kazanırdı. Bütün Hristiyan

---

[2] Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 12-16, Huizinga, *Waning of the Middle Ages*, s. 94 ve Kleinclausz, *Histoire de Bourgogne*, s. 184-187 ile karşılaştırınız.

[3] Philip'in Haçlı Seferi hakkındaki samimiyeti ve yetkili makamların tavrı hususunda Henri Pirenne, *Histoire de Belgique*, I, 3. edisyon, Brüksel 1928, s. 389, dipnot 79'a bakınız; Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 12 ile karşılaştırınız.

âleminde popülerlik ve prestij ile Papalık'ın desteği herhangi bir muhalife karşı çıkmak için yararlı silahlardı. Fakat Burgonyalı prensi Haçlı savaşçısı rolünü benimsemeye teşvik eden husus sadece siyasi fırsatçılık değildi; aynı zamanda onun şövalyelik ülküsüne şahsi bağlılıydı. Gerçek şövalye, dinin hâmisi ve inancın bütün düşmanlarına karşı çıkan bir savaşçıydı. Bu münasebetle Haçlı Seferi hakkında Huizinga, "...şövalyelik ülküsü zımnen teşebbüsün tabiatında mevcuttur..." diye yazmıştı[4]. Haçlı Seferi, Philip'in planlarında önemli bir yer işgal ediyordu. "O kendisini Batı'nın ideallerinin kalesi olarak görüyordu"; Cartellieri tasvip ederek "Salibe yağdırılan hakaretlerin öcünü almak için yanıp tutuşuyordu. Haçlı Seferi humması prenslerde ve halkta, düşünürlerde ve şairlerde huzur bırakmamıştı..." diye yazmıştı[5]. Hem Cartellieri, hem Huizinga Burgonya tarihinde intikam ruhunun önemini vurgulamışlardır[6]. Philip'in hükümdarlığının ilk yıllarında babasının katlinin intikamını almak için takip ettiği hareket yolu iyi bilinmektedir. Fakat diğerlerinden büyük olan ve intikamı alınmamış bir hakaret vardı. Philip'in o zamanlar Nevers Kontu olan babası Jean, Niğbolu Savaşı'nda utanç verici bir mağlubiyetle perişan olan Haçlılar'ın liderlerinden biriydi. Binlerce Hristiyan şövalye savaşta ölmüş veya sonradan Türkler tarafından zalimce öldürülmüşlerdi. İçlerinde Nevers Kontu'nun da bulunduğu pek azı kepaze bir esarete duçar olmuş ve ancak muazzam bir fidye ödendikten sonra serbest bırakılmışlardı[7].

---

4 Huizinga, *Waning of the Middle Ages*, s. 95.

5 Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 12.

6 *A.g.e.*, s. 9; Huizinga, *Waning of the Middle Ages*, s. 20'de şöyle yazmıştı: "Burgonya hanedanının tarihini yazarken sürekli olarak göz önünde tutmamız gereken husus intikam ruhudur".

7 Bakınız Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 135 ve Charles Schefer (ed.), "Le Discours du voyage d'oultremer au tres victorieux roi Charles VII, prononcé en 1452, par Jean Germain, évèque de Châlon," *ROL*, III, 1895,

Fakat Niğbolu, Burgonya'nın geçmişindeki yegâne leke değildi. Bu hanedan şövalyelerin davranış yasasındaki en vahim iki ihlâlden suçluydu. Dük Jean'in katli halkın zihninde Orleans hanedanından Louis'nin suikastle öldürülmesinin hatırasını silmiş ve belki de geriye dönük olarak kefâretini ödemişti. Fakat John'un oğlu olan şövalyelik ülküsünün kahramanı babasının Fransa kraliyet ailesinden bir prensin öldürülmesinden sorumlu olduğunu pek unutamazdı. İdealizme aşırı bağlılık en şevk sahibi taraftarlarının bile tutarsız davranmasına ve hatta ihlâllerine mâni olmaz ve Philip istisna teşkil etmiyordu. 1420'de İngiltere ile Troyes Antlaşması'nı imzaladığı zaman kendisini feodal efendisine karşı muhalif konuma koymuştu. Cartellieri yerinde olarak "...kayıtsız şartsız şeref ve bağlılık ilkesi kendilerini onun en heyecanlı taraftarı olarak ortaya atmış olanlardan bir darbe almıştı" müşahedesinde bulunmuştu[8]. Fransa'nın düşmanı olan İngiltere'ye katılarak İyi Philip Burgonya Devleti'ni ayakta tutmuş ve güçlendirmişti ama aynı zamanda şövalyelik inancının temel akidelerini ihlâl etmişti. Psikolojik ve teolojik kurtuluş

310; Philippe de Mezieres'in haricinde Niğbolu başarısızlığının Batı'da çabucak unutulduğuna inanan A. S. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, Londra 1938, s. 462 ile karşılaştırınız. Niğbolu'ya tepki hakkında T. G. Bulat, "La Croisade de Nicopolis dans la littérature du temps," *Mélanges d'histoire générale*, Constantin Marinescu edisyonu, I, Cluj, 1927.

8 Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 91.

[*] Vitry Olayı= 1144'te Champagne Kontu Thibaut, Fransa Kralı VII. Louis'ye karşı isyan etmişti. Kral, papanın önerisine rağmen bu tehlikeli asiyi cezalandırmaya kalkıştı, kontu kovalayıp her tarafı yaktı ve kana buladı. Vitry Kasabası'na saldırarak alıp, karşılaştığı halkı kılıçtan geçirdi. Kadın, erkek, çocuk ve ihtiyar, kurtulabilmek umuduyla kiliseye sığındılar. Kral, kiliseyi ateşe verdi ve 1300 kişiyi diri diri yaktı. Kral Louis, Tanrı'nın cezasına uğramaktan her an korkmaktaydı. Büyük cinayetleri bağışlatmanın papazlar gözünde tek yolu Kudüs'teki kutsal yerleri ziyarete gitmek olduğundan Louis de Müslümanlar'la savaşmaya karar verdi ve II. Haçlı Seferi'ne çıktı. (çev.).

kefâret ödemekle sağlanabilirdi. Nasıl Vitry Şehri'ni yanmış kalıntılarının aklından çıkmayan manzarası[*] VII. Louis'yi II. Haçlı Seferi'ne sevkettiyse, Burgonyalı Philip de benzer bir teşebbüste kefâret bulabilirdi[9].

Konstantinopolis'in düşüşünden çok önce Philip, Doğu Hristiyanlar'ına yardım ve Katolik dininin düşmanlarına karşı savaşmak niyetlerini göstermişti. Kutsal Topraklar'a olan ilgisi Kudüs'deki Zionlu Hanımımız Kilisesi'nin yeniden inşasının masraflarını karşılamasına yol açmıştı. Rama'da bir ev satın alıp hacılar için misafirhane olarak kullanılmak üzere Filistin'deki Fransiskenlere devretmişti. İsa'nın doğduğu şehirdeki kilisenin damının yeniden yapılması için Venedik'ten, Beytüllahim'e gemiyle kereste göndermişti[10]. St. Jean Şövalyeleri, Rodos'taki istihkâmların yeniden inşası çalışmasını sürdürmelerini sağlayan fonları ona borçluydular[11]. 1441'de Geoffroy de Thoisy kumandasındaki küçük bir Burgonya filosu Mısır'ın Memlük kuvvetlerine karşı mücadelelerinde şövalyelere yardım etmişti. Yine 1444'te Varna'da acı bir başarısızlıkla son bulan Haçlı Seferi ile ittifak halinde Philip Doğu'ya bir bahrî seferî birlik göndermişti. Bu Burgonya gücünün Geoffroy de Thoisy kumandasındaki bir kısmı Müslüman gemilerini arayarak Kuzey Afrika sahillerini taradıktan sonra Mısır Memlükleri'nin bir istilacı birliğini kalelerinden uzaklaştırmak için Rodos Şövalyeleri'ne katılmıştı. Philip'in gemilerinin Walerand de Wavrin kumandasındaki bakiyesi bazı diğer Batılı teknelerle birlikte II. Murad'ın birliklerinin Küçük Asya'dan, Avrupa'ya geçişine mâni olmaya başarısız bir şekilde çalışmıştı[12].

---

9 *A.g.e.*, s. 9, 10.

10 Schefer (ed.), "Le Discours", *ROL*, III, s. 303.

11 Bakınız Albert Gabriel, *La Cité de Rhodes*, MCCCX-MDXXII, I, Paris 1921, s. 79.

12 Burgonya seferinin Walerand de Wavrin'in amcası Jehan de Wavrin tarafından yazılmış olan hikâyesine, *Anchiennes chronicques d'Engleterre*,

Türkler'in Bizans'ın payitahtını ele geçirmelerinden hemen önceki iki yılda Doğu'dan gelen ümitsiz çağrılarla harekete geçen Burgonya Dükü, İstanbul'u kurtaracak bir ordu teşkilini sağlamak için Avrupa saraylarına elçiler göndermişti[13]. Fransa'ya giden elçiler Jean Germain, Andrieu de Humières ve Nicolas le Jaul ile Roma ve Napoli'de müzakerelerde bulunan Jean de Croy ve Jacques de Lalaing hepsi dükün mümtaz müşavirleri ve hizmetkârları idiler. Lehistan ve imparatorluğa da elçiler yollanmıştı. Bu sonuncusuna gönderilen elçilik heyeti ile ilişkili olarak Ludwig Pastor, *Tractatus seu propositio pro subsidio fidei catholicae contra Thurcum anno domni 1451(İsa'nın 1451 yılında Türk'e karşı Katolik inancına yardım için antlaşma ya da karar)* başlıklı bir kitabı zikreder. Kitap, Philip'in III. Frederik'e gönderdiği elçiler olan Petrus Visques adındaki bir şövalye ile Nikolas Laqueri denen bir Dominiken tarafından yazılmıştı[14]. Şövalye Petrus Visques şüphesiz istikbalini Burgonya sarayında arayan birçok yabancı maceraperestten biri olan Saavedralı Pedro Vasquez idi. Hiçbir zaman kritik bir gözle incelenmemiş olan geçmişi Doğu Akdeniz'in XV. yüzyılda Batılı şövalyeler

---

Mlle. Dupont edisyonu, II, Paris 1859, s. 12-162'ye bakınız. Jehan de Wavrin'in hikâyesi XV. yüzyılda herhangi bir Batı vekayinâmesinde Türkler'le ilgili herhangi bir konu hakkında bulunabilecek en uzun, en ilginç ve en bilgili rapordur. Çok daha dikkatle incelenmeyi hak etmektedir. N. Iorga, "Les Aventures 'sarrazines' des français de Bourgogne au XVe siècle", *Mélanges d'histoire générale*, I, s. 7-12 ile karşılaştırınız. Adrien de But, *Chronique*, s. 276-280'deki referanslar ile karşılaştırınız.

[13] Bakınız Schefer, "Le Discours", *ROL*, III, s. 312; Barante, *Histoire des ducs de Bourgogne*, VII, 7. edisyon, Paris 1854, s. 148. Jean Germain, *Liber de virtutibes Philippi Burgundiae et Brabantie Ducis*, Kervyn de Lettenhove edisyonu, *Chronigues relatives à l'histoire de la Belgigue*, III, Brüksel 1867, s. 77, 78 ile karşılaştırınız.

[14] Pastor, *HP*, II, 302.

ve maceraperestler için hâlâ sahip olduğu çekiciliği ve cazibeyi gözler önüne sermektedir. Hedef Kudüs veya Konstantinopolis olsun Vasquez gibi adamlar için Haçlı Seferi ve Türk tehdidi geçmişte kalmış konular olmadığı gibi, hayal gücünün ve belagat kabiliyetinin devreye sokulacağı sıradan meseleler de değildiler. 1451'deki misyonundan önce İspanyol 1444 ve 1445 yıllarında Türkler'e karşı yapılan Burgonya Seferleri'ne katılmıştı[15]. 1447'de Walerand de Wavrin emrindeki hizmeti için 186 düka altını almıştı. 1440'ların ortasındaki bir tarihte Dük Philip'in mabeyncisi olmuştu[16]. Onu, 1454 Şubat'ında mızrakla dövüşte gösterdiği cesaretin Mathieu d'Escouchy'nin dikkatini çektiği Sülün Şöleni'nde görüyoruz[17]. Olivier de la Marche Vasquez'in Burgonyalı Antoine'e 1463-1464'te kâfirlere karşı seferinde refakat ettiğini ve Antoine Burgonya'ya döndükten sonra bir yıl daha kalıp, Araplar'a karşı savaşmaya devam ettiğini yazmıştı[18]. Muasır bir el yazmasında Pedro Vasquez'in bir portresi ile onun asil bir şövalye ve İyi Philip ile Cesur Charles'ın müşaviri ve mabeyncisi olduğunu söyleyen kısa bir tasvir vardır; "...O şövalye birçok

---

[15] Bakınız de Wavrin, *Chronicques*, II, s. 51, 52; Iorga, "Les Aventures", s. 17 ile karşılaştırınız.

[16] Dupont'un de Wavrin, *Chronicques* edisyonunda II, s. 37'deki dipnotlarına bakınız.

[17] D'Escouchy, *Chronique*, II, s. 129. D'Escouchy, Vasquez'in yeminini kaydetmişti (*a.g.e.*, s. 203:

"Hanımlar ve beylerden istiyorum ki, eğer bir yıl içinde Büyük Türk'le (Osmanlı Padişahı) savaş olursa, Tanrı'nın kurtarıcımız Hz. İsa'nın aşkı ve saygısı için, eğer beni katılmaktan alıkoymazsa, orada olacağım ve o gün, arzusunu yerine getirmesine yardım etmek için iyi şövalye Halbourding Senyörünü takip edeceğim; adı geçen Büyük Türk'ün sembolü sancağı işi bana verilirse, öylesine ki ya sancakları indireceğim ya da atacağım, bunu görmeden ölmem, ya da bunu yapamamanın üzüntüsü o kadar büyük olur ki atım beni yolda yüzüstü bıraksın".

[18] De la Marche, *Mémoires*, II, s .41.

savaşta yer aldı ve kâfirlere va başkalarına karşı çatıştı, karada ve denizde..." Ölüm tarihi olarak 1477'yi vermektedir[19].

Burgonya Dükü'nün 1451-1452'deki çağrıları elle tutulur bir netice vermemişlerdi[20]. Aynı zamanda Philip dikkatini memleketindeki ciddi bir meseleye tevcih etmek zorunda kalmıştı. Konstantinopolis Türkler'in eline düştüğü sırada Ghent Şehri'ndeki bir ayaklanma ile çok meşguldü[21]. Türk zaferinin haberi Burgonya'ya 1453 Temmuz'unun sonlarında veya Ağustos'un başlarında ulaşmıştı. V. Nikolas'ın ve III. Frederik'in gönderdiği mektuplarla Philip, facianın detaylarından haberdar olmuştu. İstanbul'un, II. Mehmed tarafından ele geçirilişini kendisine doğrudan yapılmış bir meydan okuma olarak görüyordu. Şerefi ve imanı bahis mevzu idi[22]. Ghent meselesini çabucak halletti ve dikkatini kâfirlerin meydan okuyuşuna çevirdi. Acil programında halkını Haçlı Seferi için tahrik etmek; asillerden Türkler'e karşı bir sefere şahsen katılmak vaadini almak; içtimaî sınıflardan gerekli mâlî desteği sağlamak ve planlarını diğer Avrupalı devletlerindekilerle koordine etmek vardı. Bir kere daha Avrupa saraylarına mektuplar ve elçiler gönderildi. Gördüğümüz üzere Philip, Ratisbon Konseyi'ne

---

[19] Dupont, *a.g.e.*, II, s .51, 52'de A. Dinaux, *Archives historique*, 3rd series, III, 1852, s .166'dan zikredilen özet.

[20] Bakınız G. du Fresne de Beaucourt, *Histoire de Charles VII*, V, Paris 1949, s. 229.

[21] Bakınız J. Calmette, *Le Grand ducs de Bourgogne*, Paris 1949, s. 221, 222, 228. Chastellain, *Chronique*, II, s. 342-345'teki Fransisken vaiz Giovanni da Capistrano'nun 19 Mart 1453'te İyi Philip'e yazdığı, Philip'i yurtta barışı tesise ve inancın müdafaasına sarılmaya teşvik eden mektup ile karşılaştırınız.

[22] Genel olarak 1453 yılındaki Türk zaferini müteakip on yıl içinde Burgonya'da hazırlanan bir seri Haçlı Seferi planını veren Jules Finot, *Projet d'expedition contre les Turcs préparé par les conseillers du duc Bourgogne Philippe-le-Bon*, Lille 1890'a bakınız. Chastellain, *Chronique*, III, s. 73, 74'teki mülahazalar ile karşılaştırınız.

şahsen gitti. Dük, müşavirlerine ve âlimlerine meseleyi inceleyip kendisine tavsiyeler sunmalarını emretmişti[23]. Para toplamak için içtimaî sınıflarla toplantılar yapmış ve asilzâdelerine Haçlı Seferi'ne katılmaları için baskı yapmak gayesiyle özel şölenler tertip etmişti[24].

Çabaları 1454 Şubat'ında, Lille Şehri'nde yapılan ünü çok yaygın Sülün bayramında dramatik bir doruğa tırmandı. Eğlenceler ve özellikle 17 Şubat Pazar günü verilen ziyafet Olivier de la Marche'den Otto Cartellieri'ye kadar Burgonya vakanüvislerini meftun ettiği gibi hayrete de düşürmüştü[25]. İyi Philip'in muasırlarında ve XIX. yüzyılla, XX. yüzyılın başlarında yazan tarihçilerde eğlencenin ve ziyafet seremonilerinin fantastik boyutları eşit derecede öyle büyük bir hayranlık uyandırmıştı ki, bazı âlimler Philip'in meseleyi gerçekten ciddiye aldığına inanmakta zorluk çekmişlerdi[26]. Kutlamanın aşırılığından şaşkına dönen aynı tarihçiler özellikle zevksizliğin en kötü örneklerinin yanısıra ve bir arada zamanın en güzide sanatkârlarının ve zanaatkârlarının eserleri görüldüğü için kutlamanın ifrat ve kabalığını çok itici bulmuşlardı. Sadece bir nesil öncesinin tarihçileri Sülün bayramının gerçek mânâ ve önemini ancak tahlil ve idrak kabiliyetlerini en son hadde zorlayarak kavramışlardı[27]. Toplumu büyülemek için reklamın en saçma şekillerinin bile nelere kâdir olduğu gözleri önünde olan günümüzün müşahitleri için Burgonya Dükü'nün hitap ettiği kitlenin

---

[23] G. Doutrepont, "A la cour de Philippe le Bon. Le Banquet du faisan et la litterature de Bourgogne", *La Revue générale*, LXX, 1899, s.799.

[24] Chastellain, *Chronique*, III, s .12-14, 71-77.

[25] Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 135-163 ve referanslar, s. 263-265.

[26] Huizinga bile *The Waning of the Middle Ages*, s. 250'de "Bu eğlenceleri neredeyse inanılmayacak derecede kötü bir zevk gösterisinden daha başka bir şey olarak görmeyi müşkül buluyoruz" diye yazmıştı.

[27] Mesela Georges Doutrepont, *La Revue générale*, LXX, 1899, s. 787-809; LXXI, 1900, s. 99-118.

zevklerine kurnazca uygun davrandığına inanmak zor değildir. Huizinga'nın işaret ettiği gibi zamanın farklı bütün temâyülleri burada en tam ifadelerini bulmuşlardı. Sanatın her türü ve de sanat olmayan birçok şey en değişik motifleri ifade etmek için kullanılmıştı. Tümü, saray erkânının şövalyelik ananesi olarak telâkki ettikleri tek bir doğrultuda imtizaçsız bir şekilde sıralanmıştı[28]. Eğlence olarak kabasaba ve gösterişçi olabilir ama zamanın ruh hâline uyuyordu. İyi Philip, çok zevk almıştı ve bu gösterilerden kâr sağlamayı bekliyordu. O, bunların önceki dönemlerin aşıkâne saray hayatının büyük ve muhteşem bir şekilde yeniden yaratılması olduğuna inanıyordu. Onun için onlar estetik zevki dinî ibadet, saraylılara has davranış ve siyasi iktizalar ile birleştiriyordu. Kahramanlık ülküsüne olan kendi bağlılığı onu bunlar geliştirildiği takdirde elle tutulur sonuçlar alınacağına ikna etmişti. Philip, sarayına mensup asilzâdeleri iyi tanıyordu ve gözde projeleri için onların desteğini nasıl sağlayacağını biliyordu[29].

Sülün bayramı çok büyük bir itinayla planlanmıştı. Olivier de la Marche, Jean de Lannoy ve Jean Boudault planlar ve hazırlıklardan sorumlu komiteyi teşkil ediyorlardı. Sarayın bütün kabiliyetleri onların emrine tahsis edilmişti ve hayal güçleri mâlî mülahazalarla tahdit edilmeyecekti. Büyük şölenden önce 20 Ocak'ta ve 5 Şubat'ta iki küçük ziyafet verilmişti. 17 Şubat'ta kutlamalar mızrak dövüşü ile başlamıştı. Kürkler ve mücevherlerle süslenmiş en güzel ve en renkli elbiselerini giymiş olan dükalık ailesi ve sarayın diğer yüksek rütbeli mensupları tören yürüyüşü ile mızrak dövüşünün yapılacağı yere gitmişlerdi. Dövüşe katılanlar süslü bir şekilde giyinmişlerdi ve yiğitliklerini olayın kılı kırk yaran kaide-

[28] Huizinga, *Waning of the Middle Ages*, s. 89-93, 250-252.

[29] D'Escouchy, *Chronique*, II, s. 113-245 ve Olivier de la Marche, *Mèmoires*, II, s. 340-394 ile karşılaştırınız ve bakınız Georges Doutrepont, *La Littérature française à la cour des ducs de Bourgogne*, Paris 1909, s. 106, dipnot 4.

lerine göre büyük bir alayişle gösterdiler[30]. Ziyafetin hazırlıkları çok büyük bir gizlilik içinde yapılmıştı. Hotel de la Salle'ın büyük salonu pırıl pırıl duvar işlemeleri ile zengin bir şekilde tezyin edilmişti. Ziyafet masalarının üstünde ve odanın çeşitli yerlerinde entremets[*], gösterişli tiyatro sahneleri tanzim edilmişti. Bir kısmı bazı popüler konuları tasvir etmek için kurulmuşlardı; diğerleri ise sadece devâsa ve teferruatla hazırlanmış yeniliklerdi. Şurada içinde misafirler için çalgı çalan dört müzisyenin oturduğu bir kilise vardı. Ötede bir masanın üstünde 28 müzisyen parçalarını bir pastanın içinde çalıyorlardı. Anlaşıldığına göre entremetslerden biri şölenin ana konusuna temas ediyordu; dükün masasının tam karşısında yüksek bir sütunun üstünde bir kadın figürü duruyordu. Başında kıymetli taşlarla bezenmiş altından bir şapka, onun üstünde de çiçeklerle süslenmiş başka bir şapka vardı. Sarı saçları serbest bir şekilde ayaklarına kadar düşüyordu ve vücudunu, üstüne Yunanca harfler yazılmış bir tül sarıyordu. Ziyafet boyunca sağ memesinden baharatlı şarap akmıştı. Hemen yanında daha alçak bir sütunun üstünde d'Escouchy'nin çok güzel bir hayvan diye tasvir ettiği canlı bir aslan zincirliydi. Aslanın, kadını koruyarak üstünde durduğu sütuna altın harflerle Ne touchiés à ma dame[**] yazılı bir yafta yaslanmıştı. Kadın figürü İstanbul'u, canlı hayvan da Bizans'ın payitahtını ele geçirip perişan eden Türk'ü temsil ediyorlardı[31].

Herkes entremetsleri inceledikten sonra kendilerine münasip olan yerlere oturmuş ve ziyafet başlamıştı. Hokkabazlar, mü-

---

[30] De la Marche, *Memoires*, II, s. 341-348; d'Escouchy, *Chronique*, II, s. 118-130; Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 137-139; Doutrepont, "A la cour de Philippe le Bon", s. 787, 788.

[*] Başlıca iki eğlence arasında tertip edilen küçük eğlence (çev.).

[**] Hanımıma dokunmayın (çev.).

[31] De la Marche, *Mémoires*, II, s. 348-354; d'Escouchy, *Chronique*, II, s. 130-138.

zisyenler, doğancılar ve taklit hayvanlar seyredenlerin beğenisini kazanmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Üç perdelik bir piyes, "*Jason'un Colchis'deki Maceraları*" sahneye konmuştu[32]. Nihayet büyük son anı gelmişti. Bütün göstericiler ve entremetsler ortadan kalkmıştı. Salon sessizliğe gömülmüştü. Aniden Burgonya'da görülmüş olan en büyük adam olduğu iddia edilen cesim bir dev içeri girmişti. Yeşil çizgili, uzun bir ipekli cübbe giymiş ve başına sarık sarmıştı. Sol elinde büyük bir savaş baltası tutuyor ve sağ eliyle bir fili güdüyordu. Hayvan, ipeklilere sarılmıştı ve sırtında içinde dinî bir tavırla poz veren genç bir kadının bulunduğu bir kule taşıyordu. Kadın yüksek soyunu ve asil statüsünü ifşa eden sade bir beyaz elbise giymişti ve sırtında matemde olduğunu gösteren siyah bir manto vardı. Başında beyaz bir Beguine[*] başlığı bulunuyordu[33].

Fil salona girince kutsal katolik kilisesini temsil eden genç kadın komut vermişti:

> Dev, arkanda duran birini görüyorum;
> Zira soylu bir yoldaş görüyorum,
> Onunla konuşmam gerek.
> Dev, arkanda duran birini görüyorum[34].

Türk'ü temsil eden dev, genç kadına sadece bakmış ama fili dükün tam önünde durduğu yere götürene kadar aldırış etmemişti. Sonra Kutsal Kilise, tiz ve acıklı bir sesle uzun bir mersiye okumuştu:

---

[32] *A.g.e.*,II, s. 138-152; de La Marche, *Memories*, II, s. 354-361.

[*] XII. asırda Hollanda'da kurulmuş laik hemşirelik teşkilatı azası (çev.).

[33] *A.g.e.*, II, s. 361, 362; d'Escouchy, *Chronique*, II, s. 152, 153.

[34] *A.g.e.*, II, s. 153, 154; de la Marche, *Mémoires*, II, s. 362. Nakiller d'Escouchy'nin metnindendirler. *De la Marche*'da küçük farklılıklar bulunmaktadır.

Yazık! Yazık! Ben acı dolu,
Üzgün, mutsuz, sıkıntılı,
Üzgün, bezgin! en az memnun.
Hiç mutsuz olsa.
Herkes bana bakıyor ve beni görüyor,
Ama beni bir kimse bile tanımıyor,
Ve ben burada bırakılıyorum.
Böylesi bir uzunlukta,
Yaşayan hiçbir kimse de böylesi bir acı yok!
Kalbim şimdiki acının baskısıyla sıkışıyor,
Gözlerim çökmüş, rengim solmuş,
Bunu kim iyi görüyor.
Acılarımı duyun, siz hepiniz, veya istiyorum,
Bana yardım ediniz bir şey sormaksızın.
Acılarıma ağlayınız, zira ben Kutsal Kilise,
Sizin anneniz,
Yıkıma maruz kalmış ve acılara garkedilmiş,
Ağır bir utançla diz çökmüş,
Ve bu acılar, bacı ve kardeşleri götürüyor,
Sizin firarınıza[35].

Kilisenin kayıpları her yerde aşikâr diye ilân ediyordu kadın! Kilisenin binaları ve toprakları terk edilmişti. Evlâtlarının birçoğu, bazıları harp meydanlarında bazıları esarette, yok olmuştu. Kilisenin mülkü kâfirlerin ellerindeydi. Böylece kadın sıkıntılı, tazyik altında ve müteessir bir vaziyette bir köşeden diğerine koşarak imdat diye yalvarıyor, yardım için ağlıyordu! İmparatora ve Fransa kralına başvurmuştu. Diğer kralları ve prensleri maruz kaldığı kötülüklerden haberdar etmiş ve yardım etmeleri için yakarmıştı.

Bu yoldaşın birini.
Bana yardım için, diğeriyle müttefik yapar mıyım,
Zira hiçbir şeyi unutmayan Tanrı bunu istiyor.

---

35 D'Escouchy, *Chronique*, II, s. 154, 155; de la Marche, *Mémoires*, II, s. 363.

Ey sen, sen, soylu Burgonya Dükü,
Kilise'nin oğlu ve çocuklarının kardeşi,
Beni duy; eğer bana ihtiyaç duyuyorsan,
Vicdan azaplarını çekiyor ve taşıyorum.
Kâfirler binler ve yüzler halinde,
İşgal ettikleri topraklarda muzafferler,
Bir zamanlar güneşin şerefle parladığı yerlerde.

Siz diğer şerefli ve güçlü prensler,
Felaketlerime ağlayın, acılarıma gözyaşı dökün;
Benim sevincim doğar, sizinkinin belirmesiyle...
İntikamımı alın, ki bunu yapmak zorundasınız,
Tanrı'ya hizmet ederek ve onur kazanarak:
İçinde bulunduğum bu felakette çocuklarımla:

Onlarla Tanrı memnun olur, yardımcı olur,
Eğer Tanrı'nın öğüdünü dinler onu izlenirse.

Siz, şövalyeler, peluşlu pelerin taşıyanlar,
Çok kutsal vazifeyi unutmayınız,
Sizler de saraylar da doğanlar,
Ey asil adamlar! İşte güzel fırsat,
Benim faydalandığım los u elde etmek için:
Bana yardım geç adamlara uygundur;
Adları artacak ve ruh zenginleşecek,
Her bir kimsenin bana yaptığı hizmetle.

O halde ilk önce Tanrı aşkına,
Şan ve asaletin hatırını sayarak,
Senden gerçekten ve kararlılıkla istiyorum,
Ruhunu oğlum, bütün samimiyetle,
Gördüğüm her yerde, çünkü işim acil.
Benim acınacak işim, yazık! Unutulmasın.
Böylesi umudu taşıyın, Tanrı iyi bir ömür versin [36].

[36] *A.g.e.*, II, s. 363, 366; d'Escouchy, *Chronique*, II, s. 155-159.

Ağıtın nihayetinde birçok teşrifatçı Altın Post Tarikati'nin başteşrifatçısı ile birlikte öne çıkmışlardı. Başteşrifatçı zengin bir şekilde süslenmiş sülün taşıyor, 12 Altın Post Şövalyesi'nin refakat ettiği saray mensubu iki hanım takip ediyordu. Hepsi Burgonya Dükü'nün masasının önüne gelip onun önünde eğildikleri zaman Altın Post sülünü efendisine ve saray erkânına sunmuştu. Asil bir kuşun başı üzerine bağlayıcı yeminler etmenin kralların, prenslerin ve asillerin çok eski bir geleneği olduğunu izah etmişti. İyi Philip ayağa kalkmış, filin üstündeki Kutsal Kilise'ye üzgün bir bakış atfedip topluluğa hitap etmişti: "Beni yaratan Tanrı'ya, şanlı Bâkire Meryem'e, hanımlara ve beylere, bu ruhla verdiğim işi yapacağım ve gerçekleştireceğim sözünü veriyorum"[37].

Altın Post'un sonra yüksek sesle okuduğu İyi Philip'in uzun yemini dükün salibi alacağı şartları açıkça belirliyordu. Şayet efendisi En Hristiyan Kral "... salibi almak ve vücudunu Hristiyan inancının müdafaası için ortaya koymak, kâfirlerin Büyük Türk'ünün lânet olası tehdidine karşı koymak" isterse Philip ona katılmayı vaadediyordu. Şayet Fransa kralı şahsen gitmez fakat Fransız birliklerinin kumandasını hanedandan bir prense veya başka bir büyük asilzâdeye verirse Philip, kralın vekiline itaat etmeyi vaadediyordu. Ve şayet Fransa kralı, Haçlı Seferi için hiçbir şey yapmaz ama başka Hristiyan prensler salibi alırlarsa Philip, toprakları barış içinde olmak ve emniyeti garanti edilmek kaydı ile gitmeyi vaadediyordu. Şayet Büyük Türk onunla teke tek dövüşmek isterse Hristiyan inancının müdafaası için ve Tanrı'nın Tatlı Annesi'nin inayeti ile Philip bunu kabul etmeye hazırdı. Gözle görünür bir şekilde hoşnut olan Kutsal Kilise düke teşekkür edip, onu kutsamış ve sonra saray halkına dönüp efendilerini örnek almalarını şövalyelere ihtar etmişti[38].

---

[37] *A.g.e.*, II, s. 159-160; de la Marche, *Mémoires*, II, s. 366, 367.

[38] D'Escouchy, *Chronique*, II, s. 160-163.

Bu noktada dev, fili ve Kutsal Kilise'yi salondan dışarı çıkarmıştı. Sonra büyük lordlardan bazıları yüksek sesle yeminlerini etmişlerdi. Geriye kalanlara yeminlerini yazılı olarak Altın Post'a vermeleri buyurulmuştu. Yeminlerin ekserisi İyi Philip'in yaptığı tarzdaydılar. Burgonya lordları sülünün başına ve Tanrı'nın ve Kutsal Annesi'nin önünde ve saray mensubu hanımlara Hristiyan dininin müdafaası için efendilerine hizmet edeceklerine dair yemin etmişlerdi. Yeminlerin bazıları kısa ve oldukça sade idi. İtinayla tertiplenmiş şartlarla olan bazıları yemin edenin Haçlı Seferi'ne katılmak niyetinde olmadığını ele veriyordu. Bazıları kendilerini öven iddialar ve vaadlerde bulunuyorlardı. Birçoğu harp meydanına çıkıp düşmanla karşılaşana kadar değişik zahidane uygulamalarda bulunacaklarına dair yeminler ediyorlardı[39]. Philip'in gayrimeşru oğlu Antoine, bir Türk ile düşmanı hangi usulü seçerse o şekilde karşılaşmaya ve meydan okumasını düşman kampına yollamaya yemin etmişti[40]. Kont d'Estampes "...Hristiyan imanını savunma, ve cehennemlik Büyük Türk'e ve kâfirlere direnmek..." için Haçlı Seferi'ne efendisinin yanısıra gitmeye yemin etmişti. O da "...adı geçen Büyük Türk'ün yoldaşı olan senyörler veya büyük prensler ve onun şeriatını tutanların, bana göre, ikişer ikişer, üçer üçer, göğüs göğüse vuruşma isteği vardır..." birine meydan okumayı vadetmişti[41]. Hugh de Lannoy "...Kutsal Hristiyan imanının

---

[39] *A.g.e.*, s. 165-222; de la Marche, *a.g.e.*, s. 381-399, şölenin tasvirinin sonunda yeminleri listelemekte ve sadece 23 tanesinin metnini vermektedir. D'Escouchy, 102 yemin vermektedir. Lille şöleninde edilen yeminlere ilaveten Georgs Doutrepont'un "Notice sur le manuscrit français 11594 de la Bibliothèque nationale: La croisade projetée par Philippe le Bon contre les Turcs", *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, XLI, Paris 1923, s. 9-28, kısmen yayınladığı bir el yazmasında bulunan Arras, Mons, Bruges ve Hollanda'da aynı yıl edilmiş yeminlere bakınız.

[40] D'Escouchy, *Chronique*, II, s. 169.

[41] *A. g. e.*, s. 167.

düşmanı Türkler'in imparatoruyla karşılaşmak, gücüne karşı direnmek için..." için efendisi Burgonya Dükü'ne Haçlı Seferi'nde katılmayı vadetmişti. Şayet yaşlılık ve hastalık şahsen gitmesine mâni olursa bir yıl süreyle masraflarını karşılayacağı iki silahlı adam ve iki okçu göndereceğine yemin etmişti[42]. Honnelzin Lordu Jean de Bos, Türkler'le savaşa tutuştukları zaman sultanın sancağını yere çalmak veya teşebbüs ederken ölmek niyetinde olduğunu taahhüt etmişti[43]. Claude de Thoulongon, Türk'ün adamlarından biriyle at üstünde veya yayan, ya efendisi Burgonya Dükü'nün önünde veya hasmı ısrar ederse Büyük Türk'ün kendisinin önünde veya kendi kampında dövüşmeye and içmişti[44]. Vaulx Lordu Hugh de Longueval, bir kâfirin ve inancın düşmanının kanını tadana kadar şarap içmemeyi vadetmişti[45].

Yeminlerin samimiyeti sorusuna Huizinga cevap vermişti[46]. Asillerden bazılarının salibi almaya niyetli olmadıkları kesinken ve onlar sadece rol yaparken anın heyecanına kapılan veya kapıldıklarını düşünen diğerleri beyanlarında tamamen ciddiydiler. Bizim yeminlere olan başlıca ilgimiz Burgonyalı asillerin Haçlı Seferi tasavvurlarını ve Türkler hakkında ne düşündüklerini ifşa etmelerinde yatmaktadır. Haçlı Seferi için pek şüphe yoktur; Ortaçağın dinî-şövalyelik seferi olduğuna inanılan terimlerle sunulmuştu-bu gerçek geçmişi bilmekten değil *de chansons du geste*'leri *(man-*

---

42 *A. g. e.*, s. 170, 171.

43 *A. g. e.*, s. 184, 185.

44 *A. g. e.*, s. 189, 90,
"...Yaya veya süvari olarak adı geçen Türk'ün adamlarından birine karşı silahlanacağım, onunla kan dökeceğim, eğer yapabilirsem, kemiklerini çıkaracağım; ve dünyanının senyörünün izni veya isteğiyle herşey olur, onun güvenini kazanabilme karşılığında adı geçen Türk'ün karşısına savaşmak için gideceğim".

45 *A. g. e.*, s. 192.

46 Huizinga, *Waning of the Middle Ages*, s. 89, 92, 93.

zum hikâye) okumaktan kaynaklanan bir tasavvurdu. Bir şeref meselesiydi, asil kana sahip erkeklerin işiydi, aslında şövalyeliğin imtiyazı olduğu gibi mecburiyetiydi de. Alışılmış Haçlı Seferi projelerinden bir büyük sapma vardı: Burgonyalı asiller, Türkler'in Kutsal Topraklar'a giden yolu kestiklerini öğrenmişlerdi. Yeminlerde Türkler'e yapılan vurgu Philip'le macera peşinde koşan şövalyelerinin II. Mehmed'in ordularının baş problemlerini teşkil ettiğini teşhis ettiklerine açıkça işaret etmektedir. Godfrey du Bouillon'un anısına ve Ortaçağ Haçlı Seferi'nin diğer tezyinatına müracaatlara rağmen onlar Kutsal Mezar tekrar Hristiyanlar'ın olmadan önce Türkler'in mağlup edilmesi ve Avrupa'dan kovulması gerektiğini çok iyi biliyorlardı[47].

Fakat kahramanlık ülküsünün etkisi bununla kalmıyordu, geçmiş zamanlarda olduğu gibi Hristiyan şövalyelerin hasımlarına kendi idealleri ve özelliklerini atfetmelerine yol açıyordu[48]. Türkler'in halk nezdinde iptidai vahşiler olarak nitelendirilmesinin yanı sıra, sülünün başı için verilen yeminlerden şövalyelik özelliklerine sahip bir Osmanlı asilzâdeliği ortaya çıkıyordu. Türk toplumu Batı toplumunun yapısı ile kıyaslanabilir bir sosyal sınıflandırmaya sahipmiş gibi tefsir ediliyordu. Türk askerlerinin şövalye tarzındaki şahsi meydan okumaları kabul edip, ona göre davranmaları bekleniyordu. Türkler'in bu meselelerde Batı'da yürürlükte olan davranış kaidelerine göre hareket edecekleri varsayılıyordu. Kahramanlık ülküsüne heyecanla adanmış bir anda Burgonya saraylıları Türkler'i saraya has şövalyeliğin değil ama Hristiyan dininin düşmanı olarak takdim ediyorlardı. Türkler'in bir şeref yasasına ve kıyaslanabilir davranış kaideleri olduğuna

---

47 Mesela Haçlı Seferi'nin aslî hedefinin İstanbul olduğunun çok açık bir şekilde belirtildiği Hugh de Longueval'in yeminine bakınız, d'Escouchy, *a. g. e.*, s.192.

48 Bakınız Dana C. Munro, "The Western Attitude Toward Islam During the Period of the Crusades", *Speculum*, VI, 1931, s. 318, 339.

inanıyorlardı. Asil Türk, Hristiyan şövalyesine lâyık bir hasım olarak görülüyordu.

Fakat Türkler'le ve Doğu Akdeniz dünyası ile ilgileniş sadece hükümet siyasetine has bir mesele değildi. Şark meseleleri için artan bir merak hatta hayranlık sayısız toplumsal kutlamalar ve bayramlarda sergileniyordu. Şehirlerdeki halk resmigeçit ve tören yürüyüşü yollarını süsledikleri teşhir sahnelerine ve süslü resmigeçit arabalarına Müslüman tebaayı veya Haçlı Seferi'ni ele alan bazılarını dahil etmeyi uygun bulmuşlardı. 1455'te İyi Philip'in ziyareti münasebetiyle Mons halkı geçiş yolu boyunca böyle tablolar hazırlamışlardı. Mesela biri IV. Haçlı Seferi'nin olaylarını ve Konstantinopolis'in başarılı bir şekilde zaptedilişini hatırlatıyordu[49]. Aynı yıl içinde düke Louvain'de Türk tehlikesi ve Hristiyan âlemine karşı olan görevi, İslâm hükümdarlarını çoktan yenilmiş vaziyette ve zincirlere vurulmuş olarak dükün ayaklarına kapanırken gösteren bir sahnenin dahil olduğu benzer temsillerle hatırlatılmıştı[50].

Lille şöleninden sonra resmigeçidin ve debdebeli nümayişin belki en iddialı ve zarif teşhiri 1468 yazında Cesur Charles ile Yorklu Margaret'in izdivacı münasebetiyle yapılmıştı. Böyle olaylarda herkesin dikkatini ve enerjisini toplayanlar pas d'armes'lar[*] idi. Karmaşık ve kılı kırk yaran bir rituelle dönemin popüler temaları ve motiflerinin türlü türlüsü çok debdebeli de olsa zengin bir hayal gücü ve sembolizmle icra ediliyorlardı. Bu münasebetle dükün kardeşi Piç Antoine, bir arbre d'or'u[**] müdafaa ediyordu. Meydan okuyanlardan biri olan Jean de Chassa kompozisyonda gezginci şövalye rolünde Doğu Akdeniz hakkındaki

---

49 L. Devillers, "Les Sejour des ducs de Bourgogne en Hainaut", *Bulletin de la Commission royal d'histoire*, 4th series, VI, 1879, s. 351.

50 Doutrepont, "A la cour de Philippe le Bon", s. 804, 805.

[*] Armaların resmi geçidi (çev.).

[**] Altın çardak (çev.).

eski zaman bilgilerinden faydalanıyordu. İzahat olarak hanımlara hitaben bir mektup getirmişti. Doküman onun yalvarışlarını hakaretle geri çeviren bir dame d'Esclavonie'nin[*] hizmetinde bulunmuş olduğunu ifşa ediyordu. O, sonra zahid bir münzevi olmuş, nihayet ona merhamet eden hanımefendi onu ümit kırıklığından kurtarması ve ona bir yıl süreyle seyahatlerinde refakat etmesi için bir genç kız göndermişti. O, şimdi ondan önce asil Selahaddin'in ve diğer kâfirlerin macera peşinde Fransa'ya gelmiş olmaları gibi Burgonya'ya gelmişti ve Altın Ağaç Şövalyesi ile mızrak dövüşü yapmak için müsaade istiyordu. Talebi kabul edilince önünde iki kara Arap ve bir soytarı yanında peşinden Türk gibi giyinmiş olan ve Le Chevalier Esclave diye bir ibare taşıyan dört uzun sakallı asilzâdenin geldiği genç kızın refakatinde meydana yürümüştü[51].

Tabi ki Şark'a rağbet sadece Burgonya'ya mahsus değildi; ama özellikle şövalyelik ülkülerinin değerler terazisinde ağır bastığı toplumlarda âdet hükmündeydi. 1468'deki pas d'armes'a katılan bir başkası, Roussy ve Brienne Kontu Luksemburglu Antoine mücadeleye göstermelik bir kaleye kapatılmış olarak girişmişti. Kale, anahtarı ve mahbusu serbest bırakmak gücüne yalnızca sahip olan hanımlara hitaben bir ariza taşıyan bir cüce tarafından çekiliyordu. İstanbul'dan gelmiş olan cüceyi kont İngiltere kralından ödünç almıştı. Talihsiz mahlûkun Rum mu, Türk mü olduğuna emin değiliz. Fakat İngiliz sarayına şüphesiz benzer eğlence sağlayan halefi Türk'tü. 1470 Mart'ında şunları yazan Sör John Paston tarafından görülmüştü:

"Ther is comen a newe litell Torke, whych is a wele vysaged felawe, off the age off xl. yere; and he is lower than Manuell by a hanffull, and lower then my lytell Tom by the schorderys, and mor lytell above hys pappe; and he hathe, as he seyde to the Kynge

[*] Sklavonyalı hanımefendi (çev.).

51 Cartellieri, *Court of Burgundy*, s. 124-134.

hymselffe, iij. or iiij sonys, chyldre, iche one off hem as hyghe and asse lykly as the Kynge...[52]"

Vakanüvis Jean Molinet, Avusturyalı Charles ile Fransa Kralı XII. Louis'nin kızı Claude arasındaki izdivaç anlaşmasının 12 Ağustos 1501'de Lyons'da nasıl kutlandığını tasvir etmişti. Saray mensupları alışılmamış bir dans yapmışlardı. Fransız çobanı ve eşi kılığındaki bir çiftin peşinden Almanya, İspanya ve İtalya'ya has kıyafetler giyen üç başka çift geliyordu. Her çift kendi memleketine mahsus bir dans yapmıştı. Bu rutinler tamamlandıktan sonra damsız bir erkek ortaya çıkmıştı. Çok uzun boyluydu, sert bir yüz ifadesi vardı ve çok zengin ama yabancı tarzda giyinmişti. "tıpkı diğerleri gibi görevini yerine getirmek için kadın veya kızları aramaya çabaladı fakat herkes tarafından reddedildi" diye devam ediyordu vakanüvis, "ki bundan, tasarladığı büyük fikirle, cesaretiyle, elinde tuttuğu bir bastonla yola atıldı, orada onu parçalara ayırdı ve ölümcül biçimde karmakarışık geri döndü". Molinet, yabancının Fransa, İspanya, Almanya ve İtalya'yı tehdit eden Türk'ü temsil ettiğini izah etmişti. Ona karşı müttehit olarak kalan dansçılar Hristiyan milletlerin birlik, barış ve ahengini sembolize ediyorlardı. Türk'ün onlara hiçbir zaman saldırmaması için evliliğin güçlendireceği bir birlik[53].

Saray siyaseti taraftarı şövalyelik, kutsal savaş ve Osmanlı tehlikesi muasır romans edebiyatı yazarlarının meslekî malzemesiydiler. Nasıl Ortaçağ Haçlı Seferi chansons du gesteleri (manzum hikâyeleri) yarattıysa Türkler'in ilerleyişi ve ona karşı çıkmak için gösterilen gayretler şimdi şövalyeliğin yeniden canlanışının edebî propagandacılarına ilham vermişti. Ortaçağ menkıbeleri ve Doğu Akdeniz hakkındaki yeni bilgiler bu yazarlar tarafından kendi didaktik

---

[52] *A. g. e.*, s.130, 131; J. Gairdner, editör, *The Paston Letters*, Londra 1858, V, s. 69-70.

[53] Molinet, *Chroniques*, II, s. 486, 487.

ve ahlakî gayelerine uyması için birleştirilmiş ve benimsenmişlerdi. Onların Türkler'i, gerçeğe pek benzerlik göstermeyen konvansiyonel tiplerdi. *Le Petit Jehan de Saintré*'nin *(Saintré'nin Küçük Jehan'ı)* yazarı kahramanını Prusya'ya kutsal Haçlı Seferi'ne göndermişti. Orada, [Hz.] Muhammed'in zamanından beri Hristiyanlar'ın karşılaştığı en güçlü Arap ordusuna karşı koymuştu. Araplar Hindistan, İran, Suriye, Mısır, Asur ve Asya'nın ümerası, kralları ve prenslerinin emrindeydiler. Düşmanın savaş düzeninin tasviri tüm hikâyenin hayal ürünü özelliğini ifşa etmektedir:

Şimdi o tarihte İran'ın Büyük Türk'ün olan ve kırmızı renkli sancağında kavsi gümüş beyazı, kabzası gök mavisi, çapraz ve altın rengi kabza topacı olan büyük bir Türk kılıcı bulunan Abzin'in bulunmayı tercih ettiği ilk bölükte ve otuz kere 40 bin süvari ve 100 binden ziyade piyadeden oluşan gücünden büyük bir gurur duyarak Hristiyanlar'ı hiçe sayıyordu.

İkinci bölükte kendisine Kartaca imparatoru diyen ve siyah renkli sancağında altın renginde iki at kafası bulunan Zizaach at sürüyordu ve sancağı başkaca bir arma olmaksızın tamamen altın renginde olan Babil Emiri Almoch ve 61 atlısıyla Mabaloch Emiri Azaluch ve onların peşinde 160 bin piyade.

Üçüncü bölükte Büyük Ermenistan'ın, Fas'ın ve Halep'in kralları ve Eflak Lordu Bagazul vardı; Ermenistan, Berberistan, Rusya, Samara ve Tataristan'dan gelen 40 bin süvarisi ve 300 bin veya 400 bin piyadesi vardı; o kadar çoktular ki, yeryüzü onlarla kaplanmıştı[54].

---

[54] Antoine de la Sale, *Le Petit Jehan de Saintré*, I. Gray edisyonu ve tercümesi, Londra 1931, s. 231-235. Bu sahadaki literatürün vüsatı ve karakteri hakkında G. Doutrepont, *Les Mises en prose des épopées et des romans chevaleresques du XIVe au XVIc siècles*, Brüksel 1939'dan bir miktar fikir edilebilinir; ananenin sürdürülmesi hakkında bakınız A. Vovard, *Les Turqueries dans la littérature français*, Paris 1959; ve C. D. Rouillard, *The Turk in French History, Thought and Literature*, Paris 1938.

"Oldukça haşmetli savaş atının üstünde pürsilah, kendisi ve savaş atı armaları işlenmiş altın brokar kumaşla tezyin edilmiş ve miğferinin üstünde herkesinkinden yüksek ziyadesiyle güzel bir tuğ bulunan "Le Petit Jehan, doğrudan doğruya Büyük Türk'e meydan okuyup öldürmüştü ve Türkler'in sancağını şahsen bir vuruşta yere sermişti. Hristiyan ordusunun zaferinden hiç şüphe edilmemesine rağmen yazarımız düşmanın cesurca ve yiğitçe müdafaada bulunduğunu belirtmekten geri kalmamıştı. Fakat cesaretleri onlara ne zafer, ne de merhamet sağlamıştı; çünkü savaştan sonraki sabah galipler, ölmüş olan yoldaşlarını ararken atlarının altında kalmış ve teslim olmak için ellerini uzatan yaralı ama henüz ölmemiş birçok Arap bulmuşlardı fakat hepsini kılıçtan geçirmişlerdi"[55].

Önceki Haçlı Seferleri'nin romantikleştirilmiş hikâyeleri şövalyelik hakkındaki dersleri kılı kırk yararcasına hazırlamak için mükemmel bir çerçeve sağlıyorlardı. Şövalyece davranışın mucizeler yaratan gücü sayısız örnekle gözler önüne seriliyordu; ama belki de en göze çarpanı Müslüman hasım üstünde bile icra ettiği iddia olunan tesirdi. Bu münasebetle Selahaddin'in menkıbeleri özellikle tercih ediliyorlardı. Böylece Dük İyi Philip'in Müşaviri Ghillebert de Lannoy, *L'Instruction d'un jeune prince(Genç bir prensin eğitimi)* adlı eserine "şövalyenin durumundan ve düzenin konuşulursa ondan nasıl bahsetmek gerekir" başlıklı bir bölümle son vermişti. Burada o manevî bir güç olarak şövalyeliğin karakterini ve etkisini Hristiyan kahraman Hugh de Tabarie'nin kudretli Selahaddin'in eline düştüğü bir menkıbede göstermişti. Hugh, 100 bin besantlık muazzam bir meblağ olarak tespit edilen fidyeyi ödeyemeyeceğini belirtip itiraz edince Türk karşılık vermişti: "İyi maaş alacaksınız... zira siz cesur ve iyi şövalyelersiniz ve yiğit ve kahraman insanlar size yeterince verirler". Sonra

---

55 De la Sale, *Le Petit Jehan*, s. 236-239.

Hugh'un fidyeyi temin etmek üzere bir yıllığına gitmesi için hazırlıklar yapılmıştı; ama Selahaddin şövalyeyi göndermeden önce bir talepte bulunmuştu: "Hues, söyle kral, Hristiyanlık'ta şövalye nasıl olur göstermek istiyorum?" Hugh, "Sör, bunun üzerine ne gösterilecek?" diye karşılık vermişti. Sultanın cevabı"Beni! Kendimi!" olmuştu. Hikâyenin geri kalan kısmı Hristiyan kahramanın Müslüman hükümdarı şövalyelik tarikatlarına nasıl merasimle soktuğunu ve bunun mucizevî ama yine de beklenen sonucu olarak Selahaddin'in ona en büyük şerefleri bahşedip nezaket gösterdiğini anlatmaktadır. Sonunda Hugh bolca mükâfatlandırılmış ve Selahaddin'in serbest bıraktığı başka Hristiyan şövalyeler ve 20 Arap savaşçısından müteşekkil bir muhafız kıtasıyla sâlimen kendi topraklarına geri gönderilmişti[56].

Doğu Akdeniz hakkındaki bilgiler ve Türkler'le ilgili konular eserleri daha geniş bir toplum için düşünülmüş olan ve daha az dince ve ahlakça ıslah ve terbiye edici özelliği bulunan eserlerin yazarları tarafından daha az tercih edilmiyorlardı. En iyi bilinenlerden biri *Les Cent nouvelles nouvelles(Yüzlerce haber haberin üzerine)* idi. Evlilikte sadakatsizlik olan gözde temasından sapmaksızın "L'honnête femme a deux maris" başlıklı 69. Nouvelle'in yazarı Türkler hakkındaki görüşlerini ifade etmişti[57]. Hikâye, Niğbolu'da esir düşen bir şövalye ile onun geri dönmesi için dokuz yıl bekleyen ama nihayet yeniden evlenen sadık ve sevgi dolu karısını anlatmaktadır. Yazarın beyan etmesine göre Türkler'e esir düşen Hristiyanlar'dan birçoğu öldürülmüş ve eziyet edilmişlerdi.

---

[56] Lannoy, *Ouvres*, s. 417-425'te Instruction d'un jeune prince. Selahaddin hakkında daha fazla bilgi için bakınız Suzanne Duparc-Quioc, *Le Cycle de la croisade*, Billiotheque de l'école des hautes etudes, CCCV, Paris 1955, s. 170-205.

[57] *Les Cent nouvelles*, Le Roux de Linay edisyonu, II, Paris 1841, 143-146. Kâfirler hakkında başka referanslar bu eserde cilt I, s. 135, 153'te bulunabilir.

"... les autres furent enchartes a perpétuite, les autres condammez à faire office de clerc d'esclave..." 69. nouvelle'in kahramanı son kategoriye mensuptu ve dokuz yıl boyunca sefil bir esaret yaşamıştı. Sonunda bazı Hristiyanlar'ın yardımı ile kurtarılmış ve Flanders'deki evine geri dönmüştü. Ancak arkadaşları tarafından kocasının öldüğüne ikna edilince ikinci defa evlenen karısı onun geri döndüğünü öğrenince nedamet duymuş, yemeden içmeden kesilmiş ve üç gün içinde ölmüştü[58].

Herkesin Türkler'i sarayın gösterdiği kadar büyük bir tehlike olarak hissetmediğine dair bazı ipuçlarını popüler edebiyattan elde ediyoruz. Aşağıdaki satırları anonim olarak kafiyeli şekilde yazan kişinin Haçlı Seferi'nin gerekliliğine kâni olmadığı ve onu Croye Lordu Antoine'nin kendi gücünü arttırmak için düzenlediği bir desise olarak gördüğü görülmektedir:

Türkiye'ye sefer,
Senin önerinle düzenlendi,
Ve senin zorlamanla yapıldı
Bu güçlü imparatorluk dükü,
Tanrı hazırlıyor aracını.
Türk'ü yere sermek için;
Fakat Hz. İsa'nın gerçek öğüdü.
Böylesi bir oyundan korumak istedi! [59]

Burgonya karşıtı bir Tournaylı Büyük Piç Antoine ve Haçlı Seferi ile alay etmek için 1463-1464'teki seferin başarısızlığa uğraması fırsatından yararlanmıştı. Yazdığı *Ce sont les souhais de Tournay fais en l'an mil IIIIe et LXVI* (*Bunlar Bin dördüncü ve altmış altıncı yılda yapılan Turnuva'nın dilekleridir*)'nun 60. mısrasında şunları okuyoruz:

[58] *A. g.e.*, I, s. 143-146.

[59] Le Roux de Linay, *Chants historiques*, s. 68.

Öfkeli adam kim:
Kim elinde bir para istiyor,
Fidye değerinden daha fazla.
Türk'ten piç beye.
Kendi tarafından o kadar mazeretli
En büyük yağmayı yapmak için,
Bayrağını onlarınkinden üstte olması için,
Türkiye'nin adamlarını öldürsünler [60].

Ama Burgonya taraftarı bir ozan, *Les Menestrels pleurent cette mort (Nazırlar bu ölüme ağlıyorlar)*'da müteveffa İyi Philip'e aynı Antoine'ye Türkler'le savaşmak vaadini hatırlatmaktadır:

Benim Piç oğlum, kahraman ve yiğit,
Senden gitmeni rica ediyorum,
İmanını, sözünü tutmanı ve
Senyörünün isteğini, bu defa gitmeden [61].

---

[60] *A. g. e.*, s. 114, 115. Cesur Charles'ın öldüğü zamanki Tournayliler ile ilişkili olarak Molinet (*Chroniques*, I, 217) "Hiçbir şekilde bu soylu dükün kaybı için Turnuvaya Katılımcılarının sevinç ve şölenler yaptıklarını hayal edilemez. Onlar sanki Büyük Türk'ü öldürmüş gibi ateş ediyor, şarkı söylüyor ve dans ediyorlar..." Charles'ın sevilmemesi onun Büyük Türk ile kıyaslanmasına sebep olmuştu. Landucci Diary'sinde (s. 13) "Bu Burgonya Dükü çok zalim bir adam olarak telâkki ediliyordu. Batı'da onun, Doğu'da Büyük Türk'ün insan kanından zevk aldığı ve insanları barbarca öldürttükleri herkes tarafından biliniyordu. Tanrı, bazen dünyayı böyle insanlardan kurtarır" diye yazmıştı. Antoine'ın 1464'teki seferi hakkında bakınız J. Finot, *Projet d'expédition contre les Turcs*, s. 21; de Wavrin, *Chronicques*, II, s. 321, 322; le Huen, *Le Grant voyage*, folyo CLXXVr – CLXXIv.

[61] *Chants historiques de la Flandre, 400-1650*, Louis de Baecker edisyonu, Lille 1855, s. 209; G. Doutrepont, "A la cour de Philippe le Bon", s. 804 ile karşılaştırınız.

Jean Wauquelin'in *Croincques des faiz de feurent Monseigneur Girart de Rouissilon (Monsenyör Girart de Rouissilon'un yaptırdıklarını düşün)*'daki satırları Dük Philip'in daha yaygın olan görüşünü uygun bir şekilde özetlemektedir:

Sancağı her ülkede,
Çok büyük şekilde tanınıyor,
Zira onun vasıtasıyla zapt ediyor.
Ve Türkler ve Müslümanlar çoğunlukla:
Onun kahramanlığı, çok sert esiyor ki,
Her tarafa büyük korku salıyor.
Şanı oluyor kahramanca,
Senyör Philippe de Bourgoingne [62].

Philip'in saltanatının büyük kısmında Türk meselesi saraydaki ateşin faaliyetin ve heyecanlı müzakerelerin sebebiydi. Dük, Almanya ve İtalya'da toplanan bir dizi diyet ve kongreye şahsen katılmış veya temsilciler yollamıştı. Napoli, Roma, Fransa, İmparatorluk, Portekiz ve İtalya'ya gidip gelen elçiler muntazaman sarayda görünüyor; talimatlarını alıyor veya görevleri hakkında bilgi veriyorlardı. Yoğun bir mektuplaşma bu gayretleri destekliyor ve Philip'i, Haçlı Seferi planlarını etkileyen en son olaylardan haberdar ediyordu. Doğu'dan gelen sefaret heyetleri, mülteciler, seyyahlar, maceraperestler ve hatta Türk esirler saraylıların ve halkın hayal gücünü egzotik kıyafetleri ve âdetleri ve sansasyonel hikâyeleri ile ateşliyorlardı[63]. Fakat mesele birçok temkinli ve nazik araştırmanın da konusunu teşkil ediyordu. Haçlı Seferi'ne

[62] Jean Wauquelin, *Cronicques des faiz de feurent Monseigneur Girart de Roussillon*, L. de Montille edisyonu, Paris 1890, s. 519: G. Doutrepont tarafından *La Littérature française*, s. 381'de nakledilmiştir.

[63] Konseyler ve diplomasi hakkında yukarıda bölüm II ve III'e bakınız. Türkler'in ve diğer Doğulu insanların Burgonya ve Fransa'da görülmesi hakkında birçok ilginç kayıt aşağıda bulunabilir: J. Aubrion, *Jour-*

bağlılığı ne kadar idealistçe olursa olsun planlanmasında Philip pratik ve işini bilirdi. Bir vizyon siyasetinin, bu sefer şövalyelik teşebbüsü olarak düşünülen ama pragmatik ve dünyevî mülahazalarla uygulamaya konan Haçlı Seferi'nin şevkle peşinden koşmak Rönesans'ta prenslerin davranışı için karakteristikti. Türkler'in savaşta kendi şövalyelik prensiplerine uymalarını bekleyebilir ve gerçekten Büyük Türk'le teketek dövüşte karşı karşıya gelmeye hazır olabilir olmasına rağmen Burgonya Dükü, Osmanlılar'ın askeri kabiliyetlerine dair hayal beslemiyordu. Niğbolu, sadece hanedanının şerefi üzerindeki bir leke değildi, Türkler'i yenmek için cesaret ve adanmışlıktan daha fazlasının gerektiğinin acı bir hatırlatıcısıydı. Philip, iyi bir planlamanın ve yeterli hazırlıkların lüzumunun farkındaydı. Böylece müttefik ve maddî yardım arayışı için diplomatik müzakerelerine ilaveten maliye, askeri istihbarat ve strateji gibi sıradan meselelere özel bir dikkat gösteriyordu.

Başarı, sadece Burgonya asilzâdelerinin heyecanına bağlı değildi. Böylesine masraflı bir teşebbüs bütün tebaasının mâli desteğini gerektiriyordu. En yüksek verimi gerçekleştirmek için sosyal sınıflara çağrıda bulunmak lazımdı. Fakat Alçak Topraklar'daki[*] tüccarlar ve esnaflar Lille'deki şölende ortaya atılan çağrılara sempati duyacaklar mıydı? Arthur Ferguson'un kanalın[**] ötesindeki hemşehrileri için söylediği gibi asil olmayan vatandaşların "... dünyevî çokbilmişlik için şövalyelik normlarının sağladığından başka ölçüleri henüz yoktu"[64]. Şüphesiz onlar sarayın sahneye koyduğu gösterilerden çok heyecanlanmışlardı ve içlerinde daha varlıklı olanlar bazan sınıflarına ulaşmak istedikleri asillerin alış-

---

nal, s. 59; d'Escouchy, *Chronique*, II, s. 305; le Huen, Le Grant voyage, CLXXIVr-CLXXVr; II. Pius, *Commentaries*, V, 371 ile karşılaştırınız.

[*] Lowlands, Niederlande; Toprakları deniz seviyesinin altında olduğu için Hollanda'ya verilen ad (çev.).

[**] Manş denizi (çev.).

64 A. Ferguson, *The Indian Summer of English Chivalry*, s. 21.

kanlıklarını ve davranışlarını taklit etmeye çalışıyorlardı. Yüksek siyaset meselelerinde ve günlük hayatlarına temas etmeyen hususlarda görüşleri "...kulübeden ziyade şatoda şekilleniyordu..."[65] Fakat vergilendirme ve artan devlet kontrolü gibi hassas konularda asil olmayan halkın önemli reform saiklerinin kaynağı olduğunu biliyoruz – düşünce akımı yukarı doğru olduğu gibi tersi de vâki idi. İş dükün ihtiraslı programları için mâlî desteğe gelip dayanınca tebaasının da Ghentlilerin şiddetle gösterdikleri gibi kendilerine mahsus düşünceleri vardı. Biz 1455 Kasım'ında La Haye'de Hollanda ve Zeeland sosyal sınıflarına Philip'in adına Louis du Chesne tarafından yapılan ve Chastellain vasıtasıyla günümüze ulaşan çağrıyı bu bağlamda bir yere oturtmalıyız[66]. Chastellain toplantının nakletmeye değer kelimelerle bir tasvirini yapmıştı: "Eğer ülkenin ruhbanlarına, aynı şekilde Hollanda ve Zeeland'ın asilleri ve baronlarına, büyük şehirlerin seçilmiş temsilcileriyle birlikte emir verme günü geldiğinde. Ve dük..." diye devam ediyor vakanüvis, "işleri kısaltmayı istemesinden ve zengin biçimde süslü oturarak, Chesne Hukuku yargıcı vasıtasıyla ayağa kalkmasını onlara söyletti ve niçin ayakta kalmalarının uygun olduğunu açıklattı"[67]. Du Chesne hazirunu Philip'in adına selamlamıştı. Dük, uzun süre Hollanda'dan uzak kaldığı için özür dilemiş fakat birçok problemin onu uzak tuttuğunu izah etmişti. Onlara unutulmadıklarını temin etmiş ve idame ettirdikleri itaat ve sadakat için teşekkür etmişti. Hemen asıl konuya giren du Chesne kısaca Türkler'in artan tehdidini, nasıl Yunanistan'ı işgal ettiklerini, kiliseye saldırdıklarını ve Hristiyanlar'ı isteklerine ram olmaya mecbur ettiklerini tasvir etmişti. Birçok yıldan beri Türkler bü-

---

65 D. Hay, *The Italian Renaissance*, s. 4. Bu hususta kesinlikle son söz söylenmemiştir.

66 Chastellain, *Chronique*, III, s. 71-77; Franche Comté sosyal sınıflarının Salins'deki toplantısını anlatışı için s. 12-14 ile karşılaştırınız.

67 *A. g. e.*, s. 71.

yük zarar vermişler ve bütün Hristiyanlığa tesir eden kötülükler yapmışlardı[68]. Geçen üç dört yıl içinde tahta Tanrı'nın zalim düşmanı, çok mağrur ve dünyevî ihtişam peşinde olan yeni bir Büyük Türk çıkmıştı. Tıpkı İblis gibi Tanrı'nın salâhiyyetlerini gaspederek dünyanın bütün krallıklarını istila edip, devletine tâbi kılmak niyetindedir. İskender'den daha büyük ve daha güçlü olduğunu iddia etmektedir ve şecaatini göstermek için İstanbul'u ele geçirmiştir[69].

Du Chesne, İstanbul'un yağma edilişinin dehşetini, Katolik dinine yapılan hakaretleri, imparatorun ve Rum halkının çektiği eziyetleri tasvir etmişti. III. Frederik'in üzücü haberleri duyduğu zaman imparatorluğun birinci gelen prenslerinden biri olan Dük Philip'e yazdığını ve onun Ratisbon'daki konseye katılmasını talep ettiğini izah ederek devam etmişti. Philip, imparatorun davetine icabet etmiş, Ratisbon'a gitmiş ve orada toplananların huzurunda zalim, zorba Büyük Türk'e sahip olduğu bütün güçle direnmek niyetinde olduğunu beyan etmişti. Şimdi dük kutsal yeminini yerine getirebilmek için sosyal sınıflara destekleri için çağrıda bulunuyordu. Du Chesne, Türkler'in fethinin şanlı adına ve ününe doğrudan doğruya hakaret teşkil ettiği Flandersli asil Baldwin'in kahramanlıklarını hatırlatmıştı. Dük Philip'in şanlı selefinin izinden gitmek ve adına yapılan hakaretin öcünü almak zorunda olduğunu beyan etmişti. Dük, aynı zamanda salibin namına ve işareti altında Hristiyan âleminin düşmanlarına karşı savaşmak için tahrik olmuştu ve bu gaye için Roma'daki papaya, imparatora ve diğer prenslere birliklerini, ahenklerini ve projede yardımlarını temin etmek üzere elçilik heyetleri yollamıştı. Fransa kralına Ratisbon'da olup biten herşey ve salibi almak niyeti hakkında bilgi vermişti. Du Chesne, Philip'in VII. Charles'dan Türkler'in

---

[68] *A. g. e.*, s. 71, 72.

[69] *A. g. e.*, s. 72, 73. İstanbul "...Doğu'ya doğru, diğer şehirlerin en korkuncu, Hristiyanlığın kalesi ve anahtarı..." diye tasvir edilmiştir.

üstüne yürümek için izin talep ettiğini ve kraldan yokluğunda güvenliğini ve topraklarının korunmasını garanti etmesini istediğini söyleyerek devam etmişti. Kralın iznini ve takdisini aldıktan sonra Dük Philip, şimdi Hollanda ve Zeeland halkına olduğu gibi Flanders'deki komşularına da planları hakkında bilgi vermeyi arzu ediyordu. Bütün Hristiyanlar'ın sorumluluğu olan kutsal işinde onların yardım ve desteğini istirham ediyordu. Sefer için çok paraya ve çok adama ihtiyacı vardı. Güç ve silah bakımından yetersiz olan bir kuvvet tarafından utandırılmamak için vatandaşların gururuna hitap ediyordu ve onların Hristiyanlığı büyük tehlikeden kurtarmak isteyen bu sefere desteklerinin cömert olmasını diliyordu[70].

Başarılı bir sefer için gerekenler ve bilgi arayışı içinde Philip, Burgonya sarayını neredeyse bir Türk araştırmaları merkezine dönüştürmüştü. Ulaşılabilinen bütün malzeme toplanıyor ve dikkatle tetkik ediliyordu. Dükün kâtipleri Guyot d'Angers'in, David Aubert'in, de Hesdin'in, Droin Dueret'in ve Jean Miélot'un Doğu'nun tasvirlerini, Türkler hakkında anlatılanları ve Haçlı Seferi planlarını istinsah ve tercüme etmeleri emredilmişti. Birçok muasır minyatür Saint Pierre de, Lille keşişi olan Miélot'u Fransızcaya tercüme ettiği kitapları düke sunarken göstermektedir. Birçok eseri içinde en azından ikisi Doğu meselesini ele alıyordu. Biri Alman Dominiken'i Zion Dağlı Burchard'ın *Description of the Holy Land*'ı idi. Başlıca Suriye ve Filistin ülkelerinin ve halklarının anlatılışı olan kitap, aden 1280'de yazılmıştı ama XV. asırda çok biliniyordu ve ilk defa 1475'te Rudimentum Noviciorum'da (Lübeck: Lucas Brandis) basılmıştı[71]. Miélot, muhtemelen ilk

[70] Chastellain, *Chronique*, II, s. 73-77; Philip'in Franche Comté sosyal sınıflarına yaptığı çağrının terimleri için *a. g. e.*, s. 13 ile karşılaştırınız.

[71] Bakınız Baron de Reiffenberg, "Jean Mietot, Calligraphe et secretaire du duc Philippe le Bon", *Bulletin du bibliophile belge*, II, 1845, s. 381-386.

defa 16 Mart 1439'da Floransa Konseyi'nde yayınlanan bir Haçlı Seferi planı olan *Advis de Messire Jehan Torzelo (Bay Jehan Torzelo'nun tavsiyesi)*'yu da tercüme etmişti. "İstanbul (Bizans) İmparatoprunun hizmetkârı ve mabeyncisi" olarak tasvir edilen yazarı Divân-ı Hümâyûn'da 12 yıl geçirmiş olduğunu iddia ediyor ve kendisini Türkler'le ilgili meselelerde otorite olarak telâkki ediyordu. Adwis, Türk kuvvetlerinin bir tahmininin yanısıra Haçlı kuvvetinin ebadı ve terkibinin detaylı bir irdelenişini ve genel bir hareket planını ihtiva etmektedir. Torzelo, 80 bin kişilik bir Latin ordusunu yeterli buluyordu. Kara yoluyla Macaristan'dan geçecek ve sonra Türkler'e karşı Vidnic, Belgrad ve Pedra üzerinden yürümek üzere üç kısma ayrılacaklardı. Arnavutlar, Rumlar, Sırplar ve Ulahlar'ın yardımıyla Türkler'in bir aydan kısa bir sürede yenilecekleri kehânetinde bulunmuştu! Torzelo, Kutsal Topraklar'ın yeniden zaptı hususunda da eşit derecede iyimserdi. Bütün bunlar deniz kuvvetlerine çok az ihtiyaç duyularak sağlanacaktı. Seferi desteklemek için 20 kadırgayı yeterli buluyor ama hareketin başarılı olması için onların önemli olmadığını düşünüyordu[72].

Philip'in pragmatik yanı Torzelo'nun iyimserliğine kapılmadığını kaynaklarını eski bilgilere ve kendi kendilerini uzman ilan edenlerin tesadüfi raporlarına göre riske atmaya hazır olmamasında görülebilir. Daha kalıcı ve profesyonel bir diplomatik servisin tesisi ile Rönesans prensleri şimdi dost ve düşman hakkında doğru ve zamanında bilgi toplamaya büyük önem veriyorlardı. Tüccarlar ve diplomatlar muntazaman casusluk da yapıyorlardı[73].

---

[72] Reiffenberg, *Monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg*, Brüksel 1848, V, s. 541-544'te L'Advis de messire Jehan Torzelo.

[73] İyi Philip hususunda N. Iorga, "Les Aventures 'sarrazines' des Francais de Bourgogne au XVe siècle", *Mélanges d'histoire générale*, Cluj, 1927, I, s. 48-56'daki Floransalı Antonio del Palagio'nun gönderdiği raporlara bakınız; ve benim *History Today*, XIII, 1963, s. 747-756'daki

Ve durum özel istihbarat gerektirdiği zaman belirli görevleri ifa etmeleri için ajanlar yollanıyordu. İktidara geldikten iki yıldan az bir süre sonra Philip bir Haçlı Seferi için gerekli bilgiyi toplamak üzere Ghillebert de Lannoy'u Doğu Akdeniz'e göndermek için İngiltere Kralı V. Henry'e katılmıştı. Lannoy'un seyahatini kendi anlatışında bulunan ipuçları ona çifte görev verildiğini akla getirmektedir: Doğu Avrupalı Hristiyan hükümdarları ziyaret edip, onlara temsil etmekte olduğu hükümdarların Haçlı Seferi'ne katılmak niyetleri hakkında bilgi vermek ve onları anlaşmazlıklarını halletmeleri için teşvik etmek. Açıkçası ona Müslüman idaresi altındaki Akdeniz ülkelerini gezip gözlemde bulunmak ve gördüklerini rapor etmek talimatı verilmişti[74].

Ghillebert de Lannoy'un raporunun XIV. ve XV. asırlarda hazırlanmış olan sayısız Haçlı Seferi planının ekserisi ile pek az müşterek tarafı vardır. Titiz bir istihbarat çalışması ve öne sürülen harekât bölgelerinin aklı başında ve gerçeklere dayanan bir tasviridir. Yazarı limanlar, liman şehirlerindeki tesisler, istihkâmlar, demografi ve siyasi, içtimaî ve ekonomik durum hakkında tafsilâtlı bilgileri dahil etmişti. Neslinin ekseriyetinin sahip olduğu hayalî

---

makalem "Western Spies in the Levant". Venedik, şüphesiz Batı'daki en iyi bilgi edinen devletti. Bakınız mesela 1463-1479 yıllarındaki savaşla ilgili olarak C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grece au mayon âge,* Monumenta historiae hellenicae, VI, Paris 1855, s. 1-92'deki dökümanlar; M. Sanuto, *Diarii,* F. Stefani edisyonu, 58 ciltte, Venedik 1879-1903 dağılmış vaziyetteki malzeme dağı; ve geç dönem için E. Albèri, editör, *Le relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto,* 15 cilt, Floransa 1839-1863. Fakat bu malzemenin ekserisi lagünlerin ötesinde hiç ayıklanmamış ve Venedik'in haricinde Türkler hakkındaki Batılı görüşlere pek tesir etmemiştir.

74 Ghillebert de Lannoy, *Rapports sur les voyaiges de pluisiers villes, ports et revières que je fis en l'an vingt-deux, tant en Éypte comme en Surie in Oeuvres,* s. 52-56, 65.

tasavvurlardan hemen hemen tamamen âridir. Prester John hakkında anlattıkları ve Nil'in kaynağını Hindistan'da ve Yeryüzü Cenneti'nde göstermesi kayda değer istisnalardır[75].

Denizden yaklaşılırken İskenderiye limanını anlatarak başlamakta, görünüşünü ve şehire kıyasla pozisyonunu tasvir etmekte ve limanın derinliği hakkında tam tamına doğru rakamlar vermektedir. Surları, karakolları, kale hendeklerini ve şehrin deniz tarafındaki kulelerini tek tek saymakta ve eski liman ile yeni liman arasında üstünde camiler ve mezarlıkların bulunduğu bir mil kadar uzunluğunda bir toprak parçası bulunduğuna ve burasının fikrince çıkartma yapmak için kullanılabileceğine işaret etmektedir. İskenderiye'yi birçok kuleyle dolu yüksek surlarla çevrili çok büyük ve etkileyici bir şehir olarak resmetmektedir. Şehrin başarılı lağım operasyonlarına kolaylık sağlayan kaba toprak üstünde oturduğunu yazmaktadır. Fakat istihkâmlar ile evlerin hepsi kolayca ufalanan yumuşak bir taştan yapılmışlardı. Şehre nasıl yılda bir defa bir kanal vasıtasıyla Nil Nehri'nden su sağlandığını izah etmektedir. Dar sokaklarda birçok insanın görülmesine rağmen şehrin nüfusu büyük ölçüde azalmıştı ve binaların birçoğu harabe hâlindeydi. Lannoy, Hristiyan cemaati ve Müslüman hükümdarların onlara muamelesinden bahsederek devam ediyor[76].

Reşid (Rosetta), Dimyat ve Kahire'yi de benzer şekilde ele alıyor. Kahire, İskenderiye'nin aksine çok kalabalık bir nüfusa sahipti ve beynelmilel ticaretin büyük bir merkeziydi. Kahire'nin genel konumunu ve savunma tesislerini anlattıktan sonra Memlükler'in hükümet tarzına ve askeri teşkilâtlarına dönüyor, Mısır toplumunun katı sınıf yapısını tahlil ediyor ve yerli halkın sefil durumunu, taşradaki Araplar'ın savaşçı tabiatını ve Hristiyan azınlık gruplarının içinde bulundukları müşkül vaziyeti anlatıyor. Bilahare Mı-

[75] *A. g. e.*, s.113, 130.

[76] *A. g.e.*, s. 99-110.

sır ve Suriye'nin topografisi ile insanlarını karşılaştırıyor. Sonra Kahire'nin yukarısından Dimyat'a kadar Nil'in itinalı bir haritasını çıkarıyor. Suriye ve Filistin'de araziyi, limanları ve Yafa, Akkâ, Sur, Sayda ve Beyrut'un istihkâmlarını ve içerlerdeki Rama şehri ile Kudüs ve Şam şehirlerini tasvir ediyor[77].

Türkiye'yi ziyaretine mâni olunduğu için Lannoy, Osmanlı askeri rejimi hakkında pek az bilgi dahil etmiştir; ama müteveffa I. Mehmed'in akrabaları arasında yapılan iç savaşın sebeplerini ve Rumlar'ın bunda oynadıkları rolü izah etmektedir. Rodos'a giderken Gelibolu'dan geçtiği için istihkâmları ve liman tesisleri hakkında bir şeyler söylemek imkânına sahipti ve onun Türkler'in ana deniz üssü olduğunu kaydetmektedir. Aynı zamanda Gelibolu'nun karşısında Asya sahilindeki iki kıta arasındaki gidiş gelişi kontrol eden kaleyi tasvir etmekte ve bir düşman onu elinde tutarsa Türkler'in "bir taraftan öbür tarafa emin bir geçişleri olmayacağı" yorumunu yapmaktadır[78].

Lannoy'un geri dönüşünden sonra on sene geçmeden İyi Philip saray müşavirlerinden bir başkasına benzer bir görev vermişti. Selefi gibi Bertrandon de la Broquière de askeri ve sivil meselelerde bilgi sahibiydi. *Le Voyage d'outremer* başlıklı raporu yazarının olağanüstü müşahede ve karar vermek gücüne sahip olan cesur, cüretkâr ve yaratıcı bir kişiliği olduğunu göstermektedir. La Broquière, 8 Mayıs 1432'de bir hacı kadırgasıyla Venedik'ten yelken açmıştı. Kudüs'ün içindeki ve civarındaki kutsal yerlere gitmiş ve Akkâ, Nasıra (Nazaret), Beyrut ile Şam'ı ziyaret ederek Filistin ve Suriye'de çok seyahat etmişti. Şam'da Mekke'den eski Türk payitahtı Bursa'ya yolculuk eden bir Müslüman hacı kervanının başı olan Hoca Barak adındaki bir Türk'ün güvenini ka-

---

[77] *A. g. e.*, s. 110-159.

[78] *A. g. e.*, s. 65-67, 160, 61. 1446 yılında Lannoy başka bir misyonla Doğu Akdeniz'e gönderilmişti ama kısa bir seyahatnâme haricinde bunun hakkında bir şey bilmiyoruz; *Oeuvres*, s. 174-178.

zanmıştı. Türk, la Broquierè'nin kervanına katılmasına müsaade etmişti ve o, Türk elbiseleri –mahmuz takılmış parlak kırmızı çizmeler, pamuklu kadifeden şalvar, keten kuşak, uzun beyaz bir cübbe ve beyaz bir sarık giyerek, tebdili kıyafet etmişti. Bir at, tirkeş (tarquais), çok değer verdiği bir Dımaşk (Şam) kılıcı ve bir kudüm satın almıştı. Yine Jacques Coeur'a rastladığı Şam'da La Broquière bir Yahudi tüccardan muvakkaten bir Türkçe sözlük edinmişti; yolda ilk gecesinde Osmanlı yoldaşlarını çok eğlendirerek arpa ve saman almak için uygun kelimeleri listesinden okumuştu. Bu yol arkadaşları onunla ahbap olmuşlar ve ona dillerini öğretmeye başlamışlardı; öyle ki, Bursa'ya vardığı zaman artık sözlüğe ihtiyacı yoktu. Antakya'dan Bursa'ya kadar yerlilerin hepsinin Türkçe konuştuğunu kaydetmiş ve "veciz ve anlaşması kolay çok güzel bir dil" diye ilave etmişti[79].

La Broquière'in Türkler hakkında söyleyeceği çok şey vardı. Onların zor bir hayata alışık olduklarını, azla kanaat ettiklerini ve maddî rahatsızlıklara aldırış etmediklerini gözlemlemişti. Buna rağmen hoş mizaçlıydılar, kendilerini geçmiş tarihlerini ve yerli kahramanların yiğitliklerini anan türkülerle eğlendiriyorlardı. Ayrıca çok cömerttirler ve yiyeceklerini yabancılarla seve seve paylaşırlar ki, bu Hristiyanlar'ın asla yapmadıkları bir şeydir! Yakışıklı insanlardır; erkekler sakallı, orta boy ve kuvvettedirler. Fakat alışılmış "Türk gibi kuvvetli" deyiminin doğru olmadığını ilave ediyor; çünkü o Hristiyanlar'ın ekserisinin onlardan daha güçlü olduğunu düşünüyordu. Bununla birlikte onlar çalışkan, çok disiplinli ve pratiktiler. La Broquière, onların dinini irdeliyor ama Türkler'in her zaman buna göre davranmadıklarını söylüyor. Antik Epiphania olan Hama'da bir Rum'un evinde beş Türk'le bir-

[79] *Le Voyage d'outremer de Bertrandon de la Broquière*, C. Schefer edisyonu, Paris 1892, s. 7-65, 100, 101.

likte katıldığı ve neredeyse kavgayla son bulan bir içki partisinin eğlenceli hikâyesini anlatıyor[80].

İstihbarat ajanı olarak meslek hayatı Kütahya'da neredeyse son bulacaktı. Sultan II. Murad'ın oğlu ve Amasya Sancakbeyi Alaeddin Ali'nin sarayına mensup bir Türk görevli La Broquière'in Batılı olduğunu farketmiş ve onu casus olmakla suçlamıştı. Türk, şayet o hacı veya tüccar olsaydı Suriye'den memleketine gemiyle döneceğini ileri sürmüştü. La Broquière mazeret olarak Venedikliler'e Cenevizliler'in savaşmakta olduklarını ve deniz yolunun emniyetsiz olduğunu beyan etmişti. Anlaşılan Türk tatmin olmuştu ve La Broquière'in Burgonya'dan geldiğini öğrenince ilgisi artmıştı; çünkü kendisinin Batı'da bulunduğunu, Paris'i ziyaret ettiğini ve Barnabo adında bir paralı asker başbuğunun emrinde hizmet ettiğini beyan etmişti; buna şaşıran Burgonyalı "O, efendim Dük Jean prensken Macaristan savaşında esir alınanlardan biriydi" sonucuna varmıştı[81].

Kervan, Kütahya'dan La Broquière'in uzun uzadıya tasvir ettiği Bursa'ya gitmişti. O, özellikle II. Murad'a ait olan büyük bir saraydan etkilenmişti. Sultanın orada elli karısını barındırdığını ve sık sık onlarla sandal safası yapıp eğlenmek üzere geldiğini öğrenmişti. Hristiyan esirlerin satıldığı bir pazar yerine de gitmişti ve satılmayı bekleyerek tezgâhların üstünde sıra sıra bağdaş kuran Hristiyan erkek ve kadınların acıklı manzarası karşısında kederlenmişti. Cenevizli tüccarların refakatinde yolculuk yaparak Pera'ya gitmiş ve orada Benedetto Folco da Forli adında Milanolu bir sefirle karşılaşmıştı. Türkler'le Macaristan arasında bir barış görüşmesi yapmak üzere sultanın sarayına gidecek olan sefir, La Broquière'in kendisine refakat etmesine müsaade etmişti.

---

[80] *A. g. e.*, s. 72-80, 96, 97, 216, 217.

[81] *A. g. e.*, s. 128, 129; Niğbolu'ya giderken Haçlılar'ın esir aldığı Türkler hakkında A. S. Atiya, *Crusades in the Later Middle Ages*, s. 443, 444 ile karşılaştırınız.

İstanbul'da kısa bir süre kaldıktan sonra sultanın huzuruna çıktıkları Edirne'ye doğru yola koyulmuşlardı[82].

La Broquière, Büyük Türk'ün ve çevresinin canlı bir resmini çizmiştir. Murad'ı kısa boylu ve tıknaz, Tatar yüzlü, yüksek elmacık kemikleri, esmer teni, büyük bir kanca burnu, küçük gözleri ve yuvarlak bir sakalı olan bir kişi olarak tasvir etmektedir. Sultanın zevklerine avlanmak, kadınlar, oğlanlar ve özellikle şarap dahildi. Ama yumuşak başlı, cömert ve barışçı bir hükümdardı ki bu Hristiyan âlemi için bir şanstı; şayet sultan bütün kuvvetlerini seferber etseydi Avrupa'nın büyük kısmını kolayca ele geçirirdi. La Broquière, sultanın idaresini övmekte ve adaletin tevziini, vergilendirme sistemini, paşaların hüküm sürmesini, devlet teşkilâtını, görevlileri ve teşrifatı irdelemektedir[83].

Sonra Türk ordusunun, terkibinin, silahlarının ve taktiklerinin tahliline geçmektedir. Sultan, Yunanistan'da 4 bin veya 5 bin kulunun dahil olduğu 120 bin kişilik bir ordu çıkarabiliyordu. La Broquière, bu kuvvetin yarısı kadarının veya 60 bin kişinin herbirinin atı, tirkeşi ve kılıcı olan iyi silahlanmış ve etkili olduklarını düşünüyordu. İyi silahlanmamış ve atı olmayan, çoğu kez sadece bir topuz taşıyan geriye kalanlar pek işe yarar değillerdi. Bu gücün teşkili için sultanın her süvariye sekiz akçe ve her piyadeye beş akçe ödemesi gerekiyordu. La Broquière, sultanın mâli durumuna da büyük ilgi göstermişti. Hükümdar kira ve haraç olarak yılda 2.5 milyon düka altını topluyordu ve bir kaynağa göre 1 milyon düka altınlık, başka bir kaynağa göre ise bunun yarısı kadar bir hazineye sahipti. Ajanımız kölelerinin ve kadınlarının değerini

---

[82] *Le Voyage*, s. 132-136, 141, 142. Milano sefaret heyeti hakkında bakınız G. Romano, "Filippo Maria Visconti e i Turchi," *Arhivio storico lombardo (Lombardia Tarih Arşivi)*, XVII, 1890, 585-618 ve D. Vaughan, *Europe and the Turk*, s. 49-51.

[83] *Le Voyage*, s. 181-198. Murad ve sarayının Tafur tarafından *Travels and Adventures*, s. 127-137'deki tasviri ile karşılaştırınız.

1 milyon altın olarak tahmin ediyordu; değerli sofra takımlarına da aynı miktarda değer biçiyordu. Büyük Türk, tek bir yıl hiçbir şey vermezse 1 milyon düka altını tasarruf eder diye devam ediyordu. Sayıları süvari ve yaya 5 bini bulan kapıkulu askerlerine gelince onlara sadece maaşlarını ödüyordu. Bu kuvvetlerin haricinde Yunanistan'da sultandan timar almış olan ve sultan onları nereye götürürse orada savaşmaya hazır olmaları emredilmiş 30 bin kişi vardı. Benzer şekilde Türkiye'de büyük sayıda zeametler bağışlamıştı ve bunların sahipleri ona belli sayıda adamla hizmet etmekle yükümlüydüler.

Harp zamanında bu kaynaklardan temin edilen askerler, sultana barış zamanından daha pahalıya mâl olmuyorlardı. Aslında seferberlik yaptığı zaman sultan para kazanıyordu, çünkü Türkiye'den gelen birlikler Yunanistan'a geçerken comarcheallar[*] at başına beş, adam başına üç akçe ödemek zorundaydılar. Tuna'yı geçerlerse yine benzer meblağlar ödüyorlardı. Sultanın ayrıca bütün esirlerin beşte birini alma hakkı vardı. La Broquière, nihayet yakın zamanda Yunanistan'da bulunan ordunun büyük bir kısmının Sırbistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve başka yerlerden gelen Hristiyanlar'dan müteşekkil olduğunu ve birçok Hristiyan kölenin Türkler'in saflarında savaştığını kaydetmiştir[84].

La Broquière, Yunanistan'da Hristiyan Rumlar'ın kitleler halinde ihtidasına şahit olmuştu. Türk askerleri tam techizat kışlalarından çıkmışlar ve borular çalarak şehirlerde resmigeçit yapmışlardı. Bu münasebetle küçük halkalardan yapılmış zırhlar

[*] Muhtar (çev.).

84 *Le Voyage*, 182-185. Rütbeler ve maaş cetvelinin detayları için bakınız *Ordo Portae*, Şerif Baştav edisyonu ve tercümesi, Budapeşte 1947, ve Jacopo de Promontorio de Campis, *Stato del Gran Turco (Sultanın Devleti)*, F. Babinger edisyonu, *Sitzugsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Heft 8'de, 1956.

giymişlerdi. Öyle ki, Burgonyalı seyyahımıza, Julius Sezar'ın askerlerinin gördüğü resimlerini hatırlatmışlardı. Zırhları kalçalarının yarısına kadar uzanıyordu ve iliştirilmiş olan bir parça ipekli kumaş baldırlarına kadar geliyordu. Yüksekliği yarım kadem olan sivri, beyaz başlıklar giymişlerdi. Bunların dört tarafında önünde, arkasında ve iki yanında kılıç darbelerini çelmek için düşünülmüş metal parçalar veya clinques tutturulmuştu. Bu miğferlerin üstünde genellikle demir tellerden yapılmış bir başka parça vardı. Birçoğu zengin bir şekilde tezyin edilmişti ve 40-50 düka altını değerindeydi, diğerleri ise bir iki düka altını değerindeydi ama kılıç darbelerine mukavemet edecek güçteydiler[85].

Daha zengin olan Türk askerleri yay, tirkeş ve mükemmel bir silah olan kılıç taşıyorlardı. Bazılarında özellikle korunmasız bir omuza karşı kullanıldığı zaman acımasız bir âlet olan büyük bir gürz vardı. Bazı Türkler'de at üstündeyken çok usta oldukları yayı kullanırken kendilerini korudukları tahtadan küçük yuvarlak kalkanlar vardı. Türk askerlerinin komutanlarına karşı çok itaatkâr olduklarını bildiriyordu, çünkü itaatsizlik ölümle cezalandırılabilirdi. Sultanın ordusunda tesis olunan disiplinden çok etkilenmiş olan La Broquière, Türkler'in başarılarının büyük kısmını bu hususa atfediyordu: "... savaştaki en büyük zaferlerini ve fetihlerini borçlu oldukları maalesef Fransa Krallığı'ndakinin çok fevkinde olan şeylerden biridir. Türkler'in askeri istihbaratı da disiplinleri gibi Batılı ordularınkine üstündü. Burgonyalı, Türkler'in bir Hristiyan devlet onlara saldıracağı zaman önceden bildiklerini yazıyordu. Büyük Türk, kuvvetlerini düşmanıyla karşılaşmayı beklediği yerden iki veya üç günlük mesafede topluyordu. Bu arada izciler düşmanın hareketlerini izliyorlardı. Sonra önceden bir sürpriz manevra ile Türkler onların üstüne hamle ediyorlardı. Bu harekâtı yaparken öyle bir gizlilik sağlanıyordu ki, 100 Hristiyan asker 10 bin Türk'ten daha çok gürültü çıkarıyorlardı.

[85] *Le Voyage*, s. 219, 220.

Toplanma bölgesinden harekâta başlayıp, sonra saldırıyı başlattıkları harekât hattına geçiyorlardı. Bir kudümün çalınmasıyla öncü birlikler yürüyüşe geçiyor ve geriye kalanlar sürekli bir hat halinde onları takip ediyordu. Atları bu nevi harekât için özellikle eğitilmişti. Hafif silahlı oldukları için Türkler cebrî yürüyüşle bir gecede normal şartlarda üç günde katedecekleri mesafeyi katediyorlardı[86].

Düşmanla karşılaşmak için seçilen yere geldikleri zaman birçok gruba bölünüyorlardı. Grupların sayısı ve büyüklüğü mevcutlarının miktarına ve arazinin özelliğine bağlıydı. Sonra pusu kuruyorlardı. Süratli atlara binmiş izciler düşmanın tertibini tespit etmek için gönderiliyorlardı. Şayet düşman düzensiz bir vaziyette yakalanırsa Türkler inisiyatifi ele alıp hemen hücum ediyorlardı. Şayet düşmanı savaş nizamını almış olarak bulurlarsa süratle at sürüp, hatlarının yanlarından dolanıp ölümcül bir isabetle oklarını atıp duruyorlardı. Düşmanı kargaşaya düşürene kadar uzun bir süre büyük bir yoğunlukla ok atmaya devam ediyorlardı. Hasımları karşı saldırıya geçmeye kalkışırsa Türkler hâlâ yaylarını takipçilerine karşı müessir bir şekilde kullanarak geriye çekiyorlar ve dağılıyorlardı. Onları takip eden düşman saflarını bozar bozmaz Türkler'in komutanı kudümüne üç kere vururdu. Diğer Türkler aynı şekilde karşılık verir ve liderlerinin etrafında tekrar toplanırlardı. Düşmanın düzeni yeterince bozulmuşsa Türkler yerlerinde sebat eder ve saldırısını karşılarlardı. Şayet düşman hâlâ birlik hâlindeyseler Türkler tekrar gruplara ayrılır ve hasımlarına değişik noktalarda hücum ederlerdi. Düşman birliklerinin

---

[86] *A. g. e.*, s. 222. XVI. yüzyılda *The Policy of the Turkish Empire*'ın (Londra 1597) İngiliz yazarı hâlâ şöyle düşünüyordu. "... that the chiefest cause of their sodaine and fearefull puissaunce, hath beene the excellencie of their Martial discipline ioyned with a signgular desire and resolution to aduance and enlarge both the bounds of their Empire and the profession of their Religion".

düzenini bozdukları bir usul de atlarının arasına ateş atmaktı. Başka bir taktik de saflarının önüne deve veya hecinleri yerleştirmekti. Bunlar düşman süvarisine karşı sürülürse atlarını çılgınca kaçırtıyorlardı[87].

La Broquière, Türkler'in geçmişte bu metodlarla Hristiyanlar'ı yendiklerini beyan ediyordu. Zaferlerini genellikle 100 bin, 120 bin veya hatta 200 bin kişilik ordularla kazanmış olmalarına rağmen bu sayılar göründükleri kadar müessir değildi. Birçok Türk askeri yetersiz şekilde silahlanmıştı ve Türk ordusunun önemli bir kısmı daima Hristiyanlar'dan müteşekkildi ki, La Broquière onların şayet hatırı sayılır bir Hristiyan kuvvetini görürlerse taraf değiştireceklerinde ısrarlıydı. La Broquière, Türkler'i dürüst, sadık ve cesur bir ırk olarak bulduğunu kabul ediyordu; ama onların yenilmez olmadıklarını iddia ediyordu. Batı'dan gelen iyi düzenlenmiş, Türkler'in savaş usullerine aşina olan, Türk ordusunun sadece yarısı büyüklüğündeki bir ordunun zafer kazanmak için her nedeni vardı[88].

Lille şöleninden çok kısa bir süre sonra Philip, La Broquière'e Doğu Akdeniz hakkındaki bulgularını yazıya dökmesini emretmişti. Onun aynı zamanda Torzelo'nun tavsiyelerini tenkit etmesi ve kendi harekât planını sunması istenmişti. La Broquière, Osmanlı ordusunun çeşitli unsurlarının büyüklüğü ile ilgili olarak Yunanlı'nın verdiği rakamların bazılarını tashih etmesine rağmen genelde Torzelo'nun Türk askeriyesini değerlendirmesiyle hemfikirdi. Türkiye'ye giden birçok güzergâhı sorguluyordu ve Balkan Hristiyanlar'ından gelecek yardım hususunda şüphe duyuyordu. Latin prenslerine Türkler'in savaş metodlarını bildirmeyi ihmal ettiği için Torzelo'yu tenkit ediyor ve Osmanlılar sürpriz taktiklerinin ustası oldukları için her zaman

[87] *Le Voyage*, s. 220-224.

[88] A. g. y., s. 224, 225.

güvenliği sağlamanın gerekliliğini vurguluyordu. Türkler'in mağlup edilmesinin ve Kutsal Topraklar'ın yeniden ele geçirilmesinin Torzelo'nun ileri sürdüğü kadar kolay olmadığı hususunda Dük Philip'i ikaz ediyordu[89].

La Broquière, Türkler arasında edindiği tecrübeleri temel alarak ve Batılı şövalyelerin Niğbolu'da yaptıkları felâketi mucip hataları bilerek aşağıdaki önemli tavsiyelerin dahil olduğu kendi planını sunuyordu: (1) Muharipler İngiltere, Fransa ve Almanya'dan devşirilmeli ve savaşçılardan, kundaklı yay kullananlardan ve okçulardan müteşekkil olmalıydılar; (2) orduya hizmeti muntazaman ödenmeliydi; (3) geçtikleri ülkelerden parasını ödemeden hiçbir şey almalarına müsaade edilmemeliydi; (4) hepsi hafif bir şekilde silahlanmalıydı ve o hangi silahları taşıyacaklarını tafsilâtlı bir şekilde belirtiyordu; (5) ordu bir bütün olarak bir arada kalmalı ve hiçbir şart altında bölünmemeliydi; (6) Hristiyanlar Türkler'le savaşa tutuştukları zaman öncüleri ve dümdarları kanatları korumak için yeni pozisyonlar almalıydılar; okçular ana kuvvete karıştırılmalı ve çarhacı olarak kullanılmalıydılar; şövalyelerin çarhacılık yapmasına müsaade olunmamalıydı; hafif silahlı birlikler ana kuvvetin önüne ve kanatlarına yerleştirilmeliydiler ve Türkler'in ana kuvveti parçalamasına müsaade edilmemeliydi; yoksa herşey mahvolurdu; (7) nihayet Türkler geri çekildiği veya ricat taklidi yaptıkları zaman şayet Hristiyanlar onları takip ederlerse bu yekvücut halinde ve intizam içinde yapılmalıydı, her zaman Türkler'in bir karşı saldırısını göğüsleyip püskürtmeye hazır olmalıydılar. Ordu kitle hâlinde ilerlerken Türkler onun önünden kaçmaya mecbur olacaklar ve herşeyi geride bırakıp, Avrupa'dan geri çekilecekler veya dezavantajlı bir durumda sonuç verici bir çatışma riskine girip mağlup edileceklerdi[90].

---

[89] Reiffenberg, Monuments, V, 544-546'da L'Advis et advertissement.

[90] A. g. y., s. 546-549.

Türkler'le fiilî savaşta kesinlikle daha tecrübeli olmakla beraber belki La Broquière kadar bilgili olmayan Geoffroy de Thoisy de Doğu Akdeniz hakkındaki Burgonyalı uzmanlar arasında sayılmalıdır. Dükün müşaviri ve mabeyncisi olan o, Doğu Akdeniz'de ilk defa 1432'de La Broquière ile seyahat etmişti. Mısır Memlükleri'nin hücumuna karşı Rodos Şövalyeleri'ni müdafaa etmek için gönderilen küçük filoya kumanda eden de Thoisy idi. Üç kadırga ile bir çektiriye kumanda ederek Varna Haçlı Seferi ile müttehit olarak 1444-1445 seferine katılmış ve Kuzey Afrika ve Rodos açıklarında, Konstantinopolis dolaylarındaki sularda ve Karadeniz'de çarpışmalara katılmıştı. Bekleyeceğimiz üzere 1454'te Haçlı Seferi yemini edenlerin arasındaydı. 1456'da ve tekrar 1464'te seferi müzakere etmek üzere Napoli ve Roma'ya yollanmıştı. Bütün bunların ışığı altında de Thoisy, Philip'e aşağıdaki sözlerle hitap ettiği zaman gerçek düşüncesini ifade ettiğine inanabiliriz: "Julius Sezar'ın Teselya'da Pompeus ile savaşa gittiği zaman yaptığı seferden bunun daha büyük olacağını söyleme cüreti göstereceğim, Tanrı dilerse" [91].

Geoffroy de Thoisy, II. Pius'un Haçlı Seferi hazırlığının 1463-1464'te ateşli bir zirveye ulaşan planlama ve müzakerelerine aktif olarak katılmıştı. İki planın müellifi olan de Thoisy, La Broquière'in aksine tamamen bir deniz yoluyla sefer taraftarıydı. Ara ve nihaî hedefler olarak Gelibolu ile ele geçirilmesinin Türkler'i felç edeceğini beyan ettiği İstanbul'u öne sürüyordu. Venedik ile işbirliği yapmak hususunda tereddütleri vardı. Kullanımlarının Türkler'i filonun hedefi hususunda karanlıkta bırakacak olan muhtemel harekete geçme yeri olarak güney İtalya, Ragusa veya İyonya adaları limanlarını tavsiye ediyordu. Fakat en önemlisi tecrübesinin tavsiyesine büyük bir ağırlık vermesi gereken de Thoisy, denizlere

[91] De Thoisy'nin faaliyeti hakkında bakınız C. Marinescu, "Philippe le Bon, duc de Bourgogne et la croisade (première partie, 1419-1453)", *Actes du VIe congrès international d'études byzantines*, I, Paris 1950, s. 154-165.

açılmadan önce ihtiyat ve itinalı bir hazırlık hususunda ısrar ediyordu. Teşebbüsün başarısı için barış ve Burgonya'nın komşularından teminat alınmasıyla birlikte zaman ve yeterli kuvvet kesinlikle gerekliydi[92].

Bu tavsiyesinde de Thoisy'e, dükün Türkler hususundaki otoritelerinden bir başkası, 1444-1445'te Philip'in filosunun sabık başkomutanı Walerand de Wavrin güçlü bir şekilde arka çıkmıştı. O da deniz yoluyla seferin lehinde olmasına rağmen Ecluse'de techiz edilmekte olan gemilerin vaktinde hazır olmayacaklarını iddia ediyordu. Ayrıca teklif edilen kuvveti değil belki 20 bin veya 30 bin Türk ve pek çok top tarafından korunan Gelibolu gibi muhkem bir limana veya üç misli daha güçlü olan İstanbul'a saldırmak şövalyeleri ve atlarını nakletmeye bile yetersiz buluyordu. Daha fazla zamana ihtiyaç olduğunu beyan ediyordu. Venedik ve papa ile mutabakata varılan kuvvetler yeterli değildi. Okçuları, topları ve levazımı taşımak için 16 veya 20 büyük geminin dahil olduğu daha büyük bir filonun inşasında ısrar ediyordu. De Thoisy, ile hemfikir değildi ve başarı için Venedik'in desteğinin şart olduğuna inanıyordu ve İtalyan tekneleri ile buluşup müşterek hareket planlarını uzun uzadıya müzakere ediyordu. Fakat de Thoisy gibi o da alelacele yapılacak şeylere karşıydı. İngiltere ile Fransa arasında sağlam bir barış vazgeçilmez bir şarttı ve iki kral, dükle beraber olması için kendi keselerinden büyük ve güçlü bir ordu çıkarmalıydılar. Şayet öne sürüldüğü gibi Burgonya, Venedik ve Papalık tek başlarına hareket ederlerse neticenin felâket olacağına kâniydi ve şöyle diyordu;

---

[92] M. le Glay, "Sur la croisade projetée 1453", *Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire, 3rd series*, II, 1861, s. 213-228'deki metin; ama editör tarafından yanlış tarih verilmiştir. C. Marinescu, "Philippe le Bon, duc de Bourgogne, et la croisade (deuxième partie, 1453-1467)", *Bulletin des études portugaises et de l'institut français au Portuga)*, New series, XIII, 1949, s. 17-19 ile karşılaştırınız.

"Ve İstanbul'u fethetmeksizin ordu dağıldı, bu Türkler için büyük gurur olacak ve imanın düşmanlarına büyük cesaret verecek, zira onlar sayın dükü Hristiyan prenslerin en korkulası, en güçlülerinden biri sayıyorlar"[93].

İki tarafın askeri imkânlarının gerçekçi bir değerlendirmesini temel olarak alan ihtiyatlı yaklaşım dükün bütün müşavirleri tarafından paylaşılmıyordu. Burgonya sarayında pek az kişinin tavsiyesine Jean Germain'inkinden (ölümü 1460) daha çok değer veriliyordu. Teolog, diplomat, müşavir ve idareci olan Jean Germain, dükü, Basel ve Floransa konseylerinde temsil etmişti, Düşeş İsabel'e günah çıkartan papazdı, Altın Post Tarikati'nin ilk şansölyesiydi, Philip'in konseyinin başkanıydı ve peş peşe Nevers ve Châlon-sur-Saône Piskosposu olmuştu. Başlıca dinin ve şövalyeliğin prensipleri ve uygulaması ile ilgilenen Germain, hiçbir zaman teşebbüsün hikmetinden şüphe etmemişti[94]. İslâmiyet'e karşı barışçı bir siyasetin taraftarı olan Fransisken Juan de Segovia ile yazışmalarında Kitabı Mukaddes'in yetkisini, papaların beyanlarını ve Hristiyan şövalyelik kurumunun tarihî kayıtlarını zikrederek Haçlı Seferi'ni müdafaa etmişti. Batı'nın hemen maruz kaldığı tehlike karşısında askeri yaklaşımın süregiden Türk saldırganlığı karşısında yegâne müsbet garantiyi teşkil ettiğini beyan ediyordu[95].

---

93 Reiffenberg, *Monuments*, V, s. 549-553'te L'Advis de monsr de Wavrin touchant le voyaige de Turquie. Marinescu, "Philippe le Bon (pt. 2)", s .19-21 ile karşılaştırınız.

94 Abbé Bugniot, "Jehan Germain, évèque de Châlon-sur-Saône (1436-1460), *Mémoires de la société d'histoire et d'archéologie de Châlon-sur-Saône*, IV, 1863, s. 377-401. Kitabı *Liber de virtutibes Philippi Burgundiae*, bölüm 40-57'deki görüşleri ve 1450 yılında Mons'da Altın Post Tarikati'nin huzurunda verdiği, de la Marche, *Mémoires*, II, s. 486'daki vaazı ile karşılaştırınız.

95 Cabenalas, *Juan de Segovia*, s. 329, 330.

1452'de Germain, o sırada İstanbul'u kurtarabilecek olan Haçlı Seferi'ne VII. Charles'ın desteğini sağlamak için Fransa'ya giden misyona katılmıştı. Bu münasebetle *Châlon Piskoposu Le Discours du Voyage d'aultremer au Très Victorieux Roi Charles VII (Châlon Piskoposu Çok Muzaffer Kral VII. Charles'ın Deniz Aşırı Seyahati'nin Anlatımı)*'yi hazırlamıştı. İslâmiyet'in yükselişini ve fetihlerinin ekserisinin Hristiyan ülkelerinde yapıldığını vurgulayarak 1450'lerde Müslüman dünyasının hâlihazırdaki durumunu tasvir etmişti. Mısır sultanının Kutsal Topraklar üzerinde hüküm sürmesi Hristiyan âlemi için en büyük utançtı. Germain, VII. Charles'a İsa'nın düşmanlarına karşı ordular sevketmiş olan Fransız krallarının geçmişteki zaferlerini hatırlatıyordu. Yine bir Fransız kralının Hristiyan âlemini muhafaza etmek için dövüşmesinin vakti gelmişti. O anda Türkler Yunanistan'da Hristiyanlığı yok etmeye gayret ediyorlardı! Büyük Türk, rütbe ve mevkileri ne olursa olsun bütün Hristiyan tebaasının üçüncü oğullarını Türk olmak üzere vermesini ferman etmişti: "...yâni sünnet olmak ve vaftizini ve imanını inkar etmek, eğer ergin yaştaysa". "Büyük Türk, büyük bir küstahlık ve kendini beğenmişlikle ilk fethi olan Küçük Asya'yı, Eski Türkiye olarak adlandırmıştı" diye devam etmişti Germain. En son fethi olan Yunanistan'a Yeni Türkiye diyordu. 20 yıl boyunca Macaristan'a saldırmaktan geri kalmamıştı. Şayet Tanrı ve Hristiyan prensler onu durdurmazlarsa muzaffer olmaya devam edecek ve Konstantinopolis onun olacaktı (bu kehaneti bir yıl sonra gerçek olacaktı). Oradan Eski Roma'ya geçmek onun için kolay bir iş olacaktı ve İtalya'da kendisine yardıma amade olan çok kişi bulunacaktı! Onun niyeti kendisine Doğu'nun ve Batı'nın imparatoru demekti ve bütün Hristiyan prensler onun haraçgüzârı olacaklardı. "Doğu'daki Hristiyanlığın küçük devletinin şikâyetleri/sızlanmaları" diye devam ettikten sonra Türkler ve Memlükler durdurulmazlarsa neler olacağı kehanetinde bulunan Germain, o sırada Haçlı Seferi'ne çıkmayı müsait kılan şartları

saymaya girişiyordu. Zaman uygundu, "...Türk'e ve Mısır sultanına büyük darbe vurmak ve Hristiyanlığa bir büyük yardımda bulunmak" diye beyan etmişti[96].

Haçlı Seferi kışkırtmaları edebiyatına payına düşen katkıda bulunmanın yanısıra Jean Germain'in asıl hüneri İslâmiyet'i cerhetmesinde yatıyordu. *Koran and Life of Mohammed*'in bir nüshasına sahipti. Kitaplar La Broquière tarafından Şam'daki Venedik elçisinin özel papazından satın alınmış ve İyi Philip'in talebi üzerine Châlon Piskoposu'na devredilmişlerdi[97]. Germain'in konu ile ilgili olarak Latince üç kitap yazdığı kabul edilmektedir: *Adversus Turcarum Alcoranum*; *Adversus Mahometanos et Fideles (Türkler'e, Kur'an'a Karşı: Müslümanlar'a ve Müminlere Karşı)* ve *De Saracenorum Legis Falsitate Tractatus (Müslümanlar'ın –Sarazenler'in- yasasının sahteliğine dair inceleme)*. Mesele, duvar halıları sanatını ele alan kitabı *Deux Pans de la Tapisserie Chrétienne*'e de bir yolunu bulup girmişti. Fakat mevcut el yazmalarının sayısına göre karar vermek gerekirse en tanınmış eseri *Le Débat du Crétien et du Sarrazin*'dir (Müslüman ve Hristiyan'ın Tartışması). Güya Araplar'ın imparatorunun sarayında bir Hristiyan ile bir Müslüman arasında yapılan bir diyaloğun popüler tarzını kullanan Germain, İslâmiyet'in divaneliğine saldırıyor, İsa'nın otantikliğini destekleyen delilleri ve Hristiyanlığın lehine olan diğer tezleri yeniden gözden geçiriyor ve kendini tatminen İslâmiyet'in lehine Hristiyanlığı inkâr etmek için genellikle zikredilen motiflerin sahteliğini ortaya çıkarıyordu. Kitabı Mukaddes'in varsayılan otoritesinden ve Hristiyanlığın üstünlüğünden tezini yürüten Germain, Hristiyan polemiğinin başka bir eserini yaratmıştı ve Batı'nın İslâmiyet hakkındaki bil-

[96] Liber de Virtutibus Philippi Burgundiae, s. 77, 78; "Le Discours", *ROL*, III, s .314-338'de.

[97] *Le Voyage*, s. 260, 261.

gisine hiçbir yenilik katmadığı gibi, Müslüman dünyasına yapıcı bir yaklaşımda da bulunmamıştı[98].

Germain'in 1463-1464'teki saray konferanslarına katılmak için hayatta olmamasına rağmen muhafazakâr teologun tezleri memleketin mâli durumu ve Türkler'le savaşmak için yeterli kuvvetin yokluğundan dükün din adamı olmayan müşavirlerinden benzer şekilde daha az endişelenen başkaları tarafından şiddetle savunulmuşlardı. Bu kampa mensup olan reform düşünceli yüksek mevkili din adamları Ortodoks formüle bağlılıklarından sapmıyorlardı: Hristiyan kilisesinin müdafii olarak Hristiyan prens bütün bencil menfaatlerinden feragat ve Hristiyan kardeşlerinin kanını dökmekten imtina etmeliydi; papanın peşinden gitmeli ve salibi olmalıydı; muhakkak başarılı olurdu; çünkü Tanrı ister![99] Sonunda Philip, niyet ile gerçek arasındaki boşlukta bocaladı: şövalyelik siyaseti pratik siyasetin şartlarıyla uyumlu değildi. Gayrimeşru oğlu Antoine'nin kumandasındaki göstermelik bir kuvvet Akdeniz'e yelken açtı ama pek az şey başardı[100]. Philip, etkileyici bir mazeret listesi toparlamayı başarmıştı; oğlu ve sabırsız halefi Charles ile olan problemler; dükün kendisi yaşlı idi

---

[98] Paulin Paris, *Le Manuscrits français de la bibliothèque du roi*, Paris 1836, I, s. 83-86. *Catalogue des manuscrits français: Ancien fonds*, Paris 1868, I, 5, 162; no. 69, 70, 947, 948. Bugniot, "Jehan Germain", s. 394-401; *Cartellieri, Court of Burgundy*, s. 136; R. W. Southern, *Western Views of Islam*, s. 94-98; ve Doutrepont, *La Littérature française*, s. 252 ile karşılaştırınız.

[99] Doutrepont, "L'Èpitre à la maison de Bourgogne sur la croisade turque projetée par Philippe le Bon (1464)," *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 3 rd series, II, 1906, s. 144-195; H.-V. Sauerland, "Rede des burgundischen Gesandten und Bischofs von Tournay Wilhelm Filastre in Sachen Cines Kreuzzugs gegen die Türken, gehalten zu Rom am 8. October 1463 im öffentlichen Consistorium vor Papst Pius II", *Römische Quartalschrift*, V, 1891, s. 352-363.

[100] C. Marinescu, "Philippe le Bon (pt. 2)", s. 22, 23.

ve sağlığı iyi değildi, metbuu XI. Louis seferin ertelenmesini talep ediyordu ve şayet Philip ona kulak asmazsa dehşetli şekilde tehdit ediyordu[101]. Fakat muhtemelen en ağır basan onun durumun gerçeklerini görmesini sağlayan tecrübeli müşavirlerinin tavsiyesiydi. Burgonya Dükü, Haçlı Seferi fikrinden vazgeçmemişti (aslında din adamı olmayan müşavirleri de vazgeçmemişlerdi) ama büyük bir sefer için olan eski düşüncesini bir kenara bırakıp arasıra kuvvet gösterisi ve sınırlı çatışma ile –kısacası bir arada yaşamak ve uzlaşma siyaseti olan- yürütülen muasır siyaseti kabul etmek zorundaydı.

[101] *A. g. e.*, s. 24-28.

Bölüm V

Şövalyeler Harekete Geçiyor

Batılı prensler istemeyerek de olsa tedricen Türkler'le bir ilerlemelerini tahdit ve bir arada yaşamak siyasetine doğru yol alırken şövalyelik ananesinin daha saldırgan bir yaklaşımını benimseyen hâlâ birçok taraftarı vardı. Şövalyelik yasasının İslâmiyet'e karşı aman vermeksizin savaş sürdürülmesini gerektirdiğine inananlar arasında özellikle askerî-dinî tarikatlerin mensupları öne çıkıyordu[1]. Cesaret, ün, şeref, sadakat ve dinin korunmasına dair olan şövalyelik ülkülerine bağlılık hâlâ en mükemmel ifadesini şö-

[1] Türk tehdidi ile ilişkili en önemli tarikat Rodos'taki Hospitaliye Şövalyeleri idiler. Takaddüm eden dönem için standart eser J. Delaville le Rouls'un yazdığı *Les Hospitaliers à Rhodes jusqua la mort de Philibert de Naillac*, 1310-1421, Paris 1913'dür. C. Marinescu, "L'Ile de Rhodes au XVe siecle et l'ordre de Saint-Jean de Jerusalem d'après des documents inédits", *Miscellanea Giovanni Mercati*, Roma 1946, V, s. 340-382; ve N. Iorga, *Rhodes sous les Hospitaliers*, Paris 1931, faydalı ama mahdutturlar. Baron de Belabre, *Rhodes of the Knights*, Oxford 1908, ince ve güvenilmezdir ve V. J. Flynn'in "The Intellectual Life of Fifteenth-Century Rhodes", *Traditio*, II, 1944'te vardığı sonuçların tekrar gözden geçirilmesi gerekir.

valye tarikatları müessesesinde buluyordu. XIV. yüzyılın sonunda Haçlı Seferi'nin heyecanlı destekçisi Philippe de Mezieres, Doğu Akdeniz'de Hristiyanlık için yegâne ümidin yeni bir şövalye cemiyetinin tesisinde bulunduğuna inanıyordu. Hayatının büyük bir kısmında kendi Novo Religio Passionus Jhesu Christi'si için destek bulmaya çalışmıştı[2]. Dönemimizdeki yeni tesislerin içinde en mümtazı Altın Post'unkiydi. Burgonya'nın gücü ve ihtişamının sembolünün tüzüğündeki bir madde mensuplarının Hristiyan inancının ve Kutsal Roma Piskoposluğu'nun müdafaası için hizmet etmelerini şart koşuyordu. Burgonya sarayının sadece asillere açık kibar bir biraderliği olan Altın Post Tarikati, münferit mensuplarının kutsal teşebbüse katılmalarının teşvik edilmesine ve toplantılarının Haçlı Seferleri'ni terakki ettirmeye hizmet etmeye yaramalarına rağmen aslen bir Haçlı Seferi Tarikati olarak düşünülmemişti[3]. Özel gayesi Türkler'le savaşmak olan iki tarikat, Beytüllahimli Hanımımız ve İsa Cemiyeti'nin her ikisi II. Pius tarafından tesis edilmişlerdi. Bunlardan ilkinin üssü Limni Adası olacaktı ama kısa ömürlü oldu. İkincisi olan İsa Cemiyeti'nin uzun süre hiç gerçekleşmediğine, sadece baş teşvikçisi olan Gerard Deschamps'ın kendi menfaatlerini gözetmeye yaradığına inanılmıştı[4].

Bu ayıplayan hükmün baş kaynağı tarikati görevlendirmiş olan papadan başkası değildi. Commentaries'in 12. kitabında Pius'un anlattığına göre Gerard, Bologna Şehri'ndeki bir genelevin sahibi olarak bir miktar zenginliğe sahip olmuştu. Fakat İstanbul'un düşüşünden sonra salibi alanlara kurtuluş vaadeden Haçlı Seferi vaizlerinin vaazları sayesinde hidayete ermişti. III.

---

[2] Bakınız A. S. Atiya, *The Crusade in the Middle Ages*, s. 140-154.

[3] Kervyn de Lettenhove, *La Toison d'or*, Brüksel 1907.

[4] II. Pius, *Commentaries*, X, s. 790-792; J. Philippe, *Guillaume Fichet, sa vie ses oeuvres*, Annecy 1892, s. 86 ve E. De Moreau, Histoire l'église en Belgique, Brüksel 1949, IV, s. 296.

Calixtus'un papalığı esnasında 300 kişilik bir çete toplamak için kendi parasını kullanmıştı ama anlaşıldığına göre papadan teşvik görmemişti. Pius, meseleyi ilk defa Mantua Kongresi'ne giderken Gerard, İsa'nın adını taşıyan ve gayesi Türkler'le savaşmak olan bir cemiyet için 10 bin kişiyi askere almasına müsaade edilmesini isteyen bir dilekçe ile karşısına çıktığı zaman öğrendiğini yazmıştı. Papa, Kardinal Bessarion'un ricalarından dolayı olduğunu eklemeye itina göstererek ve sadece bir yıl sefer süresince kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olanların katılmasına müsaade olunması şartı ile talebi kabul etmişti. Papanın icazeti ile mücehhez olarak Gerard, güya taraftar toplamak üzere Fransa'ya gitmişti. Pius, dört yıl sonra Gerard'dan gelen bir haberci Pienza'da karşısına çıkana kadar adamdan bir daha bir şey duymamış olmaktan şikâyet etmişti. Haberci 4 bin kişinin şimdiden askere alınmış olduğunu ve efendisinin kısa zamanda 10 bin kişiden fazlasına sahip olmayı beklediğini bildirmişti fakat işi sürdürmek için paraya ihtiyaç vardı ve Gerard'ın oğlunu alacaklılarından kurtarabilmesi için 200 düka altını özellikle isteniyordu. Gerard, papanın bir Papalık sancağı temin etmesini de istiyordu. Hikâyenin burasında Pius, Bessarion'un hâlâ cemiyete taraftar olmasına rağmen kendisinin Gerard'ın bir sahtekâr olduğuna kâni olduğunu izah etmişti. Bu yüzden tahkikat yapması için bir ajanı, Luca adında bir Dalmaçyalı'yı yollamıştı. Ajan, Gerard'ı Pius'un da "birçok mükemmel adamı" cemiyete katmış olduğunu itiraf ettiği ve dükün öz oğlu Philip'in şayet papa onu tarikatin başına geçirmeyi kabul ederse katılmayı planladığı Savoy'da bulmuştu. Fakat Luca, Gerard'ın orada topladığını söylediği 4 bin kişi ve pek çok silahtan Burgonya'da hiçbir ipucu bulamadığını iddia ediyordu. Papanın ajanı ayrıca şüpheli organizatörü yine hiç asker göremediği Brüksel'e giderken güç bela kurtulduğu tuzaklar kurmakla da suçluyordu. Fakat Gerard'ın görevi aldıktan hemen sonra doğruca Fransa sarayına gittiğini öğrenmişti. Orada VIII. Charles'ı

görünüşte Haçlı Seferi için ama aslında İtalya'da papanın müttefiki Kral Ferrante'nin tahtına talip olan Anjevin[*] için savaşmakta kullanılmak üzere Fransa'da bir ordu teşkil etmesine müsaade etmesi hususunda ikna etmeye çalışmıştı. Pius, Gerard hilesinin keşfedildiğini farkeder etmez "tamamen ortadan kaybolmaya özen gösterdiği" yorumu ile hikâyesine son vermişti[5].

Yukarıdaki hikâyedeki bütün tutarsızlıkları burada ele almaya gerek yoktur. Fakat Pius'un 13 Ocak 1459'da, yâni papanın Mantua'ya doğru yola çıkmasından önce Roma'da tesisini ilân eden Papalık fermanı Dilectis Filis'de (Sevgili Çocuklar Üzerine) cemiyet ve onun teşvikçisi hakkında çok daha lehte konuştuğunu kaydedebiliriz. Bu dökümanda Macaristan'da veya Türkler'in tehdit ettiği başka yerlerde büyük hizmetler ifa edeceğini önceden haber verdiği çok dindar, "dürüstlükte çok üstün" Gerard'a büyük sayıda insanın orator[**] ve nuntiusu[***] olarak atıfta bulunmuştu[6]. Raynaldus'un zikrettiği ve 29 Haziran 1459'da Mantua'da yayınladığı bir Papalık fermanında Pius benzer şekilde cemiyete birçok imtiyazlar bahşediyor ve onu krallar ile prenslerin desteği için tavsiye ediyordu[7]. 30 Ekim 1459'da VII. Charles'a yazdığı bir mektupta kralın o sırada Asti'deki Fransız garnizonunda bulunan ve Pius'un yeni tarikatin komutanlığına getirmek niyetinde olduğu Guillaume de la Tourette adında birini kraliyet hizmetinden affet-

---

[*] Fransız Anjou hanedanı mensubu (çev.).

5 II. Pius, *Commentaries*, X,s. 790-92.

[**] Hatip (çev.).

[***] Papalık elçisi, haberci (çev.).

6 H. Prutz, *Pius II Rüstungen zum Türkenkrieg und die Societasjesu des Flanderers Gerhard des Champs, 1459-66*, Sitzungsberichte der Königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch, philologische und historische Klasse, Münih 1912, s. 60-63'te.

7 Raynaldus, *Annales ecclesiastici*, ad. an. 1459, no. 83; ayrıca *a.g.e.*, ad. An. 1459, no. 10'da Pius'un Cusalı Nikolas'a mülahazalarına bakınız.

mesini talep ediyordu[8]. Diğer taraftan Commentaries'deki menfî hikâyede Pius, Gerard'ın 1459 yılında Fransa'ya gidişinden habercisinin Pienza'ya gelişine kadar cemiyet hakkında hiçbir şey duymadığı dört yıllık bir dönemin geçtiğine bizi inandırmak istiyor. Gerçek olan husus şudur ki, şayet haberci ona Pienza'da geldiyse bunun 1462 sonbaharındaki bir tarihte olması gerekir. Adı evvelce Corsignano olan, Pienza diye adlandırılmasını sağladığı ve şehri yenilemek programı için oldukça çok para harcadığı doğum yerini Pius o zaman ziyaret etmişti[9].

Fakat Pius'un kronolojideki hatalarından çok daha önemlisi, onun Gerard'ı delil olmaksızın sahtekâr olarak itham ve İsa Cemiyeti planlarının tam bir fiyasko olduğunu iddia etmesidir. Çünkü tarikatin kurucusunun ve Haçlı Seferi'nin baş taraftarının kaleminden varılan bu sonuçlara sadece uzun süre sorgusuz sualsiz inanılmakla kalınmamıştır, onlar dönemin Haçlı Seferi çabalarına kara çalmak için de baş delil olmuşlardı. Bu, hem de konunun en yetkili kişisi tarafından meselenin bütününe karşı muasır kayıtsızlığın ve şövalyelerin taahhütlerinin ve yeminlerinin sathîliğinin ispatı değil miydi? Ve kutsal teşebbüsün müflis durumu şimdi eşit derecede genelev patronluğu veya kilise ajanlığı yapabilen Gerard gibi hilekârları ve maceraperestleri, dolandırıcıları cezbettiği hususuyla açıkça ifşa olmamış mıydı?

İster bilgisizlik (Pius, Gerard'ın teşebbüsünün tamamlanışını görecek kadar yaşamamıştı), yanlış bilgilendirilme isterse gerçeklerin bilerek çarpıtılmasının ürünü olan papanın hikâyesi Gerard Dechamps'a haksızlık etmişti. Besançon ve Cenevre'deki arşivlerde bulunan dokümanlara dayanarak Savoy asilzâdelerine ilaveten İsa Cemiyeti'ne Fransa ve Alçak Topraklar'dan katılan başkalarının da olduğunu biliyoruz. Tarikat, mesela papazlar meclisinin

8 D'Achery, *Spicilegium*, III, s. 806'da.

9 Bakınız II. Pius, *Commentaries*, kitap IX ve X.

11 Şubat 1463'te müteakip Pazar gününde Muavin Piskopos Antoine, "Pro bullis super Societate Jesu contra Turchos concessis publicandis..." diye bir vaaz vereceği St. Stefan yortusunda bir tören yürüyüşü yapmayı kararlaştırdıkları Besançon Piskoposu'nun desteğine nail olmuştu[10]. Böyle desteklerin, kendi askere alma çabaları ve cemiyeti ilerletmek için tayin edilmiş olan vaizlerin çabaları sayesinde Gerard, orta büyüklükte bir kuvvet toplamaya muvaffak olmuştu. Maddî kaynak eksikliğinin ve Cenevre gibi dostça davranmayan şehirlerin yoluna çıkardığı müşkilatla elinin kolunun çok bağlanmasına rağmen Gerard, yol boyunca yeni üyeler devşirerek birliklerini Almanya üzerinden Macaristan'a götürmüştü. Kuvvetlerini Kral Matyas Corvinus'unkilerle birleştirmiş ve Macaristan kralının 1 Ekim 1463'ten beri muhasara etmekte olduğu Yayça'da Türkler'e karşı harekâta katılmıştı. 16 Aralık'ta Türk garnizonu teslim olmuştu. Muharebeye katılmasından dolayı İsa Cemiyeti'nin başkanı Türk esirlerinden bir subayın da dahil olduğu payını almış ve bir Türk sancağı ile birlikte tarikatin Osmanlılar'a karşı savaşa katıldığının elle tutulur delili olarak geriye, Batı'ya götürmüştü. Gerard'ın kendisi Macaristan kralı tarafından asilzâde yapılmış ve İmparator III. Frederik'ten Palatin[*] kont ünvanını almıştı[11].

Bu iki hükümdarın tarikatin hizmetlerine verdikleri değere Gerard'ın Batı'da yeni bir kuvvet teşkil edip 1466 ilkbaharında Türkler'e karşı yapılması teklif edilen sefere katılmak için

---

[10] "Delibération du chapitre métropolitan de Besançon," M. Castan, "Rapport sur trois documents rélativfs à la Société de Jésus au XVe siècle", *Revue des sociétés savantes*, 6 th ser., II, 1876, s. 480'de.

[*] Ülkelerinde hükümdar salâhiyyeti olan asilzâde (çev.).

[11] C. L. Fort, "Une Société de Jésus au quinzième siècle. Documents inédites des archives de Génève", *Mémoires et documents de la société d'histoire et d'archéalogique de Genève*, XX, 1879, s. 109-113'te Gerard'ın 8 Aralık 1465'te Cenevre konseyine yazdığı mektubunda anlattıklarına bakınız.

Macaristan'a geri dönmek üzere yaptığı hazırlıklar ayrıca şahitlik etmektedir. Yeni ünvanın yanı sıra, İsa Cemiyeti'nin komutanı ünvanının üstünde Gerard'ın imzasını taşıyan, Cenevre hükümetine hitâben yazılmış 8 Aralık 1465 tarihli bir mektupta yeni projesini gerçekleştirmesini kolaylaştırmak için imparatorun ve Macaristan kralının ona 28 adet "Krala, prenslere ve topluma coşkulu kapalı mektup demeti" verdiklerini okuyoruz[12]. Bu mektupların cemiyetin ve özellikle de başkanının hizmetlerini öven ve kendilerine hitâben yazılanların işbirliği ile yardımını talep eden üç tanesi günümüze ulaşmıştır ve cemiyet ile başkanının Türkler'e karşı savaşmış oldukları hususunu teyide yaramaktadırlar[13].

Evvelce öne sürüldüğü gibi peşpeşe yapılan küçük seferlerin toplam etkisinin muhtemelen genelde kabul olunandan daha büyük olmuş olmasına rağmen Avrupa'nın Türkler'e karşı müdafaasında tarikatin oynadığı rolün öneminde mübalağa etmemeliyiz. Fakat bu bölümün muhtevası içinde İsa Cemiyeti'nin kısa tarihçesi şövalyelik ruhunun prenslerin saraylarındaki şenliklerden ve mızrak dövüşlerinden ve dönemin ahlakî romans edebiyatından daha ötelere uzandığının bir diğer teyidi olarak önemlidir. Şövalyeliğin eski ihtişamını büsbütün geri getiremese de onun ülkülerine ve standartlarına özenenlerin davranışını etkilemeye devam ediyordu. Macera ve ün, onurun ve inancın müdafaası şüphesiz daha az yüce motiflerle birleşerek insanları yarı dinî bir yasanın disiplini altında bir araya gelmeye ve Hristiyan âleminin sınırlarının ötesine geçmeye sevk ediyordu. Ayrıca onların teşvik ve asker toplama gayretleri, yabancı ülkelerde edindikleri tecrübeler ve yurtlarına getirdikleri hikâyeler ve ganimetler hayal gücünü daha da harekete geçiriyor ve Avrupa'nın İslâm dünyası hakkındaki bilgisine katkıda bulunuyordu.

---

[12] *A.g.e.*, s. 110.

[13] *A.g.e.*, s. 107, 108; ve M. Castan, "Rapport", s. 480-482.

Hem Türkler'e karşı gösterdiği askeri direnişe, hem çabalarının Batı'da celbettiği alâkaya göre hükmedince hiçbir tarikat Rodos Şövalyeleri ile kıyaslanamaz. Küçük Asya sahillerinde, Ege adalarında ve deniz üstünde Osmanlılar'la yaptıkları müsademeler hacılar, tüccarlar, diplomatlar ve tabi şövalyelerin kendileri tarafından duyuruluyordu. Karargâhının hâlâ Doğu Akdeniz'de bulunmasına rağmen tarikat, üyelerini Avrupa'nın asilleri arasından derliyordu. Birçok Batı ülkesinde, şövalyelerle subayların çoğu kez saray nezdinde nüfuz sahibi olduğu manastırlar ve askeri malikâneler bulunduruyordu. Ününün bazı zamanlarda Batı'daki siyasete karışmasından ve Avrupa'daki müesseselerinin zenginliğinden ve lüksünden dolayı zarar görmesine rağmen tarikatin Osmanlı tehdidine direnişteki benzersiz rolü şimdi eski ihtişamını yeniden tesise katkıda bulunuyordu. Haçlı Seferleri'nin ilk ve en başarılısından gelen ve Müslümanlar'a sürekli şekilde muhasım olan St. Jean Şövalyeleri XV. yüzyılın askeri tarikatları arasında özel bir yere sahiptiler. Sultanın er veya geç kendilerini adalarından atmaya teşebbüs edeceğine kâni olan üstadıazam ve emrindekiler papaya, Latin prenslerine ve Batı'da görevlendirilmiş tarikat subaylarına yardım çağrıları ve durum raporları göndermekte yorulmak bilmiyorlardı. 1477 Temmuz'unda Üstadıazam Pierre d'Aubusson'un Avrupa'daki manastırların başrahiplerine gönderdiği tebliğ bu çağrılar için karakteristiktir. O, atalarının uğruna savaştıkları miras, kâfirlerin zorbalığı tarafından tehdit edilmektedir ve tarikatin bütün mensupları yardıma gelmezlerse kaybedilecektir diye yazmıştı. Mağrur sultan her gün daha güçlü, daha karşı konulmaz olmaktadır. O, hiçbir şeyin durduramayacağı ve herkese dehşet ve yıkım taşıyan bir yıldırımdır. Ordusunu saymak mümkün değildir ve en ufak bir işaretinde ona körükörüne itaat etmektedir. Gemilerinin kaptanları ve müretteb atı becerikli gemicilerdir. En iyi mühendislere, en güzel savaş makinelerine ve dolu bir hazineye sahiptir. Bütün Hristiyanlar'ı

Doğu Akdeniz'den kovmaya yemin etmişti ve antlaşmalara veya kötü mevsimlere aldırış etmeksizin sürekli olarak bütün Hristiyan ülkelerine ve özellikle de şövalyelerin sahip olduklarına boyun eğdirmeye çalışıyordu.

D'Aubusson, casuslardan ve Osmanlı yönetiminde maaşa bağladıklarından Büyük Türk'ün şimdiye kadar toplanmış olan en korkunç güçle Rodos'a saldırmaya hazırlandığını bildiriyordu. İstanbul'un ve Trabzon'un fatihi sınırsız ihtirasına mâni teşkil eden şövalyeleri ezmeye kararlıydı. Şu anda sultan Rodos'un karşısında, anakarada donanmasını hazırlıyor ve kuvvetlerini topluyor diye beyan ediyordu üstadıazam. Avrupa'daki biraderleri şayet hemen yardıma gelmezlerse tarikatin başına gelecek olan kesin felâket üzerinde düşünmeleri için sıkıştırıyordu. Rodos, ateşle çevrilmişti ve her mensubunun desteği olmazsa muhakkak yok olacaktı. Onlara inancın müdafaası için savaşmak yeminlerini hatırlatıyordu. Kendilerini beslemiş olan tarikatin imdadına gelmeleri ve onu barbarların gazabına terketmemeleri için onlara yakarıyordu[14].

D'Aubusson'un beklentilerinin aksine II. Mehmed'in kuvvetleri Rodos'a 1477'de veya müteakip 1478 yılında saldırmadılar. Aslında 1479 yazında şövalyelerle Osmanlı yönetimi arasında sürekli bir barış yapmak göreviyle Rodos'a bir Türk elçisi geldi. D'Aubusson, bunun şövalyeleri gaflete düşürmek için bir hile olduğuna inanıyordu. Buna rağmen Türkler'le bir ateşkes imzaladı ama aynı zamanda büyük bir saldırı bekleyerek hazırlıklarını hızlandırdı. Şövalyeler çok uzun süre beklemek zorunda kalmadılar[15]. 25 Ocak

[14] D. Bouhours, *Histoire de Pierre d'Aubusson, Grandmaistre de Rhodes*, 2nd ed., Paris 1677, s. 94-98'de.

[15] D'Aubusson'un 1480 yılında muhasaradan önceki hazırlıkları için Vertot, *History of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem, Styled Afterwards the Knights of Rhodes, and at Present the Knights of Malta*, İngilizce tercümesi, Edinburgh 1757, III, s. 37-50'ye bakınız. Türkler'le

1479'da iki devlet İstanbul'da barış yaptığı zaman Venedik ile Türkler arasındaki 16 yıllık savaş son bulmuştu. Her ne kadar cumhuriyetin İtalyan düşmanları onun kayıplarından dolayı sevinmiş olsalar bile Batı genelde Osmanlı devinin cesametini ve gücünü arttıran bir barışta teselli bulamıyordu. Akçahisar (Kroya), İşkodra, Eğriboz ve Limni gibi yerlerin sürekli olarak Türkler'in eline geçmesi Hristiyan âleminin düşmanının sadece Balkanlar'a ve Ege Denizi'ne daha sağlam yerleşmesi değil, aynı zamanda yeni saldırıları kolaylaştıracak stratejik kazançlar elde etmesi demekti[16]. Osmanlı sultanı, Batılı Hristiyanlar'ın zihinlerinde gelecekteki niyetleri bakımından hiç şüphe bırakmamıştı. Hemen 1479 yazında Avlonya Sancakbeyi Gedik Ahmed Paşa'ya İyonya adalarına hücum etmesini emretmişti. Arta Despotu, Ayamavra (Santa Maura) Kontu ve Kefalonya ile Zenta Dükü olan III. Leonardo Tocco Türkler'e mukavemet edemeyerek, ailesi ve adamlarından bazılarıyla birlikte Napoli'ye kaçmıştı. Adalar, dükün hizmetkârlarını katlettikleri ve sâkinlerinden birçoğunu İstanbul'a naklettikleri söylenen Türkler'in insafına terkedilmişti. Bu arada Türk akıncıları Macaristan ve Habsburg topraklarına girmiş, taşrayı talan ve tahrip etmişti[17]. Akıncıları, Transilvanya'yı istila eden büyük bir Türk ordusu takip etmişti. Transilvanya Voyvodası Stefan Bathory ve renkli bir kişiliği olan Tımışvar Banı[*] Paul Kinizsi aceleyle Macarlar, Saksonlar, Sırplar ve Ulahlar'dan mürekkep bir Hristiyan ordusunu

müzakereler için L. Thuasne, *Djem-sultan fils de Mohammed II, frère de Bayezid II (1459-1495,)* Paris 1892, s. 12-17'ye bakınız; Babinger, *Mahomet II*, s. 466 ile karşılaştırınız.

16 Babinger, *Mahomet II*, s. 425-456; Thiriet, *La Romanie vénitienne*, s. 390, 391, 435, 436.

17 Bakınız Iorga, *Notes et extraits*, V, s. 45-50; ve "Die Staende von Krain an Kaiser Friedrich IV. über die Türkennot", K. Haselbach, *Die Türkennoth im XV. Jahrhundert*, Viyana 1864, s. IX-XV'de; ve *Anschlag wider die Türken*, Augsburg 1474; bakınız GW, no. 2028-2030.

[*] Macarca bey (çev.).

toplamışlardı. Türkler'le 13 Ekim 1479'da Broos ile Mühlbach arasında karşılaşmışlardı. Gün sona erdiği zaman dönemin en kanlı ve en çetin savaşlarından birinin ardından Türkler'in kaçtığı harp meydanı Hristiyanlar'ın elindeydi[18].

Ne St. Jean Şövalyeleri, ne de Latin Batı bu zafere sevinecek fazla zaman bulamadı. Kuvvetleri bu şekilde meşgulken II. Mehmed, Rodos'a çoktandır beklenen saldırıyı ve İtalya'nın çok korkulan istilasını getirecek olan bir sonraki yılın seferleri için hazırlıklarını tamamlayarak payitahtında kalmıştı. Daha 1479 Aralık ayında Paleologos ailesine mensup bir Rum dönmesi olan Mesih Paşa kumandasındaki bir Türk donanması Rodos önlerinde ve Tilos Adası açıklarında görünmüştü. Fakat her iki yerin güçlü bir şekilde müdafaa edildiğini gören Türkler gelecek ilkbahardaki takviyeleri bekleyerek Physcos Koyu'na çekilmişlerdi. Nihayet 1480 Mayıs'ı sonunda şimdi sayısı 100 tekneden fazla olan Türk donanması geri dönmüş ve 22 veya 23 Mayıs'ta sultanın askerleri topçu ateşinin himayesinde çıkarma yapmış ve adanın batı sahilinde karaya çıkmışlardı. Rodos savaşı başlamıştı[19].

1480 yılındaki Rodos muhasarası Batı'da İstanbul'un düşüşünden sonraki yarım asırda Hristiyanlar'la Türkler arasında olan her savaştan daha çok ilgi uyandırmıştı. Osmanlılar'ın başarıya ulaşamaması önemli bir kayıp olarak telâkki edilmiş ve şövalyeler ile Batı'daki taraftarları tarafından çok konuşulmuştur. Fakat daha büyük bir idrak içinde Türkler'in 1480-1481 yıllarında doruğa çıkan ilerleyişlerinin artan baskısı sadece korku ve endişeye sebep olmamıştı, Latinler'in merakını da mucip olmuştu. Sonuç bazı hâllerde düşmanın, tarihinin, müesseselerinin ve âdetlerinin daha çok araştırılması ve tenkitçi bir gözle incelenmesi olmuştu. Çok eskiden Persler'in İyonya'yı fethinin Yunan tarih yazıcılığının yükselmesinin şartlarını hazırladığı gibi Osmanlılar'ın Hristiyan

[18] Iorga, *GOR*, II, 181, 182; Babinger, *Mahomet II*, s. 458-461.

[19] *A.g.e.*, s. 467.

Avrupa'nın önemli bir bölümünü tâbi kılmalarının Rönesans'ın tarihî düşünce ve uygulamasının gelişmesinde benzer bir tesiri olmuştu[20]. Bu yeni tarihî ilginin delilleri hâkim zevklerin daha da geliştirilmesine katkıda bulunurken onları hemen sermayeye tahvil eden ilk matbaacıların yayın için seçtikleri kitaplarda görülmektedir. Muhasaranın en azından üç tarihçesi neredeyse hemen Batı'da basılmıştı. Bunlardan tarikatin ikinci şansölyesi ve tasvir ettiği olaylara katılmış olan Guillaume Caursin'in yazdığı *Obsidionis Rhodiae Urbis Descriptio (Rodos kentinin Kuşatılmasının Tasviri)* 1480-83'te üç yıl içinde Latince, İtalyanca, Almanca ve İngilizce olmak üzere on defa basılmıştı[21]. Her ikisi de görgü tanığı olan Giacoma de Curti'nin yazdığı *De urbis Collosensis obsidione anno* 1480 a *Turcis Ttentata (Türkler'in 1480 yılındaki Colossos=Rodos Kenti Kuşatma Teşebbüsüne Dair)* ile Mary Dupuis'nin kaleme aldığı *Le Siège de Rhodus da (Rodos'un Kuşatması)* ilki Venedik'te ikincisi Lyons ve Audenarde'de olmak üzere 1480 yılında basılmışlardı[22].

---

[20] Amerika'nın keşfinin ve Türkler hakkında artan bilginin tesirinin muasır âlimleri Herodot'u gerçekten değerlendirmeye ve onun vasıtasıyla kendi dünyalarını daha iyi anlamaya sevkettiği müşahedesinde bulunan A. D. Momigliano, "Herodotus in the History of Historiography", *Studies in Historiography*, New York 1966, s. 137-141 ile karşılaştırınız: "Ona (Herodot'a) anlaşıldığına göre özellikle kendi sâkin tarzında Persler'i anladığı ve onun vasıtasıyla Türkler daha objektif bir şekilde görülebildikleri için değer verilmiş görülüyor". Persler'in Yunanlılar üstünde tarih yazıcılığının yükselişine dair tesiri için bakınız J. B. Bury, *The Ancient Greek Historians*, Londra 1909, s. 15-18, 33-35.

[21] Latince: Venedik 1480, Parma 1480, Bruges 1480, Passau 1480, Barcelona (?) 1481, Roma 1482, Odense 1482; Almanca: Passau 1480-1481; İngilizce: Londra 1483; İtalyanca: Venedik 1480. Bakınız GW, VI, no. 6004-6013.

[22] *GW*, VII, no. 7860; ve no. 9097, 9098. Dupuis'nin metni *History of the Knights*, Londra 1728, I, s. 91-103'te Rélation du siège de Rhodes en 1480 başlığı altında yayınlanmıştı; buradaki atıflar bu edisyonadır. De Curti

Kabul etmek gerekir ki, bu tarihî hikâyeler hâlâ bâriz bir Hristiyan görüş açısından ve bir Hristiyan izleyici kitlesine hitâben yazılmışlardı. Savaş gerçek inançla kâfir arasında süregelen mücadele bağlamında düşünülmüştü. Sultan, İsa'nın dininin sarih hasmı olarak ve Rodos'a saldırmaktaki gayesi St. Peter'in sürüsüne[*] eziyet edip nihayetinde yok etmek üzere olan şeytanî planlarını gerçekleştirmek için diye resmedilmişti. Diğer yanda ise şövalyeler fazilet ve sadakatleri, cesaret ve itaatleri Tanrı'nın yardımı ile Hristiyanlar'ın davasına zafer getirmiş olan inancın müdafileridirler. Aslında semavî yardım dolaylı olacak diye tahdit edilmemişti, son hücumdaki kritik anda Vaftizci St. Jean[**] ve İsa'nın haçı ile birlikte Bâkire'nin[***] kişiliğinde ve yanlarında bir melekler ordusuyla ortaya çıkmıştı[23].

Fakat bu konvansiyonel dindarâne izahat tenkitçi ve tahlil edici bir kabiliyeti gösteren yorumcu pasajlarla örülüdür. Büyük Türk, Rodos'u aynı zamanda sağlam stratejik sebeplerle –mevkii, gücü, iktisadî önemi- ve bütün dünya onun adalarına karşı olan önceki planlarına şövalyelerin karşı çıkıp direndiklerini bildiği için itibar bakımından arzu etmektedir[24]. Buna ilaveten her üç kitabın

İtalyanca tercümesinde Relazione başlığı altında görülmüştü ve E. F. Mizzi, *Le Guerre di Rodi (Rodos Savaşı)*, Turin 1934, s. 68-87'de basılmıştı; burada kullanılan metin budur. Ayrıca bakınız Pierre d'Aubusson, *De obsidione urbis Rhodiae (Rodos kentinin Kuşatmasına Dair)*, Mainz 1480; Nürnberg 1480; Strasbourg 1480, *GW*, no. 2773-2775. Eğriboz'un zaptının (1470) hümanist tarzdaki bir raporu için F. Mollard'ın *Bulletin historique et philologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, Paris 1891, s. 65-68'de edisyonunu yaptığı Üstadıazam Girard Duhem'in mektubuna bakınız.

[*] Katolik âlemi ve çobanı da Petrus'un vekili olan papadır (çev.).

[**] Vaftizci Yahya (çev.).

[***] Hz. Meryem (çev.).

23 Caoursin, *Descriptio (Tasvir)*, folyo 9v-11 v; Dupuis, *Relation*, s. 99, 100, 102; De Curti, *Relazione*, s. 86 ile karşılaştırınız.

24 Caoursin, *Descriptio*, folyo 2 r-4 r.

metinlerinin büyük kısmı dürüst ve gerçekçi bir anlatış şeklinde sunulan muhasarada meydana gelen olaylara hasredilmişti. Muhasım kuvvetlerin terkibine, silahlarına ve techizatlarına (özellikle Türkler'in topları kullanmasına) taktiklerine (harekâtın amfibik yönü hakkında detaylı bilgi açısından anlatılanlara değer biçilemez) ve lojistik meselelerine büyük ilgi gösterilmişti. Hikâyenin kahramanının Üstadıazam Pierre d'Aubusson ve alçak kişisinin de Türk Komutanı Mesih Paşa olmasına rağmen her iki taraftaki münferit savaşçıların yaptıkları anlatılmış ve hatta Rodos Şehri'nde yaşayanların oynadıkları rol teslim edilmişti[25]. Yapı ve muhteva bakımından bu üç tarihçe Rönesans tarih yazıcılığının günümüzün hümanist ilim adamları tarafından gerçek tarih olarak değil de, okunmaya değer ve tarihi oluşturmak için kullanılan gerçeklere dayalı tarihçe olarak kabul edilen türü için karakteristiktirler[26].

Müteakip sayfalarda Rodos için mücadele başlıca Caoursin, Dupuis ve de Curti'yi temel olarak alarak yeniden canlandırılmıştır. Diplomatik depeşeler gibi ilave kaynaklar sadece birkaç özel durumu açıklığa kavuşturmak ve hikâyeyi daha anlaşılır kılmak için kullanılmışlardır. Diğer taraftan hikâye özet şeklinde de olsa şimdi okuryazar muasırların Türkler'le yapılan büyük bir savaş hakkında olaydan sadece birkaç ay sonra başlıca okuyabildiklerini tekrar canlandırmaktadır[27].

---

[25] Mesela Dupuis, *Relation*, s. 96.

[26] Bakınız F. Gilbert, *Machiavelli and Guicciardini*, s. 223-226, özellikle dipnot 41. Mary Dupuis, *Relation*, s. 91 böyle demektedir," "benim görebildiğim kadarıyla, gerçeğe en yakın biçimde ve en kısa özet halde, genel ve yalın anlamda konuşup anlatmak istiyorum. .... Fakat benim yapabildiğim sadece genel tasvirlere göre kim bu haberleri duymak ve uyarılmak ister ve aynı şekilde kim okumaktan zevk duyar".

[27] Üç vekayinâmeden sonra önemli kaynaklar Üstadıazam Pierre d'Aubusson'un üç mektubudur: (1) Türk muhasarası başladıktan hemen sonra 28 Mayıs 1480'de Batı'daki şövalyelere yazılan son bir çağrı, Pauli tarafından

Türkler başarıyla karaya çıkışlarını müteakiben kuvvetlerini Rodos Şehri'nin batı tarafında adanın kuzey ucuna yakın olan St. Stefan adındaki bir tepenin üstüne ve çevresine teksif etmişlerdi. St. Stefan'dan bütün şehri ve liman müdafaalarını tetkik edebiliyorlardı. İlk karaya çıkıştan sonra gemileri kuvvetleri belki 70 bini bulana kadar Türk anakarasından takviye taşımaya devam etmişlerdi[28]. Ana kısım St. Stefan tepesinin koruması altında po-

---

Codice diplomatico (Diplomatik yazma), II, no. CXXV, s. 148, 149'da yayınlanmıştır; (2) D'Aubusson'un Üçüncü Frederik'e 13 Eylül 1480 tarihli mektubu, *a.g.e.*, no. CXXVI, s. 149-153'te, ve (3) d'Aubusson'un Dördüncü Sixtus'a 15 Eylül 1480 tarihli mektubu, J. Ludewig, *Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum ac monumentorum (Her dönem diplomat ve anıtlarının el yazmalarından kalanlar)*, V, Frankfurt 1723, s. 290-299'da. Rodos muhasarasına temas eden birçok döküman C. Foucard tarafından yayınlanmıştı. "Fonti di storia Napoletana dell' archivio di stato di Modena-Otranto nel 1480 e nel 1481", *Archivio storico per le province Napoletana*, VI, 1881, s. 74-176'da. Özellikle Gabriele Pistillo'nun 3 Haziran 1480'de Rodos'tan yazdığı mektuba bakınız, *a.g.e.*, s. 135, 136; "Relazione di Ser Bernardo Donato, Padrone di Nave, venuto da Rodi, al capitano di Candia, June 21, 1480", *a.g.y.*, s. 137, 138. Görgü tanıklarının ve muhasaraya katılanların kitaplarına ilaveten hacıların hikâyelerinde ve Batı vekayinâmelerine dağılmış olarak savaş hakkında çok malzeme vardır.

[28] Caoursin, *Descriptio*, folyo 3r ile karşılaştırınız; Dupuis, *Relation*, s. 92. Türkler'in karaya çıkışı hakkında *de Curti, Relazione (Rapor)*, s. 68-70. Türkler'in kuvveti hakkında d'Aubusson 28 Mayıs 1480'de şövalyelere yazdığı mektubunda (Pauli, *Codice diplomatico [Diplomat yazısı]*, II, s. 148'de) 70 bin kişi kadar demişti. Roma'da Este hanedanını temsil eden Battista Bendedei 29 Haziran 1480'de bir depeşede d'Aubusson'un yazdığı Türkler'in Rodos'a saldırmasını tasvir eden bir mektubun Napoli Kralı tarafından Roma'ya gönderildiğini yazmıştı, "... yaklaşık 70 bin kişiyle ve orada erzak, top, mancınık ve kenti ele geçirmeye yönelik başka savaş araçlarıyla donatılmış 160 yelkenli vardı " (Foucard, "Fonti (kaynaklar)", s. 103'te). Floransa'daki Este elçisi 3 Temmuz 1480'de şöyle yazmıştı: "Hozi, bu Octo beylerle konuşarak, Türk donanmasının

zisyonunu tahkim ederken Türkler limandan uzakta olmayan St. Antoine Kilisesi'nin yakınına üç büyük top yerleştirmişlerdi. Liman savunmasının ve Rodos'a denizden yaklaşmanın anahtarı olan St. Nikolas Kulesi'ne ateş açmışlardı[29]. Atlı devriyeler şehrin surlarını kolaçan ediyorlardı ama surların arkasından huruç eden ve onları kovalayan müdafiler tarafından çok yaklaşmalarına mâni olunuyordu. Fakat bu çatışmalardan birinde Türkler küçük bir müdafi grubunun etrafını sarmış ve bir şövalye öldürülüp, kafası kesilmişti. Hristiyanlar'ın gövdeyi kurtarmalarına rağmen Türkler başı bir mızrağa geçirmiş ve havada sallayarak atla kamplarına geri dönmüşlerdi[30].

Mesih Paşa, şehire yapılacak bir hücumda limanı kullanmasına mâni olan St. Nikolas Kulesi'nin stratejik önemini çok âlâ müdrikti. Bu yüzden başından beri en büyük çabaları kuleyi düşürmeyi hedefliyordu. Türkler onu, St. Antoine Kilisesi'nin etrafındaki toplarla gece gündüz bombardıman ediyorlardı ama şö-

---

Rodos'ta olduğunu söylüyorlardı ve hareket alanında, onlara iletildiğine göre, kadırga ve palandetalar arasında, 160 yelkenliyle birlikte 60 bin Türk vardı" (Foucard, "Fonti (Kaynaklar)", s. 118'de). Gabriele Pisitillo (Foucard, "Fonti (Kaynaklar)", s. 135'te "Lettera (Mektup)" daha az bir sayı vermektedir ama Türkler'in anakaradan nasıl takviye taşıdıklarından bahsetmektedir. Caursin'e göre (*a.g.e.*, folyo 3r) dönme Georg, üstadıazama Türk ordusunun sayısının 100 bin olduğunu anlatmıştı.

[29] Caursin, *Descriptio*, folyo 3r; Dupuis, *Relation*, s. 92; 13 Eylül 1480'de d'Aubusson'dan Üçüncü Frederik'e, Pauli, *Codice diplomatico*, II, s. 150'de; Gabriele Pisitillo, "Lettera", Foucard, "Fonti", s. 135'te.

[30] Dupuis başı kesilen şövalyenin Pierre de Bourges adında bir Katalan olduğunu yazmıştı. (*Relation*, s. 92, 93'te). De Curti (*Relazione*, s. 70) onun bir Portekizli olduğunu söylemişti. J. Bosis olaydan bahseder, ama ben şövalyenin adını onun kayıplar listesinde bulamadım (*Dell' istoria delle sacra religione et illustrissima militia de San Giovanni Gierosolimitano (Kutsal Din'in tarihine ve Kudüs'lü Aziz Ioannes'in çok ünlü askerlerine dair)*, II, Roma 1602, s. 321, 341).

valyeler Türkler'in mevkilerine karşı topçu ateşi açmışlardı ve onların faaliyetine bir şekilde mâni oluyorlardı. Buna rağmen Türkler kuleye 300 taş güIle atmışlar ve batı duvarının büyük kısmına zarar vermeye muvaffak olmuşlardı. D'Aubusson, hasarı taşlar ve ağaçlarla onarmak için işçi grupları göndermişti. Kuledeki garnizonu güçlendirmiş, şehrin o kesimindeki surların altına ve St. Peter Kulesi'nden mendireke kadar uzanan surların altına adamlar yerleştirmişti. Bu son noktada Türkler'in karaya çıkmasına müsaade edilecekti, çünkü deniz çekildiği zaman şövalyeler denizin dibine geçilmez hâle getirmek için çivilerle dolu fıçılar ve kalaslar döşemişlerdi. Ateş gemisi olarak kullanılmak üzere küçük teknelere barut ve diğer yanıcı maddeler yüklenmişti. Türk gemilerine karşı en büyük ateş gücünü sağlamak için d'Aubusson toplarını şehrin içine yerleştirmişti. Nihayet bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra üstadıazam, St. Nikolas Kulesi'ndeki garnizonun kumandasını şahsen eline almıştı[31].

9 Haziran'da sabahın erken saatlerinde asker ve silah yüklü elli Türk gemisi St. Stefan tepesinin arkasında bağlı oldukları yerden sessizce ayrıldılar. Karanlığın koruması altında adanın kuzeydoğu ucu olan Kumlu Burun'u dolanıp, St. Nikolas'a doğru yol aldılar. Mendirekle kuleye yaklaştıkları zaman şafak öncesinin sessizliği vahşi naralar, borazan sesleri ve gökgürültüsü gibi kudüm sesleri ve başka diğer gürültülerle parçalandı. Müdafiler top ateşi ile karşılık verdiler. Şövalyeler birçoğunu batırarak gemileri mendirekten püskürttüler. Üstadıazamın önderliğinde, karaya çıkmaya muvaffak olmuş olan Türkler'le savaşa tutuştular. Şiddetli bir mücadele oldu. Birçok Türk mendireğin üstünde, kulede açılan gedikte veya boğularak denizde öldüler. Kısa süre

---

[31] Caursin, *Descriptio*, folyo 3r; Dupuis, *Relation*, s. 93, 94; d'Aubusson'dan Dördüncü Sixtus'a, Ludewig, *Reliquiae manuscriptorum*, V, s. 291, 292 de; d'Aubusson'dan Üçüncü Frederik'e, Pauli, *Codice diplomatico*, II, s. 150'de.

sonra herşey bitmişti; Türkler arkalarında 700 ölü bırakarak St. Nikolas'a yaptıkları ilk hücumlarından geri çekildiler [32].

Kuleye karşı harekât esnasında Türkler şehrin diğer kesimlerine karşı da yoğun faaliyet içindeydiler. Mesih Paşa, müdafileri St. Nikolas'tan çekmek ümidiyle surların, özellikle de İtalyan ve Provence dilindekilerin müdafaa ettikleri kesimdekilerin, sürekli olarak bombardıman edilmesini emretmişti. Fakat limana müteveccih amfibik hücumun başarısız olmasından sonra şimdi surları yıkıp şehire o noktadan taarruz etmeye karar vermişti. Bunu müthiş bir topçu ateşi takip etmişti. Şehrin içindeki binalar zelzele olmuş gibi sallanmışlardı. Surlardan büyük kısımların yanı sıra, surların içindeki binalar da yere serilmişti. Topların kulakları sağır eden tarrakaları millerce uzaktan duyuluyordu[33]. Üstadıazam, limanın maruz kaldığı tehdite olduğu gibi, bu meydan okuyuşa da karşılık vermişti. Dua ve ibadet edilmesini ve dinî tören yürüyüşleri yapılmasını emretmişti. İtalya ve Provence surlarının arkasındaki Yahudi mahallesinin bütün binalarını yıktırmıştı. Rodos'un içindeki herkes zarar gören surları onarmakta, ikinci bir müdafaa hattı olarak alelacele siper kazmakta veya kale

---

[32] Caursin, *Descriptio*, folyo 3v – 4v; Dupuis, *Relation*, s. 94, 95; De Curti, *Relazione*, s. 75; Ser Bernardo Donato, *Relazione*, s. 138. Foucard, "Fonti", s. 118'de Antonis da Montecatino'nun 3 Temmuz 1480'de Floransa'dan gönderdiği rapor ile ve *a.g.y.*, s. 131'de Alberto Cortese'nin 15 Temmuz 1480'de Venedik'ten gönderdiği rapor ile karşılaştırınız.

[33] Caoursin, *Descriptio*, folyo 4v – 5r; Dupuis, *Relation*, s. 95. De Curti (*Relazione*, s. 71, 72) şunları yazmıştı: "Hiç bu kadar çok sayıda değildiler ve böyle yapılmış olarak İstanbul'dan çıkmamışlardı. Gerçekten, onun, çok Aziz Precursore'nin=Vaftizci Yahya'nın birliğine=tarikatine karşı en güzel topları hiç çıkarmadığına inanıyorum: kesin olarak o, kenti kuşatmak amacıyla 16 büyük top yerleştirdi, her biri 5 mermer parça taşıma kapasitesi olanları saymazsak. O, daha vahşi ne kurgulayabilirdi? Eğer sen, ayağının altındaki toprağın nasıl titrediğini, bizim hissettiğimiz gibi hissetseydin, bir mağaraya sığınırdın".

hendeklerindeki Türkler'in üstüne atmak için kükürde bulanmış çalı demetleri veya başka yanıcı maddeler hazırlamakta çalıştırılıyorlardı[34]. Buna rağmen Türkler topçu ateşinin himayesi altında İtalyan kulesinin yakınındaki surun hemen önündeki hendeğin kıyısına kadar gelmişlerdi. Burada top mevzileri kazmışlar ve toplarından bazılarını buraya getirmişlerdi. Tehlikeyi gören bir grup müdafi Türkler'in mevzilerini hazırladıkları yere gelene kadar sessizce hendek boyunca gitmişlerdi. Merdivenlerin yardımıyla siperden fırlamışlar ve düşmanın üstüne atlamışlardı. Türkler'i gafil avlamışlar, on tanesini öldürmüşler ve geri kalanları püskürtmüşlerdi. Şövalyeler terk edilen topları kullanılmaz hâle getirip hendeğe atmışlardı. On ölü Türk'ün kafalarını kesmişler, kafaları mızraklara geçirmişler ve herkesin görmesi için surların üstüne dikmişlerdi[35].

Surların önünde böylesine inatçı bir mukavemetle karşılaşan Türk komutanı, St. Nikolas Kulesi'ne ikinci defa hücum etmeye karar vermişti. Türkler fıçılara kalaslar çivileyerek yanyana altı atlı askere yetecek genişlikte ve kontrolleri altındaki sahilden kuleye yetişecek kadar uzunlukta bir yüzer köprü yapmışlardı[36]. Çarpışma başlayınca köprü, sandallarla kürek gücüyle mendireğe kadar çekilecekti. Türkler'in hazırlıklarının farkında olan d'Aubusson, yine kuledeki ve mendirekteki garnizonu takviye etmişti. Kulenin etrafında askerlerin yerleştirileceği hendekler kazmak için bin işçi çalıştırılmıştı. Kulenin zarar gören kısmına kuvvetli bir şövalye birliği konmuştu[37].

Beklenen saldırı 19 Haziran'da geceyarısından hemen sonra gelmişti. 30 Türk kadırgası köprüyü mendireğe doğru kürekle çe-

[34] *A.g.e.*, s. 75, 76; Caoursin, *Descriptio*, folyo 5r; Dupuis, *Relation*, s. 96.

[35] Dupuis, *Relation*, s. 97.

[36] *A.g.y.*, s. 97; Caoursin, *Descriptio*, folyo 6r.

[37] Caoursin, *Descriptio*, folyo 6r; d'Aubusson'dan Üçüncü Frederik'e, s. 150, 151.

ken mavnalara siper oluyordu. Küçük sandallardaki seçme birlikler doğruca kuleye doğru yelken açmışlardı. Diğerleri ise bütün bu müddet zarfında karaya çıkarma harekâtını topçu harekâtı ile destekleyen kadırgalardan karaya çıkıyorlardı. Türkler'in öncü unsurları kuleye yaklaştıkları zaman bir kere daha yeri göğü haykırışlara ve naralara ve sair gürültüye boğmuşlardı. Müdafiler ateş açmış ve filo ile ilerleyen askerlere kuledeki ve şehrin içindeki toplardan gülle yağdırmışlardı. Dört gemi batırılmış; diğerleri ateşe verilmiş ve top ateşiyle halatları kopan diğerleri sonra açık denizde alabora olmuş ve kayıp edilmişlerdi. Büyük çabalarla kürek çekerek köprüyü pozisyona sokan Türkler ancak onun şövalyelerin topları tarafından tahrip edilişini ve adamlarının çoğunun boğulduğunu görmüşlerdi. Mendireğe ulaşanlarla Hristiyanlar çarpışmaya girmiş ve onları denize dökmüştü. Mendireği kontrol etmek için yapılan savaş sabahın erken saatlerine kadar sürmüştü. Fakat Türkler ezici sayılarına rağmen değil kuleyi ciddi bir şekilde tehdit etmek, bir köprübaşı tesis etmeye bile muvaffak olamamışlardı. Sabahleyin saat 10.00 sularında saldırılarının hızı çoktan kesilmiş olan Türkler geri çekilmişlerdi. Çok pahalıya mâl olan bir mağlubiyete uğramışlardı. İçlerinden 2.500 kişinin öldürüldüğü bildirilmişti; daha birçoğu yaralanmıştı ve silah ve malzeme kaybı ölçülemeyecek derecedeydi. Bize anlatıldığına göre kayıplarından ve kuleyi hücumla almaya muvaffak olamamasından dolayı cesareti kırılan Mesih Paşa üç gün boyunca kimseyle konuşmamıştı. Liman savunmasına karşı bir daha saldırı yapılmadı[38].

Türkler, şimdi daha sistematik bir muhasaraya girişmişlerdi. Şehrin her tarafı topçu ateşine ve tâciz faaliyetlerine maruz bırakılırken Mesih Paşa ilgisini doğu kısmına, İtalyan kulesinin yakı-

[38] Caoursin, *Descriptio*, folyo 7r; Dupuis, *Relation*, s. 97, 98. De Curti, *Relazione*, s. 77; Ser Bernardo Donato, *Relazione*, Foucard, "Fonti", s. 138'de.

nındaki Yahudi mahallesini çevreleyen surlara odaklamıştı[39]. Bu dönem esnasında muhasara edilenlerle muhasara edenlerin günlük faaliyetlerinin bir takım hikâyeleri görgü tanığı raporlarında bulunmaktadır. Türkler'in muhasarayı yönetmesinin –sürekli bombardımanın, lağım atma faaliyetlerinin, müsademelerin ve benzerlerinin- detaylı tasvirleri vardır[40]. Türkler'in mizacını, acımasızlığını ve ikiyüzlülüğünü anlatan hikâyeler de vardır. Mary Dupuis, Türkler'in bir şövalye ile bir Rodos sâkinini ele geçirip diğer Hristiyanlar'la birlikte kazığa oturttukları ve kale hendeğinin üstünde teşhir ettikleri bir çarpışmayı tasvir etmektedir. Dupuis, kazığa oturtmanın Türkler'in Hristiyanlar'ın idam edilmesine tahsis ettikleri bir usul olduğunu "...artık sıkıntı duymaksızın onları öldürmek ve en büyük şehid olmak için" diyerek izah etmektedir. Tasvip eden bir tarzda Dupuis, üstadıazamın ertesi gün beş Türk'ü kazığa oturtarak misilleme yaptığını kaydetmektedir. Onlar bütün düşmanların göreceği şekilde "...Oraya konulan bir Hristiyan için Türkler'in iki koyduklarını göstermek için" için surun üstünde yukarıya kaldırılmışlardı[41].

Caoursin, Türkler'in psikolojik harp hakkında bir miktar bilgileri olduğunu gösteren bir olayı nakletmektedir. Nihaî hücumun hemen arefesinde Türkler'in iki üç kişilik gruplar hâlinde kale hendeklerine geldiklerini yazıyor. Nakkare çalıp, Türkler'in Rodos'a galebesi kehânetinde bulunan neşeli ve böbürlenen şarkılar söylüyorlardı. Komutanlarının kendilerine şehrin zenginliklerini vadettiğini söylüyorlardı. On yaşın altındaki bütün çocukları esir edip, onları Müslüman yapmak niyetinde olduklarını bildiriyorlardı. Ge-

---

[39] D'Aubusson'dan Dördüncü Sixtus'a, Ludewig, *Reliquiae manuscriptorum*, V, s. 294'te; d'Aubusson'dan Üçüncü Frederik'e, Pauli, *Codice diplomatico*, II, s. 151'de; Caoursin, *Descriptio*, folyo 7v.

[40] De Curti, *Relazione*, s. 80-83; Dupuis, *Relation*, s. 98, 99; Caoursin, *Descriptio*, folyo 7v – 10v.

[41] Dupuis, *Relation*, s. 99.

riye kalan herkes katledilecekti; 20 yaşın altında olanların boğazı kesilecek, 20 yaşın üstünde olanlar kazığa oturtulacaktı. Türkler bu iş için sivrilttikleri 8 bin uzun kazığı son hücumda yanlarında taşımışlardı[42]. Fakat sonunda bu tehditlerin müdafilerin mukavemet ruhunu kavileştirdiği görülüyor. De Curtis, Tanrı onların hâmisi olduğu için "... ne ölüm, ne intikam kılıcı, ne de gözlerimizin önünde sivriltilen kazıklar, ne de en korkunç işkenceler bizi sindiremediler" diye tanıklık ediyor[43].

Anlaşıldığına göre Türkler'in hile ve entrikalarla davalarını yürütmek teşebbüsleri de daha başarılı olmamıştı. Görgü tanıklarının hepsi Türkler'in hilekâr tabiatı –şövalyeleri hainlerle yanlış yola sevketmek, d'Aubusson'u suikastle ortadan kaldırmak ve sahte müzakerelerle müdafilerin mukavemetini kırmak teşebbüsleri- üstünde durmuşlardı. II. Mehmed'in siyasi, diplomatik ve askeri gayelerle muntazaman Rumlar'ı, Yahudiler'i ve Latin Hristiyanlar'ı istihdam ettiği herkes tarafından biliniyordu. Gerçekten onlar giriştiği işlerin birçoğunda önemli roller oynamışlardı. Menşeleri, itikatları ve aslî bağlılıkları ne olursa olsun başkalarını kendi gayeleri için kullanmak kabiliyeti münakaşa kabul etmez bir şekilde sultanın en büyük istidatlarından biriydi ama uygulama tabi ki Rodos müdafileri ve hikâyeleri anlatan Latinler tarafından şiddetle lânetlenmişti. İhanet hikâyesi II. Mehmed'in kendisine tavsiyede bulunmaları için üç dönmeyi çağırdığı seferin planlama safhasına kadar geriye gidiyor. Bunlardan biri sultana sadece şehir hakkında pek çok teknik bilgi vermekle kalmayan, onu ayrıca heyecanla adaya saldırması için teşvik eden Antoine Meligalas adında sabık bir Rodoslu asilzâdeydi. Bir diğeri ise Eğriboz düştükten sonra İslâmiyet uğruna Hristiyanlığı inkâr eden ve Türkler'in hizmetine giren Dimitrios Sophianos idi. Türk elçisi

[42] Caoursin, *Descriptio*, folyo 10r.

[43] De Curti, *Relazione*, s. 83.

olarak Rodos'ta bulunmuş ve bu yüzden şehrin konumu ile ilgili olarak bir takım istihbarat edinmişti[44].

Daha önemli ve uzun süreli bir rol, ailesi ile birlikte İstanbul'a yerleşmiş olan Georg adındaki bir dönme tarafından oynanmıştı. Top imâli ve kullanımında ustaydı ve uzun zamandan beri sultanın hizmetinde bulunuyordu. Georg da Rodos'u ziyaret etmişti ve bu yüzden muhasara hazırlıkları esnasında Mehmed'e akıl vermişti ve adaya hücum ettikleri zaman Türkler'le birlikte gitmişti. Savaş başladıktan kısa bir süre sonra Georg, surların önünde görünmüş ve içeri girmesine müsaade edilmesi için yalvarmıştı. Üstadıazamın huzuruna çıkarılmış ve orada Hristiyanlığa yaptığı kötülükleri itiraf etmişti fakat gerçek inancın aşkına ve ruhunun kurtuluşu için şimdi tövbe etmek istiyordu. İnancını göstermek için üstadıazamın Türkler'in kuvveti hakkındaki sorularına cevap vermişti. Buna rağmen birçok şövalye İsa'dan vazgeçip onun düşmanlarının safında savaşmış olan bir adama itimat edilmemesi hususunda fikir vermişlerdi. Onun konuşmasına ve davranışına hayran olan başkaları ise onun gerçekten tövbekâr olduğuna inanıyorlardı ve kabiliyetlerinden Hristiyanlar'ın davası için faydalanmayı arzu ediyorlardı. Fakat birkaç gün sonra Türk ordusundaki casuslar şehire müdafileri Georg'un ihanetine karşı tetikte bulunmaları için ikaz eden notlar iliştirilmiş oklar atmışlardı. D'Aubusson, onun hareketlerini gözetlemeleri için altı şövalyeyi görevlendirmiş ama savunma ile ilgili meselelerde ona danışmaya devam etmişti. Muhasaranın son günleri esnasında üstadıazam, Georg'un tavsiyesi üzerine Yahudi mahallesindeki hasar görmüş surların yakınına bir top yerleştirmiş ama sadece Türk toplarının yoğun bir ateşini üstüne çekmeyi başarmıştı. Georg'un ihanetine kâni olan d'Aubusson, ona işkence yaptırmış, bunun üzerine dönme casusluk yapmak

[44] Caoursin, *Descriptio*, folyo 1v – 2v; Babinger, *Mahomet II*, s. 483, 484.

ve Hristiyanlar'ı müdafaa yapışlarında yanıltmak için Türkler tarafından gönderildiğini itiraf etmişti. Ayrıca aynı şekilde Yunanistan'da Hristiyanlar'ın elindeki birçok yerin zaptında da yardımcı olduğunu itiraf etmiş ve bu cinayetleri yüzünden şövalyeler onu mahkûm ve idam etmişlerdi[45].

Bizim Latin anlatıcılarımıza göre birçok Müslüman ve Hristiyan dönmesi Türk ordugâhından firar etmiş ve Hristiyan olmak arzularını beyan ederek şehre kaçmışlardı. D'Aubusson ve şövalyeler haklı olarak bu sözde dönmelere karşı çok şüpheciydiler. Bazıları şüphesiz samimiydi, çünkü muhasara kalktığı zaman 60 tanesi papanın huzuruna çıkmak için İtalya'ya mütevecciih bir gemiye binip gitmişlerdi. Fakat başkaları dönme Georg gibi açıkça casus ve sabotajcıydılar. Bir seferinde üstadıazamı zehirlemek gizli görevi verilmiş iki Türk, firari kılığında şehre girmeye çalışmışlardı. Hristiyanlar tertibi kolayca ortaya çıkarmışlardı ve biri kaçarken şövalyeler boynuna büyük bir taş bağlayıp denize atmışlar, diğerini idam etmişlerdi[46].

Müdafiler Türkler'in kuvvetini küçük görüp kendilerini kandırmıyorlardı. Hikâyecilerimiz Türkler'i kâfir ve vahşi, fesatçı, hain ve acımasız olarak tasvir ederken onların gücünü ve kabiliyetlerini övmekten de geri kalmıyorlardı. Hristiyanlar'ın sayısı ona karşı birdi. Mesih Paşa'nın filosu Rodos çevresinde denizi kaplamıştı. Türkler bu muazzam kuvveti toplayarak az iş görmemişlerdi ama bir amfibik harekâtta bu büyüklükteki bir orduyu düzenlemek, kontrol etmek, nakletmek, karaya çıkarmak ve tedariğini görmekte olağanüstü bir başarı göstermişlerdi. Hristiyanlar, Türkler'in taktik ve mühendislik becerilerine hayret ediyorlardı. En çok da Türk topçusundan –sayısından, topların büyüklüğünden, isabetliliğinden

[45] Caoursin, *Descriptio*, folyo 3r, 8v, 9r; Dupuis, *Relation*, s. 93, 94, 99; De Curti, *Relazione*, s. 71.

[46] Dupuis, *Relation*, s. 96; Caoursin, *Descriptio*, folyo 5v.

ve tesirli oluşundan- etkilenmişlerdi[47]. Rodoslular, topçudan herşeyden çok korkuyor ve hayran oluyorlardı. Muhasaranın başında St. Antoine Kilisesi'nin avlusuna yerleştirilen üç top, St. Nikolas Kulesi'nin batı duvarının işini bitirmişti. Caoursin'e göre dönme Georg, üstadıazama Türkler'in hepsi 22 kadem uzunluğunda olan ve çevresi dört karış gelen taş gülleler atan böyle 16 topu olduğunu anlatmıştı. En tecrübeli askerler bile bu silahların büyüklüğünden ve müessirliğinden dolayı hayrete düşmüşlerdi; Georg, onların dünyanın hiçbir yerinde bir benzerlerinin olmadığını beyan etmişti[48]. Bu büyük topların sekizi Yahudi mahallesinin çevresindeki suru bombardıman ediyordu. Son hücumun hemen arifesindeki günlerde bombardıman o kadar yoğundu ki, müdafiler görev yerlerinde duramıyorlardı ve surun üstünden başlarını kaldırmalarına mâni olunuyordu. Türkler büyük kısmı tahrip edilen sura toplam 3 binden fazla taş gülle atmışlardı. Taş gülleler geldiğin arkasındaki ikinci müdafaa hattını da yıkmış ve surun önündeki hendekleri doldurmuştu. Böyle bir topçu karşısında surlarla çevrili şehir artık harabe hâline gelmişti[49].

28 Temmuz sabahı gün doğumundan bir saat sonra Türkler'in büyük kısmı Yahudi mahallesinin etrafındaki zayıf düşmüş surlara saldırmışlardı. Gediği kolayca aşmışlar ve binlercesi surlara tırmanıp daha Hristiyanlar genel alarm veremeden önce sancaklarını dikmişlerdi. Hücum edenlerin bazıları surun iç tarafındaki bir tahta merdivenden aşağıya inip şehire girmişlerdi. Fakat birkaç dakika içinde bütün Rodos harekete geçmişti. Üstadıazamın

---

[47] Dupuis, *Relation*, s. 94, 95 ile karşılaştırınız; De Curti, *Relazione*, s. 71, 72; Casola, *Pilgrimage*, s. 205; Schefer (ed.), *Le Voyage de la saincte cyté*, s. 115, 116.

[48] Caoursin, *Descriptio*, folyo 3v; 4v; Dupuis, *Relation*, s. 93 ile karşılaştırınız.

[49] *A.g,e.*, s. 100; Caoursin, *Descriptio*, folyo 10r; De Curti, *Relazione*, s. 81, 82.

yönettiği bir grup müdafi ile kardeşi Antoine d'Aubusson'un kumanda ettiği başka bir grup surlara çıkmış ve Türkler'le savaşa tutuşmuştu. Başkaları da Türkler'in şehre girmiş olduğu merdiveni tahrip etmiş ve aşağıya inmiş olanları öldürmüştü. Surların üstünde dövüş bütün hızıyla devam ederken silahların ve vücutların birbirine çarpmasından doğan seslerin üstünde İsa'yı ve [Hz.] Muhammed'i yardıma çağıran haykırışlar ve bağırışlar yükseliyordu. Çatışma iki saat boyunca sürmüştü. Pierre d'Aubusson birçok kez yaralanmış ama izdihamın içinde kalmıştı. Şövalyeler duhulü tahdit etmiş, Türk sancaklarını kapmış ve onların yerine İsa'nın, Kutsal Annesi'nin ve tarikatin hâmisi vaftizci Yahya'nın tasvirlerini taşıyan sancakları dikmişlerdi. Türkler, surların üstünde müdafilerin hattını yaramıyor ve sur yüksek olduğu için yere atlayamıyorlardı. Arkalarından binlercesi hendekleri aşıp gediğe doluşuyordu ama Hristiyanlar sebat ettikleri için ilerleyemiyorlardı. Müdafiler surların altındaki ve hendeklerdeki düşmanın üstüne yukarıdan kaynar yağ döküyor ve yanan çalı demetleri fırlatıyorlardı. Uzun süre geçmeden Türk safları bozuldu ve ricat etmeye çalışırken tam bir kargaşa ile birbirlerinin üstüne düştüler. Antoine d'Aubusson'un komutasında şövalyeler onları şehrin dışına kadar takip ettiler ve surların önünde tekrar düzene girmelerine mâni oldular. Bozgun tamdı[50]. Savaş sona ermişti. Türkler korkunç kayıplara uğramışlardı. Sadece son hücumda 3 binden fazlası ölmüştü ve Caoursin, bütün sefer boyunca 9 bin Türk'ün yokolduğunu ve bu sayının iki mislinin de yaralandığını kaydetmişti. Nihaî hücumdan üç hafta geçmeden önce bütün Türk ordusu gemilerine çekilmiş ve yurtlarına dönmüştü. Türkler sayı bakımından üstün bir donanma ve ordu ve çağının en iyi topçusu

[50] Cauirsin, *Descriptio*, folyo 10v – 11v; Dupuis, *Relation*, s. 100-102; De Curti, *Relazione*, s. 84; 85; 13 Eylül 1480'de d'Aubusson'dan Üçüncü Frederik'e, Pauli, *Codice diplomatico*, II, s. 152, 153.

ile üç ay boyunca başarısız bir şekilde Rodos Şehri'ni almaya çalışmışlardı[51].

Rodos'un Türkler tarafından muhasarasının ilk haberleri İtalya'ya 1480 Haziran'ının sonu ve Temmuz'un başında ulaşmıştı. Ferrara Dükü'nün Venedik elçisi olan Alberto Cortese 18 Haziran'da Türkler'in, Rodos Adası'na çullandıklarına dair haberler geldiğini yazmıştı[52]. 3 Temmuz'da Antonio da Montecatino muhasarının ve St. Nikolas Kulesi için yapılan savaşın hikâyesinin Floransa'da görüşüldüğünü bildiriyordu[53]. Roma'daki Ferrara temsilcisi Battista Bendedei'e göre 29 Haziran ve 2 Temmuz'da Türkler'in hücumunu tasvir eden ve Batı'da hemen yardım çağrısında bulunan mektuplar Papalık sarayına ulaşmıştı. İlk talep, Roma'ya şövalyelere gemi ve malzeme göndermekte kendine katılması için papaya ısrar eden Napoli Kralı Ferrante tarafından iletilmişti[54]. 3 Temmuz'da IV. Sixtus, Rodos'a hemen yardım göndermek için birçok gemi hazırlamak ve Ağustos'un ortasında büyük bir filo teşkil etmek için Hristiyan devletlerin desteğini istemek niyetini ilân etmişti[55]. 5 Temmuz'da papa, Rodos'u kurtarmak ve İsa'nın adının düşmanlarını büyük bir mağlubiyete uğratmak için

---

51 Caoursin, *Descriptio*, folyo 11v – 12v; Dupuis, *Relation*, s. 101-103, 13 Eylül 1480'de d'Aubusson'dan Üçüncü Frederik'e, Pauli, *Codice diplomatico*, II, s. 153'te.

52 Alberto Cortese'nin Venedik'ten 18 Haziran 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 129, 130'da. Ayrıca 15 Temmuz ve 7 Eylül tarihli mektuplara bakınız, *a.g.y.*, s. 131-134'te.

53 Antonio da Montecatino'nun Floransa'dan 3 Temmuz 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 118'de. 14 Temmuz tarihli mektuba da bakınız, *a.g.y.*, s. 119, 120.

54 Battista Bendedei'nin Roma'dan 29 Haziran 1480 tarihli mektubu. Foucard, "Fonti", s. 103, 104'te; ve 2 Temmuz tarihli mektubu, *a.g.y.*, s. 104, 105.

55 Bendedei'in Roma'dan 3 Temmuz 1480 tarihli mektubu Foucard, "Fonti", s. 106'da.

48 gemilik bir filo teşkilinde kendisine yardım etmeleri için Batılı prenslere çağrıda bulunmuştu[56]. Papa, kutsal işin davasına katkıda bulunacak herkese endüljans bağışlanacağını ilân etmişti[57].

IV. Sixtus'un Türkler'i Rodos'tan tard etmek için büyük bir filo teşkili çabaları İtalya'da daha acil talepler yüzünden inkıtaya uğrayacaktı. Fakat muhasara altındaki adaya Batı'dan bir miktar yardım ulaşmıştı. Giocomo de Curti, 1 Haziran sabahında Sicilya'dan bir tekne geldiğinden bahsediyor. Yiyecek, malzeme ve birçok asker taşıyordu. Müdafiler geminin Türk filosunun arasından geçmesine şaşırmışlar ve mucize için Tanrı ve St. Jean'a şükretmişlerdi. Ağustos başlarında Rodos'a iki gemi daha gelmişti[58]. Napoli Kralı Ferrante tarafından yollanmışlardı ve asker ve malzeme ile IV. Sixtus'un ilave yardım vaadini getirmişlerdi. Türkler'in onların adaya ulaşmasını önlemeye çalışmalarına rağmen Hristiyan tekneleri düşman toplarına başarıyla meydan okumuş ve şehirdekilerin alkışları ve cesaret verici bağırışları arasında limana girmişlerdi[59].

Muhasara kaldırıldıktan sonra henüz bir ay geçmeden bir Eylül akşamı saat 9.00 sularında içinde Felix Fabri'nin bulunduğu hacı kadırgası Rodos önlerine gelmişti. Felix'in bize anlattığına göre limana girmeye hazırlanırlarken Rodoslular büyük bir kargaşa yaratmış, kulelerinin üstünde ateşler yakmış ve Türk gemilerinden biri olduğunu düşünüp, yaklaşmakta olan tekneye bir topla ateş etmişlerdi. Hacılar onları aksine ikna edince Türkler'in

---

56 Bendedei'in Roma'dan 5 Temmuz 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 106, 107'de. Müzakerelerin devamı için Bendedei'in 8 Temmuz, 12 Temmuz ve 24 Temmuz tarihli mektuplarına bakınız, *a.g.y.*, s. 107-110.

57 Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1480, no. 2; Volaterranus, *Diarium Romanum*, cols. 105, 106; Diarium Parmense, *RISS*, XII, Milano 1733, cols. 343-345; Pastor, *HP*, IV, s. 333 ve dipnotlar ile karşılaştırınız.

58 De Curti, *Relazione*, s. 73.

59 Dupuis, *Relation*, s. 102 ve Caoursin, *Descriptio*, folyo 12r ile karşılaştırınız.

gidişinden sonra limanlarına girecek olan ilk Hristiyan teknesini selâmlamayı çok isteyen insanlar ellerinde yanan meşaleler taşıyarak surlara üşüşmüşlerdi diye devam ediyor o[60]. Ertesi sabah limana girdikleri zaman hacılar ölü Türkler'in cesetleriyle kaplanmış olan kıyıların yanından geçmişlerdi. Şehir neredeyse tamamen harap olmuştu ve Türkler'in attığı taş gülleler her taraftaydı. Felix'in içinde bulunduğu kafile Rodos'ta dört gün kalmış ve hacımızın anlattığına göre bu zaman zarfında çok para harcamışlardı, çünkü Türkler'in yaptığı yağmalar ve tahriplerden dolayı herşey çok pahalıydı. Adadan ayrıldıkları zaman gemiye St. Jean Tarikati'nin bazı şövalyeleri ile birçok yıl Türkler'in elinde esir kalmış olan ve muhasara esnasında Türk ordusundan firar eden bazı kişiler binmişti. Şehrin müdafaasında cesurca çarpışmış olan bazı Yahudiler de onlarla birlikte yolculuk etmişti[61].

Avrupa'ya hacıların, Türkler'in eski esirlerinin ve Rodos'ta savaşmış olanların gelmesiyle Hristiyan zaferinin haberleri bütün kıtaya yayılmıştı. 24 Kasım 1480'de Fransa Kralı XI. Louis, Angers Şehri sâkinlerine hitâben büyük zaferi bildiren bir mektup yazmıştı. Louis, Tanrı'nın Kutsal Bâkire'nin ve St. Jean'ın inayetiyle Hristiyan inancının zalim düşmanının yaptığı Rodos muhasarasının kalktığını yazmıştı. Şövalyeler 10 bin veya 12 bin Türk öldürmüşlerdi! Bütün iyi Hristiyanlar sevinip Tanrı'ya ve Onun Kutsal Annesi'ne şükretmeliydiler; bu yüzden Louis zaferin halka ilân edilmesini emrediyordu. Kutlamalar yapılmasını emretmişti, "...ve böylesi büyük ve mucizevi haberler için, ondan sevinç ateşi yakmak, geçit törenleri düzenlemek, çanları çalmak ve Tanrı'ya şükür ilahileri söylemek, bunları kutsal kilisede yapmayı geleneksel hâle getirmek"[62].

---

60 Fabri, *Evagatorium*, I, Hassler edisyonu, 46, 47.

61 *A.g.e.*, I, 47, 48.

62 *Lettres de Louis XI*, Vaesen ve arkadaşlarının edisyonu, Paris 1903, VIII, s. 318, 319.

Fakat Avrupa, Hristiyan zaferinin memnuniyet verici haberlerini almadan önce kendisi Türk istilasına uğramıştı. Sultanın birliklerinin Rodos'a çullandıklarına dair ilk haberlerin Batı'ya ulaşmasından sadece birkaç hafta sonra Gedik Ahmed Paşa'nın kumandasındaki 140 teknelik bir filo Güney İtalya açıklarında görünmüştü[63]. Rodos Hristiyanlar'ının Türkler'e galebe çaldıkları tam aynı günde, 28 Haziran 1480'de takriben 18 bin Osmanlı askeri Otranto Şehri yakınında Pulya (Apulya) sahiline çıkmıştı[64]. İtalya Yarımadası'na panik yayılmıştı. Türkler'in kral-

---

[63] 1480 Mayıs'ının ortası gibi erken bir tarihte İtalyanlar sultanın güney İtalya'ya saldırmak için kuvvetlerini Avlonya civarında topladığını duymuşlardı. Bakınız Niccolò Sadoleto'nun Napoli'den 14 Mayıs 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 80'de. 18 Mayıs, 10 Haziran ve 1 Temmuz tarihli mektupları ile karşılaştırınız, *a.g.y.*, s. 80, 81. Antonio da Montecatino'nun Floransa'dan 9 Haziran ve 14 Haziran tarihli mektuplarına da bakınız, *a.g.y.*, s. 119'da.

[64] Türkler'in 1480 yılında İtalya'yı istilası oldukça çok ilmî araştırmaya konu olmuştur. Konuya dair yeni eserler arasında Antonio Antonaci'nin *Hydruntum*'u, Galatina 1954, nihaî olmamakla beraber çok rahat okunan şümûllü bir tetkiktir. Antonaci, kaynakların ve resimlerin çekici ve faydalı bir el kitabını bir araya getirmiştir, Otranto, *testi e monumenti (OTranto, metinler ve anıtlar)*, Galatina 1955. Önemi haiz diğer kitaplar şunlardır: S. La Sorsa, *Lo Sbarco dei Turchi in Puglia e le guerre (Türkler'in Puglia Çıkarması ve Savaşlar)*, Roma 1945; G. Panarco, "In terra d'Otranto dopo l'invasione Turchesca (Türk İşgalinden Sonra Otranto Toprağında)", *Rivista storica salentina (Salento Tarih Dergisi)*, VIII, 1913, s. 35-56; P. Coco, *La Guerre contro i Turchi in Otranto. Fatti e persone (Otranto'da Türkler'e Karşı Savaş. Olaylar ve Kişiler), 1480-1481*, Lecce 1915. Aragonluların tepkisi ve verdikleri karşılık Palumbo tarafından incelenmiştir, "Gli Aragonesi alla guerra di Otranto (Otranto Savaşı'nda Aragonialılar)" *Rivista storica salentina (Salento Tarih Tergisi)*, III, 1907, s. 357-378; ve Pietro Egidi tarafından Ferrante'nin siyaseti, "La Politica del regno di Napoli negli ultimi mesi dell' anno 1480", *Archivio storico per le province napoletane (Napoli Vilayetleri Tarih*

lığını istila ettiğini öğrendiği zaman Kral Ferrante Aversa'daydı. Otranto'ya imdat kuvveti toplamak için telaşla hazırlıklara başlamıştı[65]. 2 Ağustos'da oğlu Kalabriya Dükü Alfonso'ya yazıp, ona Toskana'daki seferini durdurup derhal güneye doğru yürüyüşe geçmesini emretmişti. Aynı gün içinde Ferrante, papaya ve Urbino ve Ferrara hükümdarlarına acil yardım talep eden mektuplar yazmıştı[66]. Takip eden günlerde kral benzer mektupları diğer İtalyan hükümetlerine gönderip, şayet kâfirleri kovmakta kendisine katılmazlarsa kısa süre sonra kâfirlerin onların devletlerini de istila edecekleri ikazında bulunuyordu[67].

Bu arada Gedik Ahmed Paşa'nın birlikleri Otranto civarındaki taşrayı tahrip etmiş, yollarına çıkan herşeyi yağma edip yakmış ve köylüleri öldürmüş veya esir etmişti. Otranto'nun cesur garnizonu karargâhlarını ve savunma sistemlerini kurmadan önce

---

Arşivi), XXXV, 1910; V. E. Fassati tarafından Milano'nun siyaseti, "Dal 25 luglio 1480 al 16 aprile 1481: l'opera di Milano", *Archivio storico lombardo (Lombardo Tarih Arşivi)*, XXXVI, 1909, s. 1-71. Venedikliler'in oynadıkları münakaşalı rol Alessio Bombaci'nin araştırması ile açıklığa kavuşturulmuştur. "Venezia e la impresa Turca di Otranto", *Rivista storico İtaliana*, LXVI, 1954, s. 159-203.

65 Niccolò Sadoleto'nun Napoli'den 1 Ağustos 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 81'de.

66 Niccolò Sadoleto'nun Napoli'den 2 Ağustos 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 82'de. Floransalı Landucci Türkler'in Napoli'ye hücumunu kendi şehri için bir nimet olarak görüyordu. Kalabriya Dükü, Floransa'ya çok kötülük yapmak niyetindeydi, ama "... büyük bir mucize olarak 6 Ağustos'ta (öyle demiş) Türk ordusu Otranto'ya geldi ve muhasaraya başladı, böylece kralın emriyle bizim tarafları terkedip krallığı müdafaa için geri dönmesi gerekti. Türkler Rodos'ta, Macarlar'a karşı ve Otranto'da olmak üzere üç yerde ordugâh kurmuşlardı". *Florentine Diary*, s. 30.

67 Niccolò Sadoleto'nun Napoli'den 3 Ağustos 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 83, 84'te.

Türkler'e saldırmış ve şans eseri olarak esirlerden bazılarını kurtarmıştı. Fakat sadece askerleri değil, yeterli silahları da eksik olan müdafilerden sayıca çok fazla olan Osmanlılar onları kısa sürede muhasara altına aldıkları Otranto'da kıstırmışlardı. Türkler'in komutanı, şayet savaşmadan teslim olurlarsa Otrantolular'a hayatlarını ve hürriyetlerini vadetti. Hristiyanlar kabul etmeyince Türkler şehrin yoğun bir şekilde bombardımanına giriştiler. Otranto halkının inatla mukavemet etmelerine rağmen 11 Ağustos 1480'de düşman, toplarının surlarda açtığı bir gedikten şehre girip kolayca kontrolü ellerine geçirdiler. Türkler nihayet İtalya Yarımadası'nda ayak basacak sağlam bir yer edinmişlerdi[68].

Türkler'in Otrantolular'a vahşiyane muamelesine dair haberler duyulduğu zaman Otranto'nun düşüşüne dair endişe verici haberler İtalyanlar'ın yüreklerine korku salmıştı. Müstevliler 800 masum şehirliyi o zamandan beri şehidler tepesi denen yakındaki bir tepeye götürmüşlerdi. Orada paşanın emriyle Hristiyanlar'a ya İslâmiyet'i kabul etmek, ya da en barbarca bir ölüm tercihi sunulmuştu. Pietros Colonna'ya göre bir adam "İsa'nın inancını reddetmektense İsa için herhangi bir ölümle ölmeyi tercih ederiz" diye karşılık vermişti. Galatino gururla "biri herkes adına cevabı verdi, Tanrı'nın oğlu İsa'dan ve onun inancından vazgeçmektense, herhangi bir ölüme katlanmaya hazırız" diye kaydetmişti[69]. Sonra Türkler şehidleri doğramışlardı; bazılarının kafası kesilmiş, bazıları kazığa oturtulmuştu. Cesetlerin köpeklere yedirildiği bildiriliyordu. Bize anlatıldığına göre Türkler onu kut-

---

[68] Giovanni Michele Lagetto, harekâtın canlı bir tasvirini Antonaci'nin Otranto, testi e monumenti (metinler ve anıtlar), s. 54-66'da edisyonunu yaptığı *Historia della città di Otranto (Otranto Kenti Tarihi)*'da vermiştir; Antonaci, *Hydruntum*, s. 159-164 ve Babinger, *Mahomet II*, s. 478, 479 ile karşılaştırınız.

[69] Pietro Colonna, *In Apocalypsin Johannis libri decim*, özeti Antonaci, *Otranto, testi e monumenti*, s. 135'te.

sal mihrapta ele geçirdikleri zaman yaşlı Başpiskopos Stefano de Agercula, Pendinelli Aşai Rabbani ayinini yönetiyordu ve iki parçaya bölünmüştü. Garnizon komutanı Francesco Zurlo ile oğlunun kaderi de benzer olmuştu. Türkler'in tam tamına 12 bin kişiyi katlettikleri söyleniyordu. Hayatta kalanlar gemilere doldurulmuş ve esir olarak satılmak üzere Avlonya'ya gönderilmişlerdi[70].

Otranto katliamının haberleri çabucak yarımadaya yayılmıştı. 14 Ağustos'da Niccolò Sadoleto hükümetine "Niccolò Sadoleto hükümetine "Otranto'nun, tüm diğer kalelerle birlikte yitirildiği kötü haberi" gönderdi..." göndermişti. Kral Ferrante Sadoleto'dan ve Milano ve Floransa elçilerinden hükümetlerini Türk zaferinden ve hepsinin başının üstündeki tehlikeden haberdar etmelerini talep etmişti[71]. Kral, kendi habercisini trajedinin hikâyesi ve papaya acil bir çağrı ile Roma'ya göndermişti. Battista Bendedei, Otranto'nun düşüşü haberlerinin 12 Ağustos gecesi Roma'ya ulaştığını ve papa ile kardinallerin çok rahatsız olduklarını ve hemen meseleyi müza-

---

70 Antonaci, *Otranto, testi e monumenti*, s. 63-73'teki Giovanni Lagetto'nun *Historia*'sı ile karşılaştırınız, Antonio de Ferrariis, *De situ Japigiae*, Antonaci, *Otranto, testi e monumenti*, s. 132, 133'te. 1771 yılında XIV. Clement zamanında şehidlerin aziz ilân edilmesi bazı faydalı bilgiler ihtiva eden birçok anı kitabının üretilmesine yol açmıştı, mesela Francesco Antonio Capano, *Memorie all' posterita delli gloriosi e costanti confessori di Giesu Christi, che patirona martiro nella città d'Otranto l'anno 1480 (Otranto kentinde 1480 yılında şehid olan, İsa peygamberin ünlü ve değişmez inanç sahiplerinin sonraki kuşaklara iletilen anıları)*, Lecce 1770; daha sonraki eserler G. Scherillo, *Archeologica II: Dei beati martiri d'Otranto (mutlu şehidler)*, Napoli 1874 ve Cosimo di Giorgi, *Otranto ne 1480: Commemorazione civili dei difensorie martiri di Otranto (Otranto'nun savunucu şehidlerinin sivil anma töreni)*, Lecce 1891 ile karşılaştırınız.

71 Niccolò Sadoleto'nun Napoli'den 14 Ağustos 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 85, 86'da.

kere ettiklerini yazmıştı[72]. Sigismund de' Conti, Romalılar'ın sanki Türkler şehrin kapılarına dayanmışlar gibi endişeye kapıldıklarını kaydetmişti. "Herkesin zihnine dehşet hâkim olmuştu" diye beyan etmişti. "Papa bile kaçmayı düşünüyordu"[73].

Fakat IV. Sixtus şehirde kalmış ve Türkler'i püskürtmek için yardım temin etmek üzere elinden gelen herşeyi yapmıştı. Dè' Conti, şayet herhangi bir Hristiyan devleti sadakatsiz müttefiki Napoli Kralı'na saldırsaydı papanın lakaytça seyirci kalacağını itiraf ediyordu. "Fakat Hristiyan âleminin müşterek düşmanının İtalya toprağında gerçekten ayak basacak sağlam bir yer edinmesi tamamen farklı bir meseleydi" diye müşahededе bulunuyordu ve derhal püskürtülmezse Papalık ve Roma'nın kendisi süratle tam bir felâketin tehdidi altındaydılar"[74]. Papa, prenslerin hemen yardım etmelerini talep ediyordu. "Şayet inananlar, özellikle İtalyanlar ülkelerini, evlerini, karılarını, çocuklarını, hürriyetlerini ve hayatlarını muhafaza etmek istiyorlarsa" diye beyan ediyordu, "şayet vaftiz edildiğimiz ve vasıtasıyla yaratıldığımız inancı idame ettirmek istiyorlarsa nihayet uzlaşmamıza itimat etsinler, silahları kuşanıp savaşsınlar"[75].

Papa, 14 Ağustos'da Türkler'i İtalya'dan atmak için tüm enerjilerin sarfedilmesi kararının alındığı kardinaller meclisini top-

---

[72] Battista Bendedei'nin Roma'dan 12 Ağustos 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 111, 112'de.

[73] Pastor, *HP*, IV, s. 334'te nakledilmiştir. De' Conti, o tarihte Avignon'u papanın gelişi için hazırlamak emrini almış olan Papalık elçisi Kardinal Giuliano'nun hizmetindeydi. O tarihte İtalya'da bulunan Alman hümanisti Peter Schott, Ferrara'dan Roma'ya koşturmuştu "...eğer Türkler tarafından ele geçirilirse, ben onu görmeden önce". "Letter to Johann Geiler von Kaysersberg 1481", *The Works of Peter Schott*, M. A. ve M. L. Cowie edisyonu, Chapel Hill 1963, I, s. 27.

[74] Pastor, *HP*, IV, s. 335.

[75] *A.g.e.*, IV, s. 335, 336; Raynaldus, *Annales ad. n. 1480*, no. 20-28 ile karşılaştırınız.

lamıştı[76]. Sixtus, 18 Ağustos'da Gabriele Rangoni'yi Napoli'ye Papalık elçisi kardinal olarak tayin etmiş ve 23 Ağustos'da İtalyan devletlerine Kasım ayında Roma'da yapılacak bir kongreye temsilcilerini yollamaları için çağrı göndermişti[77]. Papa, İtalyanlar arasında barışı sağlamak için yorulmaksızın çalışıyordu. Floransa ile olan kendi problemlerini hâllederek emsal teşkil etmiş ve Arno boyundaki cumhuriyetin 15 kadırga vadetmesini sağlamıştı. 4 Aralık'ta Kardinal Savelli'yi o şehirdeki kargaşaya son verdirmesi ve Papalık filosunun techizine nezaret etmesi için Ceneviz'e yollamıştı[78]. Bazıları Ceneviz'de ve geri kalanları Ankona'da olmak üzere 25 kadırga inşa ediliyordu[79]. Teşebbüsün masraflarını karşılamak için papa, kilise devleti topraklarında her ocak için bir düka altını vergi ve yine aynı bölgelerdeki her dinî müesseseye iki yıl süreyle onda birlik bir vergi koymuştu[80]. Ayrıca Sixtus, 4 Aralık 1480'de Angelo Carletti adındaki bir Fransisken'i Haçlı Seferi için Papalık elçisi ve Papalık temsilcisi görevine tayin etmişti[81]. Papa, Carletti'ye Hristiyanlar'a Haçlı Seferi vaazları vermek görevini vermişti. Minorit'in aynı dava için para toplamasını ve Roma'daki Fransisken manastırı Aracoelili Santa Maria'ya havale etmesini emretmişti. Carletti'ye vaazlarda kendisine yardım etmeleri için

---

76 Niccolò Sadoleto'nun Napoli'den 17 Ağustos 1480 tarihli mektubu, Foucard, "Fonti", s. 98'de.

77 Pastor, *HP*, IV, 336.

78 *A.g.e.*, IV, s. 336; papanın kilisenin güvenliği için gerekli olan herşeyi yaptığını söyleyen Vespasiano da Bisticci'nin mülahazaları ile karşılaştırınız, *Lives of Illustrious Men*, s. 151. Vespasiano Kardinal Giovanni de' Margheriti'nin Venediğe misyonunu tasvir etmişti ve St. Marko Cumhuriyeti ile diğer devletleri Papalık'ın çabalarını desteklemedikleri için şiddetle itham etmişti. *A.g.e.*, s. 150-152.

79 Pastor, *HP*, IV, 337. Volaterranus, *Diarium Romanum*, s. 115, 116.

80 Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1480, no. 28.

81 Bakınız Mario Viora, "Angelo Carletti da Chivasso e la crociata contro i Turchi del 1480-81", *Studi francescani*, XI, n.s., 1925, s. 323.

başkalarına görev vermek ve ailelerinin bir haftalık geçimini sağlamak için harcadıklarına eşit bir meblağla katkıda bulunanlara tam endülјans bağışlamak yetkisini vermişti[82].

Bu arada İtalyan hükümetlerinin elçileri Roma'ya gelmişlerdi ve acil durum için alınacak tedbirleri görüşüyorlardı. 3 Ocak 1481'de Bologna'ya yazdığı bir mektupta IV. Sixtus, kendisinin ve kardinallerin Türkler'e karşı savaş için 150 bin düka altını katkıda bulunmaya karar verdiklerini izah ediyordu. 50 bin düka altınını Macaristan'a göndermek ve paranın geri kalanıyla 25 kadırga techiz etmek niyetindeydiler. Evvelce Ferrante'ye gönderilmiş olan birliklere ilaveten Papalık Otranto'nun istirdatı için 3 bin askerlik bir kuvvet teşkil etmeyi planlıyordu. Roma'daki elçiler 100 kadırgalık bir donanmanın toplanmasında ve her yıl Macaristan Kralı'na 200 bin düka altını gönderilmesinde mutabık kalmışlardı. Sixtus, bütün prensleri Papalık'ı örnek olarak almaları ve paylarına düşen katkıda bulunmaları için teşvik ediyordu[83]. 8 Mart 1481'de papa, İtalyan devletlerine yazıp İtalya'da genel barış ilan etmiş ve Türkler'e karşı seferin derhal desteklenmesini talep etmişti. Fransa'nın savaşa katılmayı kabul ettiğini ve Almanya'nın da aynı şeyi yapmak için davet edileceğini

---

[82] *A.g..e.*, s. 324. Viora, Marco da Lisbona'dan, *Cronache degli ordini istituti dal.* S. Padre Francesco, Roma, tarihsiz bir pasaj naklediyor Carletti'nin bu işi ifası hakkında, *a.g.e.*, s. 324 ve s. 326-329'da heyeti umumiyesi ile Carletti'nin Dördüncü Sixtus'un Papalık fermanının yardımcıları için ne ifade ettiğini izah etmek için yazdığı bir kitabı veriyor.

[83] Pastor, *HP*, IV, s. 337, 338; Iorga, *Notes et extraits*, V, s. 74-77, 79-81'deki dökümanlar ile karşılaştırınız. Türkler'e muhalefetin teşkilâtlanması ile ilgili olarak İtalyan devletlerinin diplomatik münasebetleri için G. Grasso'nun yayınladığı dökümanlara bakınız, "Documenti riguardanti la constituzione di una lega contro il Turco nel 1481 (Türk'e karşı 1481'de bir birlik oluşmasına ilişkin belgeler)", *Giornale ligustico di archeologia, storia e belle arti (Dil, arkeoloji, tarih ve güzel sanatlar Liguria gazetesi)*, VI ,1879, s. 321-494.

beyan etmişti. Papalık 25 kadırga, Napoli 40, Ceneviz 5, Ferrara 4, Siena 3, Bologna 2 ve Lucca, Mantua ve Montferrat birer kadırga donatmak niyetindeydiler. Milano 30 bin düka altını ve Floransa 40 bin düka altını vadetmişti[84]. 8 Nisan 1481'de papa, bütün Hristiyan prenslere yazıp onları salibi olmaya çağırmıştı. Hristiyan âleminin müdafaasına katkıda bulunan herkese endüljans bağışlamıştı[85]. 9 Nisan'da Fransa ve Dauphin'deki bütün kilise gelirlerine onda bir vergi koymuş ve Kardinal della Rovere'yi baştahsildar olarak tayin etmişti[86].

İtalyanlar'ın harekete geçmesi yavaş olmuş ama 1481 ilkbaharında bir donanma hazırlanmış ve 30 Haziran'da papa tarafından görevlendirilmişti. Donanma, Kardinal Fregoso'nun kumandasında Napoli'ye, oradan da nihayet 10 Eylül'de Türkler'den geri alınan Otranto'ya yelken açmıştı[87]. Kuzeyli devletler –Almanya, Fransa ve İngiltere- Türkler'i İtalya'dan tard etmekte bir rol oynamamışlardı. Almanlar dahilî problemlerle meşguldüler. Fransa Kralı XI. Louis fırsattan sadece papadan imtiyazlar koparmak ve Napoli Kralı Ferrante'ye muhalefetinde Papalık'ın desteğini elde etmek teşebbüsü için yararlanmıştı[88]. İngiltere Kralı IV. Edward, papaya Türkler'e karşı savaşa katılmayı arzu etmesine rağmen memleketindeki meselelerin onun böyle yapmasına mâni olduğunu yazmıştı. Papayı, tahtını muhafaza etmek için mecbur olduğu Hristiyanlar'la savaşmaktansa "Hristiyan âleminin diğer

---

84 Pastor, *HP*, IV, s. 340; Raynaldus, *Annales*, ad. an. 1481, no. 4.

85 *A.g.e.*, ad. an. 1481, no. 19, 20.

86 Pastor, *HP*, IV, 341.

87 *A.g.e.*, IV, s. 342-344; Antonaci, *Hydruntum*, s. 179-188. Otranto'nun geri alınışı ve Hristiyanlar'ın tepkileri hakkında Diario, col. 1148, Volaterranus, *Diarium Romanum*, col. 146, 147 ile karşılaştırınız; Iorga, *Notes et extraits*, V, s. 103.

88 Papanın XI. Louis ile müzakereleri hakkında J. Combet, *Louis XI et le saint-siège (1461-1483)*, Paris 1903, s. 185-188'e bakınız.

hükümdarlarıyla birlikte Türkler'e karşı bir seferde işbirliği yapmayı tercih edeceği" hususunda temin etmişti[89].

İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki meselelerden haberdar olmadıkları veya umursamadıkları sonucuna varmamalıyız. Bu dönemde İngiltere'de hayatın Güller Savaşı denen savaşın tahribatından dolayı tamamen çekilmez ve bu milletin Avrupa tarihinin genel akımlarıyla büyük ölçüde irtibatının kesilmiş olduğuna dair görüş artık savunulur gibi değildir. Paul Murray Kendall, Georg Parks, R. J. Mitchell ve Roberto Weiss'ın kitapları milletin kendisini bulmak çırpınışları içinde bulunduğu aynı zamanda münferit İngilizlerin beynelmilel meselelere dahil olduklarını göstermektedirler[90]. Kıtadan gelen mektuplar ve raporlarla ve İngiltere'de yaşayan yabancılar ve seyyahlar vasıtasıyla Türkler'in yaptıkları muntazaman duyuruluyordu. İngiliz vakanüvisler Osmanlılar'la yapılan bütün önemli savaşların - Konstantinapol'un düşüşünün ve Belgrad ve Rodos muhasaralarının - detaylarını kaydediyorlardı. İngiliz hacıları ve maceraperestleri Doğu ve inancın çok korkulan düşmanı hakkındaki haberleri memleketlerine ilk elden getiriyorlardı. Levant Company'nin yaratılmasının henüz çok uzak bir gelecekte olmasına rağmen İngiliz tüccarları Doğu Akdeniz'in çok kârlı pazarlarının cazibesine kapılmışlardı. 1443 yılında Türkiye'den geri dönüp kralına hediye olarak üç deve ile bir devekuşu getiren Nikolas Jone adında bir tâcirin olduğunu okuyoruz. 1446 yılında ve yine 1456 yılında Türk sularında ticaret yapmak üzere Bristol'dan gemiler yola çıkmıştı. Akdeniz'de ticaret İngilizler için kıtadaki mümasillerinden daha az tehlikeli değildi ve 1514'te bir İngiliz gemisinin Türk korsanlarının eline

---

[89] *CSPV* en, I, 142, 143.

[90] Paul Murray Kendall, *The Yorkist Age,* New York 1962; G. B. Parks, *The English Traveler to Italy,* cilt I, Stanford 1954; R. J. Mitchell, *John Free,* Londra 1954, R. Weiss, *Humanism in England During the Fifteenth Century,* 2 nd ed. Oxford 1957.

geçtiğini duyuyoruz[91]. İngiliz tüccarları ile Müslümanlar arasındaki temaslar en azından Kral IV. Edward'ın uygulamayı papaya yazdığı bir mektupta mâkul göstermesine sebep olmaya yetecek kadardı. Onun görüşüne göre "Zenginliğin ve tabiî mükemmelliklerinden dolayı değerli olan diğer şeylerin kâfirlerin ellerinden kendi devletlerine çekilmesi Hristiyan dini için avantajlıydı" ve bu yüzden Edward "şayet Papalık makamı onaylarsa kalitesiz malların daha asilleriyle takası için tebaasının ticaret yapmak üzere Afrika'nın herhangi bir yerine gitmelerine seve seve müsaade ederdi"[92].

Papalık elçileri, Haçlı Seferi vaizleri ve Haçlı Seferi vergilerinin tahsildarları bütün Britanya adalarında faaldiler. Papa II. Paul seleflerinin tarzında hareket ederek Canterbury Başpiskoposu Thomas'ın dikkatini Hristiyan âlemini tehdit eden ve ancak Hristiyan prenslerin müttehit gücü ile karşı konulabilecek olan büyük tehlikeye yöneltmişti. Bu yüzden o, başpiskoposdan "Haçlı Seferi'ne katılmalarını kraldan ve bahis mevzu mülkün (İngiltere'nin) kendi şehrindeki, piskoposluk mıntıkalarındaki ve vilâyetlerdeki yerli halkından talep etmesini ve onları teşvik etmesini" ve "şahsen veya tayin edeceği uygun vaizlerle mezkûrun (papanın) mektuplarını duyurmasını ve başpiskoposluk mıntıkasındaki her iki cinsiyete mensup olan ruhanî olmayanlarla, manastırlardaki keşişlerden oluşan dindarları ibadet ve böyle kutsal bir sefer için harekete geçirmesini veya en azından onların yardıma katkıda bulunmalarını sağlamasını" rica ediyordu. Bunun için başpiskoposa salibi alanların veya hasta veya başka bir sebepten dolayı savaşmaya müsait olmayan ama para katkısında bulu-

---

[91] Cal. Pat. *Rolls*, IV, 1441-1446, 166; *CSPVen*, II, s. 173; E.M. C. Wilson, *Studies in English Trade in the Fifteenth Century*, New York 1933, s. 226 vd.

[92] *CSPVen*, I, s. 142.

nanların günahlarını bağışlamak ve inancın müdafaası için sadaka hüccetlerini adaklara tebdil etmek yetkisini tanımıştı[93].

Calendar of Papal Registers'deki[*] 17 Şubat 1473'te St. Andreas Başpiskoposu de Latere (ikinci elçi), Papalık elçisi yetkisiyle İskoçya kralının yardımı ile Haçlı Seferi için destek sağlamak üzere Papalık elçisi olarak tayin edilmişti. 1476 yılında aynı din adamına "üçüncü ve dördüncü dereceden akrabalık ve yakınlık bağı olan yüz erkek ve kadının günahlarını af, onları evlendirme veya evlenmiş olanların akitlerini yenilemek ve evliliklerini idame ettirmek..." yetkisi verilmişti. Mektupta Papalık elçisine "Türkler'e karşı bir donanma hazırlanması için ilgili kişilerle nakdî bir uzlaşma yapılması ve bu paraları günahların affından sonra altı ay içinde cameraya[**] gönderilmesi talimatı verilmişti. 24 Mayıs 1476'da Salisbury piskoposluk mıntıkasındaki St. Mary Manastırı'nın Başrahibi Abingdon, Kral Edward ve tebaası nezdinde Papalık elçiliği ve görevliliğe ve İngiltere'de "... özellikle Jübile endüljansı edinmek için Roma'ya gidemeyenlerden Türkler'e karşı bir donanma ve ordunun ihtiyacı için kullanılacak olan bağışların" tahsildarlığına tayin edilmişti. Alt dereceden bir fahrî papaz yardımcısı ve Papalık elçisi olan Giovanni de Giglis 1 Nisan 1476'da İngiltere'de Papalık camerasının tahsildarlığına tayin edilmişti. 1478 Aralık ayında papa, de Giglis'e "ruhen nâdim olan ve gerçekten günah çıkaran" ve Roma'ya gitmiş olsalardı harcayacakları kadar para ile katkıda bulunan kişilerin günahlarını külliyen affetmek ve jübile endüljansı bağışlamak yetkisini verdi. Para, Türkler'e karşı Hristiyan dininin müdafaası için kullanılacaktı. 29 Eylül 1481'de papa, York Piskoposluk mıntıkasında rahip olan Richard Lessi'ye Roma ve Kutsal Topraklar'a

---

93 *CPR*, XII, 229.

[*] Bir seri kayıt, Papalık görevlilerinin Britanya adalarındaki faaliyetine şahitlik ediyorlar.(çev.).

[**] camera Papanın özel hazinesi.

hac ziyareti yapmak için ettiği yeminleri 100 düka altınına tebdili bağışlamıştı. "O, bu parayı Haçlı Seferi'ne yardım ve papanın Türkler'e karşı birçok trirem'le[*] hazırladığı donanmaya yardım için Papalık hazinesine ödemişti"[94].

İngiltere'nin Ortaçağ'ın Haçlı Seferleri'nin öne çıkan bir katılımcısı olmamasına rağmen Hristiyan şövalyeliğinin diğer kabul görmüş değerleriyle birlikte kutsal savaş ülküsü aristokrasisi tarafından benimsenmişti ve bu XV. yüzyıl boyunca devam etti. Dönemimizin İngiliz yazarları ve tercümeleri hakkında yorum yapan Arthur Ferguson müşahedede bulunuyor: "Herkes şövalyenin görevinin kutsal kiliseyi müdafaa etmek, dulları ve yetimleri korumak... adaleti sağlamak ve saldırganlığı püskürtmek olduğunda hemfikir ve dahası sürekli olarak bunu tekrarlıyor"[95]. Üstelik münferit İngilizler ve İskoçlar da kilise adamlarının çağrılarına kulak vermiş ve sadece parayla katkıda bulunmakla kalmamış, şahsen Türkler'in karşısına dikilmişlerdi. 20 Nisan 1455'te III. Calixtus "... son zamanlarda ünlü bir grupla birlikte kâfirlere karşı savaşmak üzere Kutsal Topraklar'a gitmiş olan ve babası ile diğer akrabalarının birçoğu kâfirlerin ülkesinde kâfirlere karşı savaşmış ve şövalye yapılmış olan..." Glasgowlu bir piskopos müşaviri olan Alexander Preston'u bir özel bağış ve özel hukukî şartlarla ödüllendirmişti. Aynı papa, Türkler'le savaşmak için Roma'dan hizmetkârlarıyla birlikte geçen Robert ve Thomas Garnet ile Robert Allerton'a serbest geçiş belgeleri temin etmişti[96]. 1458 yılında II. Pius "... bir yıl kadar süreyle 12 okçu ve dahası ile kâfirlere karşı

---

[*] trirem'le

94 *CPR*, X, s. 95, 262-66; XI, s. 19-21, 32, 59, 80, 387, 401-403, 417, 418; XII, s. 229-232; XIII, pt. I, 159, 198, 199, 203-206, 208, 254, 255; XIV, s. 50, 52, 53, 57. J. Gairdner, editör, *Gregory's Chronicle of London*, Londra 1876, s. 197 ile karşılaştırınız.

95 A. Ferguson, *The Indian Summer of English Chivalry*, s. 107.

96 *CPR*, XI, 158.

savaşmış olan" Alexander Preston'a bir bağış yapmıştı ve papa, ona ve 12 kişiye kadarlık maiyetine serbest geçiş belgesi tanzim etmişti. 19 Şubat 1460'da II. Pius, St. Andreas ve Glasgow piskoposluk mıntıkalarından olan ve din adamı olmayan Richard Morray ve Patrick Hunter'a hediye vermiş olan herkesin bir yıl ve 40 gün süreyle itiraftan sonra günaha kefaret olsun diye papaz tarafından verilen cezalarını affetmişti. Papa, iki adamın "altı yıldan uzun bir süre Türkiye'de Katolik inancının müdafaası için kanlarını dökmeye hazır olarak vücutlarını siper ederek Türkler'e karşı savaştıklarını" ve paralarıyla erzaklarını tükettiklerinden dolayı yardım almaksızın memleketlerine dönemeyecek kadar fakirleştiklerini izah etmişti[97]. İsmen zikredilen başkalarına –John Sayntone, William Atwode, Hugh Johnnis, Sör Robert Curson, Robert Champlayn- gidip Türkler'le savaşmaları için tavsiyenameler ve izinnameler verilmişti ama faaliyetleri hakkında başkaca bilgimiz yok[98].

İngilizler de, St. Jean Tarikati'nin mümtaz üyeleriydiler ve bu sıfatla Türk tehdidini İngiltere'de duyurmanın yanısıra Türkler'e Doğu Akdeniz'de mukavemette de faaldiler. İngiliz okçuları 1444'te Rodos müdafaasına katılmışlardı. Roger Jervis adındaki bir İngiliz denizcisi suyun altına dalıp Türkler'in kulenin bulunduğu mendireğe bağlamayı planladıkları yüzen köprünün halatına çapa bağlayarak, St. Nikolas Kulesi'ne yapılan ikinci hücumu akamete uğratmaya yardım etmesiyle şeref kazanmıştı[99]. 1444'teki muha-

---

[97] *A.g.e.*, XI, s. 519, 590, 661.

[98] Rymer, *Foedera*, II, s. 683, 733, 773; H. Nichols, editör, *Proceedings and Ordinances of the Privy Council,* Londra 1837, VI, s. 165, 381; Cal. Pat. Rolls. *Henry VII*, I, s. 188; H. T. Riley, editör, *Chronica Monasterii S., Albani* (Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland, Londra 1871, XXVIII), VI, pt. 2, 191, 192.

[99] Babinger, *Mahomet II*, s. 485; E. J. King, *The Knights of St. John in the British Empire,* Londra 1934, s. 86, 87.

sara esnasında Turcopol olan Sör Hugh Middleton ile her ikisi de İngiltere'de büyük manastır başrahipleri olan Sör John Langstrother ve Sör John Weston yurtlarında ve Doğu'da tarikat işlerinde önemli roller oynamışlardı[100]. Büyük başrahip olarak Weston'un halefi olan Sör John Kendall'ın yaptıkları İngilizlerin Doğu Akdeniz meselelerine karışmalarının yanısıra vatandaşlarını Osmanlı tehlikesine karşı uyandırmak için tarikatin İngiliz mensuplarının giriştikleri çabaları daha çok gözler önüne serer. Bu aynı zamanda devirlerinin içtimaî hayatına katılan şövalyelerin ve askeri ve şövalyelik tarikatlarının görevlilerinin sürmekte olan önemlerine işaret eder. Kendall, farklı dönemlerde tarikatinin Roma, Venedik, Fransa ve İngiltere temsilcisi, Batı'da çeşitli ülkelerde Papalık elçisi ve Fransa ile Avusturya'da İngiltere sefiri olarak hizmet vermişti[101]. 1479 yılında ona papayı, yaklaşmakta olan Rodos'a Türk saldırısı hakkında uyarmak olan önemli görev verilmişti. Adanın müdafaası için para ve malzeme toplamak üzere Batı'da kalmıştı. IV. Sixtus onu inancın müdafaası için katkıda bulunanlara endüljans dağıtmak yetkisiyle Papalık'ın piskopos mümessili ve serbest vekili olarak tayin etmişti. Bu amaçla mührünü bastığı parşömene basılmış standart formları vardı. 29 Nisan 1480'de bir dökümanla İrlanda'daki herkese Türkler'le savaşmak için para ve adam temininde yardımcı olmalarını emreden kendi kralı IV. Edward'ın desteğini almıştı[102]. Anlaşılan bir miktar başarılı olmuştu. 22 Nisan 1480 tarihini ve damgasını taşıyan bir endüljans Sör William Plumpton'un karısı Joan Plumpton hanım için tanzim edilmişti ve bu Yorkshire ailesinin yazışmaları ile birlikte yayınlanmıştır[103].

---

[100] *A.g.e.*, s. 70-74.

[101] *DNB*, X, 1295, 1296; King, *The Knights of St. John*, s. 74, 75; Rymer, *Foedera*, XII, çeşitli yerlerde; *CPR*, XIII, s. 177, 178. *CSPVen*, I, s. 148, 153, 154, 164, 167, 169, 172.

[102] *CPR*, XIII, s. 254; Rymer, *Foedera*, XII, s. 112 ile karşılaştırınız.

[103] T. Stapleton, editör, *Plumpton Correspondence*, Londra 1839, s. 118, 119.

Kendall, topladığı para ile bir gemi donatıp Doğu Akdeniz'e yelken açmaya muvaffak olmuştu. Fakat gemi hiçbir zaman Rodos'a ulaşmamıştı, ne de tarikatin İngiltere'deki resmî vakanüvisinin beyanının aksine Kendall muhasara esnasında İngiliz şövalyelerinin kumandasını eline alamamıştı. Venedik senatosunun sebep olunan zararlarını tanzim için düzenlenen 19 Nisan 1495 tarihli bir kararından Rodos'a giderken Sör John Kendall'ın ve gemisinin Venedikli deniz subayı tarafından Modon'da ele geçirildiğini öğreniyoruz. Hamulesi yağma edilmiş ve Sör John Kendall'ın kendisi de bir at ile 80 düka altını kaybetmişti[104].

Nihayet Kral IV. Edward'ın papanın çağrısına cevabını mürâîlik etmek için zayıf bir teşebbüsten başka bir şey deyip bir kenara atamayız. Türk tehdidi Britanya adalarından çok uzak olmakla beraber hâlâ bütün Hristiyanlar'ın ve özellikle Hristiyan hükümdarların meselesiydi. Haçlı Seferi, XV. yüzyıl İngilteresi'nin haricî siyasetinin önemli bir meselesi olarak pek tasvir edilemez fakat burada da Hristiyan bir prensin ahlakî sorumluluğu olarak olarak telâkki ediliyordu. Lancasterliler'in, Yorklular'ın ve Tudorlar'ın acımasız, hanedana müteallik ve materyalist oryantasyonlu güç siyasetlerinin arkasında Hristiyan şövalyeliğinin ahlakî normlarıyla dolu bir bilinç gizlenmektedir. Her ne kadar tatbikatte ideale ulaşamasa da şövalyelik onların prenslere has hedeflerinin ve ulaştıklarının tek gerçek ölçüsü olarak kalmıştı. Böylece IV. Henry tahta çıkmadan önce hem Kutsal Topraklar'a yolculuk etmiş, hem de Prusya'da "Haçlı Seferi'ne çıkmıştı". Kardeşi Sör John Beaufort, Mehdiye muhasarasında Müslümanlar'la savaşmıştı. Henry, Bizans İmparatoru Manuel Paleologos'un talep ettiği askerleri ve silahları temine muvaffak olamasa da mülkünün misafirperverliğini ziyaret eden hükümdara sunmuş ve en azından kendisini destek vadetmeye zorunlu hissetmişti. Ve hükümdarlı-

[104] *CSPVen*, I, s. 153.

ğının son yılında mesele, Londra'da White Friar'da toplanan ve kralın Doğu Akdeniz'e yapmayı planladığı sefer için kadırgaların ve diğer levazımın yapılmasına karar verilen konseyde hâlâ görüşülüyordu. Seferin hiçbir zaman yapılmadığını biliyoruz. Fakat şayet Şair Thomas de Elmham'e inanmak gerekirse ölüm döşeğindeyken Beytüllahim odası denen bir odaya nakledilince kralın vicdanı birazcık rahatlamıştı, çünkü ölmeden önce Beytüllahim'e girmeye yemin etmişti[105].

Benzer şekilde V. Henry, VI. Henry ve IV. Edward'ın hepsi aynı zamanda memleketlerindeki meselelerin böyle yapmalarına mâni olduğunu öne sürmekle birlikte salibi almak niyetinde olduklarını ilân etmişlerdi. Fakat her üç hükümdar da Haçlı Seferi prensibiyle mutabıktılar, göstermelik yardımda bulunuyorlardı, İngiltere'de asker ve para temini yönündeki Papalık çabalarını tasvip ediyorlardı ve özellikle Rodos Şövalyeleri'nin gayretlerini destekliyorlardı. V. Henry, Doğu Akdeniz'de bilgi toplamak için keşif ajanı Ghillebert de Lannoy'u göndermek hususunda Burgonya Dükü'ne katılmıştı. Kral, aynı yıl içinde ölmüştü; ama son anlarında bile şayet Fransa müdahale etmeseydi ve Tanrı ona daha fazla zaman bağışlasaydı salibi almak planlarının samimî olduğunda ısrar ediyordu[106]. 1454'te VI. Henry de "mülkünün tüm gücünü Katolik inancı için tehlikeye atmaya" amade olduğunu ilân etmişti. Londra vakanüvisi onun hükümdarlığı esnasında Kutsal Peder'in[*] "... to mayntayn hys warrys agayne the Turke, that

---

[105] L.T. Smith, *The Expedition of Henry, Earl of Derby, 1390-1391, 1392-1393*, Londra 1894; J. J. Jusserand, *English Wayfaring Life in the Middle Ages*, Londra 1889, s. 227; II. Manuel'in Batı'yı ziyareti hakkında A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, s. 633, 634'e ve orada zikredilen literatüre bakınız. Holinshed'den *Chronicles*, s. 101, 102; T. Wright, editör, *Political Poems*, Londra 1861, s. 118.

[106] Lannoy, *Oeuvres*, s. 161.

[*] Papa (çev.).

was fulle cruelle unto Cristen men and thoroughe thys londe of Ingalonde every man was fayne to do and gyffe after hyr power" için gönderdiği Papalık tahsildarlarına gösterilen kabulden müsbet şekilde bahsetmektedir[107]. Güya Milano sefirinin kraliyet ailesinin hizmetindeki bir hizmetkârla yaptığı IV. Edward'ın şahsi alışkanlıkları hakkındaki bir muhavereye dayanan ilginç bir rapor kralı, çünkü onun aynı zamanda "Rocimento Kontu'nu 3 bin muhariple birlikte Türkler'e karşı denizaşırı göndermek için hazırlıklar yaptığına" inanıldığından Hristiyan bir prens olarak görevlerini bütün bütün ihmal etmeksizin "kendisini zevk ü safaya ve hanımlarla hoşça vakit geçirmeye" hasretmiş olarak takdim etmektedir[108].

1480 yılında Türkler'i İtalya'dan kovmak için IV. Sixtus'a katılmamasına rağmen Edward, bir yıl önceden Türk istilasını tahmin etmişti. O tarihte o, "Türkler İtalya kapılarına dayandığı ve herkesin bildiği gibi çok güçlü oldukları zaman Hristiyan dininin maruz kaldığı büyük tehlikelerden dolayı" papanın İtalya'da barışı sağlamış olması gerektiği fikrini beyan etmişti[109].

Nihayet İngiliz Kralları, Hristiyan âlemini himaye ve yardım vecibesi duygusunu Türkler'den kaçan mültecilere yardımda bulunup iane vererek de göstermişlerdi. Mesela hazine çıkış kayıtları 1456 yılında ada krallığını ziyaret eden içlerinde meşhur hümanist John Argyropolos'un bulunduğu dört Rum'a para verildiğini göstermektedirler. 1467 yılında IV. Edward, iki Rum'a iki yıl süreyle tebaasından sadaka toplamak hakkını bağışlamıştı. Kralın izin belgesinde bu çiftin adları Dimitrios Crisasius ve Theo-

---

[107] *CPR*, X, 263-266; F. Gairdner, *Gregory's Chronicle of London*, I, s. 197; W. Lunt, *Papal Revenues in the Middle Ages*, New York 1934, II, s. 465; H. Nichols, editör, *Proceedings and Ordinances of the Privy Council of England*, VI, s. 298, 299, 302.

[108] *CSP Milan*, s. 2222, 231; Wilkins, *Concilia*, III, s. 598.

[109] *CSP Milan*, s. 266; *CSPVen*, s. 142, 143.

dore Guias olarak verilmekte ve karıları ve aileleri ile birlikte "by the cruell Turk enemye of the chirch and xten faith and putt to gret and excessive finance for the which thair plegge lien stül in the handes of the subjects of the said Turke in gret miserie and dureis of enprisonement likely to thisshe whouten the charitie of trewe xten people be to thaim imparted..." esir alınmış oldukları izah edilmekteydi[110].

[110] Bakınız H. L. Gray, "Greek Visitors to England in 1455-1456", *Anniversary Essays in Medieval History to Charles Homer Haskins*, editör C. H. Taylor, Boston 1929, s. 81, 116; S. Bentley, editör *Excerpta Historica*, Londra 1833, s. 392.

Bölüm VI

Yeni Barbar

Rönesans papalarının büyük Haçlı Seferi'ni organize etmeyi başaramamalarının sonucu olarak kutsal savaş çağrılarının sayısında ve heyecanında bir azalma olmamıştı. Prenslerin harekete geçmemeleri nadiren siyasi ve sosyal hayatın yapıları ve modellerinin temel değişmelerinin bir yansıması olarak telâkki edilmiştir. Günah, Tanrı'nın emrini yerine getirmekte isteksizlik ve Hristiyanlık görevinin ihmali çoğu kez prenslerin kendileri tarafından problemin kaynakları olarak görülmüşlerdi. Bu tezin ana teması sadece küçük farklarla XV. yüzyılın geriye kalan kısmında ve bir sonraki bölümün büyük kısmında hem din adamı olan, hem olmayan yayıncılar tarafından sadıkâne bir biçimde risalelerine kopya edilmiştir. Ortodokos formülün mantığına kâni olan bu yazarlar, dile getirdikleri ülkülerle Rönesans toplumunun değişmiş şartları arasındaki tezatları tahlil edecek veya uzlaştıracak kabiliyette değildiler. Kendi ortamlarını anlamaya muktedir olmadıkları için onların Müslüman hasımları için yeni bir şey sunmalarını pek bekleyemeyiz. Norman Daniel'in Ortaçağ polemikçilerinin İslâmiyet ile ilgili görüşleri hakkında yazdıkları onların XV.

yüzyıldaki mütekabilleri için daha az geçerli değildi: "Detaylardan (gerçeklerin baskısı altında bile) mümkün olduğunca az vazgeçilen ve genel hatlarından hiç vazgeçilmeyen bir Hristiyan manzarası vardı. Fark nüansları vardı ama bunlar sadece genel bir çerçeve içindeydi. İsabetliliği artırmak adına yapılan bütün düzeltmeler yalnızca zaafı yeni farkedilen bir hususun müdafaası, zayıflamış bir yapının desteklenmesi içindi. Hristiyanlar'ın görüşü yeniden inşa edilmek için bile yıkılmayacak bir yapıydı"[1].

Böylece Ortaçağ'da geliştirilen İslâmiyet görüşü Haçlı Seferi çağrıları ile Osmanlılar'a da şamil edilmiş ve Ortaçağ dünya görüşünün anahatları çöktükten sonra bile sürdürülmüştü. Kilisenin ve şövalyeliğin muhafazakâr müdafilerinin meseleye yeni bir nazar atmaya isteksizliklerini veya kabiliyetsizliklerini anlamak mümkündür. Fakat birçok hümanistin Haçlı Seferi'ne ve Müslümanlar hakkındaki Ortaçağ tasavvuruna bağlılıkları veya böyle görünmeleri hususunu izah etmek o kadar kolay değildir. Aslen eskilerin ahlakî hükümlerine ve öğretilerine dayanan bir kültür ve eğitim programının savunuculuğunu yapan hümanistler, yaşadıkları çağ için yeni bir ahlak anlayışının yazarlarıydılar. Fakat vita activa'yı[*] ve hatta refahın peşinden koşmayı ve sahip olmayı hesaba katan bir davranış yasasına şekil verebilmelerine rağmen pek az 'istisna' ile muasırlarının Hristiyan olmayanlara karşı tavrını yeniden yönlendirirken Ortodoksluğun engellerini ortadan kaldırmakla ilgilenmemişlerdi. İşte tam bu noktada gözde Eskiçağ modelleri onlara yardımcı olamamıştı; çünkü eski Yunanlı veya Romalı tarihçilerin pek azı kendi devirlerinde barbar denenlere objektif olarak bakabilmişti.

Burada Herodotos'un durumu öğreticidir. Tarihin babası ve eski Yunanlı yazarların en mümtazı olarak kabul edilen Herodotos'a

---

[1] Daniel, *Islam and the West*, s. 260.

[*] Bilfiil hayat (çev.).

eseriyle ilk defa tanışan İtalyan hümanistler tarafından hakkıyla değer verilmişti. Fakat Herodotos Eskiçağ'da halefi olan tarihçiler tarafından beğenilmemişti. Hem konu seçimi, hem metodu Thucydides'den Plutarch ve Çiçero'ya kadar bir dizi mümtaz münekkidin hücumuna maruz kalmıştı. Tarihin babası, siyasi tarihe bağlı kalmamakla itham edilmişti; mahallî veya millî tarihin sınırlarını aşmış ve uzak ülkelerin uzak geçmişlerini taramıştı; bir yandan Atina'ya tarafgirlikle suçlanırken, diğer yandan Hellas'ın haşmetini yeterince övmemekle itham edilmişti. İtalyan hümanistler bu tenkit heyeti umumiyesini farkedince münasip şekilde caymışlardı. Plutarch'ın saldırısı en tesirli olandı. Diğer hatalarının yanısıra Herodotos barbarlara çok fazla sempati göstermişti[2].

Bu tezi çok fazla uzatmamalıyız; Osmanlılar'a gelince diğer birçok konuda da olduğu gibi hümanistlerin görüşlerinde önemli istisnalar vardı. Türkler'i itham etmek için bir temel teşkil etmek üzere olsa bile Aeneas Sylvius bildiğimiz gibi Sagundino'dan menşelerinin hikâyesini temin etmesini istemişti[3]. Yunanlı Hümanist Theodore Gaza, Francesco Filelfo için *De Origine Turcarum (Türkler'in Kökenine Dair)* başlıklı benzer bir kitap yazmıştı[4]. Hümanistlerin Türkler'le Eskiçağ barbarları arasındaki paralelliği vurgulamalarını ve ikisinin arasında bir bağ bulmaya çalışmalarını beklemek gerekirdi. Türkler'in Truvalı veya Latince Teucri (Türkler) olarak teşhis edilmeleri tabi ki hümanistlerin icadı değildi. Geç Ortaçağ'da Türkler'e, Franklara ve İtalyanlar'a müşterek bir ata soyundan geliş sağlayan hayalî Truva şeceresi Batı'da Yunanlı karşıtı polemikçilerin teveccühünü kazanmıştı. Fakat hümanist tarihçilerin tenkitçi olanları zaten İtalyan şehirlerinin

---

[2] Bakınız A. D. Momigliano, "The Place of Herodotus in the History of Historiography", *Studies in Historiography* s. 133-139'da.

[3] Nicola'us Sagundino, *De Turcarum origine*, Viterbo 1531.

[4] Gazzeli Theodore, *De origine Turcarum*, J. B. Migne, *Patrologia series Graeca*, CLXI, cols. 997-1006'da.

menşeleri ile ilgili böyle mitleri bir kenara atmışlardı ve Bizans'ın yıkılmasından sonra Haçlı Seferi taraftarları Teucri tezine saldırmışlardı ve Türkler'i özellikle acımasız ve barbar bir kavim olarak telâkki edilen Eskiçağ'daki İskitler ile özdeşleştirmeyi tercih etmişlerdi[5].

Yine de Osmanlılar'ın Truva menşei tamamen terkedilmemişti ve bu efsaneye dayanarak Türkler'in Yunanistan'ı fethini haklı göstermek için bazı çabalarda bulunulmuştu[6]. 4 bin mısradan daha uzun olan *Amyris* başlıklı epik bir eserde Giovanni Mario Filelfo, II. Mehmed'in hayatını ve fetihlerini tasvir etmişti. Konu seçiminden dolayı tenkitlere maruz kalacağını bildiğinden eserini geçmişteki örneklere dayanarak müdafaa etmişti ve evvelce Anibal'in (Hannibal), Pirus'un (Pyrrhus), Keyhüsrev'in (Cyrus) ve Makedonyalı Philip'in yaptıklarının kaydedildiği gibi seçtiği konunun tarihî mülahazaya layık olduğunu öne sürmüştü[7]. Şiirin büyük kısmı İstanbul'un zaptını ve sultanın Yunanistan'daki fetihlerini ele almaktadır. Konstantinopolis'te doğmuş olan (Annesi

---

5 Özellikle Aeneas Sylvius *Opera*, s. 394'te Europa ve *a.g.e.*, *Cosmographia*, s. 383'e bakınız; Andrea Cambini, *Della Origine de' Turchi*, Venedik 1538, folyo 27 ile karşılaştırınız. Fakat bu geleneği inkâr etmekte özellikle ileri giden Jean Lemaire de Belge gayet ciddi bir şekilde Truvalılar'ın, Fransızlar'la Almanlar'ın müşterek ataları olduğunu ve onların bu yüzden birleşip Türkler'in ele geçirdiği miraslarını geri almaları gerektiğini ileri sürmüştü. Bakınız Oeuvres, *Stecher edisyonu*, Paris 1882-1885, I, s. 15; II, s. 473, 474. Bu hususta bakınız T. Spencer, "Turks and Trojans in the Renaissance", *Modern Language Review*, XLVII, 1952, s. 330-332; ve A. Eckardt. "La Légende de l'origine troyenne des Turcs", *Körösi Cosma Archivum*, II, 1926-1932, s. 422-433. Ben sonuncusunu görmedim. D. Hay, *Europe: The Emergence of an Idea*, s. 108-110.

6 Bakınız aşağıda Bölüm VIII, s. 204; J. B. Migne, *Patrologia series Graeca*, CLIX, col. 397'de L. Chalcondyles, *De origine ac rebus gestis imperatorum Turcarum* ile karşılaştırınız.

7 *MHH*, Dethier edisyonu, XXII, pt. I, s. 280-283, 291, 292.

Chrysoloras ailesine mensuptu) ve 1440-1442 yıllarında orada tahsil gören yazar, Rumlar'ı kendi mağlubiyetlerinden dolayı suçlu buluyor ve Fatih'e karşı birleşmekte gösterdikleri beceriksizlikten dolayı Latinler'i daha az küçümsemiyordu. Fakat şahsi özelliklerinin onun barbardan başka herşey olduğunu gösterdiğini iddia ettiği sultanı olağanüstü güçlü bir şekilde övüyordu. Bellona'nın ağzından sultanın takip ettiği askerlik mesleğine ve fetih yoluna zafer sahibine kazandırdıkları ölümsüz ihtişam ve şöhretten dolayı methü sena ediliyordu. Filelfo, Mehmed'in soyunun Truvalı oluşunu çok büyütüyor ve onun Yunanistan'a baş eğdirmesini adaletin zaferi olarak takdim ediyordu. Nihayet Truva'nın Yunanlılar tarafından saldırganca fethinin öcü alınmıştı![8]

Othman Lillo Ferducci'nin mensur olarak II. Mehmed'e hitâben yazdığı önsöz Amyris'in gayesinin sultanın şerefine bir kaside olmak olduğuna işaret etmektedir. Aslen Ankonalı tüccarlar olan, ilk adlarını Osmanlı hanedanının kurucusundan almış olan Lillo ailesi, Gelibolu'ya yerleşmişti ve II. Murad'ın saltanatı döneminde Osmanlı yönetimiyle münasebetleri iyiydi. II. Mehmed, İstanbul'un zaptı esnasında esir düşen Lillo'nun kayınbiraderi Angelo Boldone'yi gönüllü olarak azad ederek Ferducciler'e olan sevgisini göstermişti. Lillo'ya göre Amyris, sultana olan şükranın ve bağlılığın bir nişânesi olarak ve biz buna yeni imtiyazlar elde etmek ümidini ilave edebiliriz, sunmak için kaleme alınmıştı. Şayet şiire ilham veren şartlar aslında böyleyse biz haklı olarak Giovanni Mario Filelfo'nun sultanın lehine söylediklerinden şüphe edebiliriz. Fakat Türkler'e karşı değişen tavrın bir işareti olarak eserin itimada şayanlığı anlaşıldığına göre sonradan ilave edilen dördüncü cüzde Amyris'in bu sefer Milano Dükü Galeazzo Mario Sforza'ya ithaf edilip bir Haçlı Seferi teşviki şekline sokulması hususu ile tamamen yokedilmiştir![9]

---

8 *A.g.e.*, s. 292-294, 308-319, 400-406.

9 A.g.y., s. 267-279.

Giovanni Mario Filelfo gibi fırsat düşkünlerinin maskaralıkları şayet kutsal savaş için hümanistlerin çağrılarının samimiyetine gölge düşürmüşse bu, aynı yazarların siyasi belagatte hâkim olan modaya uymaları ve himaye taleplerine verdikleri karşılık onların Türkler'e karşı beyanlarını neredeyse tamamen gözden düşürmüştür. Diplomatik kongrelerde, sefirlerin kabulünde, bir papanın göreve yeni gelişinde, bir prensin düğününde veya hemen her toplumsal fırsatta yeni belagatte eğitim almış bir hatip ortaya çıkıp bir Exhortatio ad bellum contra barbaros[*] nutku çekebiliyordu. İnsanda Türkler'e karşı bir nutku kaleme almanın 'farz olan bir şey' olduğu ve kendine saygısı olan her kalem ehlinin uygun zamanda kullanmak üzere dağarcığında birçoğunu bulundurduğu ve onları irâd etsin veya etmesin Opere'sine[**] dahil ettiği intibaı uyanıyor. Türk tehdidinin talebelerin belagat eğitiminde temrin için uygun bir konu teşkil ettiği Benedetto Colucci'nin *Declamationes*'i vasıtasıyla hatıra gelmektedir. Yazar, Ficino'yu talebelerinden beşine bir Haçlı Seferi çağrısı tahriri ödevini veriyor iken sunmuştu. Sonra peşpeşe üç günde allâmeliklerine resmigeçit yaptırıp birlik, ahenk, mesuliyet, vatanperverlik, tahsil ve iman hakkında doğru şeyleri söyleyerek Platonic Academy'nin beğenisini kazanmalarını sağlamıştı[10].

[*] Barbarlara karşı savaş için teşvik (çev.).

[**] Külliyat (çev.).

[10] *Sciritti inediti di Benedetto Colucci da Pistoia*, A. Frugoni edisyonu (Floransa 1939), s. 1-47. Francesco Filelfo'nun talebesi Lapo Birago da Castiglionchio bir Haçlı seferi planı olan Strategica'yı V. Nikolas'a ithaf etmişti (bakınız G. Tiraboschi, Storia della letteratura italiana, Milano 1824, VI, II, 1206, 1207); L. Thuasne'nin (*Djem-sultan, fils de Mohammed II, frère de Bayezid II*, 1459-1495 (Paris 1892), s. 434-437'de yayınladığı Türk tehdidi hakkındaki talebe temrinleri ile karşılaştırınız. Ficino'nun kendi Türk karşıtı nutukları için Opera omnia (1576 yılındaki Basel edisyonunun fotoğrafla yeniden basımı, Turin 1959), I, II, 721, 722, 808-810'a bakınız. Türkler'e karşı gerçekten irad edilmiş olan

Hümanistlerin Haçlı Seferi'ne ve Türkler'e karşı bazı modern tarihçilere çifte değerli olmasa bile müphem görünen tavrı belki en güzel şekilde Giovanni Mario'nun babası Francesco Filelfo tarafından sergilenmişti. Kendi zamanında kabasaba bir fırsatçılık, riyakârlık ve kendisine iyilik yapanlara minnet duymamak ve sadakatsizlikle suçlanan o, Rönesans'ın ahlâka mugayir, ben merkezli ferdiyetçiliğini vurgulayan XIX. yüzyıl tarihçilerinin gözdesiydi. Muhakkak ki, pek az XV. yüzyıl hümanisti Türk meselesi hakkında o kadar uzun bir sürede, o kadar çok yazmıştır. İyi bilindiği üzere Filelfo henüz genç bir adamken John Chrysoloras ile birlikte Konstantinopolis'te Yunanca tahsil etmişti. Doğu Akdeniz'de yedi yıl kalışı süresince Türkler hakkında epeyi şey öğrenmişti. Hatta II. Murad'ın sarayına giden bir sefaret heyetine katılmıştı. Batı'ya döndükten hemen sonra Türk meselesi ile ilgili olarak Bologna'dan (3 Temmuz 1428'de) Rum dostu Trabzonlu Georg'a yazmıştı. Georg'un kitabı *Against the Turks*'u[*] aldığını teyid etmiş ve mektuplaştığı kişiye eser hakkında Bologna'daki bilgili kişilerle görüştüğü haberini vermişti. Herkes şimdi karşı darbeyi indirmek zamanının geldiğinde mutabıktı. Filelfo kâhince bir içgörü ile şayet Türkler orduları kadar güçlü bir donanma inşa ederlerse herkesin onları durdurmakta zorlanacağı müşahedesinde bulunmuştu ve

---

ve kolayca başvurulabilecek olan hümanist nutukların harikulâde örnekleri aşağıdadır: "Petri Pashalici Veneti oratoris ad Hemanvelem Lvsitaniae regem oratio ", İngilizce tercümesi ile birlikte faksimile edisyon, D. Weinstein, Ambassador from Venice, Pietro Pasqualigo in Lisbon, 1501 (Minneapolis 1960)'da; "Oratio Reverendi in christo domini Joannis de Margarit Episcopi Gerundense "10 Mayıs 1481'de Venedik senatosunun huzurunda irâd edilmişti, Robert B. Tate, Joan Margarit I. Pau. Cardinal Bishop of Gerona (Manchester 1955), s. 142-145'te; ve Robert Gaguin'in İngiltere sarayındaki hitâbesi, Roberti Gaguni epistole et orationes, L. Thuasne edisyonu (Paris 1904), II, 291-299'da.

[*] Türkler'e karşı (çev.).

şayet Konstantinopolis ele geçirilirse o zaman bütün İtalya tehlikeye düşerdi[11].

Filelfo'nun Fransa Kralı VII. Charles'a hitaben meşhur çağrısı 1451 yılında olmuştu. İstanbul'un içinde olduğu tehlike her gün büyüyordu. Son dakikada yardım için çılgınca bir arayış ile İtalya'daki başkentlere acilen Rum elçiler yollanmıştı. Bizans'a olan güçlü bağı nazarı itibare alındığında Filelfo'nun onun kurtuluşunu gerçekten istediğinden şüphelenmek için bir sebep yoktur. Aynı zamanda Paris'e bir yolculuk yapmayı planladığını biliyoruz ve bu şekilde Fransa kralının hüsnükabulünü kazanıp hüsnüniyetine mazhar olmayı ümit ettiği açıktır. Her halükârda teşvik, hümanistlerin Haçlı Seferi belagatinin bir modeliydi. Yazarının ihtiyaç anında Bizans'ın az sayıdaki Latin destekçilerinden biri olduğunu teslim eden bir sonraki Fransız hümanistleri neslince biliniyordu[12]. Fakat Konstantinopolis neredeyse hiç yardım görmeksizin son büyük sıkıntısı ile yüz yüzeyken Filelfo'nun dikkati V. Nikolas tarafından onurlandırılmak ve Muhteşem Alfonso tarafından resmî saray şairi olarak itibar edilmek üzere gittiği Roma ve Napoli'ye müteveccihdi. Kayınvalidesi ile kızlarının esaretini ancak 1453 sonbaharında Milano'ya döndüğü zaman öğrenmişti. Onlar, Konstantinopolis alındığı zaman yakalanıp köle olarak satılmışlardı. Filelfo, kendisi için aşikâr olan yolu seçmişti. Türk Sultanı'na yazıp, karısının ailesinin serbest bırakılmasını istemişti. İşi sağlama almak için Fatih'in yaptıklarını ve faziletlerini öven Rumca bir kaside eklemişti. Mehmed'in (sadece şairin

[11] Trabzonlu Georg'a 30 Temmuz 1428 tarihli mektup, *Cent-dix lettres grecques de François Filelfe*, E. Legrand edisyonu, Paris 1892, no. 3, s. 5-8'de.

[12] VII. Charles'a 15 Şubat 1451 tarihli mektup, *MHH*, Dethier edisyonu, XXII, pt. I, no. 10, s. 503-533'te, R. Gaguin tarafından *La Mer des croniques et miror historial de France*, Paris 1530, folyo CLXIV'de bahsedilmiştir.

ölümsüz kılabileceği) şöhret arzusuna, cesaretine ve kudretine (Tanrı, sultanı günahlarının imparatorluklarını kaybetmelerine sebep olduğu Rumlar'a karşı intikamının aracı yapmıştı), adaletine (Filelfo'nun akrabaları ne Tanrı'yı, ne Mehmed'i rencide etmemişlerdi), adabına (Manfredina Chrysoloras namuslu, dindar ve asil doğumluydu) ve utanma hissine (sadece Yahudiler en yüksek fiyatı talep ederlerdi) müracaat ediyordu. Detayları hakkında sultanın kâtibi Kyritzis'e bilgi verilen makul bir fidye ödemeyi teklif ediyordu. Saray hümanisti, Latinler'in içindeki en kabiliyetli ve başarılı komutan olarak tasvir ettiği kendi hâmisi Francesco Sforza'dan bahsetmeyi ihmal etmiyordu. Mehmed'i Milano Dükü'nün iyi münasebetleri sürdürmek için çok istekli olduğu, en iyi dostlarından biri olduğu ve sultan gibi Venedik'in bir düşmanı olduğu hususunda temin ediyordu. Bize sadece Filelfo'nun isteğinin bağışlandığını söylemek kalıyor. Esirler fidyesiz serbest bırakılmışlardı. Milano ile Türkler arasında ananevî bir dostluğun tesisi ile hümanistin Osmanlı yönetimi nezdindeki nüfuzunun bileşimi onun memleketindeki ününü yüceltecek gibi değildi[13].

Yine de Konstantinopolis'in düşüşünün akabindeki yıllarda Filelfo başka Rumlar'a da Türk hâkimiyetinden kaçmak ve Batı'da yerleşmek hususunda yardım etmekte faaldi. İhtiyaç içindeki mültecileri nüfuzlu kişilere takdim ettiği birçok mektup günümüze ulaşmıştır[14]. Ayrıca Haçlı Seferi projesine geri dönmüştü. Mantua Kongresi'nde Sforza'nın adına konuştuğu doğrudur. II. Pius'un nutku övmesine ve hakikî bir Attikalı Muse[*] olarak selâmlamasına rağmen Sforza'nın Venedik kadırgalarını Türk korsanlarından kurtarmak hususunda gerçekten ne hissettiğini biliyoruz. Pius'la maaş hususunda anlaşmazlığa düşünce

[13] Legrand, *Cent-dix lettres*, no. 32, s. 63-68; no. 11, s. 211-214.

[14] *A.g.e.*, no. 33, 37, s. 68, 69, 73, 74.

[*] Güzel sanatlar ve şiir ve tarih ve musikinin dokuz mabudesinden biri (çev.).

Filelfo'nun Haçlı Deferi heyecanı geçici olarak sönmüştü[15]. Papalık elçisi kardinal, Venedik'te Haçlı Seferi meseleleriyle harıl harıl meşgulken 23 Aralık 1463 tarihli bir mektupla Bessarion'u "... Renard'ın desisesinin başka bir hedefi var" diye ikaz etmişti. Ve II. Paul'a yazdığı bir mektupta papanın selefini III. Calixtus'un Kutsal Savaş için topladığı bütün parayı kendisi ve ailesi için harcamış olmakla itham etmişti. Aslında II. Pius'a saldırı esnasında Filelfo'nun kendisi Türk olmayı planlamakla suçlanmıştı. Bunu şiddetle inkâr etmesine rağmen Kardinal Ammanati'ye şayet Pius maaşını ödemeyi ihmal ederse "...papayı çok rahatsız edecek bir yere gideceğini, çünkü bütün dünyanın âlimlerin yurdu olduğunu..." ve "...barbar olarak sadece davranışlarında bunu gösterenleri" telâkki ettiğini yazmıştı. Şüphesiz boş bir tehditti ama Filelfo ne sebat etmesi, ne de sadakati ile marufdu. Endişelenen ve öfkelenen Ammanati, nankörü şiddetle azarlamış ve ona vicdanına danışmasını emretmişti. Ne yapacağı belli olmayan hümanistin kardinalin mektubuna cevabı II. Pius'un ordusunda yer almayı teklif etmek olmuştu[16].

Filelfo birçok yıl Türkler'e karşı savaş konusunda yazmaya devam etmişti. Aslında II. Paul papa olduğu zaman ona Haçlı Seferi için en arzulu ve pratik planını göndermişti[17]. Onları projeyi desteklemek için teşvik ederek Yunanlı dostlarıyla mektuplaşmaya devam etmiş ve Türkler ile Osmanlı hâkimiyeti altındaki

---

[15] "Oratio ad sacrosanctum ecclesie Romanae pontificem Pium II. Mantuae congregato Consistorio publico, assistentibus Duce Mediolanensi et oratoribus regnum et principum 1459", G. B. Mitarelli, *Bibliotheca codicum manuscriptorum monasterii S. Michaelis Venetiarum*, Venedik 1779, cols, 888-893'te; II. Pius, *Commentaries*, III, s. 225 ile karşılaştırınız.

[16] Legrand, *Cent-dix lettres*, no. 60, s. 109; Francisci Philelfi epistolarum familiarum libri. XXXVII, Venedik 1502, fols. 157v-158r;

[17] Iorga, *Notes et extraits*, IV, s. 234 vd.

Yunanistan'ın kaderi hakkında bilgi istemişti. Geri dönenleri veya istikballerini Türkler'in arasında aramayı planlayanları şiddetle itham etmiş ve onlar geri döndükleri veya Batı'da kaldıkları zaman sevinmişti, çünkü Yunanistan "... yeryüzündeki en barbar ve alçak ırk olan Türkler tarafından o kadar çok yıl idare edildikten sonra tamamen barbarlaştırılmış ve tamamen köleleştirilmiştir" diye yazmıştı. 30 Mayıs 1477'de Dimitrios Halkondil'e yazdığı bir mektupta Filelfo, Türkler'e karşı savaş davasına hayat boyu bağlılığını müdafaa etmişti. Düşmana karşı savaşa girişmeleri için yıllarca imparatora, Avrupa'nın krallarına ve prenslerine başvurmuştu. Onlar ilgisiz kalmışlar ve Hristiyan kardeşlerinin kanını dökmekle meşgul olmuşlardı, o yüzden Türkler şimdi Hristiyan âleminin en korkunç düşmanlarıydılar. Kendisinin yaşlanmasına (79 yaşındaydı) ve fizikî gücünü kaybetmesine rağmen ruhu hâlâ Avrupa'nın iyiliği için alaka ile dopdoluydu. Halkondil'i lakaytlığı ve kendisini tamamen ilme vermesi yüzünden azarlıyordu. Hepsi kısa zamanda Türkler'in eline geçecek olduktan sonra yüksek ilimler uğruna prenslerin desteğini sağlamak beyhudedir diye ikaz ediyordu[18].

Türkler'e karşı nutuklar yazan veya bir şekilde Haçlı Seferi taraftarlığı yapan XV. yüzyıl Latin hümanistlerin listesinde en mümtaz ilim sahibi adamların birçoğunun adı bulunurdu. Onlar ister ciddi endişe veya siyaset iktizasıyla veya her ikisiyle yönlenmiş olsunlar sonuç aynıydı. Ne kadar uyumsuz olsalar da yüksek ilimler ile Haçlı Seferi davalarını aynı kalemler güdüyordu. Hümanist nutuklarda, mektuplarında ve ilmî eserleriyle klasik yazarların edisyonlarına ilave ettikleri önsözler ve sonuç kısımlarında Türkler itham ediliyorlardı. Böylece Türkler'in imanın ve kültürün düşmanı olarak yeni klasik edebî çalışmaların kurucuları ta-

[18] Legrand, *Cent-dix lettres*, no. 74, s. 127.128; no. 98, s. 169-171; no. 110, s. 190-194.

rafından tasdik edilen imajı müteakip nesillerdeki bu geleneğin mirasçılarına aktarılıyordu[19].

Türkler hakkındaki Latin hümanist tasavvurlarının tebellür etmesinde Osmanlı hakimiyetinden kaçan Rumlar'ın propaganda faaliyetlerinin payı az değildi. XV. yüzyıl boyunca artan sayıda Rum âlim, yüksek rütbeli kilise adamı ve diplomat Batı'ya gitmişlerdi. Constance ve Basel konseylerinde Bizanslı görevliler hazır bulunmuştu. Ferrara-Floransa Konseyi'nde İmparator VIII. Ioannes Paleologos'a 700 kişi kadarlık bir heyet refakat etmişti. Konstantinopolis'in düşüşüne tekaddüm eden yıllarda Latin prenslerin saraylarına mahvına karar verilmiş payitahtları için beyhude yere yardım peşinde koşan telaşlı sefaret heyetleri seyahat etmişlerdi. Gelenlerin birçoğu bir daha yurtlarına hiç geri dönmemişlerdi. Pek azının Kievli İsidore veya Bessarion gibi yüksek mevkilere gelmelerine rağmen, kilise birliği kararını kabul eden bazıları Papalık'ın hizmetine girmişlerdi. Diğerleri dünyevî devletlerden birinde bir yer bulmuşlardı. Rönesans'ın Yunanlılık'a meylinden sonuna kadar yararlanan Rum âlimler, öğretmenlik ve sair ilmî meşgaleler aramış ve bulmuşlardı. 1361 yılında tesis edilen çok değer verilen Yunan dili ve edebiyatı kürsüsü Floransa'daydı; ama benzer mektepler 1455 yılında Bologna'da ve 1463 yılında Padua'da yaratılmışlardı. Roma'da Kardinal Bessarion, evini yurdundan gelen istidatlı gençlere açmış, hâmilik etmiş, onlara iş bulmuş ve genel olarak Batı'daki mülteci camiasının gayriresmî lideri görevini ifa etmişti[20].

---

[19] Hem resmî görüşe, hem kamuoyuna tesir etmesi bakımından hümanist kışkırtmaların önemi hakkında C. Marinescu, "Le Pape Nicolas V et son attitude envers l'empire byzantine", s. 339, ve J. G. Rowe, "The Tragedy of Aeneas Sylvius Piccolomini", s. 311, dipnot 89, ve P.D. Kristeller, *Studies in Renaissance Thought and Letters*, Roma 1956, s. 112, dipnot 51 ile karşılaştırınız.

[20] Konu hakkında vâsi literatür vardır, ama aşağıdaki dipnotlarda zikredilen özel araştırmalara ilaveten büyük ölçüde E. Legrand, *Bibliographie*

Bizans'ın düşüşünün ve Yunanistan ile Adalar Denizi'ndeki adalarda Türk gücünün yerleşmesinin sonucu olarak İtalya şehirlerindeki mülteci topluluklarının safları kalabalıklaşmıştı. 1478 yılında sadece Venedik'te 4 binden fazla Rum yerleşmişti. Bizans toplumunun bütün tabakalarını temsil eden ve Doğu Akdeniz'deki Venedik mülklerinden de gelen onlar birçok işe girmişlerdi. Mesela XV. yüzyılın sonlarında Venedik'in askeri gücünün önemli bir kısmı Rumlardan müteşekkildi, ve onlar cumhuriyetin Türkler'e ve Hristiyanlar'a karşı olan savaşlarında dövüşmüşlerdi. XVI. yüzyılın sonunda Paleologos hanedanının mensupları Venedik'e hâlâ bu kapasitede hizmet veriyorlardı[21]. Fakat bizim burada ilgilendiklerimiz evvelemirde entellektüellerdir. Onların ilmî faaliyetleri bir süreden beri yoğun araştırma konusudur ve biz onların öğretmen, mütercim, ilk matbaacıların müstansihleri ve editörleri ve telif eserlerin yazarları olarak katkıları hakkında epeyi şey biliyoruz. Fakat sürgündeki hayatlarının diğer yönleri hakkında daha az bilgimiz var ki, hem onların hem bizim noktayı nazarlarımızdan en önemsiz olmayanı Türkler'e karşı propagandacılar olarak yürüttükleri faaliyetti[22].

---

héllenique ou description raisonnée des ouvrages publiés en Grec par des Grecs au XVe et XVIe siècle. 4 cilt, Paris 1885-1906'ya istinat ettim. Ayrıca yukarıda Bölüm II'deki dipnotlar 4 ve 6'ya bakınız.

21 Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, s. 53-70; ve N. N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bükreş 1935, s. 18. Michele Marullo Tarcanitoa'nın keyfiyeti özellikle ilginçtir; İstanbul'un yerlisiydi. Venedik'te Yunanca ve Latince ve Padua'da felsefe tahsil etmişti, şiir yazıyordu ve geçimini paralı asker başbuğu olarak sağlıyordu. Şiirlerinin birçoğu eziyet çeken hemşehrilerine adanmıştı ve onların kurtuluşu için çağrılardı. Bakınız B. Croce, *Michele Marullo Tarcaniota* ,Bari 1938; A. Persoa, *Michaelis Marulli Carmina*, Zürih 1951.

22 Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, sosyal meselelere biraz bakmakla beraber daha ziyade entellektüel problemlerle ilgilenmektedir. B. Knös, *Un Ambassadeur de l'hellénisme, Janus Lascaris, et la tradition Greco-*

Bizans'ın düşüşü, şimdilik Latin ve Rum kiliseleri arasındaki birlik meselesini kapatmıştı ve birçok mülteci Roma ile barışmışlardı. Ayrıca Türk fethi, Rumlar'ın Latinlere karşı duydukları yoğun husumetin biraz ortadan kalkmasına yaramıştı. Fakat sürgün hayatı kolay değildi, ayrıca her zaman iki halk arasında ahenkli bir münasebeti tevlit etmiyordu. Rumlar Venedik'te kendi gettolarında yaşıyorlardı ve genellikle kendi dinlerine bağlıydılar. Fakat, ancak uzun uzadıya pazarlıklar yeni anlaşmazlıklara yol açtıktan sonra Venedik hükümeti bir Ortodoks kilisesinin teşkilâtlanmasına ve inşasına müsaade etmişti[23]. Rum âlimlerin ve sempati besleyen Latinler'in mektuplaşmalarından birçoğunu kendi nafakalarını temin ve hâlâ Türkler'in elindeki akrabalarının fidyesini ödemek için para arayarak, İtalya'nın kuzeyindeki ülkelere iten ümitsiz durumları öğreniyoruz. İhtiyaçtan dolayı bilgilerini gezgin tüccarlar gibi pazarlamak mecburiyetinde kalan daha iyi âlimler bile kötü muameleden ve sömürülmekten şikâyet ediyorlardı. Bir dostuna yazdığı bir mektupta hümanist Konstantin Laskaris, yurdundan edilmiş kişilerin psikolojisinin genel özelliği olan ümitsizlik ve beyhudelik hissini açığa vurmuştu. İstanbul'un yerlisi olan Laskaris payitahtla birlikte Türkler'in eline düştüğü zaman sadece 19 yaşındaydı. Hürriyetine kavuştuktan sonra önce el yazmalarını istinsah ettiği Rodos'a ve sonra Korfu'ya gitmişti. Batı'daki meslek hayatı 1460 ile 1465 yılları arasında Yunanca dersi verdiği Milano'da başlamıştı. Krallığın görevlendirmesi ile Napoli'de profesör olarak tayin edilmişti ama oradaki hayatını o derecede tahammülfersa bulmuştu ki, bir yıldan az bir süre içinde işgal altındaki Yunanistan'a dönmek niyetini beyan ederek oradan ayrılmıştı. Aslında tekrar öğretmenliğe başladığı Messina'dan ileriye

Byzantine dans l'humanisme Français, Upsala 1945, Rum âlimlerin Türk karşıtı faaliyetini ekseri âlimlerden daha çok takdir etmektedir; bakınız mesela s. 30.

[23] Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, s. 61-67.

gidememişti. Sürgündeki hayatını esaret altındaki ile kıyaslayarak âlim için güvenilir bir sığınak olmadığından şikâyet etmişti, çünkü Yunanistan vahşi zorbanın boyunduruğu altında inlerken, Batı barbarlığın pençesindeydi. Lombardiya şehirlerini ve Napoli'yi zemmediyordu ve Yeni Babil diye adlandığı Roma'yı her kötülüğün anası olarak tasvir ediyordu. Latinler ne âlimlere, ne de eski bilgilere önem vermiyorlar diye beyan ediyordu![24]

Mültecilik hayatının sadece üzücü yanlarını göstermek için anlaması mümkün olan bir temâyülü hesaba almakla beraber herşeye rağmen Konstantin Laskaris'in iddia ettiği gibi tahsilli Rumlar'ın ihmal ve fakru zaruret içinde öldükleri gerçekti. Bu mesafeden bile çektikleri zorlukların ve maruz kaldıkları yakışıksız muamelelerin hikâyelerinden duygulanmamak mümkün değildir. Kabul görmek ve mükâfat için doymak bilmez bir arayış. Bizans'ın yeniden ele geçirilmesi ve yeniden tesisi için romantik bir özlem, yabancı bir ülkede mesleklerini icra ederken karşılaştıkları mâniler sayısız küçük fakat günlük aksilikler bizim çatışmalarla dolu kendi dünyamızda çok tanıdık olan bir sosyo-psikolojik tipi ortaya çıkarmak için birleşmişti. Alıştıkları hayat tarzının tamamen yıkılmasından doğan güvensizliklerin karşılığını almakla zihni meşgul olan mültecilerin muasır siyaset ve özellikle Türk meselesi hakkındaki görüşleri kaçınılmaz olarak yoğun şahsi mülahazalarla renklenmişti. Yine de Rum âliminin durumunda ilk elden tecrübesinden ve klasik ilimlerin erbabı olmak konumundan dolayı Doğu Akdeniz meseleleri hakkında ifade ettikleri büyük bir ağırlık taşıyordu. Latin meslektaşlarının gözlerinde Türkler hakkında uzman niteliğine sahipti.

Tipik olarak zikredilmese bile Michael Apostolis'in meslek hayatı, siyasi muharririn işini şartlandıran sürgünün ihtiyaç ve baskılarını açığa vurmaktadır. İstanbul'un yerlisi olan Apostolis,

[24] Legrand, *Bibliographie héllenique*, I, LXXI-LXXXVII.

gençken Gemistos Pletho'nun Neo-Platonizminin cazibesine kapılmıştı ve sonra Bizans yüksek okulunda peşinden Yunan edebiyatı profesörü olduğu John Argyropoulos ile birlikte tahsil etmişti. 1453 yılında Türkler'in eline geçmiş, bir yıldan daha az süre sonra Venedikliler'e ait Girit'teki Kandiye'ye (Herakleion) yerleşmiş, müteakip 30 yıl içinde iki defa evlenmiş, bir aile kurmuş, hayatını biraz öğretmenlik yaparak ama ekseriyetle el yazmalarını istinsah ederek kazanmıştı. Apostolis Batı'daki barbarlıktan dolayı değil de, arzu edilen bir pozisyon bulmaya muvaffak olamamasından dolayı muzdaripti. İtalya'ya belki dört defa gitmiş ve neredeyse iki onyıl boyunca yarımadaya yerleşmek planları ile zihni meşgul olmuştu[25].

Bessarion tarafından görevlendirilerek Girit ve başka yerlerdeki kütüphaneleri taramıştı ve Rum yazarların kitaplarını arayarak Türkler'in elindeki İstanbul'u iki defa ziyaret etmişti. Fakat Apostolis, sıradan bir müstensih veya el yazması mübayacısı değildi. Hem Yunanlılar'ın, hem Latinler'in entellektüel problemlerine karşı hassas olarak pervasızca olsa bile, coşkuyla Platon ve Aristo'nun izafi meziyetleri hakkındaki acı münakaşaya dalmıştı. Bessarion'un Platon'u müdafaasını destekleyerek birçok kitap yazmıştı. Ününü arttırmak ve kendisine İtalya'da bir profesörlük temin edebilecek kişilerin dikkatini çekmek ümidiyle yabancılara nasıl Yunanca öğretileceğine dair tahrik edici bir risale yazmıştı. Yunanca metni Latince bir tercüme ile karşılaştırarak öğretmek hususunda hâkim olan metodun aksine o, bütün talimatları Yunanca vermeyi savunuyordu. Kendi seyahatleri ve mektuplaşmaları sayesinde çeyrek asır boyunca Girit'in ötesindeki dünya ile temas içinde kalmayı başarmıştı. Bizanslı âlimlerin son neslinin Latin Hristiyan âlemi ile Osmanlı İmparatorluğu arasında karaya vurmuş, kaybolmuş ve hayal kırıklığına uğramış bir temsilcisi olarak

[25] Apostolis hakkında H. Noiret, *Lettres inedites de Michel Apostolis,* Paris 1889 ve Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, s. 73-110'a bakınız.

döneminin olayları hakkındaki görüşleri tam bir realizm ile mistik özlemlerin tuhaf bir karışımı idi[26].

Kimileri için Bizans'ı Rumlar için geri kazanmak ümidi kolay kolay zeval bulmasa da, Apostolis ülkesinin kaderi hususunda uzun süre yanılgıya kapılmamıştı. Türkler, şimdi sâkinleri kendilerini kurtarmaya muktedir olmayan Rum İmparatorluğu'nun efendileriydiler. Sık sık dile getirdiği Girit'in de yakında yenileceği korkuları kesinlikle göstermelik değildi. Yine de Latin prenslerine ülkesi namına başvurularının kendi durumunu veya bir dostununkini potansiyel bir hâminin dikkatine sunmak niyetiyle de oldukları açıktır. III. Frederik'e hitâbı (takriben 1468 yılında), imparatorun hizmetinde bulunan ve Apostolis'in onun adına Romalılar'ın ve bütün Hristiyanlar'ın imparatoru olarak selâmladığı John Staurkios adlı bir Rum tarafından teşvik edilmişti. Âdet olan iltifatların ardından yazar Türk meselesine dönmüş, onların muzaffer yükselişinin tarihçesini tekrar gözden geçirmiş ama Frederik'i zaferin sonunda onun olacağı hususunda temin etmişti. Kehânetini, felsefi gereklilik prensibinin, dönemsel değişime dair tarihî teorinin ve kehânetlerin gücünün işin içine girdiği üçlü bir teze dayandırıyordu. Apostolis, özellikle kehânetleri vurgulamış ve imparatorun, Frederik'e harekete geçmek zamanının geldiğini ifşa edeceğini iddia ettiği sözde astronomi bilgisini istismar etmişti. Rumlar'ı kurtarması ve Türkler'i esir etmesi, sefil hâldeki mültecileri değişik ülkelerden geri çağırması ve onları yurtlarına kavuşturması ve Türkler'le savaşırken ölenlerin öcünü Konstantin'in adına alması için imparatordan niyazda bulunmuştu. Apostolis, Frederik'in kendi oğlu Maximilan'i Rumlar'ın yeni imparatoru olarak tayin etmesini ve Bizans ile bütün Doğu üstündeki hâkimiyeti onunla paylaşmasını teklif etmişti. Bu duyulmamış tekliften, dostu Staurkios

[26] *A.g.e.*, s. 79 vd.

için özel bir imtiyaz talebine ve kendi hizmetlerini imparatora sunmaya geçmişti[27].

Mersiye tarzında ve kendi menfaatini güden bir belagat nutku olmakla beraber Frederik'e niyaz yine de hem yurttaşlarının kaderinden duygulanan, hem Osmanlılar'ın sürekli ilerleyişinden endişelenen korkmuş ve ümitsiz bir adamın işidir. Kendi şahsi tecrübelerinin ışığı altında Apostolis'in burada ve diğer kitaplarında ifşa ettiği Türk korkusundan şüphelenmek için bir sebep yoktur. Türkler'in esaretinden azad edilmesinden hemen sonra yazılan ve Bizans'ın geçmişteki ihtişamını terennüm eden bir mersiyeye eklenmiş bir duada Apostolis, İmparator İsa'ya Tanrı'nın Rum kanına kanmalarına müsaade ettiği ve Bizans'ı yıktıktan sonra bütün Avrupa'ya boyun eğdirmeye hazırlanan Türkler'in ilerleyişini durdurması için yalvarmaktadır: "Onu durdur, şiddetine son ver ve bıçağı ile mızrağını hedeften saptır" ve "acımasız cellat ve düşmanı bizden uzaklaştır" diye dua etmektedir. Dağılmış olan sürgünleri kayıp drahmi ile mukayese ederek İsa'ya onları bir araya toplayıp, yurtlarına yeniden kavuşturması için niyaz etmektedir. Ama arizanın ve Apostolis'in hemşehrilerinin hem göklerin prensine ve onun dünyevî vekillerine yönelttiklerinin leitmotiv'i[*] Hristiyanlar'ın birliği ve ahengi için yalvarıştır; "bu şimdiye kadar mümkün olmadıysa bile" diye yazmıştı Apostolis, "durmaksızın kötü işler eden Türkler'in yüzünden şimdi ittifakın keyfini çıkarsınlar..."[28]

Fakat Michael Apostolis, birlik havarisi ve kutsal savaş taraftarı olarak Batı'daki Rumlar'ın en mümtazı olan bir zamanlarki hâmisi Kardinal Bessarion'un sadece soluk bir yansımasıydı.

---

[27] "Oratio acclamatoria, ad religiosissimum et serenissimum Romanorum imperatorem... Fridericum III", *Rerum Germanicarum Scriptores*, B.G. Struve edisyonu, Strassbourg 1717, II, cols.s. 47-50.

[*] (Alm.) Bir eserin zaman zaman tekrarlanan ana teması (çev.).

[28] Geanakoplos, *Greek Scholars in Venice*, s. 109, 110'da nakledilmiştir.

Bessarion'un geçmişi ve Türk problemi ile ilişkili faaliyeti burada enine boyuna ele alınmayı gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir; ama yine de bu bölümün tamamen muhtevası dışında bırakılmayacak kadar da önemlidir. Çeyrek asır boyunca Bessarion, Batı'daki dağınık Rum camiasının başı olmanın yanı sıra, onun Latin çevrelerindeki en nüfuzlu üyesiydi. Mülteciler manevî rehberliği ondan bekliyorlardı ve Latinler'in hoşgörüsüzlüğünden korunmak ve fakirleri ile henüz Türkler'in esaretinden kurtarılacak olanların dahil olduğu ihtiyaç sahiplerine yardım için ona müracaat ediyorlardı. Mümtaz âlim, genç mültecilere öğretmenlik yapıyordu ve Yunan kültürünün muhafazası, özellikle de kitapların yeniden elde edilmesi için çok zaman ve büyük miktarda para harcıyordu[29]. Türkler'in ilerleyişinden dolayı endişesi çok eskiden beriydi. 1438 yılında Rumlar'ın içindeki birlik taraftarlarının ekserisi ile birlikte Ferrara-Floransa konseyine katılmak üzere İtalya'ya ilk defa geldiği zaman birliği desteklemek için onu harekete geçiren husus şüphesiz Türk tehdidi ve Bizans'ı kurtarmak için Batı'nın yardımına duyulan ihtiyaçtı[30]. Konseydeki başarılı liderliğinin mükâfatı olarak kardinallik makamına terfisine, kesinlikle birliğin pekişmesi ile Türkler'e karşı Haçlı Seferi için çalışmak imkânlarını arttırdığı için memnun olmuştu. Roma papazlık divanının ihtiyaçlarının onun kabiliyetini ve enerjisini başka yönlerde kullanacak olmasına rağmen Türk meselesi ile vatandaşlarının çektiği ızdırabın aklından hiçbir zaman uzun süre çıkmadığı gösterilebilinir[31].

---

[29] Bessarion hakkında standart eser L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann*, 3 cilt, Paderborn, 1923-1942'dir; ama L. Bréhier, "Bessarion", *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, VIII, cols. 1181-1199'a da bakınız.

[30] 8 Ekim 1438'de Floransa'daki açılış konuşması için G. Hoffmann, editör, *Acta Latina concilii Florentini*, Roma 1955, s. 34-38'e bakınız.

[31] Bréhier, "Bessarion", cols. 1185, 1186.

Mektupları, topluluk önünde konuşmaları, nutukları ve hatta ilmî yazıları Bessarion'a göre Hristiyan âleminin yüzyüze kaldığı en önde gelen meseleye atıflarla doludur. İstanbul'un düşüşü ve Mehmed'in müteakip zaferleri onun bütün düşüncelerini ve faaliyetlerini şartlandırmıştı. Bessarion, onun ömrü hayatında Türkler'in Yunanistan'ı işgal ettikleri, payitahtını zaptettikleri ve yeni bir imparatorluk tesis ettikleri gerçeğinin acı bir şekilde farkındaydı. Bessarion, siyasi muharrirlerin ekserisinden ziyade tezlerini olayların tarihî sicilini yakinen bilmesine ve ne mânâya geldiğini açık bir şekilde idrak etmesine dayandırıyordu. Bir Bizanslı vatanperver olmanın yanı sıra, Rönesans papalığının muhafazakâr programının güçlü bir destekçisi olan Bessarion ne ülkesinin kaderi, ne de onun Latin Hristiyan âlemi için önemi hususunda hayale kapılmıyordu. Bessarion'un düşünce tarzının pragmatik yapısı 20 Mayıs 1459'da Fransisken Rahip Jacopo Picentino'ya yazdığı Mora'yı Osmanlılar'ın istilasının önemini irdelediği mektupta görülebilir. Ülkenin ziraî ve tabiî kaynaklar bakımından zengin olduğunu ve İtalya, Adalar Denizi adaları ve Küçük Asya arasında stratejik bir konumu olduğunu kaydediyordu. Düşmana karşı ilerideki harekâtlarda benzeri olmayan bir üs olduğu için ne pahasına olursa olsun Hristiyanlar'ın elinde olması gerektiği hususunda ısrar ediyordu. Sonra başarılı bir sefer yapılabilmesi için hangi tedbirlerin alınması gerektiğinin pratik bir şekilde genel hatlarını çiziyordu[32].

Hristiyanlar'ı birlik ve Haçlı Seferi için teşvik eden yığınla risale, mektup, kitap ve broşür arasında Bessarion'un 1471 yılında Paris'in ilk matbaasında yayınlanan *Orationes*'inden daha ikna edici bir çağrıyı bulmak pek mümkün değildir. Şimdi matbaacılığın erken tarihini araştıranların haricinde herkes tarafından ihmal edilen bu kitap, Türkler'in Venedik İmparatorluğu'nun

[32] *A.g.e.*, cols, 1186, 1187.

Doğu Akdeniz'deki anahtarı olan ve Bessarion'un hakkıyla değerlendirdiği dönüm noktası teşkil eden bir zafer olarak Egriboz'u fetihlerinin hemen akabinde kaleme alınmıştı[33]. Süslü, hümanist tarzda yazılmış olan ama gerçeklerin itinalı bir tahliline dayanan Orationes Bessarion'un Osmanlı askeri devletinin yapısını ve çalışma şeklini anladığını ve papazlık divanı mensuplarının ekserisinden ziyade Rönesans devlet idaresinin âmil olduğu muazzam değişiklikler hususunda bir şeyler sezinlediğini ortaya koyar. Prenslerin desteğini kazanmak için sadece onların Hristiyan vicdanlarına müracaat etmenin yeterli olmadığını açıkça farketmişti. Tarihî gelişme hakkındaki bilgisinden yararlanarak Türkler'in belirsiz ve mütevazı menşelerini nakletmiyordu. Okuyucularının nüfuzu nazarını keskinleştirmek için bu Türkler'in Avrupa'ya ilk defa ayak basışından beri sadece 130 yılın geçmiş olduğunu vurguluyordu. Fakat şimdi onlar kıtanın hiç de küçük olmayan bir kısmını işgal ediyorlar diye feryat ediyordu. Ayrıca fetihleri büyük engellerin üstesinden gelerek sağlamışlardı; ne Tuna'nın derinlikleri, ne de İllirya'nın zirveleri onları durduramamıştı. Şimdiki sultanın saltanatının son 17 yılının nasıl dönüm noktası teşkil ettiğini hatırlatıyordu ve tam o anda Türkler'in, Almanya ile İtalya'nın üstüne atılmak için hazırlanmakta olduklarını beyan ediyordu. Onları kim durduracak diye soruyordu. Bessarion, sonra Türk kuvvetlerinin terkibini ve gücünü kısaca tasvir ediyor ve şahsi cesaretini ve askeri kabiliyetini kendiliğinden teslim ettiği sultanın lehine olan şartları izah ediyordu. Mehmed'in İtalya'yı istila etmeyi planladığına dair iddiasına destek olmak üzere yine tarihî bilgi hazinesine, bu sefer eski Roma hakkındakine başvuruyor ve İtalya'nın nasıl daima yabancı devletlerin açgözlülüğünü kışkırttığını göste-

[33] *Orationes*'in ilk baskısı bakınız.

riyordu. Galyalılar'ın, Kral Pirus'un, Anibal'in, Hunların ve birçok Cermen kavminin örneklerini hatırlatıyordu[34].

Rönesans'ta tarihten faydalanmakta karakteristik olan bu etkileyici malumatfuruşluğun sergilenmesini müteakiben Bessarion, Türkler'in saldırgan davranışının kaynaklarının ve motiflerinin tahliline ve izahına geçiyordu. Latin muasırlarının birçoğu gibi Bessarion da hükümdarın sürekli olarak büyük bir ordu beslemek tarzındaki görülmemiş yenilikteki uygulamasına hem çok şaşırmış, hem de çok etkilenmişti. Mehmed'in daimî ordusunun ona sulh zamanında, savaş zamanındaki kadara mâl olduğuna ilk defa işaret eden muhakkak ki o değildi. Fakat buradan hareketle barış içinde kalmanın Mehmed'in işine gelmeyeceğini iddia ediyordu. Yeniçeriler, şayet uzun süre aylak kalırlarsa dahilî güvenlik için tehdit teşkil ettiklerinden dolayı barışın sultan için sadece pahalıya mâl olmadığını aynı zamanda tehlikeli olduğunu gerçekten haklı olarak müşahede etmişti. Bu yüzden Bessarion, Türkler'in imparatorluklarını muhafaza etmek için onu sürekli olarak büyütmek zorunda oldukları sonucuna varıyordu ve bunu yapmak için muti müttefikleri olması ve düşmanlarını zayıf ve bölünmüş vaziyette tutmaları gerekiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun varoluşu, güçlü bir askeri kuvvet beslemesine ve bunu komşularına karşı kullanmasına bağlıydı. Türkler için antlaşmalar, sadece sürekli bir mücadele içindeki uygun molalardı ve şayet sultan pasif bir tutum benimsemişse İtalyanlar'ın onu daha dikkatli gözlemlemeleri gerekir diye ikaz ediyordu. Bessarion, böyle bir devletin bütün milletlerin huzuru için sürekli bir tehdit olduğunu beyan ediyordu; fetihler üzerine tesis edildiğinden dolayı savaş onun can damarıydı[35].

---

[34] Burada kullanılan metin J. B. Migne, *Patrologia series Graeca*, CLXI, cols. 651-653'tedir.

[35] *A.g.e.*, cols. 653-659.

Orationes'in İtalyan prensleri için olan ikinci hitâbesinde Rum kardinal, Hristiyan âleminin Osmanlı meydan okuyuşuna karşı çıkmaktaki başarısızlıkları meselesine dönüyordu. Kendi öz halkının trajik tarihi henüz hafızalarda tazeyken Batı'yı birlik içinde olmamanın ve kardeş kavgasının acıklı sonuçları hususunda ikaz ediyordu. Türkler'in Eğriboz'u ellerine geçirdikleri haberi ona ulaştıktan hemen sonra yazdığı bir mektupta, onun da adı Bessarion olan bir dostuna Hristiyanlar arasındaki savaş hakkında en derin hissiyatını ifşa ediyordu. Bir ümitsizlik anında yazarak anlaşmazlıkları yeni Türk fetihlerine müsaade ve teşvik eden hükümdarları şiddetle azarlıyordu. Batı'nın prensleri birbiri peşisıra gelen her ilerleyişe karşı kör kaldılar diye yakınıyordu. Ve Konstantinopolis tehdite maruz kaldığı zaman bunu kendileri için bir tehlike olarak görmediklerinden dolayı hiçbiri yardımına gelmemişti. Eyvah, yardım gelmediği için onu şimdi ne felâketler takip etmişti! Haçlı Seferi'nin yaşlanmakta olan taraftarı, dostuna çok güçlü bir dille böylesine uzak görüşlü olmayan bencil prensler tarafından yönetilen Hristiyan âleminin acıklı hâlinden dolayı kendi hissettiği keskin acıyı ve hayal kırıklığını sır olarak tevdi ediyordu[36].

Besarion, prenslere olan ikinci hitâbesinde daha ihtiyatlı ve şahsi olmayacak tarzdaysa da, Hristiyanlar arasındaki savaşı takbih edişi daha az şümûllü değildi. Klasik edebiyat, tarih ve Neo-Platonik felsefedeki bilgilerinin tüm ağırlığını ortaya dökerek, iç harbin en zarar verici harp türü olduğunu ve ondan hiç müsbet bir netice çıkmadığını gözler önüne seriyordu. Türkler'in Batı'daki savaşların başarılarına sağladığı yardımı çok iyi anladıklarını ve dualarında yurtlarında sulh ve Hristiyanlar arasında anlaşmazlık olması için niyaz ettiklerini iddia ediyordu. Bessarion, sonra ahenk ülküsünü tasvir ediyor ve bu dünyada Hristiyanlığın gerçek

[36] *A.g.e.*, cols. 647-651.

şekilde varoluşuna ulaşmak için onun ana şart olduğunu birçok vasıtayla gösteriyordu[37]. Bessarion, düşmanın değerlendirmesi ve onu yenmek için bir planla son veriyordu. Kısaca Türkler'in vahşilerden daha iyi olmadıklarını beyan ediyordu. Değeri olan herşeyi mahveden, gayri insanî barbarlar, vahşi hayvanların en acımasızı olan onlar her kötülükten ve alçakça işten suçluydular. Eğriboz'da yaptıkları, İstanbul'un uğradığı tecavüzü hatırlatıyordu. Muharip olmayanlara, yaşlı erkeklere, kadınlara ve çocuklara ve ölenlerin cesetlerine yaptıkları iğrenç muamele inanılacak gibi değildi. Mesela Mehmed'in askerlerinin Eğriboz'da Hristiyanlar'ın vücudlarını nasıl küplere tıkıp mancınıkla müdafilerin ordugâhına attıklarını naklediyordu[38]. Fakat devâsâ kuvvetlerine ve ağıza alınamayacak acımasızlığına rağmen düşman yenilmez değildi. Sultanın zaafları arasında kuvvetlerinin büyük kısmının talimsiz oluşundan, uzun süreli seferleri yürütmekteki müşküllerinden ve mâlî problemlerinden bahsediyordu. Diğer taraftan Latinler'in iyi eğitimli süvarilerin ve sınırsız zenginliğin dahil olduğu avantajlarına işaret ediyordu. Fakat herşeyden önemlisi Hristiyanlar'ın dahilî kavgalarını durdurmaları ve kâfirlere karşı müşterek bir çabaya katılmaları Tanrı'nın buyruğuydu. Siyasi gerçekleri kavramasına ve prenslere anlayacakları dilde hitap etmenin gerekliliğini farketmesine rağmen Bessarion, onlara daha yüksek bir taahhüt olarak telâkki ettiği bir şeyi hatırlatıyordu. Ne eski, ne de daha yeni ve muasır olaylar hakkındaki bilgisi onun Tanrı'nın tarihte oynadığı üstün role dair olan inancını değiştirmemişti. Kadiri Mutlak Tanrı'nın vasıtası olarak birleşmiş bir Hristiyan âleminin onun düşmanlarının üstesinden gelememesi mümkün değildi[39].

---

[37] *A.g.e.*, cols. 660-664

[38] *A.g.e.*, cols. 665-667.

[39] *A.g.e.*, cols. 667-669; L. Mohler, "Bessarions Instruktion für die Kreuzzugspredigt in Venedig (1463)", *Römische Quartalschrift für Altertumskunde und für Kirchengeschichte* XXXV, 1927, s. 337-349 ile kitlelere uygulanan daha geleneksel yaklaşım için karşılaştırınız.

Hayatı boyunca uğradığı hayal kırıklıklarına ve Tanrı'nın iradesi olarak telâkki ettiği şeyi yapmak için olan çabalarının akamete uğramasına rağmen Bessarion inancında sebat ediyordu. Şüphe ve ümitsizlik işaretleri vermesine rağmen tarihin yazarı olarak Fortuna[*] veya kaderden yardım bekleyen Eskiçağ müptelaları arasında sayılmazdı. Kilisenin, hemşehrilerinin ve ilmin hizmetinde yorucu bir çalışmayla geçen yıllardan yıpranmış olduğundan XI. Louis ile papa arasındaki sıkıntılı ve karmaşık münasebetleri düzeltmek için Fransa'ya nihaî bir misyonla gitmek hususunda gönülsüzdü. Hasta ve anlaşıldığına göre çok acı içinde olarak, yine de hayat boyu alışkanlığa boyun eğerek, Haçlı Seferi için kralın desteğini sağlamak ümidiyle kuvvet bularak yola çıkmıştı. Louis ile görüşmesi üzücü ve sonuçsuz oldu. Bessarion, bir daha Roma'ya geri dönmedi. Alpler'i bir sedyenin üstünde geçti ve Turin'den 18 Kasım 1472'de öldüğü Ravenna'ya kayıkla yolculuk etti[40].

Bessarion'un ne son misyonunun başarısızlığı, ne de Rumlar'ı en nüfuzlu sözcülerinden mahrum bırakan ölümü Bizanslı mültecilerin Türkler'e karşı faaliyetinde bir eksilmeye sebep olmamıştı. Daha genç olan âlimler Konstantinopolis Türkler'in eline geçtiği zaman daha küçük bir çocuk olmalarına rağmen sürgünde iken sadece Yunan âlimliğinin mirasını muhafaza etmekle kalmamışlardı, aynı zamanda Türkler'e karşı yoğun bir nefret besleyen coşkulu vatanperverlerdi. Muhtemelen yardımda bulunabilecek her prense veya nüfuzlu şahısa başvuruda bulunarak çoğu kez cesaretleri kırılmıştı ama yine de sebat etmişlerdi. XV. yüzyılın sonuna doğru İtalya'daki siyasi vaziyet daha az istikrarlı olunca Rumlar artan bir şekilde Alpler'in ötesindeki hükümdarlara müracaat etmişlerdi. İtalyanlar'dan çok önce hanedan sahibi hükümdarların

[*] Fortuna: Eski Roma'da talih mabudesi (çev.).

40 Bakınız P. Ourliac, "Louis XI et le Cardinal Bessarion", *Bulletin de la société archéologique du midi de la France*, 3 rd ser., V, 1943.

artan gücünü farkederek ümitlerini özellikle Fransa krallarına bağlamışlardı. Böylece Bessarion'un XI. Louis'den edindiği acı tecrübeye rağmen mültecilerin daha genç olan nesli en cesaret verici işaretleri onun haleflerinden – VIII. Charles, XII. Louis ve I. Fransuva -almışlardı. Fransızlar'ın İtalya'yı istilasının kalem ehlinin kuzeye kaçmasını teşvik eden siyasi bir kargaşaya yol açtığı uzun zamandır vurgulanmıştır. Fakat Rumlar'a gelince daha parlak ilmî fırsatlar ihtimali ile birlikte Fransız gücünün ve müteakiben Habsburglu hükümdarlarınkinin onlara Türkler'in mahvı için yaptıkları planlarının gerçekleşmesi için en iyi vaadleri sunduğunu kaydetmek gerekir[41].

Âlim, diplomat ve Türkler'e karşı siyasi muharrir Janus Laskaris'in meslek hayatı, Rum mültecilerin başvurularının aldığı yeni istikameti gözler önüne sermektedir; aynı zamanda hümanist âlimlerin Türk imajını XVI. yüzyıl Avrupası'nın gözleri önünde kâfir barbarlar olarak tuttuğu vasıta ve metodlarının dökümantasyonunu yapmaktadır. 1445 yılı civarında Konstantinopolis'te doğan Laskaris, II. Mehmed'in orduları payitahtın surlarını aştığı zaman henüz çocuktu. Türkler'in önünden önce Mora'ya, sonra Girit'e kaçmış, mültecilerin Batı'ya doğru güzergâhını takip ederek 1463 veya 1464'te Venedik'e ulaşmıştı. Oradan Dimitrios Halkondil'in (Chalcondylis) Yunanca profesörü olduğu Padua'ya geçmişti ve o Floransa'daki kürsüye tayin edildiği zaman Laskaris peşinden gitmişti. Laskaris Floransa'da özel ve toplu olarak Yunanca dili dersleri vermişti. Floransa'ya yerleştiği 20 yıl içinde (takriben 1475-1495) şehir, Rönesans kültürünün rakipsiz merkeziydi. Floransa en meşhur İtalyan âlimlerle birlikte Chalcondylis, Ioannes Argyropoulos, Laskaris ve asker şair Michael Marullus Tarchaneiotes'in dahil olduğu Yunan ilminin gü-

[41] Rum âlimlerin İtalya dışındaki faaliyeti için R. Weiss, "Learning and Education in Western Europe from 1470 to 1520", *NCMH*, I, d. s.102 ve devamına bakınız.

zidelerine sahip olmakla övünüyordu. Burada da Rum âlimlerin daha genç bir nesli çalışmalarını sürdürüyorlardı. Laskaris'in talebeleri arasında en meşhurları Artalı Michael Trivolis ile Giritli Mark Musurus idi[42].

Laskaris'in Floransa'da kaldığı sürece hayatı ile ilgili pek az detaya sahip olmamıza rağmen kendisini kütüphanesinin müdürlüğüne tayin eden Lorenzo de' Medici'nin dikkatini çektiğini biliyoruz. Lorenzo'nun hizmetindeyken Laskaris, 1489-1492 yıllarında Doğu Akdeniz'e iki seyahat yapmıştı. Birçok yıl sonra yazılmış olan bir dökümanda Rum âlim kendisine sefir ünvanının ve Sultan II. Bâyezid'e hitâben itimatnameler verildiğini hatırlıyordu. Medici Kütüphanesi için kitap toplamakla görevlendirilmiş olarak Korfu, Selanik, Athos Dağı, İstanbul ve Pera'yı ziyaret etmişti. Fakat Laskaris kendisine Osmanlı ordusunun durumunu gözlemleyip rapor vermek ve Türkler'in ülkesinde seyahat ederken niyetlenilen Haçlı Seferi ile münasebeti olan herşeyi kaydetmek talimatının da verildiğini ifşa ediyordu[43].

Doğu Akdeniz'e yaptığı seyahatlerden geri döndükten sonra Laskaris, hemen hemen 40 yıl boyunca Batı'yı Türkler'e karşı harekete geçmek için kışkırtmaya çalışmıştı. Faal ve üretken bir ilim hayatını Fransa ve Papalık'ın diplomatik hizmetinde yoğun seyahatlerle birleştirerek Haçlı Seferi lehine yazmak veya konuşmak için her fırsata sarılmıştı. Fransa Kralı VIII. Charles'ın Bizans'ı geri almak için sefere çıkmak niyetinde olduğunu öğrendiği zaman şüphesiz ümitleri yükselmişti. At üstünde Floransa'ya girdiği zaman (17 Kasım 1494) kralı selâmlamak için hazır bulunmuştu ve II. Bâyezid'in o sırada Floransalılar'ın eline düşmüş olan papaya gönderdiği bir mektubunun tercüme edilmesine yardımcı

---

[42] Lascaris'in hayatının erken dönemi için B. Knös, *Un Ambassadeur de l'hellénisme, Janus Lascaris*, s. 20-25'e bakınız.

[43] "Harangue de Lascaris à Charles-Quint, après la bataille de Pavie ", *Legrand, Bibliographie héllenique*, I, CLIII-CLIV.

olmuştu. 1494-1945 yıllarında Charles'ın İtalya'ya yaptığı seferin felâketli sonuçlarına rağmen Laskaris ikinci yılında kralın peşinden Fransa'ya gitmişti[44]. Charles'ın halefinin gözüne girmiş ve XI. Louis'nin 1499 yılında Milano'ya çullanması –bu, Laskaris'in Haçlı Seferi'ne doğru gerekli bir adım olarak sunduğu ve VI. Alexander'ın tebliğ ettiği Haçlı Seferi için Papalık fermanını (1 Haziran 1500) ve Fransa'nın müteakiben 1501 yılında Doğu Akdeniz'e yaptığı deniz seferinin ışığı altında haklıymış gibi gözüken bir hareketti – öncesinde yapılan müzakerelerde istihdam edilmişti. XVI. yüzyılın ilk on yılında Laskaris, Fransa elçisi olarak iki defa Venedik'e ve bir sefer de Roma'ya gitmişti. Fakat Fransa, XI. Louis'nin, İspanya Kralı Ferdinand'ın, imparatorun ve papanın Mantua ve Ferrara ile birlikte Venedik'e karşı birleştiği Cambrai Ligası'na (1508) katıldığı zaman diplomatlık mesleği geçici olarak son bulmuştu. Liganın devletlerle Venedik arasında İtalya'daki anlaşmazlıkları hemen çözmek gayesiyle tesis edilmiş olmasına rağmen müttefiklerin Türkler'e karşı birleşmekte bazı müşterek menfaatleri vardı. Düşmanları olan Venedik'in Osmanlılar'la dost olduğunu iddia ederek kendilerini teskin eden devletler tarafından Türk meselesi kesinlikle çok görüşülmüştü. Her halükârda Laskaris, Haçlı Seferi hakkındaki görüşmelere devletleri zamanı gelmişken harekete geçmeye kışkırtan bir planlama tebliği, *İnformatione ad impresa contro a Turchi*'yi *(Türkler'e karşı teşebbüse dair bilgi)* hazırlayarak mukabelede bulunmuştu[45].

İnformatione, Haçlı Seferi'ni destekleyen bir propaganda olarak yazıldığı için Laskaris Türkler'in zayıf taraflarını vurgulamak temâyülündeydi ve onların kuvvetinin dengeli ve objektif bir değerlendirmesini yapmayı ihmal etmişti. Etüdün büyük bölümünde yazarın o tarihte bir seferin lehine olduğuna inandığı şartların in-

[44] Knös, *a.g.e.*, s. 74-80.

[45] *A.g.e.*, s. 90-121; "Informatione ad impresa contro a Turchi data per Jane Lascari nel MDVIII", Iorga, *Notes et extraits*, VI, s. 45-55'te.

celenmesine ve şümûllü bir harekât planına yer verilmişti. Fakat Laskaris, Türkiye'deki kendi müşahedelerine ve İtalya'ya yeni gelmiş olan mültecilerle görüşmelerine dayanan bazı önemli bilgi maddelerini dahil etmişti. Menşelerinden İstanbul'un düşüşüne kadar Türkler'in kısa bir tarihçesi ile başlamaktadır. Sonra Türk İmparatorluğu'nun yazıyı yazdığı zaman içinde bulunduğu dahili zayıflığa katkıda bulunan şartları tahlil ediyor. Dönmelerle yerli Müslüman halk arasında büyüyen düşmanlığı zikrediyor. Hükümet bu çatışmadan dolayı ve sultan "...ruhun ve bedenin verdiği uzun ve çok zayıf ara" olduğu için kargaşa içindedir. II. Bâyezid, barışçı mizacı olan emekliye sevk edilebilecek yaşlı bir insandır. Laskaris, oğulları çoktan beri tahta geçmek hakkı için mücadele ediyorlar diye müşahedede bulunuyor ki, bu Türkler'in kanunları tarafından belirlenmediği için ilave bir zaaf kaynağıdır. En güçlü birliklere sahip olan, kendini sultan yapabilir[46].

Laskaris'in Türk askerlerini tasviri kısa ve sathîdir. Hemen onların ünlerinin ayarında olmadıklarını beyan ediyor. İstanbul'da kendilerine kul diyen 3 bin şövalye olduğunu kaydediyor. Sayıları azamî 5 bin kişi olarak tahdit edilmiştir ve en güçlü ailelerden devşirilmektedirler. Yeniçerilerin sayısı 7 bin ilâ 10 bindir ve tam kadro oldukları zaman bu son sayıya ulaşmaktadırlar. Onların birinden diğerine çok değişen kıyafetlerini ve silahlarını tasvir etmektedir. Sipahiler ancak zorlukla bir araya toplanmaktadır. İyi techiz edilmemişlerdir. Bazılarının bir mızrağı ama diğerlerinin sadece kılıcı ve yayı vardır. Savaşa hazır vaziyette değildirler. Ayrıca Türkler en tecrübeli komutanlarını Mısır'la olan harpte kaybettiklerinden dolayı ordu zayıftır. Küçük bir korsan filosunun haricinde kayda değer bir donanma yoktur ve gemilerinin ekserisi köhnedir, lojistik bakımından ciddi bir zanaatkâr eksikliği vardır ve Türk topçusu kesin-

[46] *A.g.e.*, s. 45, 46.

likle Batılı devletlerinkinden zayıftır. İç taraflardaki geniş topraklar iyi korunmamaktadır ve kalelerde eksik sayıda personel vardır[47].

Laskaris, askerlerin maaşı ve Türkler'in gelirlerinin kaynağı hakkında bazı bilgiler veriyor. Şövalyelere dört veya beş günlüğüne bir düka altını ödeniyor diye izah ediyor; yüksek maaşlar sadece "Proprii de Signore (Efendinin Şahsına Mahsus/Müteferrikika?)" denen ve sultan nereye giderse refakat eden 200 adetine ödeniyor. Piyadelere on günde bir düka altını veriliyor ve ödeme üç ayda bir yapılıyor. En önemli vergi 300 binden fazla Hristiyan ailenin hane başına ödediği vergidir. Bunu ödeyenler bazen atlarını ellerinde tutabilirler ve hatta Türkler'in yaptığı gibi bir pala taşıyabilirler. Birçok Hristiyan bölge korumasında, özellikle sahillerde ve nehir boylarında hizmet verdiklerinden dolayı vergiden muaftırlar. Laskaris, zamanı geldiğinde hepsinin Hristiyan sancağının altında toplanacağından emindir. Köylüler, özellikle de dağlılar Türkler'den nefret eden çetin cevizlerdir. Türkler dağlardaki birçok yere gitmeye korkmakta ve haracı ancak gönüllü olarak verilirse toplayabilmektedirler. Çoğu kez bunun yerine düşmanlık gösteren Hristiyan çetelerin saldırısıyla karşılanmaktadırlar[48].

Laskaris, gerçekten mülteci hemşehrilerinin birçoğu gibi Batılı bir devletin sultanın Rum tebaasından alacakları yardım hususunda iyimserdir. Türkler'in zalimliğini ve Hristiyanlar'a yaptıkları kötü muameleyi, özellikle çocukları zorla alıp onları inançlarına ve ebeveynlerine karşı çevirmek uygulamasını zikretmektedir. Bir sefer öncesinde halkı kışkırtmak için ajanların gönderilmesini ve üstlerine Yunanca "hürriyet" kelimesinin yazılmış olduğu kılıçların dahil olduğu silahların dağıtılmasını tavsiye etmektedir. Ama Yunanistan'da hâlâ eski hürriyetlerini hatırlayabilen ve hâlâ Hristiyan dinine sıkıca bağlı olan erkekler varken çabuk davran-

[47] *A.g.e.*, s. 46.

[48] *A.g.e.*, s. 47.

mak gerekmektedir. Tâbi bir halkın kaderinden hoşnut olmayan ve haraç ödememek için fikri çelinen daha genç nesil fatihlere kapılmakta ve Türk olmaktadırlar[49].

Laskaris'in Batılı devletlere önerdiği harekât planını burada detaylı bir şekilde incelemek gereksizdir. O, birleşik kumanda altında müşterek bir kara ve deniz gücünün kullanılmasını istiyordu. Birliklerin terkibini, farklı yaklaşma yollarını ve genel manevra planını genel hatlarıyla vermektedir. İstanbul nihaî hedefti ama payitahtın yakınındaki kaleler ve ele geçirilmesi sultanın Asya'dan takviye getirmesine mâni olacak Gelibolu gibi geçici hedeflere de işaret etmektedir. Seferin masraflarının karşılanmasını ve lojistik desteğini de ele almaktaydı. Tamamı boyunca Laskaris sürprizin ve iyi bir güvenliğin idamesinin gerekliliğini vurgulamaktaydı, çünkü Türkler'in süratli ve kurnaz olduklarını kabul ediyordu. Venedikliler Mora'yı istila ederek bir şaşırtma hareketi yapmalıydılar. Planı gizli tutmak için her tedbir alınmalıydı ve seferin hedefinin Kutsal Topraklar olduğuna dair bir söylentinin yayılmasını teklif ediyordu![50]

Bildiğimiz gibi Cambrai Ligası, İtalya için yapılan mücadelelerde şimdi Avrupa'nın bütün büyük devletlerinin katıldığı yeni bir dönemi başlatmıştı. Venedik ve İsviçreliler Fransa'ya cephe almış ve onu geçici olarak İtalya'dan sürüp çıkarmışlardı. Liganın veya Fransa'nın yürüttüğü askeri hareketleri noktalayan müteakip diplomatik müzakerelerde Laskaris önde gelen bir rol oynamıştı. Roma'da XI. Louis'nin menfaatlerini temsil ederken uzun zamandan beri dostu olan Giovanni de' Medici'nin Papa X. Leo olmasıyla Papalık'ın hizmetine geçmişti. Fransa ile Papalık arasındaki münasebetlerin yeniden tesisi için çalışırken papanın Rum mültecilerin zor durumuna, Laskaris ve Mark Musurus'un pro-

[49] *A.g.e.*, s. 51, 54, 55.

[50] *A.g.e.*, s. 47-54.

fesör olarak tayin edildikleri Rum kolejinin Roma'da 1516 yılında kurulması ile sonuçlanan ilgisinden de cesaret bulmuştu[51]. X. Leo'yu bir Haçlı Seferi tertip etmesi için sıkıştırmakta daha az faal değildi ve 1517 yılında Osmanlı istilası ile karşı karşıya kalan Mısır sultanı yardım için Batı'ya başvurunca Laskaris, papanın Kahire sefiri olarak tayin edilmişti. Laskaris yola çıkmadan önce Mısır, Türkler'in eline düştüğü için görev gerçekleşmemişti. Fakat Memlük Devleti'nin Türkler tarafından fethi papanın ve Batılı devletlerin Haçlı Seferi'ne yeniden ilgi duymalarına yol açmıştı[52]. Papanın gayretlerine destek olmak amacıyla Laskaris Fransa'ya geri dönmüştü. Burada ve Milano ile Venedik'e yaptığı müteakip seyahatlerinde bu sefer Fransa'nın himayesi altında bir Rum kolejinin tesisi için çalışmayı ve I. Fransuva ile X. Leo'nun halefleri VI. Adrian'ı ve VII. Clement'i Haçlı Seferi tertiplemeleri için teşvik etmeyi sürdürmüştü[53]. Fakat Fransuva ile yeni İmparator V. Charles arasındaki rekabet herşeyin önüne geçmişti. Laskaris'in son önemli görevi Fransızlar'ın yenilip, krallarının V. Charles'ın esiri olarak İspanya'ya götürüldüğü Pavia'daki kader savaşını (1525) takiben olmuştu. I. Fransuva için âdil bir anlaşmanın temini için VII. Clement tarafından İspanya'ya gönderilen sefaret heyetinin bir üyesi olan Laskaris fırsattan, âdeti olduğu üzere barış ve birlik davasını temsil etmek ve Türkler'e karşı mücadeleye girişmesi için muzaffer imparatora çağrıda bulunmak için yararlanmıştı[54].

"Harangue de Lascaris à Charles-Quint après la bataille de Pavie (Pavia savaşından sonra Charles-Quint'e Laskaris Süvarisi)" de şimdi 80 yaşlarında olan ihtiyar hümanistin bir Türk kar-

---

51 Knös, *a.g.e.*, s. 132-142.

52 *A.g.e.*, s. 155-157.

53 *A.g.e.*, s. 171-186.

54 VII. Clement'in V. Karl'ı Haçlı Seferi'ne tahrik eden mektubu için *Monumenta saeculi XVI, historiam illustrantia*, B. Balan edisyonu, Innsbruck 1885, I, s. 157, 158'e de bakınız.

şıtı siyasi muharririn ömür boyu çalışmalarının icmalini yaptığı olabildiğince şahsi bir döküman var elimizde. Türkler hakkında bir uzman olarak tanıtımını yaparak başlayan Laskaris, kendisini Yunanistan'ın yerlisi ve çok eski ve asil bir ailenin mensubu olarak takdim ediyordu. Yurdundan "kâfir Müslüman'ın zorbalığıyla" sürülmüş olmasına rağmen Laskaris, çocukluğundan beri Doğu Akdeniz meselelerini incelediğini iddia ediyordu. Lorenzo de' Medici'nin hizmetinde Türkiye'de iki yıl yaşadığı zamanki seyahatlerini hatırlatıyordu. Kendi ilk elden tecrübesine ilaveten Osmanlılar'ın tarihini, menşelerinden o güne kadar karada ve denizde, Asya'da olduğu gibi Avrupa'da bütün seferini takip ederek araştırdığını iddia ediyordu. Ayrıca araştırmalarını sultanın Hristiyan tebaasını sorgulayarak tekemmül ettirmiş ve yeniçerilerle bile konuşmuştu. Kendisinden maada yaşayan hiç kimsenin Türkler'in âdetleri, askeri güçleri, savaş düzeni, taktikleri, kumanda yapısı, disiplini ve silahları hakkında daha fazla bir şey bilmediğine kâniydi[55].

Sonra Laskaris "kâfirlere karşı umumî bir savaşa girişmeleri için Hristiyanlar arasında barışı tesis etmek üzere çalışmaktan hiç geri kalmadığını" beyan ederek, Latin prensleri kışkırtmak için kendi çabalarını yeniden gözden geçiriyordu. Hepsine Hristiyan kardeşlerine yardım temin etmeleri ve günün birinde kendi başlarına geleceğini kehânet ettiği fesat hakkında ciddi bir şekilde düşünmeleri nasihatını verdiği beş papa, üç Fransa kralı, İtalya'daki çeşitli devletler, İspanya kralı, İmparator Maksimilyan ve Charles'ın kendi babası Philip ile olan münasebetlerini sayıp döküyordu. Şimdiki zaferlerinin bütün Hristiyanlar'la barış yapmak için sunduğu fırsatı yakalaması ve gücünü Türkler'e ve bütün kötü kâfirlere yöneltmesi için papanın adına Charles'a yakarıyordu. Fakat sadece Papalık'ın namına konuşmadığını iddia

---

55 "Harangue de Lascaris", *CLIII-CLIV.*

ediyordu Laskaris. Evlatları kollarından koparılıp alınan ve İsa Mesih'inkine aykırı bir şeriata döndürülmek ve kendi ebeveynleriyle savaşa tutuşacak mertebede zorbalara hizmet etmek için götürülenlere merhamet etmesi için yalvararak, imparatorun önünde yere kapananlar "Eski Yunanistan ve günümüzün kutsal emanetleri"[*] idi. Yunanistan'dan dışarı kaçırılan gizli mesajlarla şayet sadece o yardımlarına gelirse ne pahasına olursa olsun kendilerinin ayaklanacağını vaadederek Charles'a başvuruyorlardı. Hristiyanlar arasındaki savaşın kâfirlerin işine geldiğini imparatora hatırlatarak ve sadece bölünmüş bir Hristiyan âleminin güçlerinin tesisine ve sürekliliğine imkân sağladığını farkettikleri için "Müftü ve şeriatın diğer din adamları" günde üç defa dua ediyorlar diye son veriyordu[56].

İsa'nın ve Platon'un kana susamış düşmanları olan Türkler tasavvurunun yayılmasında ve tekrarlanmasında matbaacılığın ilk yarım asrının öncüleri olan âlim yayıncılar çok önemli bir rol oynamışlardı. İş için keskin bir gözü, âlimlik heyecanı ve çağın ahlakî meselelerine bir miktar ateşli alaka ile birleştirerek matbaalarını hemen inancın müdafaasında bir silah olarak kullanmışlardı. Osmanlılar'ın ilerleyişi hakkında haberleri ve raporları, seyyahların hikâyelerini, vekayinâmeleri ve büyük bir çeşitlilikteki yayın malzemesini yayınlayarak matbaacılar, Türk tehlikesini gittikçe büyüyen bir okuyucu halkın gözleri önünde tutmuşlardı. Her ne kadar Türkenfurcht'ün[**] başlıca onların yayıncı teşebbüslerinin ürünü olduğu söylenemezse de, onların çoğu kez yanısıra resimler bulunan matbu metinlerinin kriz hissini daha da tahrik ettiği kesinlikle doğrudur. Rönesans'ın bu yeni okuyucu toplumu için ulaşılabilir olan çok sayıda kitap Doğu'dan gelen tehlikeyi Ortaçağ'da düşünülemeyecek ifadeler ve ebatta sunmuştu.

[*] Kadim Yunanistan ve bugünkü kalıntıları (çev.).

56 *A.g.e.*, CLV-CLVI.

[**] (Alm). Türk korkusu (çev.).

Böylece XV. yüzyılda Türkler sadece coğrafî yakınlıklarından dolayı değil ,matbaacılıktaki teknolojik devrimden dolayı da daha yakın bir tehdit hâline gelmişlerdi [57].

Modern matbaacılığın günümüze ulaşmış olan ilk örneklerinden biri V. Nikolas'ın 1451 yılında Kıbrıs'a imdat için para temin etmek üzere bağışladığı endüljansdır. Kıbrıs Kralı II. John Avrupa'da parayı alması için Paulin Chappe adında birini tayin etmişti. Chappe'ın temsilcileri Mainz Piskoposu'ndan bir izin belgesi almışlar ve 1454'te o şehirde endüljansın birçok kopyasını bastırmışlardı[58]. Türkenablaesse XV. yüzyıl boyunca matbaacıların demirbaşında önemli bir yer işgal etmeyi sürdürmüşlerdi. Burada bahis mevzu olan Haçlı Seferi'nden çok daha fazla bir şeydi. Matbaacıların kilisenin mâlî ihtiyaçlarına cevap vermeleri bir yandan ve halkın manevî teminat için olan doymak bilmeyen arayışı diğer taraftan kazançlı bir işti. Fakat endüljansın belirli bir gayeye destek karşılığında bağışlandığını unutmamamız gerekir. O da bu durumda Türkler'e karşı savaştı. Özellikle Almanya'da ama Alçak Topraklar ve İngiltere'de de dağıtılan binlerce nüsha, inançlı insanlara Türkler'in İsa'nın düşmanı ve bütün Hristiyan âlemine baş eğdirmeye niyetli olduklarını hatırlatıyordu[59].

Türk tehlikesi, çabuk kazanç fırsatının kokusunu kolay alarak haberciliğin öncülüğünü yapan ilk matbaacıların çeşitli denemelerinde de önde gelen bir rol oynamıştı. Türkler'in yaptığı ve onlara karşı yapılan askeri harekât günümüzün gazetelerinin

---

57 Türk krizi ile ilgili olan XV. yüzyıl baskılı malzemelerinin bir kataloğu yoktur. Fakat XVI. yüzyıl için C. Göllner, *Turcica: Die europaischen Turkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, I: 1501-1550, Berlin 1961'e bakınız, ama tam değildir.

58 G. Zelder, *Die Mainzer Ablassbriefe der Jahr 1454 und 1455*, Mainz 1913, s. 1-13.

59 Rudolf Hirsch, *Printing, Selling and Reading, 1450-1550*, Wiesbaden 1967, s. 122-124'te endüljansların irdelenişine bakınız.

potrototipi olan sayısız haber mektubu ve tek taraflı olarak büyük ebatlı kağıtlara basılan risalelere konu teşkil ediyordu. İlk ve müteşebbis bir örnek 1455 yılında salnâme şeklinde hazırlanmış bir Haçlı Seferi çağrısı olan *Eine Mahnung der Christenheit wider die Türken (Türkler'e karşı Hristiyanlığa bir ikaz)* idi. Önsözünde "Cennet tahtında oturan kadiri mutlak krala" bir dua bulunan çağrı, her biri değişik bir ayda olmak üzere çeşitli güçlere –papa; imparator, vs. – hitâbendi. Böylece "Herbstmont" için şunları okuyoruz:

Avusturya ve Bavyera,
Saksonya ve tabi ki Brunswig,
Gulch, Geller ve Cleue, düklerine,
Berge, Silezyalılar'a ve diğerlerine,
Brandenburg ve Baden Elektörlerine,
Halklarından bir çok insan getirsin,
Hessen ve Thüringen Beyleri,
Halklarından bir çok insan getirsin,
Ki Türk'e karşı savaşsınlar;
Hepiniz gelin,
Cumartesi gana Sant Gallen önlerine,
Ayın beşi sabah[60].

Gazete adı Almanca olarak anlaşıldığına göre matbu şekilde ilk defa 1502'de Venedikliler'in Türkler'le mücadelesini bildiren tek tarafı basılı bir risalede, *Newe zeytung von orient und auffgang (Yeni Şark ve Yükseliş Gazetesi)*'da görülmüştü[61]. Gazete-

[60] *Türkenkalender auf das Jahr 1455*, A. Bieling edisyonu, Viyana 1873, s. 20; C. Wehmer, *Mainzer Probedrucke*, Münih 1948 ile karşılaştırınız.

[61] *Newe zeytung von orient und auffgange*, H. H. Bockwitz edisyonu, Leipzig 1920; K. M. Setton, "Lutheranism and the Turkish Peril", s. 137, dipnot 3 ve genel olarak K. Schottenloher, *Flugblatt und Zeitung*, Berlin 1922 ile karşılaştırınız.

lere malzeme olacak konu seçiminde matbaacılar şüphesiz muasır alaka ve zevklerin tesirinde kalıyorlardı. Buna mukabil kitle yayınının toplumun bilincini ve ilgisini bilemekte tesiri oluyordu ve muasırların Türkler ve yeni medyanın ele aldığı bütün diğer konular hakkında fikirlerine şekil vermeye yardımcı oluyordu[62].

Paris'in ilk matbaasının ilk döneminde ve baş sponsoru Guillaume Fichet'in meslek hayatında meydana gelen bir olay, yeni icadın başlıca Türkler'e karşı kamuoyunu etkilemek gayesiyle kullanılmasını gözler önüne serecektir. Örneğimizin arka planı için bir an 1470 yılının sonuna dönelim. O yıl içinde Avrupa yine büyük bir Türk zaferi ile sarsılmıştı. Eğriboz Kalesi, Venedik'in Doğu'daki mülklerinin payandası ve bu yüzden Doğu Akdeniz Hristiyanlığı'nın çökmekte olan yapısının bir desteği olarak telâkki ediliyordu. Eğriboz'un düşmesi İstanbul'un zaptı münasebetiyle olan Türk vahşetine dair bütün korkuları ve hatıraları yenilemişti. Bir kere daha bütün Batı'da çan kulelerinden ve katedrallerin ve kiliselerin minberlerinden tehlike işareti verilmişti. Sadaka ile geçinen vaizler insanları nadim olmaya ve kâfire karşı papanın savaşına günahlarının derecesinde katkıda bulunmaya davet ediyorlardı. Siyasi muharrirlerin kalemleri sivriltilmişti ve muazzam Turcica külliyatını teşkil eden çağrıları ve projeleri yazmaya koşulmuşlardı. Yeni korku, Haçlı Seferi'nin kadim müteşebbisi Kardinal Bessarion'u azalmakta olan kaynaklarını Hristiyan âlemini ayaklandırmak için son bir teşebbüste bulunmak üzere seferber etmeye tahrik etmişti. Bu gayretle İtalyan prenslerin ve Fransa kralının yardımını istihsal etmek üzerinde yoğunlaşmıştı. Fichet'in Hristiyan âleminde ıslahat yapmak arzusunu paylaştığını ve bazı önemli hususlarda mutabakat içinde olduklarını biliyordu. Fichet'in kraliyet diplomatı olarak kısa süre önce Mi-

[62] Matbaanın kamuoyunu oluşturmakta âlet olarak kullanılması hakkında H. S. Bennett, *English Books and Readers, 1475 to 1557,* Cambridge 1952, s. 135-145'teki irdelemeye bakınız.

lano sarayı nezdinde Hristiyan prensler arasında barış ve birlik ve Haçlı Seferi davalarını savunduğunu biliyordu. Fichet'in Paris Üniversitesi'ne hümanist çalışmaları ve klasik kültürün faydalarını sokmak çabalarının da farkındaydı. Ve Sorbonne mıntıkasında bir matbaa tesis edildiğini duymuş olması da muhtemeldir. Bessarion bu yüzden 13 Aralık 1470 tarihli mektubunda Fichet'e 'sevgili dostum' diye hitap ederken sadece kibarca davranmıyordu. Başlangıç cümlesinde Fransız âlimin felsefe ve kutsal kitap ve özellikle de belagattaki bilgisini tasdik ediyordu. Bu meselelerde mektuplaştığı kişiye sunmaya değer hiçbir şeyi olmadığını yazıyordu fakat İtalya'yı ve bütün Hristiyanlığı tehdit eden tehlikeyi ele alan *Orationes*'ini gönderiyordu. Kitabı göndermekteki gayesinin Fichet'e ilhamlı bir nutuk veya saf bir stil örneği vermekten ziyade, Hristiyan âleminin başına bela olan korkunç talihsizliği ortaya koymak ve onu kitabı kralın ve diğer sorumlu kişilerin dikkatine sunmak için teşvik etmek olduğunu teslim ediyordu.

Orationes'in Fichet'e ulaşması altı hafta sürmüştü. Fichet, kitabı alır almaz baskı için hazırlamıştı. 1471 Nisan'ı ortasında yeni firmanın ürettiği sadece beşinci kitap olarak ilk matbu nüshalar hazırlanmıştı. Fichet, kitabın nüshalarını İngiltere kralına, Burgonya ve Savoy düklerine ve din adamı olan veya olmayan daha birçok küçük mertebedeki lordlara yollamıştı. Kitapların bazıları için kitabın gönderileceği kişiye hitaben özel ithaf mektupları yazıp basmıştı. Fichet'in kadim dostu ve matbaanın baş destekçisi olan Kardinal Rolin'e yazılan ithaf mektubunun tarihi 23 Nisan 1471'dir. Müteakip yılın Mart ayında masrafları kendisine ait olmak üzere 46 nüsha dağıtmış olduğunu Bessarion'a bildirebiliyordu. İthaf mektupları, Parisli ilahiyatçımızın hiç de hafife alınacak bir propagandacı olmadığını göstermektedirler. Çeşitli eşrafa kendisini onun verdiği yetkiyle hareket ettiği İznik kardinalinin hizmetkârı olarak takdim ediyordu. Onlara Bessarion'u tavsiye ediyor, onlara görevlerini hatırlatıyor, atalarının tesis ettiği

emsalleri akla getiriyor, Haçlı Seferi'ne taraftar olan efendilerini veya eşitleri olan asilzâdeleri örnek olarak zikrediyor ve her birinin özel sorumluluklarını sayıyordu. Bütün mektuplara hâkim olan ve onları *Orationes*'e irtibatlandıran merkezî fikir Hristiyanlar arasında savaşmaya son vermek için çağrı ve kutsal savaş için olan acil ihtiyaçtı[63].

Özellikle Türkler'i veya İslâm dinini ele alan kitapların olduğu gibi ilmî eserlerin, klasik yazarların ve diğer metinlerin önsözlerinde veya sonsözlerinde yayıncılar ve allâme meslekdaşları sık sık bu konuya temas ediyorlardı. Türk tehlikesi hiçbir zaman, Aldo Manuzio'nun 1513 yılında yayınladığı Platon'un eserlerinin Yunanca edisyonunun başına Mark Musurus'un eklediği "*Platon'a İlâhî*" kadar dramatik bir tarzda gösterilmemiş, ne de Türkler'in kendileri daha adamakıllı bir şekilde şiddetle itham edilmemişlerdi. Girit'in yerlisi ve talebeleri arasında Gasparo Contarini'yi, Girolamo Aleandro'yu, John Conon'u, Germain de Brie'yi ve Erasmus'u sayan mümtaz bir Yunanca öğretmeni olan Musurus, Yunanca metinlerin doğru baskılı edisyonlarını üretmek için Aldo matbaası ve hümanist programla işbirliğinde bulunuyordu. Ateşli bir vatanperver olan Musurus'un zihni Türk hâkimiyeti altındaki Yunanistan'ın kaderi ile de meşgul oluyordu ve ekseri mülteci Rum âlimler gibi faal bir şekilde ve aynı zamanda Yunan kültürünün ve Haçlı Seferi'nin davalarını takip ediyordu. Yurt, ilim ve Haçlı Seferi için olan ilginin birbirine karışması Platon'a yaptığı ateşli önsözden birkaç mısra ile gözler önüne serilebilir. Önce içinde "... tek büyük Mimar'ın güçlü elini izleyebildiğimizi iyice gösterdiği..." "kutsal eserin" yazarı olan eski filozofa hitap eden Musurus, sonra Papa X. Leo'ya dönüyor ve Aldo'nun adına kitabı kabul etmesini diliyor ve karşılığında niyaz ediyordu:

---

[63] Bessarion-Fichet mektuplaşması, Legrand, *Cent-dix lettres*, nos. 1-12, s. 223-251'dedir; Fichet'in ithaf mektuplarından 17 nos. 15-31, s. 256-289'u teşkil ederler.

Ama senin elin [papanın eli] parçalasın savaş canavarını,
Şimdi amansızca Eugania'nın ovasında
Doludizgin koşturan ve geçiren demir itini
Dehşet görüntülerinin içinden ve öldürülenlerin yığınları üzerinden.
Hangi kalp o kadar katıdır ki, yumuşamasın işitmeye.
Öksüzün feryadını, dul kadının içe işleyen çığlığını?
Antiphates'in kendi bile bir damla yaş dökerdi,
Ve Polyphemus acıyarak iç çekerdi;
Mabetler ve kubbeler müşterek bir yıkımı paylaşırlar;
Hiçbiri bağışlamaya alışmamış vahşi barbarlar,
Yok edici yangının son atıklarını seçip alırken:
Sakinleştir vahşi kavgalarının güçlü reisini;
Barışa, sevgiye geri götür günahkâr oğullarını;
Senden bulsunlar acı çeken milletler halâsı;
Ve çekişen hükümdarlara emret artık öfkelenmemelerini.
Mağarasının kuytu köşelerinin derinlerinde saklanmış olan
Mars çok uzun süredir hapsetmişti Barış ilâhesini;
Götür onu ahenk sağlamaya, kutsamaya ve cömert hediyeleriyle zenginleştirmeye insanlığı.
Sonra çevir savaşın yönünü Türkiye sahillerine,
Ve gem vur kurt gibi kâfir çeteye,
Zorba imparatorluğundan dolayı zayıf Yunanistan'ın kederlendiği;
Dolaşıp dururken şimdi Iapygia'nın sahilinde,
Onur kırıcı zincirlerle bağlamakla tehdit ediyorlar.
Oğullarını ve kovmaya kurtarıcının adını;
Ama önce senin tez intikamına uğrasınlar;
Asya sahillerinde on binlerce cenkçiye ışık saçtır[64].

Sonra dönüp Avrupalı devletlerin her birinin oynayacakları rolü zikreden (ki, Giritli âlim onların özel kabiliyetleri hususunda

[64] W. Roscoe, *The Life and Pontificate of Leo X*, II, s. 243, 244'teki tercüme.

bazı bilgisi olduğunu göstermektedir) Musurus muzaffer bir sonucun hayalini görüyordu:

> Sonra Bizans'ın kuleleri üzerinde şayet tekrar yine
> Hürriyetin ışığı doğarsa; şayet sonra bastırılan
> Senin muzaffer silahlarınla Graccia'nın ovasında
> Zehirli ejderha eğsin meşum başını,
> Herşeye ulaşıldıktan sonra esaretten kurtulmuş olan
> Achaia'nın oğulları kadim ateşlerini hissetsinler;
> Ellerinin altında barbar düşmanın kanı akacak,
> Veya uçar gibi kaçacaklar tez öç alan çeliklerinin önünden.

Türkler'in mağlubiyeti, papanın hâkimiyeti altında yeni bir barış ve kutsal adalet çağını getirecek diye kehânette bulunuyordu. O zamana kadar Musurus, Leo'yu "mecalsiz hünere" destek vermesi ve onun yardımıyla bilgiliama ihmal edilmiş şaire cömert davranması için teşvik ederek son veriyordu[65].

Belli bir kitabın yayınlanması bazen müteredditbir Hristiyan âlemine görevini hatırlatmak için uygun görülürdü. *Epistole de Sancta Catharina da Siena (Sienalı Azize Caterina'nın Mektupları)*'nın (1500 yılı) önsözünde Manuzio mektupların kendi dönemindeki papalara olduğu gibi, geçen asırdakilere hitaben göründükleri mülahazasında bulunuyordu ve Mukaddes Peder ile kardinallerin putperestlere silahla karşı koymakta acele etmeleri için ısrar ediyordu, "çünkü kâfirlerin kölesi olmak gibi büyük bir tehlike içindeyiz"[66]. Tercümeler, geçmişteki başarıların ve cesaretin örneklerini verdikleri için ve Hristiyanlar'a Türkler'e karşı çıkmak ilhamını vermek gayesi ile haklı görülüyorlardı. Bize anlatıldığına göre William Caxton'un *Godeffroy of Boloyne*'unun ya-

---

[65] *A.g.e.*, s. 245.

[66] Bakınız A. Firmin-Didot, *Alde-Manuce et l'hellénisme à Venice*, Paris 1875, s. 142-144.

yınlanmasının sebebi böyleydi[67]. Quintus Curtius Rufus'un *De la vie et gestis dalexandre le Grant (Büyük İskender'in yaşamı ve icraatına dair)*'ının Fransızca tercümesine mütercimi Vasco de Lucerna, Burgonyalı Charles'a dükün tek başına ve İsa'nın yardımı olmaksızın bütün Doğu'yu fetheden İskender'e karşı sahip olduğu avantajları göstermeye çalıştığı bir son eklemişti[68].

Bir örnekle daha, İngiltere Kralı IV. Edward'ın kendine bu unvanı yakıştıran şairi John Kay'ın Caoursin'in *Siege of Rhodes*'inin (Rodos Kuşatması) 1483 yılında yayınlanan İngilizce tercümesine önsözüyle son verebiliriz. Türkler'e karşı kazanılan zaferi anarak şair, II. Mehmed'in ölümüyle doruğa ulaşan 1480-1481 yıllarındaki olayların peşpeşe gelmesini takip eden rahatlama ve beklenti hissini ifşa ediyordu: "the Turkes hane vexed the crysten partyes, hane prevayled, and had of the crysten men the overhande" diye yazmıştı. Gerçekten Türkler "in preiudyce ve horryble terrour to the court apostolygue ve to al crystendonme" ile İtalya sahillerine ilerlemişler ve Napoli mülkünde toprak işgal etmişlerdi. Büyük Türk, müteveffa Mehmed, kutsal Roma Şehri'ni ele geçirip bütün İtalya'ya boyun eğdirmeye ve nihayet Hristiyan âleminin geri kalan kısmını bertaraf etmek ve zulmetmek niyetiyle büyük bir kuvvet toplamıştı.

"But Jhesu cryste our redemptour wold not his crysten people to be put into lenger peyne, or to more trybulacion: he hath retryte & withdrawen hys rodde: as a kynd father to his dere children contente with grete menasses & Iytil punycyon". Because of the sins of Christians God had allowed the Turks in the past to be victorious; but now owing to the prayers and repentance of the pope, the cardinals, the Christian princes and people, He has

---

[67] Godeffroy of Bologne, *M.N.* Colvin edisyonu, Londra 1893, s. 1-5.

[68] Quintus Curtius Rufus, *De la vie et gestes dalexandre le grant*, Vasco de Lucerna tercümesi, Paris 1500, Folyo 239vr.

franted His pardon: "through the grace of the blessed Jhesu: this grete turke in his moste pryde, & his moste hope hath made be sodeyn deth an ende of his lyue: and ys the cruel generacyon of the turkes foreuermore, with goddes grace deiecte, & caste out of Italye. And all the turkes among them selfe in grete werres, whiche thyng ys token to all crysten prynces here after to recouer the partyes crysten"[69].

[69] Guillaume Caoursin, *The Siege of Rhodes*, John Kay tercümesi, Londra 1483; burada Verbatum Reprints, Londra 1870'deki tıpkı basımdan nakledilmiştir.

Bölüm VII

Seyyahların Hikâyeleri

Rönesans Avrupası'na bilgi temin eden ve Türkler'in Batı'daki imajına şekil vermeye katkıda bulunan çeşitli kaynaklar ve medya arasında Kutsal Topraklar'a yolculuk yapan hacıların raporlarına önemli bir yer vermek gerekir. Büyük Konstantin'in annesi Helena'nın IV. yüzyıldaki yolculuğundan Osmanlılar'ın Suriye ve Filistin'i XVI. yüzyılda fethetmelerine kadar hacıların akını hiçbir zaman tamamen kesilmemişti. Zor, tehlikeli ve pahalı olan Filistin'e hac ziyareti, Latin Hristiyanlar'ın birbirini takip eden nesillerinin en yüksek hedefleri arasında yer alıyordu. Hacının sadece dini motifler peşinde olmasının gerekmesine ve gerçekten başka bir şeyi sinesinde barındırmamasının ihtar edilmesine rağmen yolculuğa açıkça çeşitli sebeplerden dolayı girişiliyordu. Kurtuluşu garanti etmek arzusu ile birlikte macera ve dünyevî nimetler için fırsatlar, maddî menfaat ihtimali veya işlenmiş bir cinayet için ağır bir cezayı hafifletmek ihtiyacı vardı[1]. Geç Ortaçağ

[1] Konu hakkındaki literatür hacimlidir. Seyyahların notları ve bazı metinler aşağıdaki kitaplarda yayınlanmıştır: Reinhold Röhricht, *Bibliotheca geographica Palestina*, Berlin 1890; H. Meisner, *Deutsche Pilgerreisen*

ve Rönesans edebiyatının okuyucuları için muhakkak ki, yiğit hacıdan daha aşina bir kişi yoktur. Asası ve zenbili ve serbest geçiş belgesi ile ve şayet hedefine başarıyla ulaşmış ve eve dönüş yolundaysa endüljansları ve kutsal emanetleri ile birlikte döneminin cemiyet hayatında bildik bir sima idi. Şehir vakanüvisleri yola çıkışını ve dönüşünü kaydediyorlardı. "aynı şekilde, St. Vincent gününün ertesinde Sr. Jehan de Heu'ye gitti, sevgili, Collingnon de Heu, Roma'nın, Van'ın ve Kudüs'ün kutsal yerlerini ziyaret etti. Kendisiyle birlikte Joffroy Papperel, Nicolle Papperal'in oğlunu da götürdü..." diye Metz Şehri'nin bir sâkini olan Jehan Aubrion defterine 1465 yılı tarihinin altına kaydetmişti. Ve ertesi yıl 10 Şubat'ta vazifeşinas bir şekilde Jehan de Heu'un Kudüs'e, St. Catherine'e ve St. Nikolas du Vau'ya yolculuğundan geri döndüğünü ve gördükleri garip şeyler ve ziyaret ettiği memleketler hakkında birçok hikâye anlattığını bildiriyordu[2].

---

nach dem Heiligen Land, Innsbruck 1900; P. Girolamo Golubovich (ed.) *Biblioteca biobibliografica della Terra Santa e dell' Oriente francescano,* 1.ci seri, 5 cilt, Floransa 1906-1927; 2. ci seri, 14 cilt, Floransa 1921-1928; 3.cü seri, 2 cilt, Floransa 1928-1948; Geoffrey Atkinson, *La Littérature géographique français de la renaissance : Répertoire bibliographique,* Paris 1936 ve aynı yazardan *Les Nouveau horizons de la renaissance,* Paris 1935 ve yine ondan *Supplément au répertoire,* Paris, 1936; Charles Schefer (ed.), *Recueil de voyages et de documents pour servir a l'histoire de la geographie*; Palestine Pilgrims Text Society ve The Hakluyt Society'nin kitapları; *Société de l'Orient latin*'in yayınları ve Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart'ın bazı kitapları. Hacı hikâyelerinin başka metinleri müstakil kitaplara, ilmî mecmualara ve mahallî ve millî tarih cemiyetlerinin yayınlarına karmakarışık dağılmış vaziyette bulunmaktadırlar. Hacı hikâyelerinin büyük bir miktarı Avrupa'daki arşivlerde el yazması olarak, yayınlanmamış vaziyette bulunmaktadırlar.

[2] L.Larchey (ed.), *Journal de Jehan Aubrion avec sa continuation par Pierre Aubrion, 1465-1512,* Metz 1857, s.3,14; diğer hacıların gidiş ve

Başlıca kilise adamları ve asilzâdeler hacı asasını ellerine alıyorlardı, yine de İsa'nın doğum yerini ve mezarını ziyaret etmek için işini gücünü ve evini barkını bırakan hiç de az sayıda halk adamı yoktu. Böylece Avrupa'nın her ülkesini ve hayatın her kesimini temsil eden hacıların kayıtları dönemimizin kaynakları arasında tamamen bir benzeri olmayan bir efkârı umumiyenin profilini vermektedirler[3]. Filistin'e giden binlerce Batılı hacının başlarından geçenleri yazıya dökmeyi ihmal etmelerine rağmen onların Jehan de Heu gibi onları akrabalarına ve komşularına şifahen aktardıklarına emin olabiliriz. Defalarca tekrarlanan böyle hikâyeler özellikle de Müslümanlar'la ilgili hususlar bahis mevzu olduğu zaman ekseriyetle doğrulukları ve objektiflikleriyle temâyüz edemezler. Yine de bu tarzda aktarılan hikâyeler Avrupa'nın Doğu hakkındaki ortak bilgi hazinesinin önemli bir kısmını teşkil ediyorlardı ve hâlâ büyük ölçüde okuryazar olmayan bir toplumda Osmanlı Türkler'ine karşı Batılı tavırların teşkilinde ağır basıyorlardı. Sayısız sıradan insan için geri dönen hacı, Doğu Akdeniz'in esrarengiz ve korkutucu dünyası ile olan tek doğrudan bağlantı idi. Onun Türkler hakkındaki küçük yarı doğrular dağarcığı hemşehrileri arasında mübalağalı ve çok garip uydurmalara yol açıyordu. Hacının Metz'e dönüşünün kaydından hemen birkaç satır sonra Jehan Aubrion Burgonya teşrifatçısının dükün "Fevkalade bir şey" için toplantıya çağırdığı konseye katılmak maksadıyla 12 Mart'ta şehirden nasıl geçtiğini aktarıyordu. Sonra Aubrion, başkaca yorum ve soru olmaksızın Büyük Türk'ün iki hanedan arasında bir evlilik teklif etmek için düke "çok büyük ve soylu bir elçi, zengin

dönüşlerinin kayıtları için bakınız. s. 39, 40, 42, 91.

3 Hacı trafiğinin hacmi ve terkibi için Röhricht ve Meisner, *Deutsche Pilgerreisen*, s.1-26'ya bakınız ve Margaret Newett'in *Canon Pietro Casola's Pilgrimage to Jerusalem in the year 1494*, Manchester 1907 edisyonunun uzunca takdimini teşkil eden hacı ticaretine mahsus Venedik yasalarının bilgi verici araştırmasına s.1-113'e bakınız.

donanımlı, ve büyük ve güzel bir tahta oturmuş..." gönderdiğini açıklıyordu. Ve Büyük Türk, ittifak aktedildikten sonra kendisinin ve bütün halkının vaftiz olacaklarını vadetmiş! [4]

Hacıların Türkler'le veya diğer Müslümanlar'la olan münasebetleri Latin Hristiyanlar'ın zihninde popüler edebiyata taşınmıştı. Fakat *Colin ve Thevot* başlıklı Fransızca fars'ın yazarı normal neticeyi tersine çevirmeyi faydalı bulmuştu. Bir Fransız kasabasının belediye başkanı olan Thevot, kümesi soyulmuş bir kadının davasını dinlerken birden duruşmaya ara verilmişti. İtalya'ya yaptığı bir seyahatten yeni dönmüş olarak takdim edilen belediye başkanının oğlu Colin, Napoli ile Roma arasındaki yolda ele geçirdiği bir "Sarazen"i[*] getirdiğini cesurca ilân eder. Diyaloğun kaba mizahı devam ederken esirin "Haçın ayağının dibine" uyurken ele geçirildiğini, büyük bir demir baston taşıdığını ve bir benzerinin o taraflarda hiç görülmemiş olduğunu öğreniyoruz. Thevot, yabancı bir dil konuşmasına rağmen nihayet ortaya bir mektup çıkaran "Sarazen"i sorgulamaya girişiyor ve mektubu ondan kapıp okumaya çalışıyor:

Birleşin, birleşin, dünya,
Nerede olduğumu ne biliyorum:
Araştır, araştır, araştır...

"Teftiş edileceklerle mi?" diye soruyor Colin. Thevot çığlık atıyor:

Ey kadın, onu buldun mu!
Sakın, zihnim bulanmasın,
Onu bozgunlarda okuyorum;

---

4 Jehan Aubrion, *Journal*, s.15.

[*] Sarazen: Avrupalıların "Şarkiyyun"dan bozarak bütün Doğulu Müslümanlar'a, genellikle de Araplar'a verdikleri ad (çev.).

Fakat o kadar kötü solgun!
Düşün ki işte kötü ruh.
Yazının dediğini yapıyorum.
Ki o hacca gidiyor.

Yanlışlıkla "Sarazen" zannedilen bir hacı olan talihsiz kurban yalnızca "Hangisi? Hangisi?" diyebiliyor[5].

Doğu Akdeniz seyyahlarının bazen evde kalanların hayal gücünü harekete geçirmek için sadece hikâyeler anlatmaktan öteye geçtikleri ve Türkler'in bazı âdet ve kıyafetlerini benimsedikleri görülüyor. Birden çok yolcu, evine sarıkla birlikte komple Türk elbiseleri giyinmiş olarak dönmüştü. Worcester Kontu Robert Tiptoft'a gelince özenmeye çok daha haşin bir Türk âdeti dahil olmuştu. Başhazinedar (1452-54) ve Denizlerin Muhafızı (1454'ten sonra) olarak hizmet ettikten sonra 1457 Ağustos'unda IV. Henry tarafından Robert Flemming ve Philip Wentworth'la birlikte III. Calixtus'un nezdine elçi olarak tayin edilmişti. Tiptoft, bu fırsattan Filistin'e hac ziyareti yapmak için yararlanmıştı. İtalya'ya dönüşünde Mantua Kongresi'ne katılan İngiliz elçilerden biri olarak adı geçmişti ama o katılmamış gözüküyor. Hacılığının veya Türkler hakkındaki intibalarının yazılı bir kaydını bırakmamış olmakla beraber onlardan az etkilenmediği kesindir. Birkaç yıl sonra Worcester Kontu Tiptoft'a IV. Edward'ın hizmetinde baş polis müdürüyken tahta karşı bir komploya karışmış olan bazı İngilizleri Türkler'e has bir şekilde kazığa oturtup idam edince "İngiltere kasabı" lakabı takılmıştı[6].

Günümüze ulaşan hacı hikâyeleri şekil olarak bir miktar benzer olmakla beraber uzunluk, konu ve güvenilirlik bakımından çok

---

5 Gustave Cohen (ed.), *Recueil de farces français inédites du XVe siècle*, Cambridge, Mass. 1949, s.35-39'da.

6 Bakınız R.J. Mitchell, *John Tiptoft (1427-1470)*, Londra 1938, s.41,42,46,47,61,132.

farklılık arzederler. Çoğu fragman şeklindedir. Bazıları sadece birkaç satırlık seyahat notudur. Diğerleri ise oldukça uzundur; Felix Fabri'nin hikâyesi modern bir Latince edisyonunda 1493 sayfayı bulmaktadır[7]. Uzun hikâyelerden bazıları oldukça teferruatlı bilgi vermekte, ziyaret edilen her yeri tasvir etmekte, tarihî veya mitolojik hususları kaydetmekte ve yolculuk esnasındaki birçok ilginç olayı dahil etmektedir. Genelde hikâyeler beş bölüme taksim edilebilirler: (1) Bazen biyografik notları, hazırlıkların ve yolculuğun gemiye binilen limana kadar olan ilk kısmının tasvirini ihtiva eden bir önsöz; (2) liman şehrinin tasviri (bu XV. yüzyılda genellikle Venedik idi); (3) Venedik'ten Filistin'e yapılan yolculuk; (4) Kutsal Topraklar, genellikle hikâyenin en tafsilâtlı kısmıdır; (5) dönüş yolculuğu ve hacının evine geri dönüşü. Birçok hikâyenin bu kadar tam olmamasına rağmen bazıları daha da şümûllüdür. Filistin'e iki defa giden tanınmış İngiliz hacı William Wey'in önsözünde İngiltere'den Suriye'ye kadar para kurları hakkında bir inceleme, yolculuk için lâzım olan herşeyin listelendiği bir "Preusysoun", hacılığın vezinli bir hikâyesi, kutsal yerlere yolculuk için gereken zamanı belirten bir "bellek yönetimi" ve kabirleri ziyaretin gayesi hakkında bir beyan bulunmaktadır. William Wey, ek olarak ikinci seyahatinin tasvirinden sonra bir Yunanca sözlük ve Kutsal Topraklar'ın ilginç bir haritasını ilave etmişti[8].

---

7 C.Hassler (ed.), Fratris Felicis Fabri evagatorium in Tere Sanctae, Arabiae et Egypti peregrinationem, 3 cilt, Stuttgart 1843-1849.

8 *The Itineraries of William Wey, Fellow of Eton College, to Jerusalem, A.D. 1458 and A.D. 1456; and to St. James of Compostella, A.D. 1456*, Roxburghe Club yayını, Londra 1857 William Wey'in muasırlarının kendi nesillerindeki hacıların hikâyeleri ile tahdit edilmemiş olduklarını kaydetmek gerekir. Evvelki dönemlerin seyahat hikâyeleri yeni matbaacılar ve söylemek gerekir ki, müşterileri için de popülerdi; mesela XIV. yüzyıldaki hacı Ludolphus de Suchen'in *Iter ad Terram Sanctam*'ı Latince ve Almanca olmak üzere 1475-1480 yıllarında iki defa Strasbourg'da ve aynı dönemde iki defa Augsburg'da yayınlanmıştı. John Mandeville'in

İngiltere, Fransa veya Almanya'dan gelen hacıya Venedik'e ilk defa vardığı zaman çoktan Doğu'ya ulaşmış gibi gelebilirdi. Şehrin rıhtımları ve pazarları Doğu'nun ürünleriyle doluydu. Türkiye'den, İran'dan ve Mısır'dan gelen elçilik heyetleri çoğu kez oradaydılar ve Müslüman tüccarlar alışılmamış bir şey değillerdi. 1480 yılında Kutsal Topraklar'a yolculuk yapan adını bilmediğimiz bir Fransız hacı Venedik'te, Venedik'in Türkler'e ödediği haracı tahsil etmeye gelmiş bir Türk elçisini gördüğünü yazmıştı[9]. Ertesi yılın Aralık ayında Filistin'e gitmekte olan bir Alman Fransisken keşişi, Paul Walter, Venedik'te Türkler hakkında gördüğü ve duyduğu şeylerden çok rahatsız olmuştu. Bildirdiğine göre o sırada şehirde Büyük Türk'ün Venedikliler'e savaşlarında müşavirlik etmeleri için gönderdiği bir askeri heyet vardı. Paul Walter, Türk subayını ve grubunu görmüştü. Türkler'e gösterilen hüsnükabulden tehevvüre kapılmıştı. Venedikliler İsa'nın kötü düşmanlarına saygı gösteriyorlar diye yakınıyordu. Daha da kötüsü Venedikliler "o köpeklere ve mukaddesatın düşmanlarına" İsa bedeni yortusunun geçit töreninde bir yer vermişlerdi. Bütün Hristiyan âleminin yas tutması gerekir-

---

hayal ürünü olan *Itinerarius*'u 1484'te Almanya'da dört defa basılmıştı ve ayrıca Hollandalı matbaacı Goudalı Gerard Leeu'nun bir benzeri olmayan bir yayıncılık macerası olarak 1483-1485 yıllarında *Ludolphus de Suchen* ve Marco Polo ile birlikte takım olarak yayınlanmıştı. Niğbolu savaşında esir düşen Alman Schiltberger'in *Reisebuch*'u yüzyılın nihayetinden bir süre önce Augsburg'da basılmıştı. Portekizliler'in seferleri ile ilişkili olarak erken dönem matbu edebiyatın ilgi çekici bir araştırması için Francis M. Rogers, *The Quest for Eastern Christians*, Minneapolis 1962'ye, özellikle IV. Bölüme, "Early Latin Chapbooks and the ‚Christians of the Indies" bakınız.

9 C. Schefer (ed.), Le Voyage de la saincte cyté de Hiersalem avec la description des lieux portz, villes, citez et aultres passaiges fait l'an mil quatre cens quatre vingtz, Paris 1882, s.21. Malipiero, Annali Veneti, pt. I, s.122, 123 ile karşılaştırınız.

ken, bütün şehir halkı rahatça oturup Türkler'in saygısızlığını ve küfür işleyişlerini seyrediyordu[10].

Paul Walter'e göre Venedik, Türkler'le her konuda – ticaret, siyaset ve şimdi de din – işbirliği yapmaktan suçluydu! İyi bir kaynaktan Türkler'le Venedikliler'in müşterek bir bayrak yaptırmış olduklarını duyduğunu yazmıştı. Evangelist St. Marko'nun sureti Osmanlı Türkler'i'nin ay ve yıldızının yanına resmedilmişti. "Bundan St. Marko ve [Hz.] Muhammed'in, Türk'ün ve papanın, Venedikliler ve kâfirlerin birleşmiş ve ittifak yapmış oldukları anlaşılıyor" sonucuna varıyordu. Paul Walter, bu mülahazalarla yüksek rütbeli Alman din adamlarının XV. yüzyılda İtalya ve Papalık'a karşı duydukları husumeti yansıtıyordu ve bir nesil sonra Martin Luther'in papayı Türkler'le irtibatlandıran gözde temasını önceden görüyordu. Keşiş Paul, Venedik'te Hristiyanlar'la Türkler'in münasebetleri hakkında Roma'da oldukça büyük bir anlaşmazlık ve kargaşa olduğunu duyduğunu söyleyip, konuyu daha da ileriye götürüyordu. Ona kardinallerle Romalı vatandaşların, cumhuriyet diğer Hristiyanlar'a karşı Türkler'in tarafını tuttuğu için, Venedik'e yardım edilmesine razı olmadıkları anlatılmıştı. "Tüm gerçek Hristiyan Katolikler arasında yakınma üstüne yakınma" diye feryat ediyordu[11].

Paul Walter'ın ifade ettiği gibi Venedik karşıtı hissiyat özellikle 1479 yılındaki barıştan sonra çok artmıştı. Fakat bu tarihten önce ve yine yüzyılın nihayetinde Batı Avrupa'dan gelen ha-

---

[10] M. Sollweck (ed.) *Fratris Pauli Waltheri Guglingensis itinerarium in Terram Sanctam et ad Sanctam Catharinam*, Tübingen 1892, s. 58-59. 1495 yılında Venedik'te bir Türk sefire rastlamış olan Commines'in tepkisi Paul Walter'inkinin tersinedir. Fransız, Türk'ü kaldığı yere davet etmiş ve orada dört saat boyunca efendilerinin arasında dostça münasebetler tesisi imkânı hakkında konuşmuşlardı. Bakınız J. Calmette (ed.), *Philippe de Commynes : Mémoires*, Paris 1925, III, s. 131-132.

[11] Paul Walter, *Itinerarium*, s. 59.

cılar St. Marko cumhuriyetini bol bol methediyorlardı. Birçok Hristiyan'ın nazarında Venedik, Türkler'le tek başına savaşa tutuşarak Avrupa'yı Osmanlı saldırısından korumuştu. Kanallardan, gemilerin çok büyük sayısından ve Venedik'in refahının diğer alâmetlerinden -sayısız kilise ve manastır, muhteşem saraylar ve hükümet binaları- etkilenen ziyaretçi hacılar aşırıya kaçan tasvirlerle kendilerinden geçiyorlardı[12]. Şehri tasvirinin derecesini fark eden Milanolu hacı, katedral özel heyeti üyesi Pietro Casola biraz mahcup olmuştu: ... şayet bu Venedik şehrini gereğinden fazla övmüşüm gibi geliyorsa bu seyahatnâmenin okuyucularından özür dilemek zorundayım. Yazdıklarım Venedikliler'in iyi niyetine mazhar olmak için değildir, lâkin gerçeği göstermek içindir. Ve ben Venedik Şehri'nin güzelliğini, ihtişamını veya zenginliğini hakkıyla anlatmanın veya yazmanın mümkün olmadığını beyan ediyorum... Şehri görmemiş olan bir kimse için inanılır gibi değildir"[13]. Başlarının üstünde Türk tehlikesi bulunduğundan

---

[12] Mesela anonim bir İngiliz hacının aşağıdaki mısralarla ifade olunan intibaları:

And Venice stondes alle in the See
And Yles about hit gret plente;
And Lordez thei ben of diversez placez,
To telle her Lordship I have no space;

But I dar hit so discry,
Hit is a riche toun of spicery:
And of alle other marchandise also,
And right well vitelet ther to .

Samuel Purchas (ed.), Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Englishmen and Others, Glasgow 1905, VII, s. 542'de. Ayrıca bakınız E.S. de Beer, "An English Fifteenth-century Pilgrimage Poem", Notes and Queries, CLXXXVII, 1944, s. 244-248.

[13] Casola, *Pilgrimage*, s.125.

dolayı hacılar tabiatıyla Venedik'in askeri bakımdan hazırlıklı olmasıyla ilgileniyorlardı. Sırasıyla her biri St. Marko'nun gücünü ve cesaretini ve özellikle de cebehanede depolanmış levazımın bolluğunu öve öve bitiremiyorlardı. Cebehanenin en teferruatlı tasviri 1496 yılında rehberli bir tur yaptırılan Alman hacı Arnold von Harff'ın hikâyesinde bulunmaktadır. Cebehanede gemilerin ve levazımın inşa ve imali, denenmesi ve depolanması, bakımı ve techiz edilmesi için yerler vardı. Von Harff'a gemilerin inşa edildiği sundurmalar gösterilmişti. Ortalarından yeni teknelerin suya indirildiği kanallar geçiyordu. Donanımın yapıldığı işlikler görmüştü; atların döndürdüğü 12 tane barut değirmeni görmüştü. 100 kadırgalık kapasitesi olan yeni cebehanede topların dev gibi bir duvara ateşlendiği bir deneme alanı vardı. Hafif silahlar ve techizat büyük salonlarda depolanmıştı; zırhlar, kılıçlar, hançerler, kargılar, miğferler ve kalkanlar iki tarafta duvarlar boyunca birbiri üstüne üç sıra hâlinde dizilmişlerdi. Binlerce başka silah da burada depolanmışlardı; kundaklı yaylar çatının altında derinlemesine altı sıra hâlindeydiler. Toplam olarak her biri iki katlı böyle beş tane salon vardı ve hepsi aynı şekilde düzenlenmişlerdi. Ağır malzemeler ayrı binalarda depolanmıştı. Von Harff, bin librelik gülleler atan, uzunluğu bir adamın ayak boyunun 24 misli olan toplar görmüştü. Burada sapan ve yarı sapan (sling), şahi toplar (carthoun: 24 ve 33 kiloluk gülle) gemilerdeki topların mermi yatakları ve havan topları da depolanıyordu. Dört saatlik bir turun sonunda Von Harff gördüklerinden dolayı şaşkınlık gösterince bunun Venedik'in askeri techizatının sadece küçük bir kısmı olduğu hususunda temin edilmişti. Ona her vatandaşın ve asilzâdenin kendisini ve başka birçok adamı techiz edebildiği bildirilmişti ve Venedik'in hâkimiyeti altındaki her şehir benzer şekilde techiz edilmişti[14].

[14] M. Letts (editör ve mütercim), *The Pilgrimage of Arnold Von Harff*, Londra 1946, s.59-62; Casola, *Pilgrimage*, s.139 ile karşılaştırınız.

Bütün bunların görünümü savunmasız hacı için güven vericiydi. Gerçekten de birçok hacının bahsettiği cebehane turu pekâlâ modern satıcılığın bütün hünerlerinin öncüsü olan Venedikliler tarafından tedirginlik hisseden seyyahı psikolojik olarak hazırlamak için planlanmış bir çabanın parçası olabilir[15]. Venedik'in hâkimiyetinin sadece lagünler yöresi ile mahdut olmadığını, bilakis mülklerinin Akdeniz boyunca Hristiyan âleminin ilk müdafaa hattı olarak güçlü bir zincir gibi dizildiğini bilmek kesinlikle ek bir teselliydi. Bu kuvvet gösterisi en azından bir seyyahın Türk korkusunu gidermiş görünüyor. Profesyonel bir hacı denebilecek olan Devonshire'ın yerlisi, Eton Koleji akademi üyesi, Edyngton Manastırı mensubu William Wey, Kutsal Topraklar'a ilk defa Konstantinopolis'in düşüşünden beş yıl sonra 1458 yılında gitmişti. İki kadırgada 197 hacıyla birlikte 18 Mayıs 1458'de Venedik'ten yelken açmışlardı. Gemiler Yafa'ya tam bir ay sonra varmış ve hacılar Kudüs'e 24 Haziran'da girmişlerdi. Kısa bir moladan sonra

[15] Batı Avrupa ile olan ticaretinin iyi gitmesiyle daima ilgilenen Venedik, hacıların korunması için hacı trafiğini sıkı sıkıya kaidelere bağlamıştı. Salâhiyet sahibi yüksek memurlara (cattaveri) doğrudan nezaret görevi ve kanunun ihlâlinde hüküm vermek yetkisi verilmişti. Resmî rehberlere (tholomarii) Venedik'e geldiklere zaman yolculuk için hazırlık yapmakta hacılara yardım etmeleri için ruhsat verilmişti. Büyük Konsey'in 1392 Temmuz'unda aldığı bir karar gemi kaptanlarının (patroni) kendilerine ruhsatlarını veren cattaverilerin bürolarında kaydedilmelerini şart koşuyordu. Patronlarla yolcuların yaptıkları anlaşmaların gemi defterlerine kaydedilmesi ve bir nüshasının cattaverilere gönderilmesi gerekiyordu. Kadırgaların belli silahları, techizatı ve koruculları taşıması Senato tarafından isteniyordu. Bunlar ve başka birçok kaide XIV. ve XV. yüzyıllarda hacıları vicdansızca hareket eden Venedikli tüccarlar ve kaptanlardan korumak ve böylece temsil ettikleri ülkeler ile iyi münasebetleri idame ettirmek için konmuşlardı. Newett'in *Canon Pietro Casola's Pilgrimage*'nin takdimi, s.23 ve devamına ve Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen*, s.1-26'ya bakınız.

Wey'in kafilesi 3 Temmuz'da Yafa'dan ayrılmış ve ilk yola çıkışlarından 16 hafta sonra Venedik'e geri dönmüşlerdi. William Wey'in bu yolculuğu anlatışı olağanüstü kısadır ve o Türkler'den pek nâdir bahsetmişti. Wey, o sırada 30 bin erkek, kadın ve erkek çocuğunu İstanbul'un içinde ve çevresinde iskân etmek için topladığını bildirdiği Mora'da bulunan II. Mehmed'in faaliyeti hakkında ilginç bir hikâye nakletmişti[16]. Draç'da 50 bin kâfirin öldüğü iddia edilen Belgrad savaşı (1456) hakkında hikâyeler duymuştu. Bu başarısızlıktan sonra Türkler'in Eğriboz'a bir filo yolladıkları söyleniyordu. Wey'in Türkler'in denizlerdeki gücü hakkında anlatılanlardan endişelenmediği görülüyor. Şüphesiz yine Draç'ta öğrendiği Venedikliler'in mülklerini korumak için Adriyatik Denizi'nde silahlı 16 kadırga bulundurdukları haberi hacıların duydukları korkuları izale etmişti[17].

St. Marko Cumhuriyeti'nin aşikâr gücüne rağmen dönemimizde Doğu Akdeniz'e giden ekseri seyyahlar Türk tehlikesinin had safhada bilincindeydiler. Venedik'ten Filistin'e giden deniz yolu Türk anakarasının rahatsız edecek derecede yakınından geçiyordu. Yol boyunca seyyah hiçbir zaman Türkler'in doğrudan hâkim oldukları veya haraç aldıkları toprakların görüş menzilinden çıkmıyorlardı. Uğradıkları Hristiyan limanlarında Türk tüccarlar, gemiciler ve resmî görevliler sokaklarda güpegündüz dolaşıyorlardı. Parenzo limanından Yafa limanına giden bir Hristiyan gemisinin her an bir Türk harp gemisine veya Türk korsanlarına rastlaması muhtemeldi. Bu yüzden yakın bir Türk tehlikesi Osmanlı ilerleyişini sürekli olarak hatırlatan şeylerin bulunduğu Akdeniz'i geçerken hacıların aklından hiç çıkmıyordu[18].

---

[16] William Wey, *Itineraries*, s.78.

[17] *A.g.e*, s.56,57, Adriyatik Denizi'nde, o taraflarda sahip oldukları kentleri, villaları (çiftlik?) ve toprakları korumak için, on altı ince (subtiles) kalyon, donanımlı donanmalara sahiptiler".

[18] Mesela R. Röhricht ve H. Meisner (editörler), *Das Reisebuch der Familie Rieter*, Tübingen 1884, s.43,44,46,47'ye bakınız. Sebald Rieter

Kutsal Topraklar'a ikinci hacılığından dönerken William Wey, 19 Ağustos 1462'de Rodos'ta mola vermişti. Adaya Wey'in teferruatlı bir şekilde anlattığı Eflâklıların II. Mehmed'in askerlerine karşı kazandığı bir seri zaferin haberleri ulaşmıştı[19]. Şövalyelerin, Hristiyanlar'ın başarılarından dolayı coştuklarını ve bütün Rodos'ta sevinç olduğunu bildiriyordu. Fakat sevinç kısa ömürlü olmuştu. Wey'e göre Büyük Türk, onların mağlubiyetini kutladıklarını duymuştu ve hemen öç almaya yemin etmişti. Adanın üstüne bir korku bulutu çökmüştü. Şövalyeler harıl harıl beklenen saldırı için hazırlanırlarken hacılar aceleyle ayrılmışlardı. 5 Eylül'de Girit'e vardıkları zaman Wey'in kafilesinin endişesi artmıştı. İstanbul'dan yeni gelmiş olan ve hacılara Türkler'in 300 gemilik bir donanmayla Rodos'a doğru denizlerde olduklarını haber veren bir Venedikli'yle karşılaşmışlardı. William Wey şans eseri tehlikeye maruz kalmamıştı. 11 Ekim'de sağ salim Venedik'e varmıştı ve 1 Aralık'ta İngiltere'de Dover'deydi[20].

Uğradıkları limanlardan hiçbirinde hacılar, muhtemelen Rodos'ta olduğu kadar çok Türkler ve onların teşkil ettiği yakın tehlike hakkında hikâye duymamışlardı. Adanın müdafilerinin faaliyetleri ve Türkler'le sürekli olarak çatışmaları bizim Batılı seyyahların çok yorum yapmasına sebep olmuştu. Muasır ziyaretçilerin bıraktıkları tasvirlerden büyük muhasaranın hemen öncesinde ve akabinde Rodos ve sâkinlerinin oldukça iyi bir görünümüne sahibiz. Mary Dupuis adayı "Çok güzel ve büyük, nemli, çok verimli

---

Kutsal Topraklar'a hacca özellikle bağlı bir aileden geliyordu; büyükbabası Peter 1436 yılında ve babası Sebald 1471 yılında yolculuğu yapmışlardı. 1479 yılındaki seyahatte ona *Reise zum heiligen Grab* kitabı kısa zamanda basılan (Nürnberg 1482 ve Augsburg 1482 ve yine Augsburg 1486) başka bir Nürnbergli olan Hans Tucher refakat ediyordu.

[19] Wey, *Itineraries*, s.93. Vlad Drakul'un faaliyeti hakkında Babinger, *Mahomet II*, s.244-251'e bakınız.

[20] Wey, *Itineraries*, s.101, 102.

ve Doğunun güneşinden bolca faydalanan bir ada ..." diye tasvir etmişti. Mükemmel bir limanı ve ticari kolaylıkları olan büyük ve güzel bir şehirdi. Surlarının dışında birçok bahçe ve Rumlar'ın evleri ve küçük kiliseleri vardı. Kısacası "tüm Doğu'nun en büyük geçitlerinden biri" idi[21]. Milanolu kozmopolit katedral özel heyeti üyesi Pietro Casola 1494'te Rodos'u ziyaret ettiği zaman ticari ve sair sivil faaliyetler, askeri mülahazalar karşısında gerilemiş gözüküyorlardı. Casola, adayı oldukça kısır ve herşeyi olağanüstü pahalı bulmuştu. Ticari emtia var ama hepsi halıların Türkiye'den ve kumaşların İtalya'dan getirilmiş olduğu gibi başka yerlerden getirilmiş diye izah ediyordu. Yine de "güneşin altındaki her milletten" tüccarlar özellikle de ipek ticareti yapan birçok zengin Yahudi vardı. Dikkatli müşahidimiz "her milletten çok güzel bazı kadınlar gördüm" diye de belirtmişti. Rodoslular'ın kendilerinin olağanüstü uzun ömürlü Rumlar olduklarını anlatıyor bize, "... bu ya havanın harikulâde olmasından veya itidalli yedikleri içindi. Yüz yaşında, 110 yaşında ve 120 yaşında sıhhati ve akli dengesi mükemmel adamlar var...[22]"

Askeri tahkimat, gören herkesi hayran bırakıyordu. Pierre d'Aubusson'un üstadıazamlığı esnasında (1476-1503) savunma çalışmaları hiç durmamıştı. 1497 yılında adayı sekiz gün boyunca

---

[21] R.A. Vertot, *The History of the Knights of Malta*, I, Londra 1728, s. 91,92'de "Relation du siège de Rhodes en 1480 par Merri Dupui, temoin oculaire". Timur'a giderken 1403 yılında Rodos'u ziyaret eden Klaviyo şu müşahededе bulunmuştu: "Şehir birçok ülkeden gelen ticaret malları için büyük bir pazardır; çünkü hiçbir gemi bu adaya uğramadan İskenderiye'ye veya Kudüs'e veya Suriye'ye gitmez..." C.R. Markham (editör ve mütercim) *Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the Court of Timur at Samarcand, A.D. 1403-6*, Londra 1859.

[22] Casola, *Pilgrimage*, s.208. *Lengherand da Voyage*, s.105. Rodos'un çok güzel kadınlarından bahsetmişti; şöyle yazmıştı: "...ve çok güzel kadındırlar; ve ayrıntılı aşk satanlar bunu çok geniş tutar".

gezen Arnold von Harff Rodos'u"... hisarlar, hendekler, surlar ve kapılarla çevrili küçük fakat güçlü bir şehir" diye tasvir etmişti. İstihkâmların her karışını incelemiş olmalı, çünkü onların çok teferruatlı bir tasvirini bırakmıştı. Ada sâkinlerine gelince adada Rumlarla birlikte St. Jean Tarikati'nden 500 şövalyenin yaşadığını yazmıştı. Rumlar'ın sakallarının biçimiyle Türkler'den ayırt edildiklerini anlatıyor bize. Türkler, sakallarını çenelerinin altında traş ediyor, Rumlar sakallarını bir parmak eninde kesiyorlardı. Hem Türkler, hem Rumlar ağızlarının üzerindeki kılları uzatıyorlar ve bir erkek yaban domuzunun azı dişleri gibi duruyorlardı[23].

Hacıların anlattıklarından şövalyelerin günlük faaliyetleri hakkında bir miktar bilgi de ediniyoruz. II. Mehmed'in tekrarlanan ikazları onları istihkâmları güçlendirerek, erzak depolayarak, Avrupa'da asker ve para toplayarak sürekli olarak tetikte tutuyordu. Yardım çağrıları biraz başarılı olmuştu. Bir Alman şövalyesi ve maceraperesti olan Jörg von Ehingen'in Günlüğü'nde 1454 ilkbaharında çok sayıda askerin Avrupa'dan Rodos'a gittiğini okuyoruz. Jörg, bu kafileye babasının isteği üzerine adanın müdafaasına katılması ve şayet hâlâ sağsa sonra Kutsal Topraklar'a hacca gitmesi talimatıyla katılmıştı. Yoldaşları ekseriyetle Fransa ve İspanya'dan gelen şövalyelerdi. Von Ehingen hizmet ettiği Avusturyalı Dük Albert'in sarayından tek bir asilzâde onunla birlikte gitmek istemedi diye yakınıyordu; aslında ne de yukarı Almanya'dan hiç kimse seferî kuvvete katılmamıştı. Üstadıazam, Rodos'ta 11 ay kalan von Ehingen'i memnuniyetle karşılamıştı; ama beklenen saldırı gerçekleşmeyince Filistin'e doğru yoluna devam etmiş ve 1455 yılında ülkesine geri dönmüştü[24].

---

[23] Von Harff, *Pilgrimage*, s.84,85,88. G. Maruffi'nin edisyonunu yaptığı *Roberto da Sansaverino, Viaggio in terra santa*, Bologna 1888, s. 58-60 ile karşılaştırınız.

[24] Jörg von Ehingen, *Reisen nach der Ritterschaft*, Stuttgart 1842 s.11-13.

Türkler'in 1480 yılına kadar adaya büyük kuvvetlerle hücum etmemelerine rağmen şövalyeler dönemimiz boyunca onlarla Ege Denizi'nin her tarafında sınırlı çatışmalara girmişlerdi. Şövalyeler birçok yıl esir almakla uğraşmamışlardı. Esirlerini ayırım yapmaksızın ve acımaksızın doğramışlardı. Bu siyaset XV. yüzyıl boyunca düşmanlarının misillemeye girişmesinin sonucu olarak ve fidyelerden gelir elde etmek fırsatlarının artmasından dolayı yumuşamıştı[25]. William Wey 1458 yılında Rodos'tayken şehire 250 esirin getirildiğini görmüştü. Yürüyüş kolunu şöyle tasvir etmişti: "Bir zamanlar Türkler'in esiri olan Hristiyan erkek çocukları beyazlar giyinmiş olarak ve beyaz haçlar taşıyarak bazılarının burnu delinmiş, diğerlerinin elleri arkalarında bağlanmış olan ve iplerle sürüklenen Türkler'in önünde yürüyorlardı[26]..." Paul Walter, 1482'de büyük kısmı 1480 yılında ve bir yıl sonra da depremle yıkılan şehri yeniden inşa eden birçok Türk görmüştü. Esirlerin ayaklarında kalın prangalar vardı, en ağır ve en iğrenç işleri yapıyorlardı. "Efendileri tarafından yıkılmış surlar için taş ve harç taşıyorlardı" diye izah ediyordu "ve onlara hayvanlara verilmeyecek yiyecek ve içecek veriliyordu"[27].

Tehlikeli konumlarına bakan şövalyeler bulundukları her yerde sürekli olarak tetikte durmak mecburiyetindeydiler. Birçok

---

[25] Baron de Belabre, *Rhodes of the Knights*, Oxford 1908, s.16-18.

[26] Wey, *Itineraries*, s.78. Wey, şövalyelere tâbi olan Simi Adası'nın dükü hakkında şu izahatı yapmıştı (s.94):

"...yanındakilerle Rodos'a çıplak incik kemikleriyle geldi ve birçok Türk'ü ele geçirdi. O adayı tüm düşmanlardan iyi bir şekilde ve sadakatle korudu; ki eğer komutan Türkler'e karşı ilerlemekte ürkek ve isteksiz olursa, bizzat onu öldürecek ve yerine başkasını seçeceklerdir".

[27] Walter, *Itineraries*, s.87,88; Röhricht ve Meisner (editörler), *Deutsche Pilgerreisen*, s.182'de 1491 yılında adayı ziyaret ettiği zaman Rodos'ta çalışan Türkler'i gördüğünden bahseden Dietrich von Schachten ve Türkler'in Rodos'ta karıları ve çocukları ile yaşadıklarından şikâyet eden Lengherand (*Voyage*, s.105) ile karşılaştırınız.

seyyah, bir gemi yaklaştığı zaman Hristiyan adaların sâkinlerinin yaktığı işaret ateşlerini gördüklerinden bahsetmişlerdi. Bu ateşler komşu adalardan görülebiliyor ve böylece ikaz yayılıyordu. Paul Walter, Türkler'in de Hristiyan gemilerinin yaklaştığını bildirmek için aynı tekniği kullandıklarını kaydetmişti ve gemisi Rodos'a vardığı zaman Türkler sahil boyundaki dağlarda böyle ateşler yakmışlardı[28]. Şövalyeler Türk anakarasında ellerinde bulundurdukları bir hisarda başka bir ikaz sistemi geliştirmişlerdi. Burada geceleri Türkler'i aramak için kalenin dışına saldıkları büyük köpekleri besliyor ve eğitiyorlardı. William Wey'e göre bu köpekler bir Türk'ü bir Hristiyandan ayırt edebiliyorlardı. Şayet nöbetleri esnasında bir Türk bulmazlarsa ordugâha sabahleyin havlayarak geliyorlardı; ama şayet bölgede Türkler'i keşfederlerse ordugâha hemen ve sessizce dönüyorlardı. Görevdeyken uyuya kalan bir köpek hemen diğerleri tarafından öldürülüyordu[29].

Türkler'in gücünün karada ve denizde artmasına rağmen böyle tedbirlere ve arada bir Batı'dan gelen yardıma güvenen St. Jean Şövalyeleri yüzyılın sonuna kadar pozisyonlarını muhafaza ettiler ve Doğu'da diğer Hristiyanlar'a yardım etmeyi sürdürdüler. 1494 yılı gibi geç bir tarihte tarikatin filosunun Türk korsanlarını takip ettiklerini öğreniyoruz. Pietro Casola kafilesindeki hacıların Türkler'in Rodos ile Kıbrıs arasında hamulesi 60 bin düka altını değerinde olan iki tüccar gemisini ele geçirdiklerini duyunca çok endişelendiklerini yazmıştı. Türkler'i, bu saldırıda Doğu Akdeniz sularının başbelâsı olan nefret edilen korsan reisleri Burak (Arigi) ve Kemal (Camalio) yönetmişlerdi. Casola'nın kafilesi Rodos'tan yelken açmadan önce biraz güven kazanmışlardı. Tarikatin filosunun komutanı olan Birader Furiano, üstadıazama korsanlara rastlayıp onlarla savaşa tutuştuğunu rapor etmişti. Onları yok ede-

[28] Walter, *Itinerarium*, s.85.

[29] Wey, *Itineraries*, s.94,95; Walter, *Itinerarium*, s.84 ile karşılaştırınız.

memesine rağmen tüccar gemilerini geri almış, Burak'ın oğlunu yakalamış ve onu parça parça doğramıştı[30].

XV. yüzyıl hacısı da, modern turist gibi yolu üstündeki şehirlerin ve ülkelerin arasındaki mesafeleri kaydetmeye meraklıydı. Bu alışkanlığın etkisi Türkler'in aslında Latin Batı'ya ne kadar yakın olduklarını vurgulamak olmuştu. 1470 yılında bir hacı, Anselm Adorne, müsait bir rüzgârla Otranto burnundan Mora'ya gitmenin sadece bir gün süreceğini hesaplamıştı. "Türkler düşündüğümüzden daha yakınlar! Çabalarımızı birleştirip, bu barbarlara onların dehşetine denk bir kuvvetle saldırmamıza ne mâni oluyor?" diye feveran etmişti. Birçok hacıdan biraz daha iyi bilgi sahibi olan Anselm Adorne Türkler'in askeri başarısını büyük ölçüde onların disiplinine atfediyordu. Onların ordusunda 20 ilâ 30 bin kişilik özel bir birlik olduğunu kaydetmişti. Onlar bütün savaş hilelerinin eğitimini iyi almışlardı ve çoğu kez geceleyin ve tam bir sessizlik içinde saldırıyorlardı[31].

Başka bir İngilizin, Sir Richard Guylforde'un 1506 yılında efendisine Filistin'e kadar refakat eden özel rahibinin anlattıkları birçok hacının duyduğu korku ve tedirginliği gözler önüne sermektedir. 4 Temmuz'da Venedik'ten yelken açan seyyahlar 18 Temmuz'da Korfu'ya varmışlardı. Burada yolları üstünde birçok Türk gemisinin bulunduğunu duymuşlardı. Kadırganın sahibi ve teknede bulunan herkes gemiyi savunmaya hazırlık olarak silahlanmışlardı ama bir çatışma olduğunu okumuyoruz. Yazarımız kadırganın Mora'nın güney sahilinden geçerken "... Türkler'in korkusundan" Modon'da durmadıklarını belirtmişti. Kadırganın bir sonraki durağı olan Girit'te adını bilmediğimiz rahibimizin yanında birçok Memlük'le birlikte Venedik'e gitmekte olan bir Mı-

[30] Casola, *Pilgrimage*, s. 210

[31] E.de la Coste (ed.), *Anselme Adorne, Sire de Corthy, pèlerin de terre-sainte*, Brüksel 1855, s.145.

sır elçisini gördüğünden bahsetmişti. Bu fırsattan, Girit'in geçmişi hakkındaki bilgisini göstermekte yararlanmıştı:

"In Candia siue Creta was musyke firste founde, and also tourneys and exercyse of armes on horsebacke. There was lawe firste put in wrytynge; armour was first ther deuysed and foude, and so was ye making of remys and rowynge in boote. In Candy be ye caues called Labor Jutus; there growe grete wynes, and specially Maluesy and Muskadell. They speke all Greke, excepte the Venycyans, that be lordes and gouernours there. In ye sameyle was Saturnus borne; 'Prymus Creteis Saturnus venit ab orbis' etc"[32].

Anonim rahiple birlikte deniz yolculuğu yapan hacılar ciddi bir talihsizliğe uğramaksızın Yafa'ya ulaşmışlardı. Fakat dönüş yolculuğunda neredeyse bir sıra felâkete uğramışlardı. Ekim'in sonlarında Longo Adası'nın açıklarındayken kendilerini Türk anakarasına doğru sürükleyen şiddetli bir fırtınaya tutulmuşlardı. Rahip, "Tekne neredeyse görünüşü bile korku ve dehşet uyandıran bir kayaya bindirecekti. Türkiye sahilinde olması daha da korku vericiydi, öyle ki, herkes kendisini Kadiri Mutlak Tanrı için hazırlamıştı..." diye yazmıştı. Fırtına dindiği zaman bizâr olan seyyahlar Girit'e doğru yollarına devam etmişlerdi. Orada rezil Türk Amiralı Kemal'in Girit ile Korfu arasında bir yerlerde olduğunu öğrenmişlerdi; büyük bir filosu vardı ve daha yeni birçok Hristiyan gemisine saldırmıştı. Bu haberlerden dehşete kapılan hacılar Girit'te 11 gün kalmışlardı[33]. Yolculuklarına tekrar başladıkları zaman peşlerini hiç bırakmamış olan kötü hava daha beter olmuştu. İlerleyemiyorlardı ve batma tehlikesi içindeydiler. Hacıların çektiği çileyi tamamlarcasına " ... bizim en büyük rahatsızlığımız ve korkumuz kurtulmak için Türkiye veya Berberistan'a, kâfirlerin

---

[32] H. Ellis (ed.), *The Pylgrymage of Sir Richard Guylforde to the Holy Land, A.D.1506*, Londra 1851, s. 11-15.

[33] *A.g.e*, s. 59-61.

ve bizim Hristiyan dinimizin aşırı düşmanlarının eline düşmekten başka sığınacak limanımızın olmamasıydı" diye yakınıyordu rahip. Fırtınalı hava, yolculuğu o kadar uzatmıştı ki, erzakları bitmeye başlamıştı. 18 Aralık Cuma sabahı Modon'dan 18 mil kadar uzakta gemi sahibi hacılara müşkül durumlarını haber vermişti. Onlara, Venedik'e doğru yola devam edip hiç yiyeceksiz kalmak veya Modon'a uğramak arasında tercih sunmuştu. Şehrin şimdi Türkler'le meskûn olmasına rağmen gemi sahibi erzak temin etmenin mümkün olduğundan emindi. Venedik, Türkler'le barış içinde olduğundan dolayı gemi sahibi kendisine, kadırgasına ve mürettebatına zarar verilmeyeceğini izah etmişti, ama yolcularının güvenliğini garanti edemiyordu. Yazarımız bizi, hacıların şehrin limanına girmeye şiddetle karşı çıktıkları hususunda temin ediyor. Gemi sahibi yine de gemicilerinin baskısı altında onlara aldırış etmemeye karar vermişti. Aynı Cuma günü geç saatlerde kadırga Modon önlerine gelmişti. Akşamleyin küçük bir sandal, sahilden erzak ve Türk valinin, ziyaretçileri şehre davet eden bir mesajını getirmişti. Rahip, kimsenin gemiden çıkmadığını ve ertesi gün rüzgâr çıkar çıkmaz Hristiyan gemisinin Modon'dan ayrıldığını kaydetmişti. Hacıların kadırgası nihayet müsait rüzgârların yardımıyla Adriyatik Denizi'nden yukarı doğru yelkenle seyir ederken bîtâp düşmüş seyyahlar biraz rahatlamışlardı. "Biz artık kâfirlerin, Türkler'in ve Sarazenler'in ülkelerini geçmiş ve Hristiyan âleminin ülkelerine gelmiştik. Bu da bizim sevinç ve neşemizi çok arttırmıştı" diye yazmıştı rahip[34].

Doğu Akdeniz'e giden bütün seyyahlar Türkler'den sakınmakta başarılı değillerdi. 1497 ilkbaharında yolculuk yapan bir Venedik hacı kadırgası bunlardan biriydi. Yolcularının arasında bulunan Luzernli hacı Hans Schürpf hayatta kalıp, tüyler ürpertici macerasını anlatmıştı. Modon açıklarında kadırga Türkler tarafından hücuma uğramıştı. Schürpf'ün ve iki İsviçreli yoldaşının

[34] *A.g.e*, s. 68-70, 78.

dahil olduğu hacılar Danzigli, Avusturyalı ve başlarında dükleri X. Bogislaus'un bulunduğu Pomeranyalı gruplar savunmaya katılmışlardı. Hans, kalkan olarak tahtaları ve şilteleri kapan ve derme çatma silahlar edinen onların Türkler tarafından esir alınmaktansa, dövüşerek ölmeye hazır oldukları hususunda bizi temin ediyor. Uzun ama hareketli bir pasajla müteakip çarpışmayı tasvir ediyordu: Türkler'in bombardımanı ve gemiye rampa etmek manevraları, şiddetli bir göğüs göğüse mücadele ve rampa etmeye çalışan Türkler'in âkıbeti: "Parmaklarını kestik, böylece denize düştüler ve hepsi boğuldular". Türkler sonra yanan oklar atıp, kadırganın yelkenlerini tutuşturup yakmışlardı. Nihayet hacılar teslim olmak zorunda kalmışlardı. Ama bunun ancak Türkler'in denizden çekip çıkardıkları bazı Venedikli gemicileri gemilerinin küpeştesinden sarkıtıp ateş etmelerini tahdit ettikten sonra olduğuna açıklık getiriliyor. Bu sefer ortaya çıkan husus suçlunun Türkler değil, Venedikli kaptan olduğuydu. O, Venedik taşıtlarının Türk sularında riayet ettikleri âdeti ihlâl etmiş ve Türkler tarafından ilk görüldüğünde kadırgasını tanıtmayı ve aranmasına müsaade etmeyi ihmal ederek akılsızca saldırıyı kışkırtmıştı. Sonunda bütün mesuliyeti üstüne almış ve 100 düka altını ceza ödemeyi kabul etmişti. Bundan sonra hacıların yollarına devam etmelerine izin verilmişti[35].

---

[35] J.Schmid (ed.), *Luzerner und innerschweizer Pilgerreisen zum Heiligen Grab in Jerusalem vom 15. bis 17. Jahrhundert*, Luzern 1957, s.8-10. Anlaşıldığına göre çok korkulan "sabık korsan" Burak'ın kumandasındaki dokuz Türk gemisinden oluşan tam bir filonun karıştığı bu olayın Venedikliler tarafından anlatılışı özellikle patronun davranışı bakımından Schürpf'den büyük farklılık göstermektedir. Schürpf onu sadece belaya sebep olmakla suçlamaz, ayrıca savaş bittiği zaman hacıların onu saklanırken bulduklarını iddia eder. *A.g.e.* s.9. Sanuto, Diarii, F. Stefani edisyonu (Venedik 1879), I. col. 702 ve patron Alvis Zorzi'nin hülasası, col. 728 ile karşılaştırınız; Sanuto'nun sayfaları Burak ve Kemal'in faaliyetleri hakkındaki kayıtlarla doludur.

Çok gerçek olan Türk akıncılarının teşkil ettiği tehlikeden maada seyyahlarımızın endişeleri büyük ölçüde Türkler'in bütün Hristiyanlar'ın yeminli düşmanları veya adını bilmediğimiz rahibin sözleriyle "bizim Hristiyan dinimizin aşırı düşmanları" olduklarına dair önceden edindikleri tasavvurlarından kaynaklanıyordu. Çünkü hacılar ekseri Hristiyanlar gibi Avrupa ile Türkler arasındaki mücadeleyi başlıca dinî bir çatışma olarak görüyorlardı. Türkler kâfirdiler, küfür işleyen [Hz.] Muhammed'in peşinden gidenlerdi ve Hristiyan âlemini yok etmeye adanmış habîs bir güçtüler. Bazı hacılar İslâm dinine büyük ilgi göstermişlerdi. 1486 yılında Filistin'i ve Mısır'ı ziyaret eden Hainault'daki Mons Şehri'nin Belediye Başkanı Georg Lengherand'ın tahlili tipiktir. Konuyu teferruatlı olarak ele alışını haklı gösterirken Lengherand alışılmış Hristiyan tarafgirliğini ifşa ediyordu; Müslümanlar'ın dinini uzun boylu incelemesini Hristiyanlar'ın onu daha hor görmelerini sağlayabilmek için olduğuyla haklı çıkarmaktadır[36].

[Hz.] Muhammed'in 612'de doğduğunu ve [Hz.]İbrahim'in odalığı Hacer'in soyundan geldiğini beyan ediyordu. Şeytanî bir sapkın ve bütün hakikatlerin muhalifi olan o, sapkınlıklarla dolu Alcoran adında bir kitap yazmıştı. Buna rağmen Sarazenler ona Hristiyanlar'ın İncil'e olduğu gibi riayet ediyorlardı. Kutsal

---

[36] Charler Denys, *Marguis de Godefroy* – Menilglaise (ed.), *Voyage de Georges Lengherand, mayeur de Mons en Haynaut, à Venise, Rome, Jerusalem, Mont Sinai et le Karye*, Mons 1861, s.181. İslâmiyet'in başka hacılar tarafından incelenmesi hakkında Fabri, *Evagatorium*, III. 83-92,94-101;Walter, *Itinerarium*, s.120-130; R. Pernoud (ed.), *Un Guide du pèlerin de Terre Sainte au XVe siecle*, Montes 1940, takdim ve birçok yer, ve Bernhard von Breydenbach'ın *Peregrinationes in Terram Sanctam*, Mainz 1486, fols. 50r-76r'da başlıca Vincent of Beauvais, *Speculum historiale* bk.23'e dayanan Peygamber [Hz.] Muhammed'in hayatının ve Kur'an'ın bir tahlilinin dahil olduğu uzunca kısım ile karşılaştırınız. Ortaçağ'da İslâmiyet hakkındaki bilgiler ve onu anlayışın külliyatı için Daniel'in araştırması, *Islam and the West*'e bakınız.

Üçlük'ü inkâr edip, Tanrı'nın karısı olmadığı için hiçbir şekilde oğlunun olamayacağını iddia ediyorlardı diye devam ediyordu. Onlar ayrıca şayet Tanrı'nın oğlu olsaydı bu büyük bir ahmaklık olurdu ve dünya büyük bir tehlike içinde olurdu diye beyan ediyorlardı. Bazıları Oğul'un ve bazıları Baba'nın peşinden giderdi ve Oğul, Baba'ya karşı çıkardı. Onlar gerçekten İsa'nın kendisinin Tanrı oğlu olduğunu iddia etmediğinde ısrar ediyorlardı. Onlar İsa'nın Meryem'in oğlu olduğunu ve Tanrı'nın ilham verdiği kutsal bir peygamber olduğunu kabul ediyorlardı. Ona ve onun Kutsal Annesi'ne saygı gösteriyorlardı ama onun çarmıha gerildiğini inkâr ediyorlardı. Tanrı'nın İsa'yı yanına aldığını ve onun dünya son bulduğu zaman Deccal'i öldürmek için geri dönmeye söz verdiğini ve sonra onun öleceğini söylüyorlardı. [Hz.] Muhammed, taraftarlarına Cennet'te maddî mükâfatlar vadetmişti diye izah ediyordu Lengherand. Aslında onlar saadetin yiyecek, içecek, lüks şeyler ve vücudu heyecanlandıran bütün behevî hazlardan ve zevklerden, hatta oğlancılıktan ibaret olduğuna inanıyorlardı. [Hz.] Muhammed'in böyle zevkler içinde yaşamayanların yok olacağını bildirdiğini iddia ediyordu. Onun Alcoranı böyle yanlışlarla doluydu. Mons Belediye Başkanı, "onların vicdan olmaksızın böyle lüks içinde yaşayıp, bunu fazilet olarak kabul etmelerinin dünyanın en korkunç şeyi olduğuna inanıyorum" sonucuna varıyordu[37].

Hikâyelerini yazan hacıların hepsi İslâmiyet'i bu derecede yanlış tanıtmıyorlardı. Arnold von Harff hislerine daha az kapılarak ama daha büyük bir isabetle Müslümanlar'ın uygulamalarını ve inançlarını teferruatlı bir şekilde tasvir ediyordu. İbadet usullerini, dinî liderlerini, defin uygulamalarını, evlilik âdetlerini ve daha birçok konuyu ele alıyordu. Müşahedelerinde tenkitçiydi ve Müslümanlar'ın kendi kanunları uyarınca yaşamama-

[37] Lengherand, *Voyage*, s.181-182.

larını küçümsüyordu. Fakat bütün Müslümanlar'ın dejenere olduğuna dair önceden edinilmiş görüşe uydurmak için gerçekleri çarpıtmıyordu. Mısır'daki Müslümanlar'a atıfta bulunarak İsa ve onun kutsal annesi hakkında hiçbir şey bilmediklerini beyan ediyordu. Çok safdil oldukları için içlerine vaizler gönderilirse hepsinin Hristiyanlık'a döndürülebileceğini düşünüyordu. Von Harff, birçok seyyahdan daha çok bilgi sahibiydi ve bütün müşahedelerinde daha az subjektifti[38].

Türkler'in maddî ilerleyişinin işaretleri hacıları çok rahatsız etmişti. Türkler'in Yunanistan, Ege, İyon ve Adriyatik denizlerindeki fetihlerinin seyrinin hacıların hikâyelerinden yeniden belirlenebileceğini iddia etmek mübalağa olur. Herşeye rağmen Osmanlı gücünün yükselişine dair subjektif ve çoğu kez yanlış bilgilendirilmiş olmalarını kabul etmekle beraber, onların sayısız müşahedeleri bizim Batılılar'ın Türkler'e karşı olan tepkileri hakkındaki bilgimize katkıda bulunurlar. Hikâyecilerimizin birçoğu bu tehlikenin menşeini izah etmeye çalışmışlardır. Yunanistan'a boyun eğdirilmesi hususunda yorum yapan Sör Richard Guylforde'un rahibi ".. wherin, almoste at thentre standynge Troia, with the chyef porte the yle of Tenedos, that stondeth the see. And all the countre of Troya is the Turkes owne countre by inherytance" diye vurgulamıştı "and that countre is properly called nowe Turkey, and none other. Neverthelasse he hath lately vsurped Greece, with many other countreys, and calleth theym all Turkey" diyerek Yunanistan'ın ötesinde Asya'nın bulunduğunu yazmıştı[39].

---

[38] Arnold von Harff, *Pilgrimage*, s.116-119. Von Harff bu sayfalarda Mısır'daki Müslümanlar'ın uygulamalarını tasvir ediyordu. Sonradan İstanbul'da kalışı hakkında yazarken Osmanlılar'ın itikatlarına bağlılıklarını övmüştü: "... Türkler, [Hz.] Muhammed'in ümmetindendirler ve evvelce putperestlerle ilgili olarak tasvir ettiğim gibi herşeyde şeriata uyarlar".

[39] *Pylgrymage of Sir Richard Guylforde*, s. 41.

Türkler'i teşhis etmek ve tarihte aldıkları yeri tayin etmek için bir kere daha Truva efsanesine müracaat edilmişti. Efsaneyi kendi kanaatine uyarlayan adını bilmediğimiz rahip, II. Mehmed'in fetihlerini Truvalı atalarına dayandırarak haklı göstermeye çalışan Giovanni Maria Filelfo gibi hümanistlerin tezlerine karşı çıkmıştı[40]. Truvalılar'ın soyundan gelen Türkler haklı olarak Küçük Asya'ya sahiptiler. Truva savaşını sürdürmeye hakları yoktu. Yunanistan'ı ele geçirmeye salâhiyyetleri yoktu. Tarikat mensubu Alman hacı Felix Fabri, Türkler'in eski çağlardaki menşelerini araştırmakta hümanistleri geçmişti[41]. Tenkitçi olmayan ama iyi mütalâa olunmuş bir şekilde Türkler'in nesebinin izini Truva Kralı Priam'ın babası Laomedan'ın zamanına kadar sürmüştü. Felix, kendi zamanında birçok kişinin Türkler'in Yunanlı Telamon ile Truvalı Prenses Hesione'nin oğlu Teucer'in soyundan gelmiş olduklarına inandıklarını izah ediyordu. Herkül'ün dostu olan Telamon, Truva surlarına çıkan ilk kişiydi. Ganimet olarak Kral Laomedan'ın kızı Hesione'yi kazanmıştı ve kadın ona Ajax ile Teucer'i doğurmuştu. Truva savaşlarından sonra Teucer, Kıbrıs'a gitmiş, orada Salamis Şehri'ni kurmuş ve ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştı. Felix, bazı otoritelere göre Teucriler, yâni Türkler, bu Teucer'in soyundan gelmiştir diye devam ediyor. Truva döneminde başka bir Teucer'in daha yaşadığını beyan ediyordu. O, Priam'ın birçok oğlundan biriydi ve Telamon'un oğluyla karıştırılmamalıydı; bir ayı tarafından hırpalanmış ve Truva savaşı çıkmadan önce evlât bırakmaksızın ölmüştü[42].

Fakat Felix, Teucer'i Türkler'in kaynağı olarak kabul etmiyordu. O, Türkler'in Truva menşeini Priam'ın oğlu Troyas'ın oğlu Turcus'dan sürdürüyordu. M.Ö. 1190'da Truva düştüğü zaman

---

[40] Giovanni Mario Filelfo, Amyris, Dethier (ed.). *MHH*, XXII, pt. I, no.9, 308-319, 405, 453'te.

[41] Fabri, *Evagatorium*, III, s. 236-239.

[42] *A.g.e.*, III, s. 236, 237.

muzdarip olan sâkinlerinin iki grup hâlinde kaçtıklarını yazmıştı. Bir grubu Hector'un oğlu Franco yönetiyordu. Francolular'ın önce Almanya'nın en ötesine yerleştiklerini, orada uzun süre kaldıklarını ve Franconia yöresine adlarını verdiklerini düşünüyordu. Sonra birçoğu Ren Nehri'ni geçmişler ve Fransa diyerek bugün hâlâ bulundukları bölgeye yerleşmişlerdi. Truvalı mültecilerin Turcus'un yönettiği geri kalan kısmı Asya İskityası'na yerleşmişti. Orada hayvanlar gibi yaşamışlardı; silah kullanmayı unutmuşlardı ve koyun ve sığır beslemeye başlamışlardı. İptidaî hayat tarzlarından dolayı Makedonyalı İskender onları Yahudiler'le birlikte dağlara kapatmıştı. Sonra bir kısmı kaçmış ve uzun yıllar boyunca münasebetsiz misafirler olarak kaldıkları İran'a yerleşmişlerdi. Güçlenip çoğalmışlardı. Kuvvetlerinden korkan İranlılar onlara acımasızca davranmışlardı. Nihayet birçok mücadeleden sonra İranlılar onları kovmuştu. 900 yılı civarında [Hz.] Muhammed'in doktrini gelişip büyürken kendilerine içlerinden bir kral seçmişlerdi. O, onları İran'a geri götürmüştü. İranlıları yenip boyun eğdirdikten sonra Medler'e ve Araplar'a saldırmışlar ve Suriye ve Mısır'a inmişlerdi. Doğu'nun bütün krallığını fethetmişlerdi. Kapadokya'yı, Pontus'u, Kilikya'yı, Yunanistan'ı ve İstanbul'u hâkimiyetlerine tâbi kılmışlardı. O sırada güçleri tâ Almanya hudutlarına kadar uzanıyor diye yazmıştı Felix. Felix, kaynakları arasında kronoloji meselesi haricinde pek az uyumsuzluk olduğuna inanıyordu. Bu yüzden Türkler'in Müslüman olmuş gerçek Truvalılar ve o sırada Hristiyan âlemini tehdit eden hakikî düşmanlar oldukları sonucuna varıyordu[43].

Ekseri hacıların meselenin arka planlarını araştırmaktansa, kendi zamanlarındaki Türk ilerleyişini tasvir etmekle daha çok ilgilendiklerini anlamak mümkündür. 1486-1487 yıllarında yazan Georg Lengherand İstanbul'un düşüşünü hatırlatıyordu. Bunun

[43] *A.g.e.*, III, s. 237-239.

önemini ele almıyordu, yalnızca Rumlar'ın küstahlığının ve kilise birliğine karşı olan inatçılıklarının Batılı Hristiyanlar'ın ihmali ile birlikte şehrin düşmesine yol açtığına dair olan genel iddiaları yansıtıyordu[44]. Gördüğümüz gibi Basel'li Peter Rot'un da dahil olduğu birçok seyyah Bizans, II. Mehmed'in eline düştüğü zaman Doğu Akdeniz'deydiler ve olayı hikâyelerinde kaydetmişlerdi[45]. Türkler'in İstanbul (1453), Eğriboz (1470) ve Otranto (1480) zaferleri ile Rodos'u başarısız kuşatmalarının (1480) hepsi Bernard von Breydenbach'ın meşhur derleme eserine dahil edilmişlerdi[46]. Breydenbach, 1483 yazında Kutsal Topraklar'a giden 150 hacıdan biriydi. Mainz katedralinin özel heyetinin üyesiydi. (Filistin'den geri döndükten sonra onun papazlar meclisi reisi olmuştu). Kafilesi 1 Haziran 1483'te Venedik'ten yola çıkmış ve aynı ayın sonunda Yafa'ya varmıştı. 17 yoldaşla birlikte St. Catherine'nin kutsal kalıntılarını ziyaret etmek için Sina Dağı'na, oradan da Mısır'a gitmişti. 26 Ekim'de İskenderiye'den yola çıkmış ve 8 Ocak 1484'te Venedik'e varmıştı.

Breydenbach'ın *Kutsal Topraklara Hacc*'ı sıradan bir hacılık hikâyesi değildir. Kitabın sadece küçük bir bölümünü teşkil eden seyahatnâmesinin metni Pforzheim'daki Dominiken manastırından Martin Roth tarafından yazılmıştı. Kitabın geri kalan kısmı büyük ölçüde Jacques de Vitry ve Vincent de Beauvais gibi meşhur Ortaçağ yazarlarından derlenmiş olan Kutsal Topraklar ve sâkinlerinin dinlerinin tasvirlerinden oluşmaktadır. Muhtemelen Roth'un kendisinin işi olan bir Hristiyan prensleri teşvik,

---

44 Lengherand, *Voyage*, s. 67.

45 Bernoulli (ed.), *Pilgerreisen der Basler Hans und Peter Rot, s. 90; ayrıca bakınız E. Travers (ed.), Deux pèlerinages en terre sainte au XVe siècle. Les Princes d'Orange, Louis et Guillaume de Châlon*, Paris 1869 s. 6.

46 Bernhard von Breydenbach, *Peregrinationes in Terram Sanctam*, Mainz 1486 fols. 135r- 147r.

Venedik ile Rodos arasındaki adaların ve aralarındaki mesafelerin bir listesi ve tercümesi ile birlikte 228 Arapça kelimeden oluşan bir sözlük bulunmaktadır. "De Constantinopolitane urbis expugnatione (Konstantinopolis Şehri'nin Fethine Dair)" başlıklı kısım II. Mehmed'in İstanbul'u fethinin Rusya Kardinali İsidor tarafından yazılmış anlatılışıdır. Rodos kuşatmasının tasviri olan "Rodos Kentinin Kuşatılmasına Dair" Guillaume Caoursin'in eseridir. Eğriboz'un düşüşünün (De Nigroponti captione) ve Otranto'nun zaptının (De captione civitatis Ydruntine) hikâyeleri anonimdir. Breydenbach, deniz tutmasına ve haşerata karşı alınacak çarelerin bir özetini dahil etmişti[47].

Bütün bunlarda orijinal olan pek az şey vardır; aslına bakılırsa kitap birçok hacı hikâyesini temâyüz ettirip zenginleştiren o şahsi ve ayakları yere sağlam basan yorum ve müşahedelerin eksikliğini taşımaktadır. Çeşitli derlemelerin toplamının İslâm dünyası hakkındaki muasır bilgilerin bir nevi icmâlini teşkil ettiği ve böylece kitabı geleneksel hacı hikâyelerinden ayrı bir yere oturttuğu doğrudur. Fakat daha önemli olan husus Breydenbach'ın derlemesine metinde tasvir edilen yerlerin ve kişilerin resimlerini koymuş olmasıdır. Oyulmuş tahtadan kalıplarla basılmış gravürler Utrechtli Erhard Reuwich'in eseridirler. Resmedilen yerlerde çizilen eskizlerden yapılan bunlar Doğu Akdeniz manzaralarının ve kişilerinin mevcut olan en otantik muasır reproduksiyonlarıdırlar. Türkler'i çeşitli kıyafetlerde gösteren birçok tahta oyması gravür ve bir tane de nakkareleri, borazanları ve demir asalarıyla birlikte bir grup atlı Türk askerini temsil eden bir gravür de vardır. Breydenbach'ın hikâyesinin okurunun bir Türk'ün nasıl göründüğünü gözünde canlandırmak için artık hayal gücüne güvenmeye ihtiyacı yoktur[48]. Breydenbach'ın kitabı başka bir hususta

---

[47] H.M. Davies'in araştırması *Bernard von Breydenbach and His Journey to the Holy Land, 1483-4 A Bibliography*, Londra 1911, s. VI-XI'e bakınız.

[48] *A.g.e.*, s. XXI- XXV.

özel ilgiyi hak etmektedir. İlk defa 1486 yılında Mainz'da basılmış ve 1522 yılına kadar 12 edisyonu yapılmıştı. Almanca'ya tercüme edilmiş ve Mainz (1486), Augsburg (1488) ve Speier'de (takrîben 1505) basılmıştı. Flamanca bir tercümesi de Mainz'de (1488) basılmıştı. Fransızca olarak Lyons (1488,1489) ve Paris'de (1517, 1522) ve İspanyolca olarak Saragossa'da (1498) basılmıştı. Orijinal Latince edisyona (Mainz 1486) ilaveten o dilde iki defa daha Speier'de (1490,1502) basılmıştı. Yukarıdaki bütün 12 edisyon Reuwich'in tahta oyma gravürleri ile birlikte komple olarak basılmıştı[49]. Bir nesilden biraz daha uzun bir sürede binlerce nüshası üretilen Breydenbach'ın *Peregrinationes*'i Doğu'yu tasvirleri, İslâmiyet'i tekzibi ve mahkûm etmesi, büyük Hristiyan-Türk savaşlarını anlatması, Hristiyan prenslere çağrıda bulunması ve Doğulu kişilerin portreleri ile muhakkak Doğu Akdeniz dünyasını okurlarının evlerine getirmişti.

Hiçbir hacı hikâyesi 1480 yılında Kutsal Topraklar'a bir seyahati tasvir edenler kadar Türkler'in daha büyük bir farkında oluşu yansıtmaz. O yıl hacılık yapan adını bilmediğimiz bir Fransız din adamı kitabını takdim ettiği müdafaada yazmasının sebeplerinden birinin gelecekteki hacılara Türk tehlikesini tanıtmak olduğunu izah etmişti[50]. Bir Türk sefaret heyetini gördüğü Venedik'te başından geçenleri tasvir ederek kâfirlerin İtalya yarımadası kadar batıda bir haraç ödeyen bulmalarından dolayı yakınmıştı! Venedik, uzun bir mücadeleden ve birçok ada, şehir, hisar ve kadırga kaybından sonra onlara yıllık haraç ödemeyi vadetmişti. O, Türkler kısa bir süre önce Venedikliler'den Hristiyan memleketleri olan Slavonya ile Arnavutluk'un büyük bir kısmını aldılar diye devam ediyordu[51]. Hacımız Dalmaçya ve Arnavutluk sahillerinden geçerken Türkler'in ilerleyişinin birçok izini görmüştü.

---

[49] *A.g.e.*, s. XVIII.

[50] Schefer (ed.), Le Voyage de la saincte cyté, s. 2.

[51] *A.g.e.*, s. 20.

Curzola Adası'nda sâkinlerinin hepsini Türkler taciz ettiği için şehirde toplanmış olarak bulmuştu. Ragusa'nın güçlü bir şehir olduğunu ama topraklarını kaybetmiş bulunduğunu ve kâfirlere haraç ödediğini yazmıştı[52]. Arnavutluk sahillerinde Türkler'in her yıl 100 gemi inşasına yetecek kadar kereste elde ettikleri büyük ormanların olduğunu müşahede etmişti. "Bu büyük bir kötülüktür, çünkü Türkler büyük bir donanma olmadan Hristiyanlar'la savaşamazlar " diye iddia ediyordu[53].

Avlonya'ya yaklaştıkları zaman Venedikli gemiciler hacılara Osmanlılar'ın orada büyük bir ordu ve sayısız gemi ve kadırga bulundurduklarını haber vermişlerdi. Anonim Fransız din adamı ile yoldaşları için böyle bir haber hemen her zaman tedirgin edici olurdu. O sırada özellikle rahatsız ediciydi, çünkü Avlonya açıklarında yazarımızın içinde bulunduğu kadırga rüzgâr kesildiği için hareketsiz kalmıştı. Hacılar hemen saldırıya uğramayı bekliyorlardı: Gece çökünce şehrin üst tarafındaki yüksek bir tepede mezkûr Türkler birçok büyük ateş yakmışlardı; bu yüzden biz iyice hayretten dona kalmıştık ve bütün gece büyük korku ve tehlike içindeydik ve hacılar, mezkûr Türkler'in gelip kadırgaya saldıracaklarından korkarak bütün gece gemicilerle birlikte nöbet tutmuşlardı. Geldikleri takdirde müdafaamız için bütün toplar ve ateşli silahlar hazırlanıp doldurulmuşlardı[54].

Türkler tarafından rahatsız edilmeyen hacılar yeniden denize açılmış, bu sefer de rüzgârlar onları rotalarından saptırmıştı. Bir takım zorluklardan sonra 23 Haziran 1480'de Korfu'ya varmışlardı. Burada güçlü bir çıkarma kuvveti taşıyarak Pulya'ya saldırmak üzere giden dev gibi bir Türk filosundan kıl payı kurtulduklarını öğrenmişlerdi. Adadaki Venedikliler yola devam etmemeleri

---

[52] *A.g.e.*, s.35,36; Rieter, *Das Reisebuch*, s.43 ve Walter, *Itinerarium*, s.74 ile karşılaştırınız.

[53] Schefer (ed.), *Le Voyage de la saincte cyté*, s. 39.

[54] *A.g.e.*, s. 39, 40.

için ısrar etmişlerdi. Büyük Türk'ün uğramış oldukları limanlarda hacı kadırgası hakkında casusluk yapmak üzere adamlar gönderdiği hususunda onları ikaz etmişlerdi. Onlar Türk'ün gemide bazı büyük Hristiyan lordların bulunduğunu bildiğini ve tekneyi ele geçirmek niyetinde olduğunu söylüyorlardı[55]. Filistin'e aynı zamanda 1480 yılında gitmiş olan Felix Fabri, Venedikli deniz komutanı Vittore Soranzo'nun kendilerini hem beden ve ruh, can ve mal bakımından böyle risklere bu kadar aptalca maruz bıraktıkları için Korfu'da hacılara nasıl çıkıştığını bildiriyordu. Soranzo, denizlerin ellerinden kurtulmanın mümkün olmadığı acımasız Türkler'le dolu olduğunda ısrar ediyordu[56]. Anonim din adamımız 20 hacının Türkler'den korkarak evlerine geri döndüklerini ama geri kalanların yollarına devam ettiklerini bildirmişti[57]. Her yerde Türkler'in tahripkâr faaliyetlerinin izleri vardı. Hacılar bütün Arnavutluk sahili boyunca yıkılmış binalar görmüşlerdi. Türkler bir yıl önce (1479 yılında) Venedikliler'den adayı aldıkları zaman Zante'de bir şatoyu yıkmışlar ve bütün Hristiyanlar'ı öldürmüşlerdi[58]. Modon'un güçlü istihkâmları hacılar için teselli edici bir manzaraydı ama şehrin surlarından kâfirlerin hâkim oldukları topraklar görünüyordu. Hacılar Modon'da dinlenirken Türkler'in acımasız ve gayri insanî barbarlar olduklarına dair fikirlerini teyid eden bir olay meydana gelmişti. Venedik konseyi ile müzakere etmek için şehire üç Türk gelmişti. Başları olan Türk, altın işlemeli şekillerin ve yaprakların olduğu siyah kadife giyinmişti. Akşamleyin hacılar kadırgalarına çekildikten sonra bir hanın önünde şehir halkından büyük bir kalabalık toplanmıştı. Türk elçilik heyetinin, sultanın tebası ve haraç ödeyeni olduğunu iddia ettikleri zavallı bir Hristiyan'ı tevkif etmek için gelmiş olduğunu öğrenmişlerdi.

---

55 *A.g.e.*, s. 40-42.

56 Fabri, *Evagatorium*, I, s. 36, 77.

57 Schefer (ed.), *Le Voyage de la saincte cyté* s. 43.

58 A.g.e., s. 44, 45.

Türk, şayet adam geri dönüp itaat etmezse karısını ve çocuklarını ve bütün mallarını alacağını beyan etmişti[59].

Hacılar Girit'e vardıkları zaman şaşıran şehir halkının hepsi onları görmek için toplanmıştı. Girit açıklarında Türk gemilerinin devriye gezdiklerini gördükleri için hacıların adaya ulaşmalarına inanamıyorlardı. Başka bir yer bulunamadığı için hacıların bir Almanın işlettiği kötü üne sahip bir evde kaldıklarını anlatıyor bize Felix. Mal sahibinin hacılar yerleşmeden önce mekânı temizlediği ve fahişelerini gönderdiği hususunda okuyucuyu temin ediyor. Hacıların kaldığı evin karşısında Türk tüccarlar için bir han vardı. Felix, "... orada gerçekten İstanbul'dan gelmiş olan birçok zengin Türk tüccar vardı..." diye mülahazada bulunmuştu. Türkler yolculuklarına devam ettikleri için hacılara çıkışmakta Giritliler'e katılmışlardı. Felix, "Hatta Türkler'in bazıları evimize geldiler ve kesinlikle ele geçeceğimiz için şimdilik denize açılmamamızı tavsiye ettiler" diye yazmıştı. İkazlara ve tehlikelere rağmen hacılar Girit'ten ayrılmışlardı. Kısaca Kıbrıs'ta mola vermişler ve 20 Temmuz 1480'de Yafa'ya varmışlardı[60].

Bir hacı kadırgası hedefine yaklaştığı zaman bir gemici, direğin çanaklığına çıkar ve Kutsal Topraklar'ı görür görmez işaret verirdi. Hacılar Te Deum[*] okur ve Tanrı'ya yol gösterdiği ve himaye ettiği için hamd ederlerdi. Hacıların Filistin'de ve gidenlerin Sina Dağı'nda ve Mısır'da başlarından geçenlerin kayıtları çok ve ilginçtir. Fakat Osmanlılar'ın 1516-1517 yıllarında Memlük Devleti'ni istilalarından önce hacıların hikâyelerinin bu bölümünde Türkler hakkında yazmalarına sebep olacak pek bir şey yoktu. Sık sık Memlükler'e ve Araplar'a veya Sarazenler'e ve kâfirlere atıflar buluyoruz. Hacılar, Araplar'ın açgözlülüğünden

---

[59] *A.g.e.*, s. 46, 47.

[60] *A.g.e.*, s.49,50; Fabri, *Evagatorium*, I, s. 39,40.

[*] Hristiyanlar'ın eski bir hamd ilâhisi (çev.).

şikâyet ediyorlardı. Müslüman rehberlerden gördükleri küçük düşürücü muameleden dolayı öfkeleri artıyordu. Kutsal Toprakları, dönemimizin sonunda 1517 yılında bölge çoktan Osmanlılar'ın eline geçmişken ziyaret eden Sör Richard Torkington'un şikâyeti seleflerininkini yansıtmaktadır :" ...the Turkes constreynyd vs to tary by the space of iiii howers, and ther we lay in the sande, and the sonne bornying excedyngly hoote, whiche was gretly to our payne. And ther we war ryght evyll intreated by the Turkes and Sarrasyns in many weys, and in grett fere...[61]"

Hikâyeleri, gelecekteki hacılara kâfirlerin yanında davranışları hakkında tavsiyeler ve ikazlarla doludur.

Buraya kadar takip ettiğimiz hacı seyyahlar hep Osmanlı İmparatorluğu'nun kenarından geçmişlerdi. Türkler'in gücünün birçok izini görmüşler ve Modon, Girit ve Rodos gibi yerlerde onlarla yüzyüze gelmişlerdi. Sadece en macera meraklısı hacılar Kutsal Topraklar'ın ötesine yolculuk etmiş ve bunlardan sadece bir avucu Türkiye'ye girmişti[62]. Bu yüzden Arnold von Harff'ın 1499

---

61 W.J. Loftie (ed.). *Ye Oldest Diarie of Englysshe Travells,* Londra 1885, s.55. Başka iki İngiliz hacının şikâyetleri ile karşılaştırınız: *Pylgrymage of Sir Richard Guylforde,* s.16 ve anonim *Information for Pilgrims unto the Holy Land,* E. Gordon Duff edisyonü, Londra 1893. Torkington'un bir vatandaşının zıt görüşü *The Book Margery Kemp,* 1436, W. Butler – Bowdon edisyonu, Londra 1936, s. 116'da bulunabilinir; ama birçok hususta zıt bir görüşü benimseyen Margery daha ziyade herkesin kendisine birlikte Kutsal Topraklar'a yolculuk yaptığı kendi vatandaşlarından daha iyi muamele ettiğini göstermek istemektedir.

62 Basil adındaki bir Rus tüccar 1465-66 yıllarında Filistin'e giderken Türkiye'den geçmişti, ama maalesef basit bir seyahat planından fazla bir şey vermemektedir. Bakınız *Pèlerinage du marchand Basile,* B. Khitrovo tercümesi, *Société de l'orient latin, série géographique,* V, 1888 s. 241-256'da. İki adet XIII. yüzyıl yorumu için bakınız keşiş Jordanes, *The Wonders of the East,* H.Yule tercümesi, Londra 1863, s.58 ve anonim *Voyage d'outremer,* J. Senebier, *Catalogue raisonné des mss conservés*

ilkbaharında Türkiye'de yaptığı seyahatler ve özellikle İstanbul gezisi özel ilgi ve önemi haizdir.

Von Harff, Doğu Akdeniz'e mutat olduğu üzere hacı kadırgası ile seyahat etmemişti, bilakis bize anlattığına göre tüccarlarla birlikte yolculuk etmeyi tercih etmişti, çünkü onlar lisanı ve yolları biliyorlardı ve kendilerini muhafız tutarak koruyorlardı. Venedik'ten ayrılmadan önce kendisine refakat etmesi için Master Vincent adında Latince, İtalyanca, İspanyolca, Wendce, Rumca, Türkçe ve Arapça bilen bir İspanyol tercümanla anlaşmıştı ki, von Harff sonradan onun bir dönme olduğunu keşfedecekti[63]. Kutsal Topraklar'ı, Sina Dağı'nı, Mısır'ı ve belki Mekke'yi ziyaret ettikten sonra hacımız kara yoluyla Şam'dan Antakya'ya, Adana'ya, sonra Karaman'dan Bursa'ya ve oradan da İstanbul'a seyahat etmişti[64]. Karaman'da von Harff'a ve kafilesine yazarımız tarafından Türk imparatorunun en büyük oğlu, 24 yaşında, yakışıklı bir genç diye tasvir edilen, hüküm süren Osmanlı şehzâdesi tarafından bir muhafız kıtası tahsis edilmişti[65]. Konya'dan Bursa'ya kadar von Harff 7 gün boyunca yetiştirilen yegâne ürünün pamuk olduğu dağlardan ve çöllerden geçmişti. Bursa'yı nüfusu Köln Şehri'nin on misli olan, pazarları ipekli, saten, kıymetli Şark kumaşları, altın, gümüş işlemeli kumaşlarla ve al kumaşlarla dolu büyük ve güçlü bir şehir olarak bulmuştu[66].

---

dans la bibliotheque de la ville et republique de Geneve, Cenevre 1779, s.360'da özet olarak. Bir erken XV. yüzyıl hacısı olan Jacopo Sanseverino, *Viaggio* (Lucca 1868), s. 27'de Türkiye'nin kısa bir tasvirini vermişti.

63 Arnold von Harff, *Pilgrimage*, s .4, 5, 69.

64 *A.g.e.*, s. 229, 237.

65 Bu II. Bâyezid'in, sekiz oğlundan ikincisi olan 1460 yılında doğan Şehinşah'dı. Ama sultanın ilk doğan oğlu olan Abdullah 1483'te öldüğünden o tarihte en büyük erkek evlattı. Von Harff yaşı hususunda yanılmaktadır. Bakınız A.D. Alderson, *The Structure of the Otoman Dynasty*, Oxford 1956, tablo XXVIII, "Bayezid and his family".

66 Arnold von Harff, *Pilgrimage*, s. 237.

Von Harff Bursa'dan 3 gün yolculuktan sonra İstanbul'a ulaşmıştı. Limanda 800 Türk harp kadırgası ile sayısız başka tekne görmüştü. İstanbul'u sadece Rumlar'ın pervasızlığından dolayı Türkler'in eline düştüğüne inandığı yenilmez bir şehir olarak tasvir ediyordu. Hâlâ Aşai Rabbani ayininin kutlandığı iki Fransisken manastırını bulduğu için şaşırmıştı. Birçok Hristiyan kilisesinin camiye çevrildiğini veya sultanın vahşi hayvanlarının bakıldığı yer olarak kullanıldığını izah ediyordu. Ayasofya Kilisesi şimdi sultanın camisiydi ama von Harff onu ziyaret edebilmişti. Türkler minberlerini ve ikonalarını tahrip etmişler ve her gün yakılan 500 kandil takmışlar diye yazmıştı[67].

Türk payitahtına gelişinden kısa bir süre sonra II. Bâyezid onu saraya gelmesi için çağırınca von Harff korkuya kapılmıştı. Büyük Saray'a aslen Steiermark'daki (İstirya) Bresberg'den[68] olan bir Hristiyan dönmenin refakatinde giden von Harff, üç kere yere kapanmış ve sultanın önünde yeri öpmüştü. Bâyezid onu Alman dönme vasatasıyla sıkı sıkıya sorguya çekmişti. Türk, özellikle İtalya'yı istilasını kısmen Türkler'e karşı bir Haçlı Seferi'nin başlangıcı olarak haklı gösteren VIII. Charles'ın faaliyetleriyle ilgileniyordu. Von Harff'a kendisi, menşei ve faaliyetleri hakkında sorular sormuş ve ona 200 düka altını aylık ve dinini muhafaza etmek hakkıyla hizmetinde bir görev teklif etmişti[69]. Kendisini Venedikli bir tüccar olarak tanıtmış olan hacımız, bir Alman şövalyesi ve askeri olan gerçek kimliğini ifşa etmeye korkmuştu. Bâyezid'e Venediğe dönüp efendisine ticaret hakkında rapor vermek mecburiyetinde olduğu cevabını vermişti; aksi takdirde şansını Türk sarayında denemeyi arzu ettiğini işaret etmiş ve geri dönmeyi va-

---

[67] *A.g.e.*, s. 238,239, 242; J. Ebersolt, *Constantinople byzantine et les voyageurs du levant,* Paris 1918, s. 69 ile karşılaştırınız.

[68] Von Harff dönmenin adını Franck Kassan olarak vermektedir s. 239.

[69] VIII. Charles, von Harff'un Osmanlı yönetimini ziyaretinden bir yıl önce (7 Nisan 1498) ölmüştü.

detmişti. Cevabından tatmin olan Bâyezid ona bir serbest geçiş belgesi bağışlamış ve seyahatinin Türk topraklarındaki geri kalan kısmı için muhafız kıtası vermişti. Von Harff'a hediyeler vermiş ve İstiryalı dönmeye ona şehirde görmek istediği herşeyi göstermesini emretmişti. Yazarımız burada, "... arkamı ona dönmemem için divanından geri geri gitmek mecburiyetinde olarak bu güçlü efendinin huzurundan ayrıldık" diye son veriyor[70].

Von Harff'ın gezisi Yeni Saray'da başlamıştı. Yeni Saray'ın adı halk arasında Topkapı Sarayı idi; Batılılar Grand Seraglio (Büyük Saray) diyorlardı. Onu ve Eski Saray'ı tasvirleri bilinen en eskilerden biridirler[71]. Yeni Saray'da üç avlu görmüştü ve sultanın biraz teferruatlı tasvir ettiği kapıkullarının sayısının 60 bin olduğunu tahmin ediyordu. Sürekli olarak sınırlarda bulunan ama sultandan maaş alan askerler bu sayıya dahil değildiler. Ordunun sayısı 200 bin idi. Fransa'daki okçularla mukayese ettiği, daima sultanın peşinden giden veya koşan 32 bin piyade (yeniçeri) vardı. Salofftar[*], silah taşıyanlar denen ve ekseriyetle dönme Hristiyanlar olan 600 şövalye ve hassa muhafızı olan 700 Spagalan[**], at sırtındaki gençler de vardı. Von Harff sarayda daima Hristiyan ülkelerinde esir edilmiş olan ve şövalye olarak eğitilen 700 veya 800 genç delikanlı olduğunu bildiriyordu[72].

Sarayın yakınında 1200 at alabilen şahane ahırlar vardı. Von Harff, rehberi ile birlikte nâdir ağaçların ve meyvaların olduğu alı-

---

70 Von Harff, *Pilgrimage*, s.239, 240.

71 Bu hususta bakınız Barnett Miller, *Beyond the Sublime Porte. The Grand Seraglio of Stambul,* New Haven 1931, özellikle s. 25. Fakat Miller Yeni Saray'ın Angiolello tarafından tasvirinin (*Historia Turchesca*, J. Ursu edisyonu, Bükreş 1910) bilinen en eskisi olduğunu iddia etmektedir. Bu bayan herhalde von Harff'ı bilmiyordu.

[*] Silahtar (çev.).

[**] Sipahioğlan (çev.)

72 Von Harff, *Pilgrimage*, s. 241.

şılmadık hayvanların serbestçe dolaştığı saray bahçelerini gezmişti. Sultanın hazinesinin II. Mehmed tarafından inşa ettirilmiş bir kalede saklandığını yazmıştı. Bu kalenin yüksek duvarları, dört köşesinden her birinde bir kulesi ve ortasında daha yüksek bir kule vardı. Binanın tek bir girişi bulunuyordu. Von Harff sonra Kadınların Bahçesi dediği Eski Saray'ı ziyaret etmişti. Burada müteveffa II. Mehmed'in 101 resmî karısının yaşadığını beyan etmişti. II. Bâyezid'in sadece 72 resmî karısının olduğunu, bunların ekserisinin Eski Saray'da değil, sultanın başka ikametgâhlarında yaşadıklarını kaydetmişti. Eski Sarayı, her eşin pencereleri bahçelere açılan kendi dairesinin ve kendi hizmetkârlarının olduğu hoş bir bina olarak tasvir etmişti. Sadece bir giriş olduğunu ve kadınların ekseriyetle dönme Hristiyanlar olan, "... altın elbiselerinin içinde dolaşan, ve hepsi güçlü kuvvetli ve bir zarar veremeyecek kadar bira fıçıları gibi şişman" hadımlar tarafından sıkı bir şekilde korunduklarını keşfetmişti[73].

Von Harff'ın sarayın haricindeki Türk hayatı ve âdetleri hakkındaki mülahazaları oldukça azdır. Şehrin ortasında suçluların cezalandırıldığı büyük pazar yerini ziyaret ettiğinden bahsetmişti. Payitahtta bulunduğu her gün beş veya altı kişinin asılarak, dörde bölünerek veya kafası kesilerek idam edildiğini söylemişti. İmparatorluğun her yerinde sultanın adaletinin kesin ve saldırı ile cinayetin cezalarının çok ağır olduklarını söylüyordu. Ayrıca halktan kişilere olduğu gibi, büyük asilzâdelere âlenen sert cezalar uygulanıyordu. Sokakta gördüğü Türk kadınlarının kıyafetlerini tasvir etmişti. Yüzlerini gizleyen peçeler takıyorlardı ve hem genç kızlar, hem daha büyük kadınlar dizlerine kadar gelen, deri, keten veya ipekliden yapılmış şalvarlar giyiyorlardı. Kocalarıyla yatmadan önce öğle vaktinden evvel hamama gittiklerini ilave ediyordu. Hamama öğleden sonra giden kocaları bunun için onlara üç akçe

[73] *A.g.e.*, s. 241, 242.

veriyordu. Von Harff, kitabının bu kısmına kelimelerinin ekserisi belirlenebilen uzun bir Türkçe sözlüğü dahil etmişti[74].

Pek az hacı Arnold von Harff'ın Osmanlılar'ı bu kadar yakından müşahede etmek fırsatını paylaşmıştı. Doğu Akdeniz'in ekseri limanlarında kulaklarını seve seve Türkler'in en son hareketleri, gelecek planları hakkındaki haberler ve rivayetler ile âdetleri ve kültürleri hakkında çeşitli bilgi kırıntıları ile dolduran Hristiyanlar'a ve bazen de Müslümanlar'a rastlamışlardı. Hacıların evlerine Türkler hakkında taşıdıkları bilgilerin büyük kısmı ne çok tamam ne de isabetliydi ve şüphesiz zaman ve mesafe hikâyeyi anlatanı kaynağından ayırdıkça daha da çarpıtılıyordu. Fakat Filistin hacılarının evlerine getirdikleri hayal gücü ile yeniden şekillenmiş gerçeklerin heyeti umumiyesi Latinler'i Türkler hakkında düşünmeye daha da sevkediyordu ve düşündükleri kaçınılmaz olarak seyyahların hikâyeleriyle renkleniyordu.

[74] *A.g.e.*, s. 242- 245.

Bölüm VIII

Türk Olarak Türk

Rodos'a Osmanlı hücumunu takiben İtalya'nın istilası ve Gedik Ahmed Paşa'nın kuvvetlerinin Otranto'yu ele geçirmesi Batı'da yeni bir heyecan ve endişe dalgası yaratmıştı. 1480-1481 yıllarında Haçlı Seferi siyasi muharrirlerinin kehânetleri gerçekleşiyor gibi görünüyordu ve sultanın Batı'ya boyun eğdirmek planlarına dair iddiaları sadece kılıç şakırdatmaktan daha fazlasıydılar. Fakat papanın karşı saldırı tertiplemek çabaları pek ilerlemeden II. Mehmed'in ölüm haberi Batı'da büyük bir sevinç ve derin bir rahatlama duygusu içinde ilân edilmişti. Şimdi birçok müşahide inananların dualarına cevap verilmiş gözüküyordu. Bir kere daha Hristiyan âleminin semavî müdahaleyle kurtarılmış olduğu teyid edilmişti ve bir kere daha hak etmeyen hükümdarlara telafi etmek için bir fırsat daha verildiği izah edilmişti. Sultanın ölümü Türk İmparatorluğu'nu kargaşa içindeki bir iç harbe sokmuştu. Mehmed'in oğlu Bâyezid tahtı ele geçirmişti ama otoritesine kardeşi olan popüler Cem karşı çıkmıştı. Cem'in Türkler arasında büyük bir taraftar desteği vardı ve Mısır'ın Memlük sultanını müttefik olarak kazanmayı başarmıştı. Burada yüzyılın başında

korkunç Timur, I. Bâyezid'i yenip ele geçirdiği ve Osmanlılar'ın arasına tahribat ve kargaşa soktuğu zaman kaçırılmışa benzeyen bir fırsat tekrarlanıyordu. Haçlı Seferi taraftarları durumdan en iyi şekilde yararlanmaya girişmiş ve Türkler kendilerine gelip yeniden Batı'ya doğru yürüyüşlerine devam etmeden önce hemen harekete geçilmesi için ısrar etmişlerdi[1].

Vaazlar verilmiş, planlar yapılmış ve müzakerelerde bulunulmuştu ama Otranto'yu tekrar ele geçirmenin ötesine geçen bir Haçlı Seferi olmamıştı. Bir düzine yıl sonra İtalya'yı istilaya hazırlanan Fransa Kralı VIII. Charles Bizans'ı geri almak niyetini beyan edip, her tarafa yaydığı zaman da durum aynı olmuştu. Aynı yaygın biçimde duyurma, planlar ve vaadler sıralaması ama Haçlı Seferi olmayışı 1507-1508 yıllarında Cambray Ligası teşkil olunduğu zamanla ve yine dönemimizin sonunda 1517-1518 yıllarında Osmanlı kuvvetleri Memlük Devleti'ni istila ettikleri zaman tekrarlanacaktı[2]. Evvelâ Türkiye'deki iç harple meydana gelen Batı'daki

---

[1] II. Mehmed'in ölümüne tepkiler için bakınız mesela Infessura, *Diario*, cols. 1147, 1148; Volterranus, *Diarium*, cols. 133-135; Iorga, *Notes et extraits*, V, s. 86, 87. Haçlı Seferi için yeni çağrılar hakkında bakınız G. Müller, *Documenti sulle relazioni della città toscane*, s. 233; ve Pastor, *HP*, II, s. 342 vd.; D. Bouhours, *Histoire de Pierre d'Aubusson*, 2. edisyon, Paris 1677, s. 236-238 ile karşılaştırınız. Türkiye'deki iç savaş için, Grasso, "Documenti riguardanti la constituzione di una lega contro il Turco nel 1481", *Giornale ligustico di archeologia, storia e bell arti*, VI, 1879, s. 321-494. S. N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481-1512*, Urbana 1948, s. 21-27.

[2] VIII. Charles ve Haçlı Seferi hakkında bakınız P. Durrieu, "La Deliverance de la Grèce projetée en France à la fin du quinzième siècle", *Revue d'histoire diplomatique*, XXVI, 1912, s. 333-351; H. F. Delaborde, *L'Expedition de Charles VIII en Italie*, Paris 1888, Djuvara, *Cent projets*, s. 46-66. Cambray'daki müzakereler için bakınız B. Knös, *Un Ambassadeur de l'hellénisme, Janus Lascaris*, s. 112 vd.; ve Bonardi, "Venezia e la lega di Cambrai", *Nuovo archivio veneto*, ser. III, VII, 1904,

baskının azalması Latin devletleri tarafından Haçlı Seferi'ni daha gayretle gerçekleştirmeye çalışmak yerine kendi acil menfaatlerini temin için bir fırsat olarak sevinçle karşılanmıştı. XV. yüzyılın son iki on yılı gerçekten İtalya'daki rekabetlerin yoğunlaşmasını, Alpler'in ötesindeki krallıkların sağlamlaşıp güçlenmesini ve Avrupa devletleri arasındaki münasebetleri yeni bir çağa sokan Fransız istilasını gören hayatî önemi haiz bir dönemdi[3].

Her iki taraf, Türkler ve Latinler, II. Mehmed'in ölümünü müteakip nesilde genellikle savaşmaktan ziyade müzakerede bulunmaya meyilliydiler. İç savaşı bastırıp iltica için Hristiyanlar'ın kucağına kaçan Cem'i yendikten sonra bile II. Bâyezid Latin devletleriyle diplomatik münasebetleri sürdürmeyi arzu edilir ve kârlı bulmuştu. Batılı müşahitler tarafından barışçı mizaçlı bir adam olduğuna inanılan o, aslında babasının tesis ettiği imparatorluğun bütünüyle gücünü sağlamlaştırmak ve müessir bir idare yaratmakla meşguldü. Kardeşi Cem'i kendinden uzak tutmaları için onun gardiyanlarına (birbirinin peşisıra Rodos Şövalyeleri'ne, papaya ve Fransa kralına) ödeme yapmakla tamamıyla yetinen sultanın hedeflerine barışçı veya askeri yollardan ulaşmaya kesinlikle pervası yoktu. Latin devletleri de aynı şekilde Türk saldırganlığının azalmasının sebep olduğu daha büyük bir serbestînin zevkini çıkarıyorlardı. Batı'da süratle değişen siyasi sahneyle artan bir şekilde zihinleri meşgul bir şekilde Türk meselesine karşı hassas kalmışlardı, Haçlı Seferi tâbirleri ile düşünmeye devam ediyorlardı

s. 209-244. Ve 1517-1518 dönemi için J. Martin, *Le Saint-Siège et la question d'Orient au seizième siècle. Projets de croisade sous la règne de Léon X", Revue d'histoire diplomatique*, XXX, 1916, s. 35-56; ve F. Le Van Baumer, "England, the Turk and the Common Corps of Christendom", *AHR*, L, 1944-45, s. 26-48.

3 *NCMH*, I'de J. R. Hale, C. M. Ady. D. Hay ve R. Doucet'in *The Renaissance* bölümüne ve G. Mattingly'nin *Renaissance Diplomacy* bölümüne bakınız.

ama Osmanlı yönetimi ile diplomatik münasebetlerde bulunmayı münasip buluyorlardı. Papalık bile Cem meselesi hakkındaki müzakerelere katılmaya karşı olmamıştı ve bahtsız Türk'ü bir süre Roma'da tutmuştu[4].

Hristiyan hükümdarlarla Osmanlılar arasındaki diplomatik münasebetlere yapılan muasır ithamlar Batılı devletlerin Haçlı Seferi siyasetlerinin gayrisamimî ve sadece bir propaganda meselesi olduğu sonucuna varan modern tarihçiler tarafından yansıtılacaktı. Rönesans prenslerinin Haçlı Seferi planlarına ilişkin reklamın propaganda değerini inkâr etmeksizin biz onların tamamen ciddi bir temelden yoksun oldukları hususunda mutabık olamayız. Evvela Latin devletleri ile Türkler arasındaki müzakereler ve hatta ittifaklar dönemimizde yeni bir şey değillerdi. Ceneviz ile Sultan Orhan arasında XIV. yüzyılın ortasında varılan bir anlaşma böyle anlaşmaların uzun bir serisini başlatmıştı. Müteakip bir buçuk yüzyıl boyunca bütün büyük İtalyan devletleri o veya bu tarihte ticari ve siyasi gayelerle Osmanlılar'ın dostluğunu kazanmaya çalışmışlardı[5].

Papalık'ın Cem olayına karışması bile Hristiyan âleminin âli menfaatleri için diye izah edilmişti. Cem'in bir Hristiyan devletinin elinde bulunmasının Türkler'in saldırgan niyetlerine müessir

---

[4] Cem için yapılan müzakereler L. Thusne tarafından *Djem-sultan fils de Mohammed II, frère de Bayezid II (1459-1495)*, Paris 1892'de itinayla araştırılmışlardır; Ayrıca bakınız F. Cognasso, "II Sultano Dijem all Corte di Alessandro VI", *Papoli*, II, 1942, s. 96-103; ve Armenag Sakisian, "Djem Sultan et les fresques de Pinturicchio", *La Revue de l'art*, XLVII, 1925, s. 81-91. Ayrıca bakınız S. N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey*, s. 28-50.

[5] İtalyan devletlerinin Osmanlılar'la müzakereleri için bakınız. F. Babinger, "Lorenzo de' Medici e la Corte ottomana", *Archivio storico İtaliano*, CXX, 1963, s. 305-361, birçok referans vardır; ve daha büyük bir görünüm için bakınız D. Vaughan, *Europe and the Turk*, s. 1-103.

bir şekilde gem vurmaya hizmet ettiği ve Bâyezid'in işbirliği yapmaya devam etmesi için bir garanti olduğu düşünülmüştü. Ayrıca çocukça olduğu doğru olmakla beraber, zaman Türkiye'ye saldırmak için olgun olduğu zaman Cem'in Türkler'i bölmek ve Haçlılar'a Osmanlı desteği kazanmak için paha biçilmez bir âlet olduğunu göstermesi bekleniyordu[6]. Gerçek olan husus mazeretçilerin ananevî olarak bir Müslüman devletle işbirliği kendi hükümetlerinin özel menfaatlerini Hristiyan âleminin müşterek iyiliği için gösterip müdafaa etmiş olduklarıdır. Papa II. Paul'ün bir fermanının tefsirinde İspanyol diplomatı ve Papalık mazeretçisi Rodrigo Sánchez de Arévalo Hristiyanlar'la kâfirler arasındaki ittifakların bir Hristiyan prensin bir kâfir devlete inancın müdafaası için bir diğeri ile savaşmak için katılmasının haricinde yasaklanmış olduklarını yazmıştı. Fakat İspanya'nın durumunu düşünerek şayet büyük bir Hristiyan devlet başka bir Hristiyan güç tarafından yok edilmekle tehdit ediliyorsa böyle bir Hristiyan devletin yıkılması inanç için büyük bir kayıp olacağından dolayı Müslümanlar'ın yardımını istemeye hakkı olduğu istisnasını da yapmıştı[7].

Biz bugün Batı ile Osmanlılar arasındaki münasebetleri Türkler'in de facto tanınması ve bir arada var olmak siyasetinin kabulü olarak yorumlayabilirken, durum muasırların gözünde böyle değildi. Müzakerelere ve ittifaklara Türkler'in statüsünün resmen yeniden belirlenmesi veya onların milletler topluluğunun meşru üyeleri olarak kabul edilmeleri eşlik etmiyordu. İstanbul'un düşmesinden hemen sonra Batı'da elden ele dolaştı-

---

6 Mesela VIII. Innecont'in Thuasne, *Djem-Sultan*, s. 266, 267'de 25 Mart 1490'da Roma kongresi önündeki konuşmasına bakınız.

7 *Commentum et apparatus super bulla privationis et depositionis Georgii regis Bohemiae (Bohemia Kralı Georgius'un mühürden yoksun bırakılması ve tahttan indirilmesine ilişkin yorum ve metin eleştirisi), R. H. Trame, Rodrigo Sanchez de Arévalo, 1404-1470*, Washington 1958, s. 165, 166'da.

rılan düzmece bir mektubun anonim yazarının gayesinin bu istikamette gayriresmî bir çaba olduğu görülüyor. Büyük Türk olarak veya onun adına konuşan yazar papayı, Hristiyanlar'ı halkı ile savaşmak için kışkırttığından dolayı tenkit ediyordu. Papanın endüljans bağışlamak hakkını sorguluyordu ve şayet Tanrı, papaya böyle bir güç vermişse onun bunu akıllıca kullanmak zorunda olduğu yorumunu yapıyordu. Ayrıca bildiğine göre İsa'nın kanunu hedeflerini zor kullanarak elde etmeyi yasakladı diye devam ediyordu ve papadan savaş kışkırtıcılığını bırakmasını istiyordu. Türkler, Hristiyanlar'a inançlarından veya inandıkları şeylerden dolayı saldırmadılar diye iddia ediyordu. "Çünkü İsa'ya tapmasak bile" diye izah ediyordu "onun sizin peygamberiniz olduğunu kabul ediyoruz". Açıkça yazar Türkler'in resmen tesis olmuş bir devlet olarak tanınması için çağrıda bulunuyordu. Bir süre sonra Sör Richard Guylforde'un özel rahibinin yaptığı gibi Küçük Asya'ya sahip olmalarını haklı göstermek için Türkler'in eski nesebi ve tarihî hakkı mitini kullanıyordu. Fakat daha da ileriye gidiyor ve Giovanni Mario Filelfo'nun *Amrys*'inde yaptığı gibi Osmanlılar'ın Yunanistan'a baş eğdirmesini Truva'nın soyundan gelenlerin haklı intikamı olarak meşrulaştırıyordu. Türkler'in Venedikliler'e yaptıkları muameleye gelince Venedikliler'in kabahati, Truva'nın mirasından parçaları ellerinde bulundurmak hususundan daha büyüktü. Onlar imparatorluklarını yetkileri olmadan ve zor kullanarak elde etmişlerdi; bu yüzden Türkler onlara âdil bir karşılık olarak savaş açmışlardı. Yazar yine Türkler'in Venedikliler'e din adına değil, dünyevî haklarını geri almak için saldırdıklarını vurguluyordu[8].

[8] Bu mektup için Morbassan diye birinin Papa VI. Clement'e hitaben olan sahte resul mektubu örnek olarak alınmıştır. Bu mektup, özünü kendi gayeleriyle telif eden anonim siyasi muharrirler tarafından sık sık istinsah edilmişti. Benim naklettiğim metin Jacques du Clercq'un *Memoires*, V. s. 86'sına istinsah edilmişti, de Jacques Tedaldi'nin Konstantinopolis'in

Aşikâr bir şekilde Venedik karşıtı bir propagandacının olduğu gibi, Papalık'ın bir tenkitçisinin kitabı olan kitabın yazarı herşeye rağmen meseleyi din alanından çıkarmış ve Truva mitolojisinin yardımıyla Türkler'in fetihlerini haklı dünyevî savaş terimleriyle izah etmişti. Yüzyılın sonunda Floransalı günlük yazarı Luca Landucci, Napoli kralının Türkler'i İtalya'ya çağırmak planları hakkındaki bir raporu yorumlarken "Türk'ün şimdi inanca karışmaksızın fethetmek tarzı var" diye bunun hiç de gayrimümkün olmadığını belirterek benzer bir telâkkiyi ima etmişti ama Landucci "Tanrı ,bahtsız İtalya'nın başına böyle bir kötülüğün gelmesini istemedi" diye ilave etmişti[9]. Fakat bu hissiyatın Türkler'le iş yapan hükümdarların sözcüleri tarafından ele alındığını görmüyoruz; bilakis onlar hareketlerini ananevî yollardan haklı göstermeye itina ediyorlardı ve genellikle Ortodoksluklarını beyan etmek için binbir dereden su getiriyorlardı[10].

Fakat şayet diplomatik münasebetlerin artmasına ahlak dışı bir siyasi doktrinin resmî bir beyanı eşlik etmiyorsa da, kesinlikle Türkler'i daha iyi tanımak fırsatları çoğalmıştı ve bazı durumlarda Osmanlılar'ın, âdetlerinin ve müesseselerinin daha tenkitçi bir değerlendirmesiyle sonuçlanmıştı. Batılı devletler ve özel kişiler uygun bir şekilde kültürel misyonlar diye tasvir edilebilecek şeylere girişiyorlardı. Yüzyılın başlarında II. Murad ve II. Mehmed'in saltanatları esnasında önemli bir olay meydana gelmişti. Hiçbir hü-

düşüşünü anlatışına da eklenmiştir (bakınız M. L. Concasty, "Les 'Informations' de Jacques Tedaldi sur la siege et la prise de Constantinople", *Byzantion*, XXIV, 1954, s. 95-110), ve *Chronique de Mathieu d'Escouchy*, II, s. 58-61'e eklenmiştir; Iorga, *ROL VIII*, 1900-1901, s. 298-299 ile karşılaştırınız. Mektup muhtemelen Venedik'e düşman olan saraylardan birinde kaleme alınmıştı ve baş gayesinin Venedik karşıtı propaganda olmuş olduğu görülmektedir.

9 Landucci, *A Florentine Diary*, s. 161.

10 Yukarıda dipnot 2'de zikredilen referanslara bakınız.

kümeti temsil etmemesine rağmen ticari menfaatler ve entellektüel merakla harekete geçen Ankonalı Ciriaco de' Pizzicolli Türk sarayını birçok kere ziyaret etmişti. 1430 yılında kendisini kral-lara lâyık bir şekilde ağırlayan II. Murad'ın huzuruna çıkmıştı. 14 yıl sonra Türkiye'ye geri dönmüş ve Murad'la Macaristan Kralı Ladislas arasında Macaristan, Varna Haçlı Seferi'ne katıldığı zaman aldatma ve güveni suiistimal suçlamalarına yol açan kaderi etkileyen müzakereler esnasında Edirne'de bulunmuştu. Müteakip yıllarda Ciriaco antika arayarak Doğu Akdeniz'de çok dolaşmış ve 1446 yılında Murad'ın Lidya'daki sarayına gelmişti. 1448-1449 yıllarında İtalya'daydı ama 1452'de onu II. Mehmed'in yanında görüyoruz. İstanbul'un muhasarası boyunca sultanın yanında kalmıştı ve düşen payitahta muzafferlerle birlikte girdiği tahmin edilir. Türkler'le olan münasebetleri modern bir âlimin Ciriaco gibi adamlar için "ne Hristiyan, ne Türk vardı..." diye müşahedede bulunmasına sebep olmuştu. Bu değerlendirme, Türkler İstanbul'u muhasara ederken Ciriaco'nun ona Diogenes Laertius'u, Herodotus'u, Livy'i, Quintus Curtius'u, papaların, imparatorların, Fransa krallarının ve Lombardlar'ın vekayinâmelerini okuyarak sultanın Büyük İskender'i taklit etmek ihtirasını beslediği bilindiğinden dolayı güçlenmiştir[11].

Fakat yine aynı Ankonalı Ciriaco Haçlı Seferi'nin ateşli bir savunucusuydu. 1432'de yeni Papa IV. Eugenius'u kutsal savaşa girişmesi için teşvik etmişti. Aynı yıl içinde Siena'da Romalılar'ın kralı Sigismund'un huzurunda Haçlı Seferi'nin lehinde konuşmuştu ve 1433 yılında ve yine 1441 yılında Milano Dükü'ne aynı konuda

[11] Özellikle bakınız E. Jacobs, "Cyriacus von Ancona und Mehmed II", *Byzantinische Zeitschrift*, XXX, 1929-30, s. 197-202; ama W. Bodnar, *Cyriacus of Ancona and Athens*, Brüksel 1960, s. 19, 28, 29, 64-69 ile karşılaştırınız. F. Babinger, "Notes on Ciriaco of Ancona and Some of His Friends", *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, XXV, 1962, 321-323.

seslenmişti. Doğu Hristiyan dininin çektiği acılardan üzülerek ve Truva mitolojisinin yardımıyla Türkler'i izah ederek Floransa Konseyi'nde bulunmuş ve arkasından sefer için uygun zamanın geldiğini öne sürerek papaya yazmıştı. Varna Haçlı Seferi'nden önceki aylarda Türkler'e karşı savaş lehine çeşitli prenslere heyecanlı çağrılar yazmakla harıl harıl meşguldü. Ve 1448 yılında Macar Hunyadi'nin Kosova'da Türkler'e karşı elde ettiği zaferi kutlayan bir mektup yazmıştı. Merak ve fırsatçılık onu Türk sarayına cezbederken biz delillerin ışığında Ankonalı Ciriaco için Türkler'le Hristiyanlar'ın aynı olduğu hususunda pek hemfikir olamayız[12].

Türkler'e XV. yüzyılın en tanınmış kültürel misyonunu gönderen Venedik Senatosu olmuştu. II. Mehmed'in talebi üzerine hükümet Ressam Gentile Bellini'yi yollamıştı. Sultanın sarayında kalışının hikâyesi başka yerlerde çok iyi anlatıldığı için burada tekrarlamak gerekmez. 1917 yılından beri Londra'daki National Gallery'nin sahip olduğu Fatih'in meşhur portresi II. Mehmed'i XX. yüzyıla bütün Türk sultanlarının en aşinası yapmıştı[13]. Türkler'e sanatkârlar yolladıkları düşünülen diğer prensler Napoli Kralı Ferrante ve Rimini Tiranı Sigismund Malatesta'dırlar. Bu misyonların hiç gerçekleştiklerine dair bir ipucu yoktur. Rimini Saray Ressamı Matteo de' Pasti'nin İstanbul'a giderken kendisini casuslukla suçlayan Venedikliler tarafından tevkif edildiğini biliyoruz. Sultana stratejik bilgileri havi bir İtalya haritası götür-

[12] F. Pall, "Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi", *Bulletin de la section historique, Académie Roumanie*, XX, 1938, s. 9-65, Bodnar, *a.g.e*, s. 49'da Ciriaco'nun Latinler'i ve Rumlar'ı yeniden birleştirmek için toplanan Floransa Konseyi'nde bulunduğunu kaydederek "Bu, Türkler'e karşı Haçlı Seferi fikri ile birlikte onun sevgili projelerinden biriydi" diye itiraf etmişti.

[13] L. Thuasne, *Gentile Bellini et Sultan Mohammed II*, Paris 1888; F. Babinger. "Ein vorgeblicher Gnadenbrief Mehmeds II. für Gentile Bellini", *İtalia medioevale e umanistica*, V, 1962, s. 85-101.

mekte olduğu iddia ediliyordu. Roberto Valturio'nun harp makinaları ve âletlerinin ölçüleri verilmiş çizimlerinin dahil olduğu *De re Militari*'sinin *(Askeri Konulara Dair)* bir temsil nüshasını da götürmekteydi. Aynı zamanda bütün yarımadada Malatesta'nın Büyük Türk'ü İtalya'ya gelmeye davet ettiği, ona mükemmel bir kabul vadettiği ve bir komutan olarak hizmetini sunduğu rivayeti yayılmıştı. Üç yıldan daha az bir zaman sonra aynı korkunç Malatesta, Mora'da Türkler'e karşı girişilen başarısız bir seferde Venedikliler'in kara kuvvetlerine kumanda etmişti. Bir arada var olmanın her zaman barışçı olması düşünülmemişti. De' Pasti'nin misyonunun ana kaynağı sanatkârı II. Mehmed'e takdim etmek için yazılmış olan mektuptur. Valturio tarafından efendisinin adına kaleme alınmış olan mektup, modern tarihçileri o kadar meşgul eden o pragmatik methiyenin başka bir örneğidir. Fakat yazarın sultana yaltaklanmasını kaale almasak bile mektup, Rimini sarayının Müslüman devletle dostça münasebetleri arzu etmiş olduğunun ispatıdır[14].

Ciriaco ve Gentile Bellini'nin başından geçenler Türkler ve özellikle II. Mehmed hakkındaki Batılı yazarların sık sık tekrarladıkları hikâyelerin kaynağı olmuşlardı. Ciriaco'nun sultana kitap okumasından bahseden metin Venedik elçilik heyetinin bir mensubu olan Giacomo de' Langusto'nun eseriydi ve Zorzi Dolfin'in vekayinâmesine dahil edilmişti. Langusta, II. Mehmed'i güzel tenli, orta boylu, silah kullanmakta usta ve duruşu korku uyandırıcı olarak tasvir etmişti. Mizah anlayışı olmamasına rağmen bilgiye susamıştı, cömertti, kararlıydı ve cesaret, tetikte oluş gibi bir

[14] S. Baluze, *Miscellanea*, Lucca 1762, III, cols. 113, 114'teki Valturio'nun mektubu. F. Babinger, *Mahomet II*, s. 242, 243, 613-615; ve onun "Mehmed II and Italien," *Byzantion*, XXI, 1951, s. 127-170; ve E. Jacobs, "Mehmed II Beziehungen zur Renaissance", *Oriens*, II, 1949, s. 7-30 ile karşılaştırınız. Malatesta'nın seferi için G. Saranzo, "Una Missione de Sigismund Pandolfo Malatesta a Maometto II nel 1461", *Romagna*, III, 1902.

savaşçının faziletlerine ve yorgunluğa, soğuğa, sıcağa, susuzluğa ve açlığa tahammül etmek kabiliyetine sahipti. Langusto onun durmaksızın Batı hakkında bilgi peşinde olduğunu ve Latin devletlerinin tafsilâtlı bir haritasına sahip olduğunu iddia ediyordu. Hiçbir şeyin sultana dünya meselelerini ve askerlik ilmini incelemek kadar zevk vermediğini beyan ediyordu. Sultanın dünyayı tek bir imparatorluk ve tek bir din altında birleştirmeye kararlı olduğu hususunda ikaz ederek son veriyordu[15].

Bellini'nin ziyareti ile ilişkili olarak sultan hakkında anlatılan hikâyeler o kadar medhedici değildiler ve Türkler hakkında yazı yazarken sansasyonalizm temâyülünü yansıtırlar. Sultanın, Venedikliler'in insan suretini tuval üstünde resmetmek kabiliyetinden çok etkilendiği bildiriliyordu. Fakat, Bellini Vaftizci Yahya'nın başının kesilmesini gösteren bir tabloya teşebbüs edince Mehmed güya eseri başı kesilmiş bir insanı hakkıyla göstermiyor diye tenkit etmişti. Bu eksikliği gidermek üzere sanatkârı tenvir için kölelerinden birinin başının Bellini'nin önünde kesilmesini emrettiği öne sürülüyordu. Doğru veya yanlış benzer acımasızlık hikâyeleri büyük bir zevkle anlatılıyordu. Bunlardan birisi sultanın kadınlarından onu başka hiçbir işe bakamayacak kadar kendine bend eden özellikle güzel ve teshir edici bir kadınla ilgilidir. Kadına tamamen aşık olmasına rağmen ona olan aşkının imparatorluğa karşı olan vazifesine mâni olduğunu farkedip büyüleyiciliğinden kurtulmak için böylece onu kendi eliyle öldürdüğü bildiriliyordu[16].

---

[15] Zorzi Dolfin, "Cronaca delle famiglie nobili di Venezia e della stessa città dalla sua origine sino l'anno 1478", G. Thomas edisyonu, *Sitzungsberichte der königlich bayerischen Akademie der Wissenchaften*, II, 1868, 5, 6'da.

[16] Türkler'in iki sabık esirinin kitaplarındaki hikâyelerle, Giovanni Mario Angiolello, *Historia Turchesca*, I. Ursu edisyonu, Bükreş 1909, s. 6-8, 121, 122; ve Teodoro Spandugino, *La Genéalogie du grant Turc à*

Tamamen farklı bir düşünce seviyesini ve katıksız bir pragmatik tepkiyi temsilen Fransız siyasi yorumcu Philippe de Commines'in müşahedesini dahil edebiliriz. Muzaffer VIII. Charles'a karşı Venedik'te liga teşkil edildiği zaman (31 Mart 1495) Commines bir akşamı bir Türk elçisini kendi dairesinde ağırlayarak geçirmişti. Türk'ün, mensup oldukları iki millet arasında dostluk tesisine çok istekli olduğunu kaydetmişti. Kendi hesabına Fransız, II. Mehmed'i çağının en âkil ve en şeci iki hükümdarından biri olarak görüyordu. Diğeri Macaristan Kralı Matyas Corvinus idi. Fakat Commines, Mehmed'in büyük başarılarını, önemli işlerinin ekserisini şahsen gördüğüne işaret ederek cesaretten ziyade kurnazlık yapmasına atfediyordu. Mehmed'in, Matyas Corvinus'un ve kendi efendisi VIII. Charles'ın son yüzyıl içinde hüküm sürmüş en âkil prensler olduklarını vurgulayarak devam ediyordu. Sultanın bazı çok büyük zaafları olduğunu şöyle ki dünyevî zevklere özellikle her nevi cinselliğe ve oburluğa olan bağımlılığını kabul ediyordu. Hele bu sonuncunun her ilkbaharda ayaklarının bir adamın beli kadar şişmesine sebep olup Mehmed'e büyük zahmet verdiğini iddia ediyordu. Şişikliğin kendiliğinden kaybolmasına rağmen sultanın hekimleri tarafından oburluğuna hamlediliyordu; Commines fakat Tanrı'nın hükmü olabilir diyordu. Her hâlükârda Türk'ün kötü alışkanlıkları olmasaydı Hristiyan âlemine daha çok zarar verirdi sonucuna varıyordu. Commines, Sultanın fetihlerini hülasa etmesinden, Fransız diplomatın Büyük Türk hakkında güç siyaseti ve askeri başarılar bakımından karar verdiği aşikârdır[17].

---

present regnant, C. Schefer edisyonu, *Türkler'in kökeninin küçük risalesi* başlığıyla, Paris 1896, s. 40, 41 ile karşılaştırınız. Thuasne, *Gentile Bellini*, s. 52-56. Ayrıca Matteo Bandello'nun *Le Novelle*'indeki dokuzuncu hikâyeye, G. Brognoligo, Bari 1928, I, s. 135 vd'na bakınız.

[17] Commines, *Mémoires*, Mlle Dupont edisyonu, Paris 1847, II, s. 282-288; 322, 399; 424.

İster barışçı veya başka türlü olsun Batılı devletlerle Türkler arasında artan münasebetlerin sonucu Türkler'i ele alan küçük fakat büyüyen bir tasvirci tarihî edebiyat külliyatı oldu. Haçlı Seferi risalelerinin ve Müslüman karşıtı polemiklerin büyük kitlesinin aksine bu anlatışlar, konuları ilk elden tanıyan yazarların alışılmamış derecede aklı başında tenkitçi çalışmalarıydılar. Bazı hâllerde daha önceki bir dönemde edinilmiş tecrübelere dayanmakla beraber 1480 yılında veya sonrasında başlayan basım tarihçeleri II. Bâyezid'in, saltanatı esnasında Türkler'e karşı daha ılımlı bir tavrın bir başka işaretidir. Belki de bu kategoriden en dikkati çekici eser *Tractatus de moribus condicionibus et nequicia Turcorum*'dur *(Türkler'in Âdetleri, Halleri ve Değersizliklerine Dair İnceleme).* 1479 veya 1480 yılında yazılmış ve ilk defa Roma'da 1480 yılında basılmıştı. Dönemimizde toplam olarak yedi defa yayınlanmıştı; ve hem Latince, hem Almanca edisyonları sayarsak 1530-1596 yılları arasında bir düzine defa çıkmıştı[18].

[18] Çeşitli edisyonlar için bakınız J. A. B. Palmer, "Fr. Georgius De Hungaria, O. P. and the Tractatus de moribus Condicionibus et Nequicia Turcorum", *Bulletin of the John Ryland Library*, XXXIV, 1951-52, s. 44-68. Almancaya Sebastian Franck tarafından tercüme edilen kitap 1530 yılında Luther'in önsözüyle basılmıştı. *Historia Turchesca* (Bakınız yukarıda dipnot 16) Türkler'in başka bir esirinin, 1470 yılında Eğriboz'un düşüşünde ele geçirilen Giovanni Mario Angiolello'nun eseriydi. Sultanın hizmetine alınmış ve 1473-1474 yıllarında Uzun Hasan'a karşı yapılmış seferlere ve 1476 ve 1477 yıllarında Balkanlar'daki seferlere katılmıştı. Mehmed'in ölümünden sonraki iç harp esnasında kaçmış ve İtalya'ya geri dönmüştü. Fakat II. Mehmed'in saltanatı için önemli bir kaynak olan kitap dönemimizde basılmamıştı. Johann Schiltberger'in *Reisebuch*'u eski bir Türk esirinin başka bir kitabıdır. Niğbolu savaşında ele geçirilen Schiltberger I. Bâyezid'in hizmetine girmiş ve sonra esir edilip Timur'un hizmetine girmek zorunda kalmıştı. 1427 yılında Almanya'ya geri dönmüştü. Kitabın büyük kısmı Timur'un ve oğlunun seferlerini ele almaktadır ve Türkler haklarında bu kategorideki diğerlerinden daha az bilgi vermektedir fakat I. Bâyezid'in saltanatı hakkında

Yazarı Macaristanlı Georg, Transilvanya'nın yerlisiydi ve 1438 yılında henüz bir okul çocuğu iken Şebeş'e yapılan bir Türk akınında esir edilmişti. 1458 yılına kadar esarette kalmıştı. Alışılmış olduğu üzere Hristiyanlar'ı Haçlı Seferi için tahrik etmek gayesiyle yazmamıştı, aksine daha ziyade şayet Türkler'e tâbi olurlarsa onları ve kendisini hazırlamak için yazmıştı. Bu takdirde kitap esarette hayatta kalmak için bir rehber olarak düşünülmüştü ve özellikle gelecekteki esirleri inançlarından peygamberin dinine kazandırabilecek olan gizli tehlikelere karşı uyarmaya adanmıştı. Kendisinin tehlikeli bir şekilde dinden dönmenin eşiğine geldiğini itiraf eden Georg, esir edilmiş olan Hristiyanlar'ın çektikleri zorlukları ve uğradıkları aşağılanmaları, Balkan kavimlerinin müşkül vaziyetini ve çektikleri eziyetleri ve birçok kişinin İsa'yı inkâr etmesine yol açan baskıları ve teşvikleri teferruatlı bir şekilde ele alıyordu. Yazarın İslâmiyet hakkında hem şümûllü, hem de doğru bilgisi vardı. Türkler'i övmekten çekinmiyordu. Onların yüksek

---

malzeme ihtiva etmektedir ki, bu önemlidir; ayrıca Reisebuch ilk defa dönemimizde basılmıştı. Pek objektif ve itinalı bir hikâye olmamakla beraber Nürnbergli Jörg'ün *Anzeygung kurtzlichen und volfurung den ursprung dess Thurckyschen unnd hundtyschen volcks...* 'u *(Türkler'in ve köle halkının kısa kökeninin belirlenmesi ve tamamlanması...)* biraz daha çok bilgi vermektedir. 1456 yılında topçubaşı olarak Bosna Kralı Stefan'ın hizmetine giren Jörg Türkler'in eline düşmüş ve 1480 yılında Mısır tarikiyle kaçana kadar sultana aynı sıfatla hizmet etmişti. Kitap önce 1482-83 yılında Memmingen'de basılmıştı ve sadece sekiz adet quarto'dan (Quarto: tabakaların dört yaprağa, yâni sekiz sahifeye taksiminden hasıl olan kitap (çev.) müteşekkildi. Birçok malzemenin ilavesiyle yeni bir edisyon 1496 yılında Memmingen'de ve yine 1500 yılında Nürnberg'de basılmıştı. Batı'da kendi devirlerinde az tanınan ve kategorideki diğer kitaplar için *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philisopisch-Historische (Bavyera Bilim Akademisi Tutanakları. Felsefe ve Tarih Bölümü) Klasse*, Heft 8, 1956, 5-28'de Franz Babinger'in makalesi Die Aufzeichnungen des Genuesen Jacopo de Promontorio de Campis über den Osmanenstaat um 1475'e bakınız.

ahlak standartlarını, kadınlarının iffetini ki, onları Hristiyan kadınların davranışı ile karşılaştırıyordu ve aile müesseselerinin güçlü oluşunu methedip duruyordu. Ordudaki katı disiplinden ve Türkler'in İstanbul'un muhasarası esnasında ordugâhdaki hâl ve tavırlarından etkilenmişti. II. Murad'ın saltanatı esnasında ve halefinin ilk günlerinde Türkler, mevki sahipleri bile, hayat tarzlarının sadeliği ile temâyüz ediyorlardı. Fakat Georg, daha fazla köle için daha çok ihtiyaç yarattığını gördüğü lüks için giderek artan zevki tenkit ediyordu. Fakat II. Mehmed'in kişiliğini anlatışı genelde müsbetti. Sultanın Hristiyanlık'a karşı hoşgörülü, hatta hayırhah olduğuna dair Batılılar'ın düşüncesine Büyük Türk'ün Pera'da Aşai Rabbani ayininin kutlanmasını izlediği bir Dominiken kilisesine ziyaretini anlatarak katkıda bulunmuştu. Türkler'in hayatı, dini ve Osmanlı hâkimiyeti altındaki Hristiyanlar'ın problemleri hakkındaki malzeme bir yana, Georg'un eseri Türkler'in menşei, yeniçeriler ve devşirmeliğin gelişmesi hakkında verdiği bilgiler bakımından olağanüstü öneme haizdir[19].

Güvenilirliği, objektifliği ve anlaşılırlığı bakımından karar verildiğinde Teodoro Spandugino'nun kitabı *La Genealogie du Grant Turc à present regnant (Şimdi saltanat süren Büyük Türk'ün şeceresi)* dönemimizin bu kategorideki kitapları arasında

---

[19] Macaristanlı Georg, Tractatus. Tractatus'un burada kullanılan edisyonu Ricoldus'un 1511 yılında Paris'te basılan *Contra sectam Mahumeticam (Muhammed'in Mezhebine Karşı)*'ı ile birlikte yayınlanandır. Georg'un yazmak hususunda motifleri için fols. 29r-29v; esir alınışının tasviri için fols. 29v-30v; Osmanlı hanedanının menşei ve yükselişi hakkında bölüm I ve II, fols. 30v-32r; yeniçeriler hakkında bölüm VII, fols. 35v-36v; XI, fols. 40r-41r; XII, fols. 58r; Türk kadınları hakkında bölüm XII, 41r-42r; Hristiyan tebaya yapılan muamele hakkında bölüm VI ve VII, 34v-36v; ve İslâmiyet ile özellikle "Türkler'in kanununa" ihtida eden Hristiyanlar meselesi hakkında bölüm XIII-XVII, 42v-51r ve XX, XXI, 54r-57r'ye bakınız.

Tractatus'dan hemen sonra gelir[20]. 1519 yılına kadar basılmamasına ve XVI. yüzyılda yaygın bir biçimde kullanılmasına mukabil 1503 yılında yazılmıştı. İtalyanca el yazması nüshaları yazar tarafından Papa X. Leo'ya ve Fransa hükümdarları XII. Louis ve II. Henry'e sunulmuştu. 1519 yılında Paris'de basılan ve kitabın ilk versiyonunu temel olarak alan Fransızca tercümesi, ilk defa yayınlanandı ve burada tahlil ettiğimiz metindir. 1550 yılında Lucca'da ve 1551 yılında Floransa'da basılan İtalyanca edisyonlar yazar tarafından ilk Fransızca edisyonun devamı olmayan II. Bâyezid'in saltanatını (1512'de tahttan çekilmişti) müteakip malzemenin ilavesiyle genişletilmişlerdi. Spandugino 1465 yılında babasıyla birlikte Gelibolu'yu ziyaret etmişti. Türk-Venedik savaşının (1499-1503) hitamında 1503 yılında Türk payitahtında tüccarlık yapan kardeşi Alexander'a muhasemat esnasında el konan mallarını geri almakta yardım etmek için İstanbul'a gitmişti. Kardeşini ölmüş olarak bulan ve servetini geri almaya muvaffak olamayan Spandugino, Türkler hakkında bir kitap yazmakla iştigal etmişti. Kendi müşahedelerine ilaveten Rum-İtalyan asıllı olan yazarla muhtemelen akraba olan Osmanlı yönetiminde yüksek mevki sahibi olan iki kişinin bilgilerinden yararlanmıştı. Ayrıca araştırmalarını yaparken belli ki başvurduğu Türk tarihçilerinin tanıklığına müteaddit defalar atıfta bulunmuştu[21].

Spandugino'nun kitabı yazmak için ifade ettiği gayeleri hem meşru, hem konvansiyoneldir: "Benim acımın sızısını hafifletmek ve kaderin kötülüklerini ve birden bastıran sıkıntılarımı silmek

---

[20] Burada kullanılan edisyon *Petit traicté de l'origine des Turcqz* başlığıyla C. Schefer tarafından yapılmıştı, Paris 1896. II. Henry'e sunulan el yazmasına dayanan İtalyanca metin için C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, Paris 1890, IX, s. 139-261'e bakınız.

[21] *Petit traicté*, s. 2, 12, 32. Çeşitli edisyonlar ve Spandugino'nun biyografisi için Sathas, *Documents*, IX, III-XXXI ile karşılaştırınız.

için..." diye yazmıştı. "Osmanlı hanedanının adetlerini ve tavırlarını, hangi vasıta ve şahıslarla bu kadar yüceldiğini araştırmak ve tanıtmak istedim". Aynı zamanda Rumlar'ın sefil ve meyus durumlarını göstermek ve Batı'da onların davası için destek bulmakla ilgileniyordu. Kitabının yapısı hakkında anlaşılır bir telâkkisi vardı. Osmanlı hanedanının tarihçesinin kısa bir özetini müteakip sultanın sarayının düzenini, görevlilerini ve bakanlarını ve onların davranış ve âdetlerini ele alacağını izah ediyordu. Ve gayretlerini haklı göstermek babında okuyucularını bütün bu meselelerde Türkler'in diğer millet ve prenslikten farklı oldukları hususunda ikaz ediyordu. Ekseri Türk müesseselerine karşı takındığı lehte tavrın ışığı altında Spandugino'nun özellikle Türkler ile Hristiyanlar arasındaki tezatı vurgulaması mânidardır[22]. 1550 yılındaki İtalyanca versiyona eklenen bir açıklayıcı nota göre karar vermek gerekirse Spandugino'nun Türkler'in tasvirinden dolayı tenkit edildiği veya en azından tenkit edilmeyi beklediği görülüyor. Her hâlükârda kitabı yazmasına yol açan şartları ve motifleri ele almaya kendisini mecbur hissetmişti. Kendisini tarihçi olarak görmediğini kesin bir şekilde beyan etmişti! Sadece hatırlayabildiği ve bilinmeye değer bulduğu malzemeyi kitabına aldığını iddia etmişti[23].

Türkler'le Hristiyanlar'ın yaptıkları arasındaki farklar kitabın bütününde genellikle Hristiyanlar'ın aleyhine olarak tekrarlanmıştı[24]. Fakat bir yargıda bulunmadığı hâllerde bile Spandugino'nun Osmanlı müesseselerini objektif ve tafsilâtlı bir şekilde tasviri yazarın tasvibini dile getiriyordu. Bu alandaki diğer yazarlar gibi Türkler'in şahsi faziletlerini – yabancılara karşı misafirperverlikleri, karşılıklı saygıları, dinî kanunlara harfiyen riayet etmeleri, vs. – açıkça övü-

---

[22] *Petit traicté*, s. 2-4.

[23] Schefer tarafından *a.g.e.*, s. LXII-LXIII'deki takdiminde zikredilmiştir.

[24] *A.g.e.*, s. 54, 55, 161, 162, 191-193.

yordu[25]. II. Mehmed'i "meşakkete dayanıklı, gürbüz, savaşçı, liberal, cesur ve âlicenap" olarak tasvir ediyordu. Fatih'in alışılmamış derecede acımasızlığını iddia eden hikâyeleri kaydediyordu ama onları "demişler" veya "yazmışlar" diye ifadelerle takdim etmeye özen gösteriyordu[26]. II. Bâyezid savaşçı olarak daha az acımasız değildi. Modon'u alışı hakkında yorum yaparken şöyle yazmıştı: "Sonunda, o gücünü topladı ve büyük bir zalimlikle kullandı ve şerefli halka karşı öldürdü". Fakat 1503 yılında Venedik ile barış yaptıktan sonra Spandugino, sultanın sadece övülecek işlerle meşgul olduğunu ve hanedanın başlangıcından beri adaletle hükümdarlık etmeye daha bağlı başka bir sultanın olmadığının genel kanaat olduğunu iddia ediyordu[27].

Spandugino din meselesini kitabın "onların yaşam tarzları, gelenekleri ve adetleri ve hükümetleri"ni irdelediği bölümünde ele alıyordu. Hristiyanlar'la Yahudiler'in dinleri hakkında Türkler'le görüşmelerinin kanunla yasaklanmış olduğunu kaydetmişti. Diğer taraftan Türkler Hristiyanlar'ı kendi dinlerine döndürmek için büyük uğraş veriyorlardı. Bu gayeyle başvurdukları çareler ve sahte suçlamalar gibi uygulanan baskıları irdelemesi çok aşina gözükmektedir[28]. Sultanın Hristiyan tebasına konan vergileri tasvir ederken Spandugino, çocukların devşirilmesi ile vergi tahsildarı arasında kalan o bahtsız yaratıklar için büyük bir sempati izhar etmekteydi. Sultanın adamlarının yeniçeri olarak yetiştirilmek üzere sadece bekâr gençleri aldıklarından dolayı Hristiyanlar'ın çocuklarını genç yaşta evlendirmek âdetinde olduklarını izah ediyordu. Fakat sonuç, vergi yükünü arttıran büyük aileler yetiştirmeleri oluyordu. Fakat "zavallı sıradan bir Hristiyan onun oğlunu ve onunla birlikte ruhunu selamlamayı mutluluğunun bağlı

[25] *A.g.e.*, s. 151, 159, 161, 162, 182, 191-193, 207.

[26] *A.g.e.*, s. 40-43.

[27] *A.g.e.*, s. 46-53.

[28] *A.g.e.*, s. 198, 199; 208, 209, 244 vd. ile karşılaştırınız.

olduğu herşeyden daha fazla sevecektir" diye müşahededе bulunuyordu. Spandugino yüklerinin ağırlığı gözönüne alındığında fakir Hristiyanlar'ın hayatta kalabilmelerinden dolayı şaşkınlığını ifade ediyordu[29].

Fakat Hristiyan kardeşlerinin müşküllerinden dolayı duyduğu sempati bir bütün olarak Türk rejiminin tasvirinin çarpıtılması sonucunu vermiyordu. Spandugino, Osmanlı hanedanının basit menşei hakkındaki hikâyelere inanıyordu ve Türkler'in savaşırkenki acımasızlıklarını kabul ediyordu. Fakat *La Genealogie du Grant Turc (Büyük Türk'ün şeceresi)* bir barbar sürüsünün anlatılışı değil, çok iyi teşkilâtlanmış ve iyi idare edilen bir devletin tasviridir. Kitabın kuvvetli yanı Osmanlı hükümetinin, çeşitli fonksiyonlarının, görevlilerinin ve askeri müesseselerinin teferruatlı ve bilgili tasvirinde yatmaktadır. Şüphesiz kitap özelliğini büyük ölçüde yazarın objektif tavrı yüzyılın başlarında Pero Tafur ve Lia Broquière gibi birkaç müşahit tarafından paylaşılmış olan tenkitçi suhuletine borçludur. Fakat kitabın kaleme alınışı ve yayınlanması, II. Mehmed'in ölümünden sonraki nesilde Latinler ile Türkler arasındaki gerilimin azalmasıyla daha mümkün olmuştur ve geçici de olsa bu yeni ahvalin bir yansımasıdır[30].

Bazı modern âlimler Türk idaresine karşı duyulan hayranlığın sadece birkaç bilgili ve objektif müşahitle mahdut olmadığını, bilakis özellikle Güneydoğu Avrupa'da Büyük Türk'ün rejiminin yararlarından faydalanmayı arzu eden sıradan birçok insan tarafından paylaşıldığını göstermeye çalışmışlardır. Bu minval üzerine devşirme sistemi, sekiz ile 15 yaşları arasındaki Hristiyan gençlerin içinden vergi olarak çocukların alınması, bu kul edilenlere o kadar parlak bir gelecek sunuyordu ki, direnişle karşılaşmıyordu diye savunulmuştu. Müslüman fatihlerle Hristiyan tebaları

[29] *A.g.e.*, s. 142-145.

[30] *A.g.e.*, s. 5-11.

arasındaki münasebetler hakkında şu tozpembe varsayım sunulmuştu: "Karma köylerin çeşme başında toplanan kadınlarının zamanla elbise ve nakış örnekleri, tılsımlar veya kem göz ve bebek sağlığı metodları hakkında fikir teatisinde bulunmadıklarına inanmak zordur"[31]. Böyle genellemeleri onaylamak veya reddetmek zordur. Mesela Ortodoks ve Latin yetkililerin Bogomil sapkınlığından dönme edinmek için yarıştıkları Bosna'da Türk fethinden sonra birçok kişi kolayca İslâmiyet'e kazanılmıştı. Benzer şekilde Sırbistan için "Sırplar genellikle Katolik hâkimiyetinden korkuyorlardı. Böylece Osmanlılar Sırplar tarafından ciddi bir direniş olmaksızın idarelerini tesise muvaffak oldular" diye bildiriliyordu[32]. Buna rağmen Matyas Corvinus 1483 yılında papaya gönderdiği bir mektupta 200 binden fazla Sırp'ın Türk hâkimiyetinden kaçtıklarını ve sadece dört yıllık bir süre içinde krallığının güneyine yerleştiklerini iddia ediyordu[33]. Yapacak daha çok iş var ama Balkanlar için sonuçların bir yerden diğerine büyük farklılıklar arzettikleri aşikârdır.

Bizim, Türk taraftarı hissiyatın Kutsal Roma İmparatorluğu'nda yaşayanlar arasında da mevcut olduğu iddiasını daha ciddi bir

---

31 Mesela D. Vaughan, *Europe and the Turk*, s. 25-29.

32 Bakınız John V. A. Fine, *Jr., Sima ´Cirkovi´c, Istorija srednjovekovne bosanske drzave*, Belgrad 1964'ün, *Speculum*, XLI, 1966, s. 527, 528'de yeniden gözden geçirilişi; Halil İnalcık, "Mehmed the Conqueror (1432-1481), and His time", *Speculum*, XXXV, 1960, s. 419. L. Von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Münih 1914, s. 107 ile karşılaştırınız.

33 *NCMH*, I, 37. Ayrıca bakınız A. Apponyi, *Lectures on the Peace Program and the Constitutional Growth of Hungary*, Budapeşte 1911, s. 51. A. Buzmov, "Les Problèmes de la conquête de la péninsule des Balkans par les Turcs", *Etudes historiques à l'occasion des XIe congrès international des sciences historiques*, Sofya 1960, s. 135-142; E. Albrecht, *Das Türkenbild in der ragusanisch-dalmatinischen Literatur des XVI Jahrhunderts*, Slavistische Beitraege, 15, Münih 1965 ile karşılaştırınız.

şekilde sorgulayabileceğimizi düşünüyorum. Bu görüşe destek olarak zikredilen başlıca metin Hans Rosenblüt'ün 1546 yılında yazmış olduğu karnaval oyunu *Des Türken Vasnachtspil*'dir (Türk'ün Karnaval Oyunu). Yazar, "Türk hükümdarını" yanında danışmanları olduğu hâlde Nürnberg Şehri'ne seyahat edip orada şehir halkını Türk idaresinin avantajları hususunda ikna etmeye çalışıyor olarak göstermektedir. Osmanlı sözcüsünün açış tezlerinde ve sultanın kendisinin de dahil olduğu diğer Türkler'in çeşitli beyanlarında Türkiye'deki hayatın toz pembe bir tablosu çizilmektedir. Sultanın güçlü hükümetinin sağladığı barış ve düzen, adaleti ve hafif vergileri, Hristiyanlar'a karşı gösterdiği hoşgörüyü hep imparatorluktaki sosyal ve siyasi kötülüklere ve kilise ile onun hiyerarşisinin yozlaşmasına tezat olarak vurguluyordu. Gerçekten Türk rejimi çok daha üstün olarak gösteriliyordu. Fakat Rosenblüt'ün gayesi Türkler'i övmek değildi ve onlar hakkında söylenenlerin tamamen propaganda için olduğu iyice belli ediliyordu[34].

Türk idaresinin her yerde ve her zaman sert ve tahammül edilmez olmadığını kabul etmek gerekir. Amaçlarına uyduğu zaman sultanlar merhamet ve hoşgörüye kâdirdiler. Ayrıca büyük sayıda Hristiyan maceraperest ve dönmenin gönüllü olarak kabiliyetlerini Türkler'e sunduklarını inkâr edemeyiz. Fakat Güney Almanya ve Macaristan'ın büyük köylü yığınları her toplumda ve her çağda mevcut olan, en kârlı pazarlarda şanslarını arayan ve mallarını satan bu fırsatçılarla kıyaslanamazlar. Rosenblüt'ün Fashnachtspiel'inde Türkler'e Nürnberg'de gösterilen hayalî sıcak kabulün aksine Filistin, Suriye, Türkiye ve Balkanlar'da seyahat ettikten sonra 1433 yılında Viyana'yı ziyaret eden Burgonyalı seyyah Bertrandon de la Broquière'nin kaydettiği gerçekten yaşanmış bir olay vardır. Viyana'ya geldiği zaman Türk gibi giyinmişti

---

[34] Fashnachtspiele aus dem fünfzehnten Jahrhundert, *Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart*, 1853, s. 288-304'te. Vaughan, *a.g.e.*, s.28 ile karşılaştırınız.

ve bâriz bir şekilde Türkler'e has olan silahlar taşıyordu. Onun kâfir olduğunu düşünen Viyanalı hancıların, onları Hristiyan olduğuna ikna edinceye kadar ona yatacak yer vermeyi reddettiklerini bildiriyordu. Rosenblüt'ün *Türkenspiel*'i *(Türk oyunu)* yazdığı aynı yıl içinde binlerce köylü ve sıradan insan salibin sancağı altına koşmuşlar ve Belgrad'ı kurtarmak için yürüyüşe geçmişlerdi. Sadece üç yıl sonra *Von den Türken (Türkler hakkında)* adlı baladda Rosenblüt, Almanlar'ı tenkidini sürdürmesine rağmen Türk tehlikesini aşina terimlerle belirtiyor ve Haçlı Seferi'ne gerek olduğunu vurguluyordu[35].

Des Türken Vasnachtspil'de *(Türk'ün Karnaval Oyunu)* yazarın derdi Almanya meselesidir. Hâkim sınıfın yaptığı suiistimaller ve haksızlıklar Türkler'in suçlayan konuşmaları ve imparatorluk ile kilisenin resmî sözcüsünün sunduğu saçmasapan savunma ile harikulâde bir şekilde alaya alınmışlardı. Hristiyan davranışının ve müesseselerinin onların aleyhlerine olacak şekilde "kâfirlerinki" ile karşılaştırarak tenkidi Rosenblüt'ün veya onun neslinin buluşu değildi. Bu teknik Doğu Akdeniz'e giden ve karşılaştıkları her Müslüman'ın Hristiyanlar'ın kanına susamış yabani vahşiler olmadıklarını, bilakis bazen Hristiyanlar'ın birbirine gösterdiklerinden daha fazla nezaket ve hayırseverlik gösterdiklerini görüp şaşıran seyyahlar tarafından uzun zamandan beri uygulanıyordu[36]. Böyle tecrübeler bahis mevzu seyyahların bakımından daha hoşgörülü bir tavır ile sonuçlanmış olabilir.

---

[35] La Broquière, *a.g.e.*, s. 248; ve yukarıda Belgrad'ın Hristiyanlar tarafından müdafaası hakkında. R. Liliencron, *Die historischen Volkslieder der Deutschen vom dreizehnten bis zum sechzehnten Jahrhundert,* Leipzig 1869, I, s. 503-511; aynı kitapta "Türkenschrei" (1453),s. 460-465'e bakınız.

[36] Bu hususta Francis Rogers, *The Quest for Eastern Christians. Travels and Rumor in the Age of Discovery,* Minneapolis 1962, s. 15, 16, 29'a bakınız.

Ve böylesine müşahedelerin toplam tesiri uzun vadede Latin Hristiyanlar'ın İslâmiyet hakkında genel olarak paylaştıkları görüşün değişmesine katkıda bulunmuş olabilir. Fakat mukayeseler ekseriyetle Türkler'e veya Sarazenler'e medh ü sena etmek için değil, yoldan çıkmış Hristiyanlar'ı ıslah etmek için yapılıyordu. Hristiyanlar'ın ahlâken üstün oldukları ve olmaları gerektiği var sayılıyordu. Böylece bir prens âdil olmadığı veya özellikle zalim olduğu zaman bir Türk'le kıyaslanıyor veya hatta Türk deniyordu. Yüzlerce örnekten birini zikredersek Landucci (1501 yılında) Cesare Borgia'nın askerleri hakkında "Türkler gibi davranıyorlardı, bütün köyleri ateşe ve yangına veriyorlardı ve kızlarla kadınları kaçırıyorlardı" vs. diye yazmıştı[37]. Birisi düşmanını biraz daha şiddetle suçlamak istediği zaman onun Türkler'den daha kötü olduğu beyan ediliyordu; böylece bir Venedik depeşesinde (1509 yılında) şunu okuyoruz: "İmparator yanında Fransık, Papalık ve Ferrara askerleri olduğu hâlde hâlâ Padua topraklarında bulunuyor ve Hristiyanlar'a karşı daha büyüğü kâfirler tarafından yapılamayacak zulümlerde bulunuyor"[38]. Hakça davranmak için Alman elçisinin VII. Henry'nin sarayında "onların [diğer Latin devletlerinin] hepsinin Türkler'den daha kötü olan bu alçak Venedikliler'e karşı birleşmesi gerekir" diye beyan ettiği hitabını nakledeceğiz[39]. Böylesine medih kılıklı tenkitlerin Türkler'in imajını pek düzeltemeyeceğine emin olabiliriz.

Papalık'ın kutsal savaş planlarının siyasi ve popüler tenkidinin büyük kısmını bu rabıta içinde anlamamız gerektiğine inanıyorum. Haçlı Seferi'nin tenkit edilmesi neredeyse Haçlı Seferi'nin kendisi kadar çekiciydi[40]. Muhalefetin bir kısmı şüphesiz öldür-

---

37 Landucci, *a.g.e.*, s. 182, 183.

38 *CSPVen*, II, s. 348, 349.

39 *A.g.e.*, II, s. 5.

40 Bakınız mesela P. A. Throop, *Criticism of the Crusade: A Study of Public Opinion and Crusade Propaganda*, Amsterdam 1940.

menin İncil'e ters düştüğüne ve savaşın, ruhları İsa için kazanmakta uygun vasıta olmadığına dair samimî inanışa dayanıyordu[41]. Ayrıca bidayet hâlindeki bir arada var oluş prensibi tasavvurları ve haklı savaş düşüncesi papaların, ahkâmı diniye âlimlerinin ve ilâhiyatçıların çeşitli beyanlarında bile bulunabilmektedir. XIII. yüzyılda VII. Innocent Hristiyanlar'a zarar vermedikleri zaman ister dinden döndürmek gayesiyle veya topraklarını fethetmek için Müslümanlar'la savaşmanın yasak olduğunu resmen tekit etmişti. Aquinas buna muvafakat ediyordu ama şayet onlar Hristiyan dininin uygulanışına müdahale ederlerse onlara saldırmanın haklı olduğu şartının altını çiziyordu. Benzer şekilde Augustinus Triumphis kâfir hükümdarlar güçlerini papadan almadıkları için bu yüzden onlara sebepsiz yere saldırılamayacağı görüşündeydi[42]. Fakat Haçlı Seferi şartları böylece itinalı bir şekilde belirlenirken kutsal savaş prensibine dokunulmamıştı. Bu beyanlarla temsil edilen otoriter pozisyon ayrıca din adamı olmayanların yararına Honoré Bonet'nin *The Tree of Battles*'nın dördüncü kısmının meşhur ikinci bölümü "Hangi Kanuna Göre veya Hangi Sebepten Sarazenler'e Karşı Savaş Yapılabilinir?"de enine boyuna izah edilmişti[43]. 1387 yılında yazılan kitap XV. yüzyılda yaygın biçimde okunmuş ve kısmen veya bütünüyle istinsah edilmişti. Böylece 1456 yılında yapılan ve başlığı *The Buke of the Law of Armys or Buke of Bataillis* başlıklı İskoçca bir versiyonda Gilbert

[41] Bakınız yukarıda s. 219 vd.

[42] W. S. Holdworth, *A. History of the English Law*, Londra 1924, V, 31. Augustinus Triumphis hakkında J. N. Figgis, *Political Thought from Gerson to Grotius, 1414-1625*, Harper Torchbook edisyonu, New York 1960, s. 8, 21; ve M. Wilks, *The Problem of Sovereignty in the Later Middle Ages*, Cambridge 1963, s. 413 vd. ile karşılaştırınız. Joan D. Tooke, *The Just War in Aquinas and Grotius*, Londra 1965.

[43] Honoré Bonet, *The Tree of Battles*, G. W. Coopland tercümesi, Cambridge, Mass. 1949, s. 126-128.

of the Haye kâfirlere karşı ayırımsız olarak veya onları dinlerinden döndürmek gayesiyle yapılan savaşların yasaklanmış olduklarını beyan ediyor. Fakat İsa'nın kendi kanıyla fethettiği Kutsal Topraklar'ı geri almak için yapılan savaşlara "hâkimiyetleri altındaki Hristiyanlar'ı rahatsız eden..." kâfirlere karşı olan savaşlar gibi müsaade olunur[44].

Siyasi polemikçiler ve onlar gibi popüler tenkitçiler hilekâr ahkâmı diniye âlimlerinin ve ne idüğü belirsiz ilâhiyatçıların dinin ruhundan ziyade, kaidelerine aşırı riayeti olarak telâkki ettikleri böyle fikir yürütmeleri hesaba almıyorlardı. Bu birincilere göre Haçlı Seferi büyük ölçüde papanın ve din adamlarının para ve imtiyaz kopardıkları bir desise idi. Böyle düşmanlıklar, aslında tamamen temelsiz olmamakla beraber Rönesans toplumunda iş başında olan karmaşık güçlerin ve kökleri derinlerde olan hissiyatın sonucu olan süratle yükselen din adamı karşıtı cereyanda sadece bir akımdı[45]. Önemli nokta Haçlı Seferi'ni tenkit etmenin mutlaka Türkler hakkında olumlu görüş mânâsına gelmediği gibi, din adamı karşıtlığının Hristiyanlık'ın inkârı demek olmadığıdır. Her durumda menfi temâyüller nihayetinde yerleşmiş tavır ve inançların yıkılmasına katkıda bulunurken, biz acele sonuçlara koşup Rönesans zihinlerine modern kavramlar sokmamalıyız. XVI. yüzyılda Protestanlar'ın içindeki şiddetli Papalık karşıtları hâlâ Türkler'i inancın düşmanı olarak itham ediyorlardı ve Hristiyan âleminin korunması için dua ediyorlardı! [46]

Türkler'in XVI. yüzyılda gelen başkaldırmaya katkılarını değerlendirirken tedbirli olmak zorunda olmamıza rağmen 1453-

---

[44] Gilbert of the Haye, *The Buke of the Law of Armys*, J. H. Stevenson edisyonu, Londra 1901, s. 102-106.

[45] D. Hay, *The Italian Renaissance in its Historical Background*, s. 50-53.

[46] Le Van Baumer, "England, the Turk and the Common Corps of Christendom", s. 31-33.

1517 yıllarındaki kritik dönem esnasında kilisenin ve Papalık programının kaderi için önemini inkâr edemeyiz. Curia Romana'nın Osmanlı tehlikesine karşı tepkileri Batı'da Türkler'in toplumdaki imajına büyük ölçüde mübalağa katarken Türkler'in ilerleyişi ve Papalık'ın mukabeleleri papanın imajına daha az tesir etmemişti. İstanbul'un düşüşüyle başlayan ve Rodos'un muhasarası ve Otranto'nun zaptı ile doruğa ulaşan krizler dizisi Papalık mazeretçilerine papanın liderliğinde müşterek bir Hristiyan hareketine duyulan ihtiyacı gözler önüne sermek için bir benzeri olmayan bir fırsat sağlıyordu. Böylece Türkler'in ilerleyişi konseyler sonrasındaki papaların programını teşkil eden eski formlara yeni bir hayat bahşetmişti. Netice olarak Hristiyan Devleti ve cihanşumül bir Papalık hükümdarlığı emellerine yeni bir hayat verilmişti. Fakat, şayet aslında var olduysa, fırsat kaçıp gitmişti ve muhafazakâr ıslahatçıların en hâlisane gayretleri doğmadan ölmüştü. Ne Türkler'in 1480 yılında İtalya'ya saldırmaları, ne de II. Mehmed'in ölümünü müteakip sonuca tesir edici bir darbe vurmak için müsait olan şartlar Batı'yı birleştirmek için yeterli olmamışlardı.

Quattrocento'nun (1400'lü yıllar) son iki on yılındaki değişmiş olan şartlarda gördüğümüz gibi Papalık bile Türkler'le müzakereye başlamıştı. İdeolojik olarak radikal bir değişiklik yoktu. Haçlı Seferi düşüncesi ve tatbike konulması için görüşmeler eskisi gibi devam etmişti. Türk, hâlâ resmen inancın düşmanıydı. Fakat XV. yüzyılın ortasındaki müsait şartlar geçip gitmişti ve Türk, bir kere daha şedit saldırgan olarak heyula gibi dikildiğinde kilise artık tek değildi ve Hristiyan âlemindeki bölünme yerleşmiş olan bir hususdu[47]. XV. yüzyılda Papalık'ın hiç de tek başlarına sorumlu olmadıkları Papalık Haçlı Seferi'nin gerçekleşmemesi yine de St. Peter piskoposluğunun otoritesi-

[47] Bakınız Kenneth M. Setton, "Lutheranism and the Turkish Peril", *Balkan Studies*, III, 1962, s. 133-168.

nin, tesirliliğinin ve yekpâreliğinin daha da azalması sonucunu vermişti[48]. Türkler'in hâlâ ciddi endişe verici bir mesele olarak kaldığı kişiler için birçok sahada barış, düzen ve güvenlik için en iyi ümidi sunan otoriteye, Rönesans prensine veya kralına daha da çok güvenmek demekti.

Bu istikamette gelecekteki gelişmelerin öncüsü ve din adamı olmayan kesiminin Türkler'e karşı savaşın sorumluluğunu üstlenmeleriyle atbaşı giden yepyeni fikirler dönemimizin tam da can damarında görülmüştü. Özel durum Bohemyalı saplkınların kralı Georg Podiebrad'ınkiydi. Georg, Türkler'e sevgi besliyor değildi, aslında onun diğer ganimetlerin yanısıra Bizans'ın eski payitahtının ve Konstantin'in tacının peşinde olduğu iddia ediliyordu. Fakat bir kere sapkın olarak ilân edildikten ve Roma ile irtibatın kesilmesinden sonra Haçlı Seferi'nde papanın liderliğine taraftar olması beklenemezdi. Bu yüzden Avrupa'da hem iç barışı sağlamayı, hem Türkler'i kovmayı ümit ettiği büyük ve bir benzeri olmayan bir planı teklif etti. Georg'un istediği Avrupa devletlerinin ligasından, sürekli bir genel meclisi, bütün üyelerden alınan vergilerle desteklenen milletlerüstü bir askeri gücü, müşterek bir para birimi ve beynelmilel bir mahkemesi olan Hristiyan prenslerin sürekli bir birliğinden başka bir şey değildi. Podiebrad'ın aynı zamanda Roma'nın ve sultanın düşmanı olarak kendisini içinde bulduğu aykırı durum ve aynı zamanda Hristiyan komşularıyla yüzyüze siyasetinin gerekleri hem imparatorun, hem papanın ananevî haklarını gözardı eden bir Avrupa birleşik devletleri radikal tasavvurunun doğmasına yol açmıştı. Gerçi papadan Türkler'e karşı savaşı finanse etmek için vergi toplanmasında yardım etmesinin ve gerekli deniz kuvvetlerini temin etmek için İtal-

[48] Mesela II. Pius'un *Commentaries*, VII, s. 516'daki mülahazaları ile karşılaştırınız fakat R. Aubenas'ın *NCMH*, I, s. 92, 93'te vardığı sonuçlar gereksiz yere serttir.

yan devletlerine baskı yapmasının istendiği doğrudur; başkaca papa hariç tutulmuştu[49].

Podiebrad'ın ligayı önemli problemlerini halletmenin yanısıra Avrupa meselelerinde hâkim güç olmaya dair ihtirasını gerçekleştirmek için vasıta olarak gördüğü muhakkaktır. Yine de önsözde canlı bir şekilde tasvir edilen ve plan boyunca tekrarlanıp duran Türk tehlikesinden dolayı duyulan endişe sadece bir şekil meselesi değildi. Devam eden Türk ilerleyişi Georg'un Bohemya'daki pozisyonunun yanısıra gelecekle ilgili planları için de bir tehditti. Podiebrad, papaya güvenemeyeceğini biliyordu ve kendisinin II. Pius'un Mantua'daki kongresinin başarısız olmasından kısa bir süre sonra husule gelen Roma'ya yabancılaşması Papalık Haçlı Seferi'nin artık mümkün olmadığını anlamasına yol açmıştı. Podiebrad, Türkler'in icabına bakmak için bir dünyevî prensler ligasını teklif ederek sadece Haçlı Seferi'ni papanın yetki alanından çıkarmakla kalmıyor laik, âdil savaş kavramına bir adım daha yaklaşıyordu. Bohemya kralı ananeler ile alâkasını kestiğini biliyordu ve bu yüzden devlet münasebetlerinin düzenlenmesi ve barışın idamesi için yeni bir prensibe başvuruyordu. Bütün planın nihaî hedefi olan barış ancak adaletin uygulanması ile mümkündü, dolayısıyla bir tüm uluslar için ortak hukuka veya taslakta ifade edildiği gibi de doğanın rahminden yeni yasalar üretmeye ihtiyaç vardı[50].

Türkler'le papa arasında sıkışıp kalan Georg Podiebrad'ın ikilemi bir sonraki yüzyılda Alman Protestanlar'ın başına gelenin önceden yaşanmasıydı. Fakat ıslahat düşüncesine sahip vatansever-

---

[49] H. Markgraf, "Über Georgs von Podiebrad Project eines christlichen Fürstenbundes", *Historische Zeitschrift*, XXI, 1869; s. 245-304; N. Iorga, "Un Auteur des projects de croisades, Antoine Marini", *Études d'histoire du moyen âge dédiées à Gabriel Monod*, Paris 1869, s. 445-457. F. G. Heymann, *George of Bohemia. King of Heretics*, Princeton 1965, s. 293-315.

[50] *A.g.e.*, s. 308.

ler çoktandır Türkler'e karşı papanın zararına imparatorun rolünü vurguladıkları bir savaş istiyorlardı. Barış ve birlik, imparatorluğun yeniden eski hâline gelmesi, dinin ve maneviyatın yenilenmesi ile birlikte Almanya'nın Fransa ve Türkler'e karşı müdafaası seçimle gelen imparator planları ve siyaseti ile ilişkili tekliflerin büyük kısmını teşkil ediyorlardı. Kralın kendisinin olduğu gibi, siyasi muharrirleri de bu programa taraftar kazanmak için her fırsata sarılıyorlardı. Die bösen Blattern'in (çiçek hastalığı) yayılması Almanlar'ın yozlaşmış ve ahlaksızca hayatından ve salibi almayışlarından dolayı Tanrı'nın cezasının bir örneği olarak zikrediliyordu[51]. Augsburglu şair Hans Schneider, Maksimilyan'ın 1492'de Fransızlar'a karşı harekete geçmek planlarını övüyor ve Türkler'e karşı seferin benzer şevkle yürütülmesi için ısrar ediyordu[52]. Almanlar'ın 1493 yılında Salins'de Fransızlar'a karşı kazandığı zafer nihayet Türk tehlikesinin icabına bakmak zamanının geldiğini ilân eden Sebastian Brant tarafından kutlanmıştı. Alsaslılar'ın elbiselerinin üstünde güya haçların belirmesi diğerlerinin yanısıra Brant tarafından Osmanlılar'a karşı savaş tertip etmesi için imparatora çağrı olarak tefsir edilmişti[53]. Genel olarak Brant, muhafazakâr ıslahatçı âlim Jakob Wimpfeling gibi Hristiyan âleminin arındırılması ve Türkler'in yok edilmesi için papa ile imparatorun müştereken gayret etmelerini istiyordu. Brant'ın *De origine et conservatione bonorum regum et laude civitatis Hierosolymae (İyi kralların kökenine ve adetleriyle Kudüs kentinin övgüsüne dair)*'sinin ana teması ve 1498 yılında üç kere basılan *Varia carmina (Çeşitli şiirler)*'sının büyük kısmı böyleydi[54].

---

[51] G.E. Maas, *The Legendary Character of Kaiser Maximilian*, New York 1941, s. 101.

[52] Liliencron, *a.g.e.*, II, s. 305, 306.

[53] *A.g.e.*, II, s. 308, 312.

[54] *De origine et conversatione bonorum regum et laude civitatis Hierosolymae (İyi kralların kökeni ve alışkanlıkları ile Kudüs kentinin övgüsü)*,

Fakat en tanınmış eseri olan *Das Narrenschiff*'in *(Soytarılar Gemisi)* 99. bölümü olan *"Von Abgang des Glauben"*de *(Glauben'in Gidişi)* Almanlar kralların desteklemeye davet ediliyorlardı:

Tanrı adına, siz prensler lütfen görün.
Ne anlatılmamış zararlar geleceğini
Şayet bir kere imparatorluk çökerse,
Siz bile bir an yaşamazsınız.

Hristiyan âleminin çöküşüne, İslâmiyet'in yükselişi ve yayılışına, Osmanlılar'ın fetihlerine yakınarak:

Türkler öyle güçlendiler ki,
Okyanusu bile rahat bırakmıyorlar,
Tuna da onların oldu.
İstedikleri zaman yapıyorlar akınlarını,
Piskoposluklar, kiliseler büyük acı çekiyor,
Şimdi Pulya'ya saldırıyorlar,
Yarın belki Sicilya'ya
Ve arkasından İtalya'ya,
Bundan dolayı kurban olabilir Roma
Ve Lombardiya ve Romans ülkesi
Baş düşmanımız burnumuzun dibinde.

Brant papayı azarlamaktan geri kalmıyor:

Uyurken yok oluyoruz birimiz ve hepimiz,
Kurt ağıla girdi
Ve Kutsal Kilise'nin koyunlarını çalıyor.
Çoban yatmış uyurken.

Basel 1494; Varia Carmina, F. Zarncke edisyonu Narrenschiff, Leipzig 1854, no. 46, s. 185'te; *a.g.e.*, no. 13, s. 197'de "In laudem divi Maximiliani" ile karşılaştırınız.

Bütün Hristiyanlar'ın vicdanını da esirgemiyor:

Bizim günahlarımızı kabahatli buluyorum başkalarınınkini değil,
Kardeşlerimize sabrımız yok şimdi
Ne de sefaletlerine acımamız.
Her devlet büyüyecek ve daha büyük olacak;
....
Her adamı duvara dönmüş olarak görüyoruz
Yanıp yanmadığını anlamak için,
Gayretle söndürmeyi düşünmeksizin
Yangını kendine ulaşmadan önce.

Ve Türk'ün Hristiyan âlemini ezmeye kararlı olduğu belli:

Çünkü Avrupa'nın kapıları ardına kadar açık,
Düşman her yandan kuşatıyor,
Uykuya veya dinlenmeye razı değil
Hristiyan kanının peşinde sadece.

Bu yüzden prenslere çağrıda bulunuyor:

Müsaade etmeyin böyle utanç verici şeylere!
Şayet desteklerseniz devlet gemisini
Batmaz o zaman taşır yükünü.
Kralınız tümüyle şefkatli
Kuşanacak sizin için şövalyelik zırhlarını
Asi memleketleri bastıracak,
Fakat yardım etmeniz gerek, o size de ihtiyaç duyuyor.
Asil Maksimilyan,
Hak ediyor iyice Roma tacını.
Muhakkak eline geçecek
Kutsal Topraklar, vadedilmiş ülke,
Hemen işe girişebilir
Şayet size güvenebilirse ve güvenirse[55].

[55] *A.g.e.*, s. 93-96; fakat burada E. H. Zeydel tercümesi *The Ship of Fools*, New York 1944, s. 315-322'de zikredilmiştir.

Ulrich von Hutten'in Almanya prenslerine hitaben olan mevzudan mevzuya atlayan ve faydasız tekrarlar yapan ama yine de ateşli teşviki dönemimizin sonunda reform düşüncesindeki yeni temâyüle işaret etmektedir. Hristiyan âleminin ve gerçek dinin müdafaası için imparatorluğun sorumluluğunu kabul etmesine rağmen Türk savaşını temelde bir Alman meselesi olarak telâkki ediyordu. Bütün Hristiyan hükümdarlara değil de, Almanya'daki efendilere çağrıda bulunuyordu ve Osmanlı tehdidini ele alışı imparatorluk meseleleri bağlamındaydı. Sınıfının imtiyazlarının baş müdafi olan o Almanlar'ın başına gelen bütün felâketlerin kabahatini, Türk tehdidi dahil olmak üzere, prenslerde buluyordu. Bölünmüş, kendi menfaatlerinin peşinde, sadakatsiz ve itaatsiz olarak gece gündüz içki kadehlerinin içinde yuvarlanıyorlar, geçmişteki başarılarıyla övünüp Asyalı askerlerin zayıf olduğunu ilân ediyorlardı. Fakat Almanlar eğlenirken Türkler meydan muharebelerini kazanıyorlardı; prensler av zevklerinin peşinde koşarken Türk hükümdarları Asya'yı, Afrika'yı ve Avrupa'nın büyük bir kısmını tuzaklarına düşürmüşlerdi. Daha ziyade ananevî Haçlı Seferi tahriki tarzında olarak Hutten özellikle "Büyük" dediği II. Mehmed'in ve Selim'in Suriye ve Mısır'daki yeni zaferlerinin üstünde durup Türkler'in menşeinin ve yükselişinin sansasyonel bir tablosunu çiziyordu. Almanya'nın muaf olduğunu düşünmek divaneliktir diye ikaz ediyordu ve Türkler'in gücünü ve askerlerini tasvir ederken en üstün sıfatları esirgemiyordu. Ayrıca vahşi mizaçlarından dolayı fetih arzularının doymak bilmediğini izah ediyordu. Hüküm sürmek için değil, mahvetmek için fethediyorlardı. Kana susamış ve en pis barbar ayak takımından türemiş olan onların insanlığın, dinin ve Tanrının düşmanları olduklarını beyan ediyordu. Hutten onların bütün Alman ırkını yok etmeyi planladıklarını iddia ediyordu; Güneydoğu Almanya vilayetleri çoktan tahrip edilip nüfusu azaltılmıştı. Vakit kalmadı diye ısrar ediyordu. Prensler akıllarını başlarına devşirmezlerse

Almanya kalmayacaktı. Türkler yenilmez değiller diye ısrar ediyordu fakat hemen bir ordu tertiplemek gerekiyordu. Prenslerin şerefine, cesaretine ve vatanpeverliğine sesleniyordu ve süratle istişarede bulunup hemen harekete geçmeleri için yalvarıyordu. Türkler'e karşı savaş ve Almanya'nın reformu için en çok gereken, prenslerin birbirleriyle işbirliği yapmaları ve imparatorun emirlerine itaat ederek uymalarıydı[56].

Haçlı Seferi'nin, papanın ve din adamlarının tenkit edilişi bazen İslâmiyet mensuplarına karşı daha hayırhah bir tavırla birlikte oluyordu. XIV. yüzyılda John Wyclif sadece Luther'den önce davranmamış, bundan başka Müslümanlar'ın içinden bazılarının kurtarılabileceği gibi birçok sözde Hristiyan'ın muhakkak mahkûm edileceklerine dair radikal bir önermede bulunmuştu. Fakat esasta Luther gibi o da İslâmiyet'i gerçek dinin bozulmuş bir şekli ve sayısız kötülüğün rasyonalizasyonu olarak görerek, Hristiyanlar'ın ve özellikle kilisenin kusurlarını ölçtüğü bir temel günah standartı olarak kullanıyordu. İslâmiyet'le mücadelelerin aşikâr yolu, Hristiyanlar arasındaki onun var olmasına sebep olan uygulamaları ortadan kaldırmaktan geçiyordu. Ölüm anında İsa'yı tanımalarını şart koşmasına rağmen Wyclif diğer tarikatlardan

---

[56] Ulrich von Hutten, "Ad principes germanos ut bellum in Turcas concorditer suscipiant exhortatoria", *Opera*, E. Böcking edisyonu, Leipzig 1861, V, s. 101-103, 106-114, 121, 123, 124, 130, 131. XVI. yüzyılda Alman tepkisi için bakınız K. M. Setton, "Lutheranism and the Turkish Peril", *a.g.e.*; A. Scholtze, *Die Orientalische Frage in der öffentlichen Meinung des sechszehnten Jahrhunderts*, Frankenberg 1880; R. Ebermann. *Die Türkenfurcht. Ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland waehrend der Reformationszeit*, Halle 1904; S. H. Moore, "The Turkish Menace in the Sixteenth Century", *Modern Language Review*, XL, 1945, s. 30-36; H. J. Kissling, "Die Türkenfrage als europaeisches Problem", *Südostdeutsches Archiv*, VII, 1947, s. 39-57; H. J. Kissling, "Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15. 16. Jahr hundert: Zur Geschichte eines 'Komplexes'", *Südost-Forschungen* XXIII, 1964, s. 1-18.

olan kişilerin hatta Sarazenler'in, Tanrı'nın iradesine muhalefet etmedikleri takdirde kurtarılabilinecek kişiler olduğunu iddia ediyordu. Böylece XIV. yüzyılın sonunda Wyclif Hristiyanlar'ın nerede bulunurlarsa bulunsunlar gerçekten İsa'nın izinden gidenler olduğuna dair ikilik prensibine dayanan nihayette her canın ilâhi affa mazhar olacağı itikadını hakikat diye kabul ediyordu; Müslümanlar ise Hristiyan âlemindeki birçok kimse de dahil olmak üzere İsa'yı izlemezlerdi[57].

Biz burada XV. yüzyılda çeşitli radikaller arasındaki üniversalist[*] temâyülleri izleyemeyiz. Fakat pasifizm Güneydoğu Avrupa'nın savaş yorgunu ve bunalım içindeki aşağı sınıfları arasında ihtilalci öğretileri taraftar bulan belli bazı radikal tarikatların ikrar ettiği "İsa'nın sade Kanunun" temel akidesi olarak telâkki ediliyordu. Osmanlı ilerleyişinin güzergâhında bulunan pasifist tarikatların davranışı yeterince belgelenmemiştir. Fakat muasır tanıklıklar Unitas Fratrum bahis mevzu olduğunda pasifist dünya görüşlerinin Türkler'e en azından teoride şâmil edildiğini teyid ediyorlardı:

"Ve şunu söylüyorlar, eğer Türkler onların peşine düşerse ya da düşmanlar-her kimse-, kendilerini savunmak istemeyip daha çok safça davranarak ölürse bundan, 'Bizzat kendinizi savunmayın' diyen havarilerine, ya da 'düşmanlarınızı sevin' diyen İsa'ya gönderme yaparak şu sonucu çıkarıyorlar, adalet ya da inanç için savaşmak caiz değildir, sadece kötülüklere katlanmak caizdir"[58].

---

57 Bakınız R. W. Southern, *Western Views of Islam*, s. 77-83.

[*] Nihayette her canın ilâhi affa mazhar olacağı itikadına sahip kişi (çev.).

58 P. Brock, *The Political and Social Doctrines of the Unity of Czech Brethren in the Fifteenth and Early Sixteenth Centuries*, Lahey 1957, s. 93, dipnot 44'te zikredilmişti. Ayrıca E. Troeltsch'in *The Social Teachings of the Christian Churches*, Olive Wyon tercümesi, New York 1960, I, s. 336-348'deki müşahedelerine bakınız.

Çeşitli itikatlerdeki radikaller Türkler'e ve bütün Müslümanlar'a Tanrı'nın mağfiret planlarında bir yer tanıyan bir universalizmi benimsemişlerdi. Apokaliptik batıni Johannes Baptista İtalus Türkiye'yi gezerken kendisine hem Müslümanlar'ın, hem Yahudiler'in Hristiyanlık'a kazanılacaklarını ifşa eden bir ilham geldiğini iddia ediyordu. Büyük hareketin 1517 yılında olacağına dair kanaati başkalarıyla paylaşıyordu. XVI. yüzyılda batıni ve anabaptist[*] vaizler sadece Türkler'in din değiştireceği kehânetinde bulunup direniş olmamasını istemiyorlardı, bununla birlikte Osmanlılar'ı (ekseri Hristiyan'ın aksine) kendi fıtratlarına sadık oldukları için övüyorlardı ve Türk olarak Türk'ün de Tanrı'nın bir mahlûku olduğunu iddia ediyorlardı[59].

Genellikle Hristiyanlık'ın içindeki reform saikleri ile alâkalı olmasına rağmen İslâmiyet'e barışçı yaklaşım ekseriyetle Ortodoksluğun hudutlarından pek sapmıyordu. Müslümanlar'ın din değiştirmesi planları tabi ki Rönesans'ın bir icadı değildi. İyi bilindiği üzere XII. yüzyılın ortasında Muhterem Peter yeni felsefenin rasyonel görüşünü yansıtarak şayet yollarının yanlış olduğu gösterilirse Müslümanlar'ın dinlerini değiştirebileceklerine ina-

[*] Çocuk vaftizini reddeden bir Hristiyan mezhebine mensup kimse (çev.).

59 Italus hakkında bakınız G. H. Williams, *The Radical Reformation*, Philadelphia 1962, s. 18, 19, 225. Türkiye'de kalışının ve ilhamının hikâyesi *Elsass, I: Stadt Strasbourg, 1522-1532*, M. Krebs edisyonu ve J. Rott, Gütersloh 1959, *Quellen zur Geschichte der Taeufer* VII) nos. 205, nos 206'a da bulunmaktadır. Aynı tecrübe kâhin vaiz Francesco da Meleto ile özdeşleşmiştir. Williams İtalus ve Meleto'nun aynı kişi olabileceklerini öne sürmektedir. D. Cantimori, *Eretici italiani dei cinquecento*, Floransa 1939, s. 14-16 ve D. Bongi, "Francesco da Meleto, un profeta fiorentino a' tempi del Machiavelli", *Archivio storico italiano*, ser. 5, III, 1889, 62 vd. ile karşılaştırınız. Michael Sattler ve Sebastian Franck'ın *Spiritual and anabaptist Writers*, G. H. Williams edisyonu, Philadelphia 1957, Library of Christian Classics XXV, s. 141, 150, 156'daki görüşleri ile karşılaştırınız.

nıyordu. İngiliz Robert of Ketton'a Kur'anı tercüme ettirmişti ve konu üzerinde uzun boylu yazı yazmıştı. Peter'in programı Hristiyanlar arasında pek az sempati toplamıştı ve İslâmiyet'e bağlı olanlardan ise hiç sempati görmemişti. Fakat o veya bu şekilde din değiştirme siyaseti müteakip yüzyıllarda sık sık canlandırılmıştı. Jacques de Vitry, St. Francis, St. Louis, Roger Bacon, Raymond Lull ve diğerlerinin çabaları ve başarısızlıkları Hristiyan misyonlarını araştıranların dikkatini çok çekmişti[60].

Fakat bu gayretlerin acınası sonuçları İslâmiyet'e barışçı yaklaşımın itibarını düşürmemişti. Türkler'in devam eden ilerleyişi karşısında Batı'nın Haçlı Seferi teşkiline muvaffak olamaması ve dinî savaşın geçerliliği veya meselenin askeri çözümü hakkında büyüyen şüpheler Müslümanlar arasında misyon vaazına karşı olan ilginin yenilenmesine yol açmıştı. Herşeye rağmen Latinler Hristiyan doktrininin daha üstün olduğuna ve tabi ki İsa'nın nihaî zaferine kâni olmaya ve aynı derecede İslâmiyet'in zedelenebilirliğine emin olmaya devam ediyorlardı. Tedaldi'nin Konstanopolis'in düşüşünü hikâye edişine eklenen Haçlı Seferi planının yazarı Batı'nın "biraz teşvikle muhtemelen Hristiyan olabilir olan" Karaman Türk beyinin yardımına güvenebileceğine inanıyordu. İngiliz hacısı ve mistiği Margery Kepme, Sarazenler'in ve Yahudiler'in dinlerinden dönmeleri için dua ediyordu. Arnold von Harff gibi zeki bir gözlemci bile "şayet içlerine vaizler gönderilirse çok safdil oldukları için hepsi Hristiyanlık'a geçirilebilinirler" diye müşahedede bulunuyordu. Latinler'in böylesine safdilliği II. Pius'un II. Mehmed'e gönderdiği mektupta ileri sürdüğü ikna edici (yâni Hristiyanlar için ikna edici) tezlerle besleniyordu. Böyle kitapların tab edilerek süratle çoğaltılması hususu sadece Türkler'in dinini değiştirmek

[60] Mesela M. T. d'Alverny, "Deux traductions latines du Coran au moyen âge, Archives d'histoire doctrinale et litteraire du moyen âge XVI, 1948, 63-131; J. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, Princeton 1964; N. Daniel, *Islam and the West*, konu hakkında geniş bir bibliyografya ile.

ihtimaline karşı muasır bir ilgiyi değil, aynı zamanda Türk tehdidinin kolay bir çözümü olduğuna ikna edilmeye teşne olan bir okuyucu kitlesinin çocukçalığını belgelemektedir[61].

Endişeden kaynaklanan böylesine bir iyimserlik şüphesiz Türk esirlerin ve siyasi mültecilerin bilinen birkaç gerçekten vaftiz oluş vakası ile şüphesiz daha da güçlenmişti. Fransisken Vaiz Bernardino de' Bustis bir vakaya dayanarak kitle hâlinde din değiştirmeleri olacağı ihtimalini tasavvur etmişti.

Meryem Ana'ya Dua'daki Quinquagesima Pazarı[*] için olan üçüncü vaazda verdiği örnek Alberto da Sarteano'nun IV. Eugenius'un elçisi olarak kilise birliği davası için Doğu'ya misyonu ile ilişkilidir. Metnini İsaiah'dan (9:2: "Karanlıkta yürüyen insanlar büyük bir ışık gördüler; koyu karanlıklar içindeki bir ülkede yaşayanların üstüne ışık düştü") alarak da Sarteano'nun nasıl Kahire'den bir Hristiyan dönme getirdiğini gözler önüne sermeye devam etmektedir. Meşhur seyyah Nicole de' Conti olduğuna inanılan adam 40 yıl Müslüman olduktan sonra papanın elçisi tarafından dininden döndürülmüştü. Ayrıca de' Bustis'e göre dininden dönen adam papanın huzurunda da Sarteano'nun vaaz verdiğini işitince "Sarazenler var olduğu için ve Hristiyanlar'ın nankörlüğünden dolayı" ağlamıştı "çünkü şayet o vaaz Kahire veya Şam'ın merkezinde verilseydi ve şayet o kâfirler lisanı anlasalardı 100 bin kişiden 86 bini dinini değiştirirdi[62]".

De' Bustis gibi vaizlerin sergilediği ister gerçek olsun, isterse vaazın tesirliliğini ifade etmek için olsun (ve Erasmus bizi zaten muasır ars predicandi'nin metodları hakkında ikaz etmişti) sınırsız

---

61 Martène, *Thesaurus*, col. 1824; Margery Kempe, *a.g.e.*, s. 362- 372; von Harff, *a.g.e.*, s. 116, 119.

[*] Büyük perhizden evvelki Pazar günü (çev.).

62 *Rosarium Sermonum*, Venedik 1498, pars prima, sermo, III, fols. 15v-167. Sarteano'nun misyonları ve Nicolo de' Conti'nin teşhisi hakkında bakınız Rogers, *Quest for Eastern Christians*, s. 40-49.

iyimserlik haklı olarak üstüne tenkitleri celbetmişti. Megara'nın Tituler[*] Piskoposu ve Basel konseyinin bir destekçisi olan Andreas de Escobar bu yüzden Türkler'in, Sarazenler'in, Yahudiler'in veya putperestlerin kıyamet gününden önce dinlerinden döneceğinden şüphe ettiğini yazmıştı ama Kutsal Topraklar'ı geri almak için bir Haçlı Seferi ile birlikte bu gayrette bulunulması gerektiğinde hemfikirdi[63]. Güya Babil Sultanı John diye birinden Papa II. Pius'a gelen ve aşikâr bir şekilde papanın II. Mehmed'e yazdığı mektupla alay eden bir mektup sadece papanın Büyük Türk'e vaki olan çağrısını değil, bilakis Müslümanlar'a mantık yürüterek din değiştirtmek için olan bütün planları takbih ediyordu[64]. Ne kadar geçerli de olsalar şüphecilerin tenkitleri gözlerimizi hayırhah yaklaşımı destekleyen bazı güçlü ve samimî tekliflerin olduğu gerçeğine karşı kör etmemelidir. Yurt içinde reform ve barış arzusu, Haçlı Seferi'ni itham ve Müslümanlar'a barışçı yollardan din değiştirilmesi için yapılan beliğ bir çağrı İngiliz edebiyatının XIV. yüzyılın sonlarındaki en tanınmış örneklerinden birinde dikkat çekici bir şekilde bir araya getirilmişlerdi. Piers Plowman'in *Vizyonu*'nda yazar 'Batailles shal non be ne no man bere wepne, And what smyth that ony smyteth be smyte therewith to dethe' olduğu zaman ıslah olmuş bir kiliseyi, âdil bir hükümeti ve cihanşümûl bir barışı tasavvur edebiliyordu[65].

Yazarın çizdiği Peygamber Muhammed'in portresi Ortaçağ boyunca alışılmış olan dostâne olmayan sunumlarla uyum için-

[*] Tituler: Fiili mevcudiyeti kalmamış bir piskoposluğun unvanını alıp merkezde kalan piskopos (çev.).

63 Rogers, *Quest for Eastern Christians*, s. 57'de zikredilmişti.

64 *A.g.e.*, s. 83; mektup II. Pius'un olduğu iddia edilen bir cevapla birlikte önce Joannes de Hese tarafından *Itinerarius per diversas mundi partes*, Köln 1490'da yayınlanmıştı.

65 *The Vision of William Concerning Piers Plowman*, W. W. Skeat edisyonu, Londra 1869, Passus III, s. 45.

dedir. Ve o Muhammed'in papa olmak planı boşa çıkınca kasıtlı olarak İncil'in öğretilerini çarpıtan ve Sarazenler'i hile ile kandıran bir kardinal olduğuna dair revaçta olan hikâyeyi tekrarlamaktadır[66]. Amma Wyclif'in aksisedası gibi "hiçbir adam hakikati görmeyecek şekilde" Hristiyanlar'ı yoldan çıkaran sadece Muhammed değil, aynı zamanda "Makometh gibi davranan" kötü din adamlarıydılar. Hele din adamları ıslah olsunlar İsa'nın kanununa karşı olan herkes dinini değiştirirdi. Özellikle Müslümanlar'ın "kendi inançları olduğundan" dolayı insanlar bu kadar uzun süredir Makometh'e inandıkları için acı acı şikâyet etmektedir. Gerçekten şair Hristiyanlık'ın, Yahudilik'in ve İslâmiyet'in paylaştıkları müşterek itikatlara dayanan cihanşümûl bir dine olan kendi inancını ifade etmeye girişmektedir fakat Hristiyanlık'ın daha üstün olduğunu yeniden teyid ederek bütün insanları İsa'ya getirmek için yeniden gayret edilmesini istemektedir:

> And sitthen that the sarasenes and also the jewes
> Konne the firste clause of owre *herşeye kadir Tanrı babaya inanıyorum*,
> Prelates of cyrstene prouynces shulde preue, if thei myzte,
> Lere hem litlum & litlum & *Iesus Christus oğula*,
> Tyl thei couthe speke and spelle et *kutsal ruha*,
> And rendren it & recorden it with *günahlardan hafiflemeyi*,
> Bedenim öldükten sonra dirilmesini ve ebedi yaşamı, amin[67].

1961 yılında Harvard'da verdiği derslerde R. W. Southern XV. yüzyıl âlimleri arasında din değiştirtme planlarının yeniden

---

[66] *A.g.e.*, Passus XV, s. 276, 277; bu Ortaçağ dinî hikâyesinin bir XV. yüzyıl metnindeki başka bir versiyonu için bakınız E. Douté, *Mahomet Cardinal*, Chalons-sur-Marne, 1889.

[67] *The Vision of William, Passus XV*, s. 277, 281, 286, 287; ve John Lawlor, *Piers Plowman, An Essay in Criticism*, New York 1962, s. 148-150 ile karşılaştırınız.

canlanmasını yazarlarının uzlaşmacı diplomaside edindikleri tercübelerle ilişkilendiriyordu. Müzakereler ve uzlaşma yine de Papalık'ın birliğini yeniden tesis etmiş, Hussit[*] problemine son vermiş ve geçici olarak Rumlar ile Latinler'i bir araya getirmişti[68]. Fakat Türkler'e barışçı yaklaşma entellektüel ufukların genişlemesinin özellikle de Bizans Platonizmi ve onun erken Hristiyan yorumcuları ile tanışmanın da neticesiydi. Yunanlı Platonist Gemistos Plethon Hristiyanlık ve İslâmiyet dahil olmak üzere mevcut inançların bir karışımı olan cihanşümûl bir din vazetmekle itham edilmişti[69]. İstanbul'un düşüşünü hemen takip eden yıllarda Türkler'e barışçı yollardan din değiştirtmek programı bir avuç Ortodoks[**] Katolik ilâhiyatçının ve devlet adamının dikkatini işgal etmişti. Yeni siyasetin en adanmış ve yolundan şaşmayan savunucusu kesinlikle İspanyol Juan de Segovia idi. Basel'de yanlış tarafa arka çıkmış, konsilin Karşı Papası V. Felix tarafından kardinal yapılmış ve herşey bittikten sonra faal işlerden Savoy'daki Aiton'da manastır başrahipliğine çekilmişti. Fakat Juan uzlaşmanın

[*] Bohemya din ıslahatçısı John Hus mezhebine taraftar olan kimse (çev.).

68 R. W. Southern, *Western Views of Islam*, s. 85, 86.

69 *Trabzonlu George Comparationes phylosophorum Aristotelis et Platonis (Aristoteles ve Platon filozofların karşılaştırılması)*'inde, Venedik 1523, sig. V6v şöyle yazmıştı:
"Bizzat onu Floransa'da dinledim; nitekim, toplantıya Yunanlarla geldi, tek bir dinin, tek bir ruhla, zihinle, tek bir öğütle, tüm dünyada birkaç yıl sonra vücuda geleceğini ileri sürüyordu. Ona Hristiyanlık'ta mı yoksa Müslümanlık'ta mı diye sorduğum zaman, yansız dedi ama soy yakınlığına göre değil, farklı". M. Creighton tarafından *A History of Papacy*, Londra 1897, IV, s. 42'de zikredilmişti. Pletho hakkında bakınız H. F. Tozer, "A Byzantine Reformer (Gemistus Plethon)", *Journal of Hellenic Studies*, VII, 1886, s. 353-380; ve F. Masai, *Pléthon et le platonisme de Mistra*, Paris 1856.

[**] Ortodoks, burada dini itikatlarına sadık mânâsınadır (çev.).

havarisi olarak kalmıştı. Ayrıca İslâmiyet doktrinine Rönesans'ın tenkitçi ilim adamlığı ruhuyla yaklaşmıştı. Robert of Ketton'un eserinden içtinap ederek Salamancalı bir Müslüman hukukçunun yardımıyla Kur'an'ın yeni bir tercümesinin yapılmasına yardımcı olmuştu[70]. Juan, Haçlı Seferi'ne hem ahlâki, hem pratik sebeplerden dolayı karşı çıkıyordu. Haçlı Seferi'nin Hristiyanlık'ın gerçek tabiatına ters düştüğüne inanıyordu ve onun Tanrı'nın iradesi olmadığının ispatı olarak Kutsal Savaş'ın uzun ve utandırıcı tarihçesini zikrediyordu. Aksine savaşla doğan ve onunla idame ettirilen İslâmiyet'ti. Hristiyanlar'ın âdil bir savaşta çarpışmalarına muhalif olmadığını açık seçik belirtiyordu. "Hristiyan ülkelerini istila ettiklerinden veya benzer sebeplerden dolayı Müslümanlar'la yapılan meşru savaşları takbih etmediğini fakat sadece dinî motiflerle hareket edilerek veya din değiştirmek için yapılanları takbih ettiğini vurgulamak istiyorum" diye yazmıştı. Aslında yapıcı bir barışçı harekette bulunmadan önce Türkler'in ilerleyişini durdurmak için güçlü bir savunma tesis etmenin gerekli olduğunu kabul ediyordu[71].

Şayet savaş hakkındaki müşahedeleri aşina geliyorsa İncil'e dayanarak vaaz vermenin problemlerini ve tuzaklarını tahlili vaaz

---

[70] Şimdi kayıp olan tercümenin önsözü D. Cabanelas Rodríguez, *Juan de Segovia y el problema islámico, appendix III*, s. 279-302'de basılmıştı. Segovia burada filolojik metodunu izah ediyor ve kendisine yardım etmesi için bir Hristiyan Arap âlimi başarısızca arayışını tasvir ediyordu. Sonuncusu hakkında bakınız N. Daniel, *a.g.e.*, ve K. H. Dannenfeldt, "The Renaissance Humanists and the Knowledge of Arabic", *Studies in the Renaissance*, II, 1955, s. 96-117, her ikisi de Segovia'dan bahsetmektedir.

[71] Cabanelas, *a.g.e.*, s. 111'de nakledilmişti. Segovia'nın programı, yayınlanmamış olan eseri *De mittendo gladio Divini Spiritus in corda saracenorum*'da (özeti Cabanelas, appendix I, s. 265-272'dedir) ve Segovia'nın Cusalı Nikolas'a, Jean Germain'e, Aeneas Sylvius'a (II. Pius) ve anonim bir dostuna yazdığı mektuplarda teferruatlı bir şekilde ele alınmıştı, *a.g.e.*, ekler IV, VI, VII, IX, X, XI.

psikolojisi hakkındaki modern bir ders kitabından alınmış gibi görünebilir. Müslüman ülkelerine vaizler göndermenin Haçlı Seferi kadar yararsız ve zararlı olduğuna inanıyordu ve geçmişteki gayretler bütünüyle semeresiz olmuşlardı. Bir kere askeri bir kuvvet tarafından desteklenmedikleri sürece hiç şansları yoktu. Fakat daha kötüsü Hristiyan vaizler İslâmiyet hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı ve kendi inançları hakkında pek az şey biliyorlardı. Metotları Hristiyan doktrinine ters düşen Müslüman inançlarını ve uygulamalarını takbih etmekten ibaretti ve vaazları Muhammed'i ve taraftarlarını topyekün olarak itham etmişlerdi. Doğru yaklaşımın Hristiyanlar'la Müslümanlar'ın müştereken sahip oldukları inanışlarla başlamak olduğunu öne sürüyordu. Vaizler Kur'an öğretileri, İslâmiyet'in dinî gelenekleri ve Müslümanlar'ın itiyatları hakkında eğitilmeliydiler. Vaaz vermenin ancak misyonerlerin Müslümanlar'la temaslarının hayır işleri ve entellektüel faaliyetlerle tahdit edildiği uzun bir hazırlık döneminden sonra bir rolü vardı. Haçlı Seferi'nin veya mutat vaaz misyonunun yerine Juan de Segovia uzlaşma metodunu tavsiye ediyordu. Hristiyanlar evvela Müslümanlar'la mümkün olduğunca barışı idame ettirmek için teşvik ediliyorlardı. Sonra bir imtizac atmosferi içinde özellikle kültürel alanlarda olmak üzere daha yakın bağlar için çalışmalıydılar. Segovia, artan barışçı münasebetlerden iki cemaatin arasında karşılıklı bir anlayışın oluşmasını ve fanatiklik ile önyargıların azalmasını bekliyordu. Bir kere bu hedeflere ulaşıldıktan sonra Hristiyanlar tabiatıyla her iki tarafın kabul ettiği öğretilerle başlayarak doktrin hakkında görüşmelere girişmeliydiler. Müslüman fakihlerle müşavereler yalnızca sonuç olarak ikna edilmeleri gereken efendilerinin huzurunda yapılmalıydılar. Metodunu desteklemek için tabiî kanun, ilâhiyat ve tarihî kayıtlardan deliller getirdikten sonra Segovia sonunda din değiştirme gerçekleşmese bile böyle konferanslardan elde etmeyi beklediği yararları uzun uzadıya inceliyordu. Böyle bir program, pratik olmayan bir

vizyon sahibinin eseri değildi. Basel'de edindiği tecrübelere ilaveten Segovia gerçekten İspanya'daki Müslümanlar'la doktrin münakaşaları yapmıştı ve Müslümanlar'la şahsen tanışıklığının yanısıra İslâmiyet hakkında kendi araştırmalarına dayanan şümûllü bilgisi vardı. Tehlikeleri ve zorlukları alt seviyede görmüyordu. Sabır ve anlayış onun sloganlarıydı. Fakat iyimserdi. İyi tahsil görmüş Müslümanlar'ın bile hem İsa'nın, hem [Hz.] Muhammed'in öğretileri hakkında pek bilgileri olmadığını iddia ediyordu ve din değiştirmenin aydınlanmayı takip etmesini bekliyordu. Kendisi önemli bir mevki işgal etmediği için Juan de Segovia, önde gelen kilise adamlarına yazdığı mektuplarla metodunun benimsenmesi için çaba harcıyordu[72].

Segovia, mektuplaştığı kimseler arasında en güçlü teşviği Müslümanlar'a din değiştirtme ihtimalini Basel Konseyi'nde ilk defa münakaşa ettiği Cusalı Nikolas'dan almıştı. Cusa'nın Doğu meselesine olan ilgisinin genel hatları biyografyasını yazan Edmond Vansteenberghe tarafından çizilmiştir ve son yıllarda konu hakkındaki yazıları dikkatle incelenmiştir[73]. Basel'de Latince Kur'an'ın bir nüshası ile İslâmiyet'in bir tarihçesini edinmişti. Ayrıca İmparator, Sigismund ile müzakere etmek için konseye bir Türk elçilik heyeti

---

[72] Segovia'nın Cusalı Nikolas'a 2 Aralık 1454 tarihli mektubu, *a.g.e.*, s. 303-310, burada Juan doktrin münakaşalarında edindiği gerçek tecrübelerin yanısıra yaklaşımının geçerliliğinin ispatı olarak tarihten ve İncil'den verdiği örneklerin teferruatlı bir tahlili için Cabanelas, s. 93-125 ile karşılaştırınız.

[73] E. Vansteenberghe, *Le Cardinal Nicolas de Cues, 1401-1464*, Paris 1920, s. 227-234. R. Klibansky ve H. Bascour'un *De pace fidei* edisyonlarının önsözüne bakınız, Londra 1956, *Mediaeval and Renaissance Studies, Supplement* III, s. IX-LIII. Cusa'nın Segovia'ya 29 Aralık 1454 tarihli mektubunda, *a.g.e.*, s. 93-102, ve Cabanelas, *a.g.e.*, appendix V, s. 311-318, kardinalin meseleye uzun zamandır olan ilgisi hakkında bilginin yanısıra Segovia'nın programının bir irdelenmesi ve onu tamamlamak için bazı özel fikirler bulunmaktadır.

geldiği zaman muhtemelen hazır bulunmuştu. Konu hakkında bilgi ve ilgisi Ferrara-Floransa konseyinin hazırlıklarını tamamlamak için 1437 yılında Konstantinopolis'e yaptığı yolculukla artmıştı. Bizans'ın payitahtında Ketton'un tercümesinin bir başka nüshasını, Kutsal Salip Fransisken Manastırı'ndaki sahiplerinin ona izah ettikleri Kur'an'ın Arapça bir metnini ve Şamlı St. Jean'in İslâmiyet'i tekzip eden yazılarını bulmuştu. Cusa, Konstantinopolis'te kaldığı süre esnasında Balthazar diye birisinin ona Kutsal Kitap'ın çok meraklı bir araştırıcısı olan ve 12 yoldaşıyla birlikte Roma'ya gidip papadan daha fazlasını öğrenmeyi arzu eden önemli bir Türk'ten bahsettiğini bildirmişti. Müslüman içinde en bilgili olanların İncil'i övdüklerini ve onu Kur'an'a tercih ettiklerini iddia ediyordu[74].

Konstantinopolis'in düşüşünden önceki bir on yılda Cusa, Almanya ile Roma arasındaki münasebetleri yeniden tesisle ve imparatorlukta dinî reformları yönlendirmekle meşgul olmasına rağmen bunun yanısıra bilgili kilise adamlarıyla Doğu meselesini görüşecek zaman buluyordu. Denis of Rickel onun teklifi üzerine İslâmiyet öğretilerini incelemiş ve Cusa'ya ithaf ettiği *Contra perfidiam Mahometi*'yi *([Hz.] Muhammed'in kurnazlığına karşı)* kaleme almıştı[75]. Türkler'in Bizans'a karşı kazandıkları zafere karşılık olarak Segovia yukarıda anahtarları çizilen program üstünde çalışmaya başladığı zaman Cusalı Nikolas bağımsız olarak *De pace fidei (İnanç barışına dair)*'nde çeşitli inançlar arasında birliği sağlamak için konferans metodunu uygulamıştı. Kitap, Türkler'in kralının İstanbul'da işlediği korkunç cürümler hakkındaki yeni raporlar üzerinde tefekkür ederken yazara gelen bir ilhamın özü olarak takdim edilmişti. Fakat mutat olan hakaretlerin yerine Cusa, şefkat ve merhamet ruhuyla hareket ederek

---

74 Cusalı Nicholas, *Cribratio Alchorani in Oeuvres choisie de Nicolas de Cues*, M de Gandillac edisyonu, Mesnil 1942, s. 503-505.

75 Cusa'nın Segovia'ya 29 Aralık 1454 tarihli mektubu, Cabanelas, *a.g.e.*, s. 317-, 318.

Hristiyan olmayan dinlerin bile her ne kadar mükemmelen olmasa da gerçek Tanrı'ya ibadet ettiklerini ve O'nun hakkında bir miktar bilgileri olduğunu teslim ediyordu. Segovia'ya yazdığı günümüze ulaşan bir mektupla birlikte *De pace fidei* ve büyük İslâmiyet araştırması *Cribratis Alchoran (Kur'an Elenmişleri Tarafından)* İslâmiyet hakkındaki düşüncelerinde tamamen spekülatif eserlerinde olduğu gibi Cusalı Nikolas'ın Copleston'un ifade ettiği gibi "farkların ahenkli bir sentezi olarak birlik düşüncesiyle hareket ettiğini" göstermektedir[76].

Barış yanlılarının (ki, onlar her çağda azınlıktaydılar) ricalarının muasır hükümdarların siyasetleri üzerinde hemen tesiri olmadıysa da, onlar Sebastian Franck'ın "Benim için benim iyiliğimi isteyen ve bana tahammül edebilen herkes ister papa, Luther, Zwingli taraftarı, Anabaptist veya hatta Türk olsun benim için iyi bir kardeştir" diye yazabildiği ve Erasmus'un Türkler'le savaşmanın meşruluğunu kabul etmekle beraber onları doktrin, hayırlı işler ve pak bir hayatla Hristiyan dinine cezbetmenin daha iyi olduğunu tavsiye ettiği bir sonraki neslin kahraman barış havarilerinin çalışmaları için önemli arka planı teşkil ediyorlardı[77]. Aşikârdır ki, bu şefkatli bakış Türkler'i kültürün barbar

---

[76] *De pace fidei*, Klibansky ve Bascour edisyonu, s. 3, 4. P. E. Sigmund, *Nicholas of Cusa and Mediaeval Political Thought*, Cambridge, Mass. 1963, s. 293-295 ile karşılaştırınız; E. F. Jacob, "Nicholas of Cusa", *The Social and Political Ideas of Some Great Thinkers of the Renaissance and Reformation*, F. J. C. Hearnshaw edisyonu, New York 1949, s. 32-60'da; ve B. Decker, "Die Toleranzidee bei Nikolaus von Kues und in der Neuzeit", *Nicolo Cusano, Relazioni presentate al Convegno Interuniversitario di Bressanone*, Floransa 1962, s. 5-24'te; ve F. Copelston, *A. History of Plhilisophy*, III: *Late Mediaeval and Renaissance Philosophy*, Image Books edition, New York 1963, pt. II, 39.

[77] Sebastian Franck, *Das verbüthschierte mit sieben Sigeln verschlossene Buch*,1539, J. Lecler, *Toleration and the Reformation*, T. L. Westow tercümesi, Londra 1960, I, s. 175'te nakledilmişti; *Spiritual and Anabaptist*

düşmanları olarak telâkki eden sözde hümanist görüş ve [Hz.] Muhammed'in ümmetini Şeytan'ın çocukları olarak gören Ortodoks dinî değerlendirme ile çatışan bir Osmanlı kavramını ihtiva etmektedir. Barışçı din değiştirtmenin taraftarları Türkler'e ve bütün Müslümanlar'a Tanrı'nın yaratışında ve O'nun tarih için olan planında hak ettikleri bir yer veriyorlardı. Onlara, kurtuluş için kapasiteleri olduğu atfediliyordu ve Kur'an'da zaten bir miktar gerçeğe sahip oldukları iddia ediliyordu.

Yakın tarihin ve bizim dünya barışı için bugünkü yakın ilgimizin ışığı altında ilim adamlarının Türk meselesine Rönesans'taki pragmatik ve şefkatli yaklaşımları vurgulamaları gerektiğini anlamak mümkündür. Muhakkak ki, Juan de Segovia'nın ve Cusalı Nikolas'ın fikirleri bizim neslimize Haçlı Seferi taraftarlarının nesline olduğundan daha yakındırlar. Fakat hayırhah veya hatta gerçekçi noktayı nazarların Konstantinopolis'in düşüşünden sonraki yarım yüzyılda yaygın olduklarını ima etmek yanıltıcı olur. Ortodoks gelenekle ters düşen onlar Osmanlılar'ın muzaffer ilerleyişi hakkında bilinenler ve Türkler'in Batı hakkında olduğuna inanılan niyetleri tarafından pek teşvik edilmiyorlardı. Bu yüzden Rönesans'ta ekseri Latin Hristiyanlar'ın Türkler'e karşı daha sempatik veya objektif görüş gerçekleştirememiş olmasının eşit derecede anlaşılabilir olduğunu düşünüyorum. İnsanın düşmanlarını kötülüğün vücut bulmuş hâli olarak tanıtması için olan üzücü ama anlaşılan cihanşümûl temâyül bir yana Osmanlılar'ın Batılılar tarafından Hristiyan âleminin yeminli düşmanı olarak tanımlanmasının aslında bir miktar temeli vardı. Bu hususta "bir tarihte Avrupa'daki Hristiyanlar arasında Türk kelimesinin Müslümanlar'la eşanlamlı olarak

Writers, G. H. Williams edisyonundaki Franck'ın John Campanus'a mektubu ile karşılaştırınız; Erasmus, *Querela pacis*, *Opera omnia*, Leyden 1703, IV, s. 638'de; ayrıca onun *Novum instrumentum*'a takdimine bakınız, *a.g.e.*, VI, fol 3r, Erasmus burada tefsirinin İncil'i Türkler için cazip hale getireceğini ümit etmektedir.

kullanılması ve Müslüman dinine geçen bir kimse hakkında hangi millete mensup olursa olsun 'Türk oldu' demek umumî bir uygulamaydı. Bu kullanımın geçerli sebebi yok değildi. Osmanlı Devleti, kuruluşundan sonuna kadar önce kâfirlere karşı İslâmiyet'in ilerlemesine sonra da müdafaasına adanmış olan bir İslâmi devletti" diye yazan mümtaz şarkiyatçı Bernard Lewis'in yetkisini zikredebiliriz[78].

Yine de Rönesans'taki Doğu-Batı çatışmasının çeşitli kültürlere sahip insanlar arasında daha iyi bir anlayış için önemli sonuçları yok değildi. Bu münasebetle barış havarilerinin yanına önemini şimdi daha açık olarak görebildiğimiz tasvir edici tarihî kitapların yazarlarını koymamız gerekir. Bu yazarlar Türkler hakkındaki bilgilerini ister Batılı bir devletin ajanları olarak (mesela La Broquière) veya Türkler'in esiri olarak (mesela Macaristanlı Georg) ve zenginlik peşinde koşarken (Spandugino) ekseriyetle ilk elden tecrübelerle ediniyorlardı. Böyle adamlar Türkler'in tarih kitabı yazmak için kabul edilebilir bir konu olduklarını ve yabancı bir kültürün başarılı bir şekilde dışında bulunan kişiler tarafından araştırılabileceğini gözler önüne seriyorlardı. Ve şayet onların kaleme aldıklarının çerçevesini konvansiyonel izahatlar ve haklı göstermeler çiziyorsa da, metinlerinin ana kısmı objektif bir yaklaşım ve tenkitçi bir suhuleti ortaya koymaktadır. Kısacası tasvir edici literatürün yazarları Rönesans'ın entellektüel gelişmelerinin en önemlilerinden birine –seyahate, ilk elden müşahedeye ve şifahî rivayetlerin araştırılmasını temel olarak alan tarihî araştırmaların yeniden itibarını iade etmeye- katkıda bulunuyorlardı ki, bu "modern tarih yazıcılığının geçmişin bağımsız bir şekilde araştırılmasına "ilk katkısı" olarak tasvir edilmiş bir gelişmeydi[79].

---

[78] B. Lewis, *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*, Norman, Okla. 1963, s. 145.

[79] Momigliano, *Studies in Histography*, s. 137, tüm problemin açıklığa kavuşturulduğu yer.

Dizin [*]

A

Adalar 194, 245, 252
Adrian VI., Papa 264
Adriyatik 288, 296, 300
Aeneas Slyvius Piccolomini (Papa II. Pius) 20, 21, 32, 36, 50, 59, 64, 73, 74, 82, 97, 99, 102, 103, 115, 235, 236, 244, 355
Agarathos Manastırı 15
Ahmed Paşa, Gedik, Veziriazam 194, 214, 215, 315
Akçahisar (Kroya) 194
Alacahisar (Kruşeva) 87
Alçak Topraklar 162, 189, 267
Alexander VI., Papa 260
Alexander Preston 225
Alfonso V., Napoli Kralı 17, 20, 22, 63, 68, 72, 75, 76
Alfonso Borgia, Papa (Calixtus III.) 72
Alman imparatoru 49
Alman prensi/prensleri 16, 346
Almanya 20, 27, 30, 32, 36, 52, 56, 64, 74, 77, 82, 85, 88, 90, 103, 105, 128, 136, 155, 161, 177, 190, 220, 253, 267, 283, 291, 302, 327, 335, 336, 343, 346, 358
Alpler 64, 257, 317
Altın Boynuz (Haliç) 24
Altın Post Tarikati 149, 180, 186
Andrieu de Humières, Burgonya dükünün Fransa elçisi 140
Andronicus Bryennius Leontaris, Bizans elçisi 60
Angelo Ambrogini, Cenevizli denizci 61
Angelo Boldone 237
Anjevin, Fransız Anjou hanedanı mensubu 188
Antik Çağ 46, 67
Apokalips, İncil'in son kitabı 22
Apulya (Pulya) 214, 306, 344
Aquino, piskoposluk 80
Aragon 26, 63, 68, 214
Aragon gemileri 76

[*] "Papa", "Türk" ve "Türkler" kelimeleri metinde çok sık geçtiği için dizine dahil edilmemiştir.

Aragon hanedanı 107
Aragon kralı 53, 55, 75, 84
Arap/Araplar 125, 134, 141, 154, 156-158, 168, 182, 280, 302, 308, 355
Arnavutluk 26, 32, 75, 109, 133, 173, 305, 307
Arnold von Harff, Alman hacı ve seyyah 69, 286, 291, 299, 300, 309, 310, 314, 350
Aschaffenburg 83
Asya 26, 109, 110, 123, 125, 129, 131, 139, 156, 169, 181, 192, 263, 265, 272, 300, 346
Asya İskityası 302
Aşai Rabbani 89, 91, 92, 217, 311, 329
Athos Dağı 259
atlı devriyeler 200
Avrupa 7, 8, 13, 16, 21, 26, 30, 33, 40, 66-68, 73, 74, 76, 77, 84, 86, 92, 94, 96, 99, 105, 108-110, 112, 113, 122, 123, 126, 127, 129, 133, 139, 152, 172, 177, 191-193, 196, 213, 214, 243, 250, 253, 258, 263, 265, 267, 269, 277-279, 284, 285, 291, 298, 333, 341, 342, 345, 346, 348, 360
Avrupa devletleri 317, 341
Avrupa haritası 132
Avrupa kongresi 112
Avrupalı aydınlar 8
Avrupalı devletler 112, 136, 272
Avrupalı hükümdarlar 136
Avrupalılar 7, 8, 12, 50, 280
Avrupalı prensler 61
Avrupa sarayları 140, 142
Avrupa tarihi 104, 222
Avrupa toplumu 126
Ayasofya 28, 32, 37, 311
Azizler Yortusu 75

B

Backa 89
Baden 268
Balkan kavimleri 328
Balkanlar 26, 55, 70, 72, 74, 89, 194, 327, 334, 335
Balkan ülkeleri 20
Banco di San Giorgio 19
Basel Konseyi 27, 57, 115, 357
başhaham (başrabbi) 71
başrabbi (başhaham) 71
Batılı devlet/devletler 262-264, 318, 321, 327, 361
Batılı demokrasi 12
Batılı Hristiyanlar 29, 44, 194, 303
Batılılar 8, 14, 27, 66, 300, 312, 329, 360
Batılı müşahitler 317
Batılı seyyahlar 289
Batılı vakanüvisler 37
Batılı yazarlar 324
Bâyezid II. 259, 261, 310, 311, 313, 317, 327, 330, 332
Belgrad 12, 83, 87, 88, 90-97, 100, 109, 123, 166, 288, 334, 336
Belgrad Limanı 91, 92
Belgrad Muhasarası 90, 93, 222
Belgrad Savaşı 92, 95, 128, 288
Belgrad zaferi 97
Besançon 189, 190
Bessarion, kardinal 18, 30, 31, 119, 121, 187, 244, 250, 251, 269
Beytüllahim 229
Beytüllahim odası 229
Bizans 18, 20, 28, 33, 42, 47, 49, 50, 53, 55, 60, 66, 70, 115, 140, 145, 166, 228, 236, 240, 244-252, 259, 273, 303, 316, 341, 358
Bizanslı 252

Bizanslı âlimler 248
Bizanslı görevliler 244
Bizanslı mülteciler 257
Bizans Platonizmi 354
Boğaziçi 24
Bohemya 90, 342, 354
Bohemyalı/Bohemyalılar 26, 341
Bologna 18, 28, 51, 78, 94, 112, 186, 220, 239, 244, 291
Bolognalı Vakanüvis 45
Bosna 80, 111, 127, 328, 334
Brandenburg 16, 268
Bristol 222
Britanya adaları 223, 224, 228
Bruni, Floransa'lı hümanist 67
Brunswig 268
Budapeşte 85-88, 334
Burgonya Dükü/Dükleri 55, 64, 68, 84, 104, 134, 136, 140, 142, 143, 148, 149, 151, 160, 162, 184, 229, 270
Burgonya Krallığı 135
Burgonya lordları 150
Burgonya teşrifatçısı 279
Büyük İskender 8, 16, 25, 95, 109, 115, 164, 274, 302, 322
Büyük Saray (Grand Seraglio), Topkapı Sarayı 311, 312
Büyük Türk (Mehmed II.) 16, 17, 22, 24-26, 28, 29, 37, 38, 44, 49, 69, 70, 86, 95, 109-111, 114, 123, 149, 150, 156, 157, 160, 164, 172-174, 181, 193, 197, 274, 279, 283, 289, 307, 320, 324, 326, 329, 333, 352

C-Ç

Calixtus III (Alfonso Borgia), Papa 72-78, 81, 84, 85, 87, 89, 90, 97, 100, 109, 112, 113, 123, 129, 187, 225, 242, 281
Camalio (Kemal Reis) 293
Cambrai Ligası 260, 263
Caracciolo tarikati 80
Carvajal, Kardinal 77, 85-88, 96
Cem, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu 315, 317, 318
Ceneviz 18, 19, 26, 41, 43, 60, 61, 219, 221, 318
Ceneviz Kalesi 110
Cenevizliler 53, 60, 171
Cenevizli tüccarlar 171
Cenevre 189-191, 310
Cesur Charles, Burgondiya Dükü 141, 153, 160
Charles VII., Fransa Kralı 90, 164, 181, 188, 240
Charles VIII., Fransa Kralı 68, 187, 258, 259, 311, 316, 326
Charlotte de Lusignan, Kıbrıs Kraliçesi 15
Chastellain Vekayinâmesi, Altın Post Şövalyesi Gerog Chastellain'in vekayinâmesi 95
Christian I., Norveç Kralı 22
Ciriaco de' Pizzicolli 322
Cleue 268
Clement VII., Papa 264
Constance Konseyi 41
Corsignano (Pienza) 189
Cosimo de'Medici, Meşhur İtalyan ailesi Medici'lerden Toskana Dükü 46
Çanakkale Boğazı 26, 39, 123

D

Dauphin 221
Dimitrios Crisasius, İngiliz Kralı IV. Edward'ın tebaasından sadaka toplama izni verdiği bir Rum 230
Dimitrios Halkondil 243

din adamları 51, 53, 54, 60, 62, 81, 86, 89, 119, 183, 266, 284, 339, 347, 353
Doğu Akdeniz 12, 17, 19, 30, 43, 55, 59, 61, 66, 69, 70, 74, 76, 102, 107-109, 113, 127, 132, 136, 140, 153, 155, 158, 167, 169, 176, 178, 186, 192, 222, 226, 229, 239, 245, 247, 253, 259, 265, 269, 279, 281, 288, 293, 296, 303, 304, 310, 314, 322, 336
Doğu Avrupa 21, 167
Doğulu Hristiyanlar 55
Doğulu insanlar 161, 305
Doğulu Müslümanlar 280
Dominiken 41, 140, 165, 303, 329
Don Nehri 33
Dük Jean, Burgonya Dükü 135, 138

E

Edirne 26, 70-72, 109, 172, 322
Edirne sahrası 72
Edward IV. , İngiltere Kralı 221, 223, 227-230, 274, 281
Eflak 20, 110, 156
Eflâtun 32
Ege Denizi 30, 74, 194, 292
Eğriboz 12, 16, 38, 109, 194, 197, 206, 255, 256, 269, 288, 303, 304, 327
elçi/elçiler 18, 20, 27, 29, 61, 70, 74, 77, 97, 106, 140, 142, 161, 220, 224, 279, 281
elçilik heyeti/heyetleri 73, 140, 164, 283
Erasmus, Rönesans aydını 79, 80, 94, 271, 351, 359, 360
Eski Bizans 34
Eski Roma 35, 181, 257
Eski Saray 312, 313
Eugenius IV., Papa 57, 322, 351

F

Felix Fabri, Alman bilgin 212, 282, 301, 307
Ferrante Aversa, Napoli Kralı 107, 188, 211, 212, 214, 215, 217, 220, 221, 323
Ferrara 60, 80, 211, 215, 218, 221, 244, 251, 260, 337, 358
Firdevsi 35
Floransa 19, 24, 26, 27, 30, 44, 47, 60, 63, 73, 74, 85, 106, 107, 166, 167, 180, 199, 202, 211, 214, 215, 217, 219, 221, 238, 244, 251, 258, 259, 278, 323, 330, 349, 354, 358, 359
Floransa signoryası 19
Francesco Coppino 36
Francesco Filelfo 235, 238, 239
Francesco Foscari 31
Francesco Sforza 18, 63, 87, 88, 90, 94, 130, 241
Francesco Zurlo 217
Frankfurt 39, 64, 65, 82, 83, 199
Franklar 34
Fransa kralı 103, 147, 149, 164, 240, 265, 269, 317
Fransızlar 13, 343
Fransisken 18, 21, 28, 77, 85, 115, 142, 180, 219, 252, 283, 311, 351, 358
Fransisken manastın 219, 311
Fransuva I., Fransa Kralı 258, 264
Frederik II., Brandenburg Markisi 16
Frederik III., Alman İmparatoru 20, 21, 55, 64, 68, 140, 142, 164, 190, 249

G

Gabriele Rangoni 219
Galata 17, 29
Galeazzo Mario Sforza 237
Geller 268
Gennadios 71
Gentile Bellini 323, 324, 326
Geoffroy de Thoisy 139, 178

Georg 36, 200, 207-209, 239
Georg Brankoviç 20, 70, 84
Georg Chastellain Vekayinâmesi 95
Georg Lengherand 298, 302
Georg Nevill 36
Georg Parks 222
Georg Podiebrad 341, 342
Georg Scholarius 71
Gerard Dechamps 189
Germain de Brie 271
Ghent Şehri 142
Gibbon 36
Giocomo de Curti 212
Giovanni da Capistrano 81, 94, 95, 96, 123, 142
Giovanni da Tagliacozzo 91
Giovanni de Giglis 224
Giovanni Mario Filelfo 236-238, 301, 320
Giovanni Moro, Venedik Elçisi 17
Giovanni Nanni, Venedikli yazar 41, 42
Girit 15, 28, 248, 249, 258, 271, 289, 294, 295, 308, 309
Girolamo Aleandro 271
Giustiniani 25, 53, 74, 115
Glasgow piskoposluk mıntıkaları 226
Godfrey du Bouillon 152
Grand Seraglio 312
Grandük Notaras 45
Graz 20, 32, 59
Gregory III. , Rum Ortodoks Patriği 60
Guarino da Verona 47
Guillaume Caursin 196
Guillaume Fichet, ilk Fransız matbaasının sponsoru 186, 269-271
Güller Savaşı 222
Güneydoğu Avrupa 56, 333, 348
Gürcü 22
Györ (Raab/Yanıkkale) 84, 85

H

Habsburg toprakları 194
Habsburglu hükümdarlar 258
Hacer, Hz. İbrahim'in eşi 298
hacı/hacılar 16, 52, 139, 171, 192, 199, 212, 213, 285, 287, 289, 295, 297-300, 302, 303, 305-309, 311, 314
hacı kadırgası 169, 212, 308, 310
hacı kervanı 169
hacılık 16, 305
hacı/hacılık hikâyesi 302, 304, 305
hacı seyyahlar 309
Haçlı bayrağı 92
Haçlılar 47, 89-94, 96, 97
Haçlı ordusu 74, 91, 96
Haçlı projeleri 27
Haçlı savaşçısı 137
Haçlı Seferi/Seferleri 7, 8, 12, 21-23, 25, 26, 30, 56, 57, 59, 61, 64-66, 68, 69, 72, 73, 75-80, 82, 83, 85, 88, 100, 102-105, 107-109, 112, 114, 116, 118, 122, 124, 127, 129-134, 136, 138, 139, 141, 142, 149-153, 155, 157, 159, 161, 165, 167, 178, 180-182, 184, 186, 189, 192, 219, 223-225, 228, 229, 233, 234, 236-243, 251, 252, 255, 257, 259, 260, 264, 267-269, 271, 311, 315-318, 322, 323, 327, 336, 337, 339-342, 346, 347, 350, 352, 355, 356, 360
Haçlı Seferi literatürü 12
Haçlı Seferi vaizleri 186, 223
Haçlı Seferi vergileri 127, 223
Haçlı tarikati 15
Haliç 24
Hans Schneider, şair 343
Heinrich Reuss 21

Henry II., İngiltere Kralı 330
Henry IV., İngiltere Kralı 68, 228, 281
Henry V., İngiltere Kralı 41, 167, 229
Henry VI., İngiltere Kralı 229
Henry VII., İngiltere Kralı 68, 337
Herodotos 234
Hessen 268
Hristiyan âlemi 12, 16, 19, 33, 34, 43, 50, 52-54, 57, 61, 62, 66, 72, 76, 81, 89, 94, 96, 100, 103, 104, 107, 109, 112, 119, 123, 129, 136, 137, 153, 164, 172, 181, 191, 194, 218, 221, 223, 230, 243, 252, 255, 256, 266, 267, 269, 273, 274, 283, 287, 296, 298, 302, 315, 318, 326, 339, 340, 343-346, 348, 360
Hristiyan askerleri 75
Hristiyan Devleti 42, 57, 84, 102, 340
Hristiyan devletler 11, 113, 211
Hristiyan dini 41, 48, 62, 83, 122, 123, 126, 150, 152, 223, 224, 230, 262, 296, 298, 323, 338, 359
Hristiyan dünyası 15
Hristiyan hükümdarlar 17, 70, 127, 167, 228, 318, 346
Hristiyan/Hristiyanlar 17, 19, 22, 24, 26, 29, 31, 37-40, 43, 44, 50, 53-55, 57, 62, 65, 73, 74, 76, 78, 79, 82, 84, 86-88, 92, 93, 95, 96, 100, 104, 109, 112, 116, 121, 123, 125, 126, 128, 133, 134, 139, 152, 156, 158, 163, 165, 170, 173, 176, 177, 192, 195, 197, 200, 204-209, 213, 214, 216, 219, 221, 228, 234, 245, 249, 250, 252, 255, 262, 265, 271, 273, 277, 280, 284, 289, 293, 298, 306-308, 312-314, 317, 319, 320, 323, 328, 329, 331, 332, 335, 336, 338, 345, 347, 350, 351, 353, 355, 356, 360
Hristiyanlık 17, 20, 22, 26, 29, 30, 32, 36, 38, 42, 43, 67, 75, 114, 126, 186, 233, 300, 329, 339, 349, 350, 353, 354
Hristiyanlık âlemi 17, 20, 22, 29, 30, 36, 42
Hristiyanlık davası 26, 75
Hristiyanlık sözcüleri 30
Hristiyan prensler 17, 21, 42, 76, 87, 88, 97, 100, 114, 122, 134, 149, 180, 181, 221, 223, 270, 303, 305, 341
Hristiyan vaizler 356
Hugh de Longueval, Lord 151, 152
Hugh Johnnis 226
Hunyadi Yanoş, Macar milli kahramanı 26, 85, 89, 95, 97, 123

I-İ

Ioannes Paleologos VIII. , Bizans İmparatoru 27, 244
İmparatorluk/imparatorluklar 8, 20, 35, 38, 63, 64, 87, 105, 122, 135, 161, 241, 252, 254, 320, 325, 335, 336, 343, 344, 346, 358
imparatorluk erkânı 20
İmparatorluk sarayı 21, 35, 122
İncil 22, 46, 79, 81, 107, 124, 298, 338, 353, 355, 357, 358, 360
İngiltere 27, 30, 36, 77, 94, 138, 177, 179, 221-229, 267, 282, 283, 289
İngiltere kasabı (Worcester Kontu Tiptoft) 281
İngiltere sarayı 239
İngiltere sefiri 227
İsa Cemiyeti 186, 189, 191
İshak Paşa 70
İsidor, Başpiskopos, Latin Kardinali 27, 28, 30, 39, 304
İskender Bey, Arnavutluk Kralı 75, 97, 109, 133
İskenderiye 168, 290, 303
İskenderiye Limanı 168
İslâmiyet 12, 38, 81, 100, 114, 124, 126, 180-182, 185, 206, 216, 233, 234, 298, 299, 305,

328, 329, 334, 337, 344, 347, 349, 350, 353, 354, 356-358, 361
İspanya 125, 155, 264, 291, 319, 357,
İspanyol 43, 88, 107, 115, 141, 305, 310, 319, 354
İstanbul 15, 17, 18, 23, 27, 30, 37, 41, 43, 47, 49, 51, 53, 54, 56, 61, 69, 71, 72, 74, 81, 86, 87, 111, 140, 142, 145, 152, 154, 164, 166, 172, 178-181, 186, 193-195, 202, 207, 236, 237, 240, 245, 246-248, 252, 256, 259, 261, 263, 269, 288, 289, 300, 302, 304, 308, 310, 311, 319, 322, 323, 329, 330, 340, 354, 358
İstiryalılar 128
İşkodra 194
İtalya 7, 8, 13, 16, 18, 28, 31, 56, 61- 63, 66, 67, 74, 75, 77, 78, 83, 102, 105-107, 110, 119, 128, 130, 131, 155, 161, 178, 181, 188, 195, 202, 208, 211, 212, 214, 216, 218, 220, 221, 230, 240, 245, 246, 248, 251-253, 257, 258, 260, 261, 263, 265, 270, 274, 280, 281, 284, 290, 305, 311, 315, 316, 321-323, 327, 340, 344
İtalyan/İtalyanlar 20, 26, 28, 31, 32, 34, 44, 51, 54, 56, 61, 66, 108, 109, 111, 128, 130, 131, 194, 214, 216, 218, 219, 221, 254, 257, 330
İtalyan âlimler 258
İtalyan askeri/askerleri 131
İtalyanca 196, 197, 202, 310, 330, 331
İtalyan devletleri 108, 219, 220, 318
İtalyan hükümetleri 130, 215, 220, 235
İtalyan hümanistler 48
İtalyan kulesi 203, 204
İtalyan kültürü 108
İtalyan prensliği 108
İtalyan prensler 84, 255, 269
İtalyan subaylar 131
İtalyan süvarisi 96, 131
İtalyan şehirleri 235
İtalyan tekneleri 179
İyi Philip, Burgondiya Dükü (Philip III.) 21, 64, 124, 135, 136, 138, 141-143, 149, 150, 153, 157, 160, 166, 169, 182
İyonya 178, 194, 195

J

Jacopo Piccinino 63
Jacques de Lalaing 140
Jacques de Vitry 303, 350
Janus Laskaris 258
Jean Boudault 144
Jean de Chassa 153
Jean de Croy 140
Jean de Lannoy 144
Jean de Lastic, Rodos Şövalyeleri'nin üstadıazamı 16, 29, 30
Jean Germain 137, 140, 180, 182, 355
Jean Molinet, Fransız vakanüvis 41, 42, 155
Jehan Aubrion 278-280
John Argyropulos, Rum hümanist 47
John Conon 271
Jörg von Ehingen, Alman şövalyesi ve maceraperesti 291
Junius de Gratibus 20

K

kâfir/kâfirler 30, 33, 36, 41, 49-51, 53, 55, 62, 68, 72, 75, 82, 92, 95, 99, 100, 113, 126, 136, 141, 142, 147-151, 154, 158, 192, 197, 208, 215, 223, 225, 256, 258, 265, 266, 269, 272, 273, 284, 288, 295, 296, 298, 305-309, 319, 336, 337, 339, 351, 361
kâfir hükümdarlar 338
kâfirlik 57
Karadeniz 19, 33, 110, 178

Kardinaller Meclisi 72
Karl V., Kutsal Roma-Cermen İmparatoru 264
Kartezyen keşişi 35
Kefalonya 194
Kefe 29
Kıbrıs 15, 27, 29, 59, 75, 267, 293, 301, 308
Kıbrıs kralı 75
Kıbrıs Krallığı 59
kilise 18, 26, 45, 48, 51, 52, 57, 60, 62, 75, 79, 78, 80, 94, 100, 104, 119, 120, 145, 148, 189, 219, 221, 225, 244, 279, 285, 303, 335, 340, 351, 357, 358
Konstantin XI., Bizans İmparatoru 34, 49, 53, 60
Konstantinopolis 12, 15, 16, 19, 22, 25, 26, 28, 30, 32, 34, 35, 40, 43- 47, 49, 52, 57, 59, 62, 63, 73, 75, 80, 99, 116, 123, 139, 141, 142, 153, 178, 181, 236, 239-241, 244, 255, 257, 258, 287, 304, 320, 341, 358, 360
Konya 310
Korfu 110, 246, 259, 294, 295, 306
Kosova 323
Krakov 21
Kratovo 72
Kristof Kolomb 13
Kroya (Akçahisar) 194
Kruşeva (Alacahisar) 87
Kudüs 16, 48, 85, 96, 138, 139, 141, 169, 200, 278, 287, 290, 343
Kutsal Âkillik Kilisesi 38
Kutsal Frideswida Bâkiresi Kilisesi 95
Kutsal Kilise 146, 147, 149, 150, 344
Kutsal Mezar 152
Kutsal Minorit 82
Kutsal Roma Piskoposluğu 186
Kutsal Topraklar 16, 47, 54, 92, 96, 104, 139, 152, 166, 177, 181, 224, 225, 228, 263, 277, 282, 283, 287, 289, 291, 303, 305, 308-310, 339, 345, 352
Kutsal Üçlü (Hristiyanlıktaki teslis inancı) 73, 299
Kuzey Afrika sahilleri 139
Kuzeyli devletler 221

L

Ladislas, Bohemya Kralı 62, 82, 84, 85, 87, 88, 96, 322
Lagünler yöresi 287
Lamenti, mersiye 51
Lancasterliler 228
Latin Batı 42, 195, 294
Latin devletleri 17, 61, 133, 317, 318, 325, 337
Latin Hristiyan âlemi 11, 12, 34, 104, 108, 122, 128, 248, 252
Latin kardinali 27
Latin müşahitler 55
Latin yazarlar 49
Lecce 18, 77, 80, 81, 214, 217
Lehistan 21, 77, 82, 85, 88, 90, 140
Lehistan kralı 21
Lehler 26
Leo X., Papa 263, 271, 330
Leonardo Tocco III. , Zenta Dükü 193, 194
Leonardo, Sakızlı, Midilli Başpiskoposu 28, 38, 39, 45, 111
Leontios Makharis, vakanüvis 15
Lillo ailesi 237
Limni 186, 194
Lodi Barışı, Venedik ile Milano arasındaki Veraset Savaşı'na son veren antlaşma 63
Lombardiya 344
Londra 22, 33, 36, 38, 39, 42, 43, 59, 69, 77, 79, 99, 102, 107, 116, 135, 138, 155, 156, 175,

196, 222, 225-227, 229, 231, 274, 275, 281, 282, 286, 290, 295, 304, 309, 323, 338, 339, 352, 354, 357, 359
Louis VII., Fransa Kralı 138, 139
Louis XI., Fransa Kralı 184, 213, 221, 257, 258, 260, 263
Louis XII., Fransa Kralı 155, 258, 330
Lucca 30, 117, 221, 310, 324, 330

M

Macar asilzâdeleri 84, 85, 89, 96
Macar delegeleri 65
Macar Diyeti 84, 87
Macaristanlı Georg 328, 329, 361
Macarlar 20, 26, 33, 59, 76, 82, 105, 130, 131, 194, 215
Makedonya 16
Makedonyalı İskender 302
Makedonyalı Philip 236
manastır 15, 30, 80, 227, 285, 354
manastır başrahipleri 227
Manfredina Chrysoloras 241
Mantua 101, 104, 105, 112, 116, 124, 126, 127, 130, 134, 187, 188, 221, 241, 260, 281, 342
Mantua Kongresi 116, 124, 187, 241, 281
Manuel Paleologos, Bizans İmparatoru 228
Mark Musurus 259, 263, 271
Martin Luther 13, 67, 284, 327, 347, 359
Mary Dupuis 196, 198, 205, 289
matbaa 13, 270
Mathieu d'Escouchy 38, 141, 321
Matyas Corvinus, Macaristan Kralı 68, 190, 326, 334
Medici Kütüphanesi 259
Mehmed II. 17, 20, 22-25, 28, 31, 33, 34, 37, 38, 41, 42, 44, 49, 50, 53, 60, 61, 63, 69-74, 76, 81, 84, 86, 87, 90, 91, 93, 95, 96, 109-111, 113, 114, 116, 123, 126, 142, 152, 169, 193, 195, 206, 207, 236, 237, 240, 252, 254, 256, 258, 274, 288, 289, 291, 301, 303, 304, 313, 315-317, 321-327, 329, 332-334, 340, 346, 350, 352
Memlük Deveti 264, 308, 316
Memlükler 168, 181, 308
Mesih Paşa, Veziriazam 195, 198, 200, 202, 204, 208
Metz 278, 279
Mısır Memlükleri 139, 178
Michael Apostolis, Bizanslı yazar 247-250
Michael Marullus Tarchaneiotes 258
Michael Szilagyi 88, 91
Michael Trivolis 259
Midilli 28, 29, 70, 76, 97, 111, 129
Milano 25, 63, 80, 87, 215, 221, 230, 237, 240, 241, 246, 260, 264, 270, 322
Milano Dükü 88, 241, 322
Milano elçisi/sefiri 217, 230
Milanolu 171, 285, 290
Milano sarayı 270
Milano sefiri 230
Milano Veraset Savaşı 63
Minorit 81, 83, 85, 90, 219
Modon 16, 228, 294, 296, 307, 309, 332
Modon kalesi 16
Mons 150, 153, 180, 298, 299
Mons halkı 153
Montereau-faut-Yonne Köprüsü 135
Moşe Kapsali 71
Mukaddes Peder, Papa için kullanılan ifade 96, 273
Mühlbach 195
Müslüman devleti 75
Müslüman düşmanı 12

Müslüman/Müslümanlar 27, 41, 43, 81, 116, 121, 126, 132, 138, 139, 157, 161, 167, 182, 183, 192, 205, 208, 223, 228, 233, 234, 261, 265, 279, 280, 298-300, 302, 314, 319, 327, 336, 338, 347-353, 355-358, 360, 361
Müslüman devlet 319, 324
Müslüman dünyası 181
Müslüman fatihler 333
Müslüman hükümdar/hükümdarlar 158, 168
Müslüman hacı kervanı 169
Müslüman komşu/komşular 97
Müslüman rehberler 309
Müslüman tebaa 153
Müslüman tüccarlar 283
Müslüman Türkler 123
Müslüman ülkeleri 356

N

Napoli Krallığı 80
National Gallery 323
Neri, tüccar 44
Neron, Roma İmparatoru 25
Nevers Kontu 137
Nicolae Iorga 55
Nicolas le Jaul 140
Nicola Soderini, Floransa elçisi 19
Niğbolu Savaşı 12, 55, 137, 138, 158, 162, 171, 177, 283, 327
Nikolas V., Papa 16, 17, 20, 21, 28, 30, 32, 33, 35, 54, 59-61, 63, 65, 72, 76, 82, 83, 112, 142, 238, 240, 267
Nikolas, Cusalı 77, 82, 94, 115, 188
Nikolas Jone, tüccar 222
Nikolas Laqueri 140
Norman Daniel 233
Novoberda (Novobrodo) 72
Nürnberg 42, 83, 197, 289, 328, 335

O-Ö

Olivier de la Marche 49, 141, 143, 144
Omol 70
Onlar Konseyi 16
Orationes Bessarion 253
Orhan Gazi, Sultan 318
Orleans Hanedanı 135, 138
Ortaçağ 12, 46, 52, 67, 69, 152, 155, 225, 233-235, 266, 278, 298, 303, 352, 353
Ortaçağ külliyatı 12
Orta Krallık 135
Osmanlı 122, 127, 170, 194, 253, 255, 264, 285, 288, 300, 306, 315, 348, 360
Osmanlı asilzâdeliği 152
Osmanlı askeri 214, 253
Osmanlı askeri rejimi 169
Osmanlı hâkimiyeti 242, 244, 329
Osmanlı Hanedanı 237, 329, 331, 333
Osmanlı hükümeti 333
Osmanlı İmparatorluğu 12, 14, 42, 248, 254, 309, 361
Osmanlı kuvvetleri 316
Osmanlılar 39, 110, 111, 132, 133, 162, 176, 190, 192, 195, 216, 222, 234, 235, 236, 250, 252, 260, 265, 266, 277, 306, 308, 309, 314, 316, 318-321, 334, 343, 344, 349, 360
Osmanlı müesseseleri 331
Osmanlı ordusu/orduları 27, 49, 128, 176, 259
Osmanlı padişahı 141
Osmanlı sultanı 111, 194
Osmanlı şehzâdesi 310
Osmanlı tehdidi/tehlikesi 57, 68, 114, 155, 192, 227, 346, 340
Osmanlı Türkleri 11, 13, 40, 279, 284
Osmanlı vahşeti 29

Osmanlı yönetimi 193, 237, 241, 311, 318, 330
Otranto 12, 81, 199, 214-217, 220, 221, 294, 303, 304, 315, 316, 340
Otrantolular 216
Oxford Üniversitesi 22

P

Palatin, asilzâde ünvanı 190
Paleologos hanedanı 195, 245
Papalık 18, 22, 28, 35, 51, 57, 59, 61, 69, 74, 76, 77, 80, 82, 84, 85, 87, 100-103, 108, 112, 114, 116, 118, 127, 134, 179, 187, 188, 211, 218-220, 223, 224, 227, 229, 242, 259, 263, 318, 319, 337, 339, 340, 342
Papalık divanı 73
Papalık ajanı 69
Papalık elçileri 112, 223
Papalık elçisi 28, 77, 85, 188, 218, 219, 224, 227, 242
Papalık kadırgaları 18
Papalık valisi 18
Pastor, tarihçi 16, 18, 22, 28, 36, 37, 45, 59, 61, 63, 65, 72-78, 89, 94, 96, 112, 140, 212, 218-221, 316
Patriklik makamı 71
Paul II., Papa 223, 242, 319
Paul Kinizsi 194
Paul Murray Kendall, İngiliz yazar 222
Paul Walter, Alman Fransisken keşişi 283, 284, 292, 293
Paul Wittek 33
Pedro Vasquez 140
Pera 19, 171, 259, 329
Pero Tafur, İspanyol seyyah 43, 69, 333
Peter Rot, Baselli seyyah 16, 303
Philip III., Burgondiya Dükü (İyi Philip) 21, 64, 124, 135, 136, 138, 141-143, 149, 150, 153, 157, 160, 166, 169, 182
Philippe de Mezieres 138, 186
Philip Wentworth 281
Physcos Koyu 195
Piç Antoine 153, 159
Pietros Colonna 216
Pirus (Pyrrhus) 254
piskopos muavini 80
piyade 28, 156, 312
Platina, Papa'nın biyografisti 61
Poggio Bracciolini, Floransalı tarihçi 46, 47
Pontus 123, 302
Prester John, Ortaçağ Hristiyan dünyasının hayali kurtarıcısı 41, 168
Protestanlık reformu 35
Prusya 82, 156, 228
Pulya (Apulya) 214, 306, 344
putperestler 39, 79, 89, 114, 125
putperest prensler 113
Pyrrhus (Pirus) 254

R

Raab (Yanıkkale/Györ) 84
Ragusa 70, 178, 306
Ragusalılar 71
Ratisbon 64, 82, 142, 164
Raymond Lull 350
reform 56, 64, 103, 163, 183, 346, 349, 352
Richard Lessi, rahip 224
R. J. Mitchell 116, 222
Robert Champlayn 226
Robert Flemming, elçi 281
Roberto Caracciolo, Fransisken halk vaizi 18, 77, 79, 81
Robert of Ketton, İngiliz teolog 350, 355

Roberto Weiss 222
Rodos 8, 12, 16, 27, 29, 59, 70, 113, 139, 169, 178, 185, 192, 193, 195, 197-199, 202, 205-209, 211-215, 228, 246, 289-293, 303, 304, 309, 315, 340
Rodoslular 290
Rodos muhasarası/kuşatması 222, 274, 304
Rodos müdafaası 226
Rodos şövalyeleri 139, 178, 192, 229, 317
Rodrigo Sánchez de Arévalo 319
Roger Bacon, İngiliz filozof 350
Roger Jervis, İngiliz denizcisi 226
Roma 8, 18, 21, 25, 28, 34, 45, 48, 50, 56, 57, 60-63, 69, 72, 73, 75, 77, 78, 83, 85, 89, 90, 94, 101, 102, 107, 112, 115, 118, 120, 125, 127, 134, 140, 161, 164, 178, 185, 188, 196, 199, 200, 211, 212, 214, 217-220, 224, 225, 227, 240, 244, 246, 251, 253, 257, 260, 263, 274, 278, 280, 284, 318, 319, 327, 334, 341, 342, 344, 345, 358
Roma Curia, Türkçesi Papazlar Divanı adlı eser 50
Roma halkı 18
Roma hükümeti 60
Roma İmparatoru/Roma İmparatorları 69
Romalılar 41, 45, 218, 249, 322
Rönesans 11-13, 35, 51, 57, 67, 114, 129, 166, 196, 198, 233, 239, 252-254, 258, 266, 277, 318, 339, 341, 349, 355
Rönesans fikirleri 51
Rönesans papaları 233
Rönesans papalığı 57, 114, 252
Rum cemaati 71
Rum halkı 49, 164
Rum imparatoru 37, 44
Rumlar 20, 25-27, 42, 44, 46, 48, 50, 56, 59, 61, 71, 128, 131, 166, 169, 173, 206, 237, 241, 246, 247, 249, 250, 257, 290, 291, 303, 311, 323, 331, 354
Rum Ortodoksluğu 34

S-Ş

Sakız 19, 28, 29, 70
Saksonlar 194
Saksonya 82, 268
Salankamen 91
Salip 21, 37, 41, 52, 59, 66, 68, 75, 77, 78, 80, 85, 113, 121, 134, 137, 149, 151, 164, 183, 186, 221, 223, 229, 336, 343
Salutati, Floransalı hümanist 67
Samuel, Rum piskopos 20
Sant Gallen 268
Saray siyaseti 155
Sarazenler (Müslümanlar) 182, 296, 298, 308, 337, 338, 348, 350-353
Sava 70, 91, 92, 123
Sbignev, kardinal 82, 83
Selanik 72, 259
Semlin Adası (Zemun Adası) 91
Sırbistan 7, 20, 29, 70-72, 83, 84, 86, 109, 110, 173, 334
Sırbistan despotu 20
Sırbistan seferi 71
Sicilya 18, 212, 344
Siena 19, 75, 94, 122, 221, 273, 322
Sigismund Malatesta, Riminili, Venedik'in Mora Valisi 63, 130, 323
Silezyalılar 268
Sixtus IV., Papa 211, 212, 218, 220, 227, 230
Sivrihisar 70
Slavonya 305
Sör Hugh Middleton 227
Sör John Kendall, başrahip 227, 228
Sör John Paston 154

Sör Robert Curson 226
St. Albans 36
St. Albans Muharebesi 36
St. Antoine Kilisesi 200, 209
St. Bernard 79
St. Catherine 278, 303
Stefan Bathory, Erdel Voyvodası 194
St. Georg 15
St. Jean Capistrano 21, 65, 93, 97
St. Magdalene 94
St. Nikolas du Vau 278
St. Nikolas Kulesi 200, 203, 209, 211, 226
St. Peter 57, 100, 102, 104, 113, 118, 120, 121, 197, 201, 340
St. Roman Kapısı (Topkapı) 25
Studies in the Renaissance 14; 41, 355
sultan 29, 38, 71, 109, 171, 172, 197, 259, 318, 319, 323
Sülün Şöleni 141
süvari 28, 129, 131, 132, 151, 156, 173

T

Tedaldi 23, 24, 26, 49, 50, 69, 320, 350
Te Deum 95, 120, 308
Theodore Gaza, Yunanlı yazar 235
Thomas de Elmham, şair 229
Thomas Gascoigne, Oxford Üniversitesi Şansölyesi 22, 94
Thüringen 268
Tımışvar Banı, Macarca Tımışvar Beyi 194
Tilos Adası 195
Timothy 62
Timur 41, 290, 316, 327
Topkapı (St. Roman Kapısı) 25
Topkapı Sarayı 312
Toskana 215
Töton şövalyeleri 21
Trabzon 29, 43, 70, 110, 193
Trabzonlu Georg 239, 240, 354
Transilvanya 20, 85, 89, 194, 328
Troyes Antlaşması 138
Truvalı/Truvalılar 63, 235, 237, 301, 302
Tuna 70, 83, 87, 89-91, 105, 123, 173, 253, 344
Tuna Nehri 87
Turcopol, Hristiyan ordularındaki Türk paralı askerler 227
tüccarlar 16, 166, 246
Türk akıncıları 128, 194, 298
Türk donanması 91, 129, 195, 199
Türk efendi 21
Türk gemisi 24
Türk güvenlik kuvvetleri 93
Türk ilerleyişi 7
Türk imajı 13
Türk İmparatorluğu 52, 86, 136, 261, 315
Türkiye 7
Türk korkusu 7, 8, 40, 250, 266, 287
Türk ordusu 8
Türk sarığı 45
Türk tehdidi 27, 57, 63, 66, 76, 89, 109, 136, 141, 185, 226, 228, 238, 251, 346, 351
Türk tehlikesi 8, 12, 51, 81, 109, 112, 153, 266, 267, 271, 285, 288, 305, 336, 342, 343
Türk topçusu 24
Türk zaferi/zaferleri 33, 55, 142, 217, 269

U-Ü

Ubertino Puscolo 47
Ulahlar 26, 33, 131
Ulak/Ulaklar 18, 22
Ulrich von Hutten 346, 347
Urbino 215
Uzak Doğu 52
üstadıazam 29, 192, 193, 197, 201, 207

V

vakanüvis 22, 39, 155, 163
Varna 12, 55, 75, 133, 139, 178, 322, 323
Venedik 16-18, 20, 21, 23, 25-28, 31, 35, 43, 53, 56, 60, 61, 63, 66, 70, 71, 74, 85, 94, 128, 130, 131, 133, 139, 167, 169, 178, 179, 182, 194, 196, 202, 211, 227, 236, 239, 241, 242, 245, 246, 252, 258, 260, 263, 269, 279, 282-284, 287-289, 294, 296, 297, 303-305, 307, 310, 321, 323, 324, 326, 330, 332, 337, 351, 354
Venedik doju 31, 70
Venedik elçisi 182
Venedikli/Venedikliler 16-18, 29, 31, 74, 106, 131-134, 171, 215, 248, 263, 268, 283-285, 287-289, 297, 305-307, 311, 320, 323-325, 337
Venedikli asilzâde 29
Venedikli deniz subayı 228
Venedikli elçi/elçiler 132
Venedikli gemiciler 297, 306
Venedikli idareciler 133
Venedikli kaptan/kaptanlar 287, 297
Venedikli tüccarlar 287
Venedik Senatosu 323
Venedik ticaret gemisi 16
Vidin 87
Viterbo 44, 78, 94
Viterbo Vekayinâmesi 44, 78
Viyana 83, 85, 89, 335
Viyanalı 336

W

Walerand de Wavrin, Burgondiyalı denizci 139, 141, 179
Wiener-Neustadt Diyeti 65, 82, 84
William Atwode 226
Würzburg 83

Y

Yahudi/Yahudiler 71, 125, 206, 213, 241, 290, 302, 332, 349, 350, 352
Yahudilik 353
Yahudi mahallesi 202, 205, 207, 209
Yahudi tüccar 170
Yanıkkale (Raab/Györ) 84
Yeni Dünya 35, 52
Yeni Roma 35
Yeni Saray (Topkapı Sarayı) 312
Yorklular 228
Yorklu Margaret 153
York piskoposluk mıntıkası 224
Yunan âlimliği 257
Yunanca 239, 245, 246, 248, 258, 262, 271, 282
Yunan edebiyatı 248
Yunan ilmi 258
Yunanistan 31, 32, 33, 44, 48, 55, 95, 109, 121, 123, 125, 126, 130-132, 163, 172, 173, 181, 208, 236, 237, 243, 245-247, 252, 262, 265, 266, 271, 272, 300-302, 320
Yunan kültürü 251, 271
Yunanlı/Yunanlılar 176, 196, 234, 235, 237, 242, 248, 354
Yunanlılık 244
Yunanlı yazarlar 234
Yunan tarih yazıcılığı 195
Yüzyıl Savaşı/Savaşları 13, 35

Z

zanaatkârlar 52
Zemun Adası 91
Zenta Dükü 194
Zorzi Dolfin 324, 325

YEDİTEPE

Robert Schwoebel, bu kitapta 1453-1517 yılları arasında Batı'nın Osmanlı Türkleri'ne karşı olan tavrını incelemiştir. Ele alınan dönemde Avrupa'da bir taraftan Kolomb'un seyahatleriyle yeni bir döneme girilirken diğer taraftan da İstanbul'un fethi, Belgrad ve Rodos'un kuşatılması ve Türk ordusunun İtalya'ya ayak basması sebebiyle "Türk tehlikesi" ile karşı karşıya kalınmıştı. Artık günlük sohbetlerin konusu bile Türkler'in ne zaman kendi topraklarını fethedecekleriydi. Schwoebel, birçok farklı kaynağı inceleyerek, Rönesans'ta "Türk tehlikesi"nin nasıl algılandığı, bunun hangi tarihi zemine dayandığı ve hangi kanallar vasıtasıyla halk arasında yayıldığı üzerinde durmaktadır.

Eserde, Rönesans döneminde Batılılar'ın Türkler hakkında ne düşünüp, hissettikleri, korkuları ve nefretleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak için onlarca yıl süren ama sonuçsuz kalan çabaları ana kaynaklardan okuyucuya sunulmaktadır.

HİLÂLİN GÖLGESİ

RÖNESANS'TA TÜRK İMAJI

(1453-1517)

9 786055 200039

kitapadresi.com
internetteki kitap adresiniz